

Національна спілка краєзнавців України
Хмельницька обласна організація
Національної спілки краєзнавців України
Центр дослідження історії Поділля
Інституту історії України НАН України
при Кам'янець-Подільському національному
університеті імені Івана Огієнка

КРАЄЗНАВЕЦЬ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ

Науково-краєзнавчий збірник

Випуск 17

На пошану голови Національної спілки краєзнавців
України професора Олександра Реєнта

Хмельницький
2024

УДК 908(477.43)

К 78

Рекомендовано до друку науково-методичною радою
Хмельницької обласної організації НСКУ,
протокол № 1 від 03. 05. 2024 р.

Рецензенти:

С. Е. Баженова, докторка історичних наук, професорка (м. Кам'янець-Подільський)

С. Д. Гальчак, доктор історичних наук, професор (м. Вінниця)

Голова редакційної колегії:

Ю. В. Телячий, голова Хмельницької обласної організації НСКУ, доктор історичних наук, професор.

Редакційна колегія:

В. С. Прокопчук, доктор історичних наук, професор (відп. ред.);

О. Б. Комарніцький, доктор історичних наук, професор (заст. гол. ред.);

К. А. Чабан, (заст. гол. ред.);

В. Р. Адамський, кандидат історичних наук, доцент;

В. Г. Байдич, кандидат історичних наук;

Ю. І. Блажевич, кандидат історичних наук, доцент;

С. М. Єсюнін, кандидат історичних наук;

О. М. Завальнюк, доктор історичних наук, професор;

М. В. Панасюк, почесний краєзнавець Хмельниччини;

О. Г. Погорілець, почесний краєзнавець Хмельниччини;

Ю. А. Хоптяр, кандидат історичних наук, професор.

К 78 **Краєзнавець Хмельниччини**: науково-краєзнавчий збірник / [гол. редкол. Ю. В. Телячий; відп. ред. В. С. Прокопчук, В. Р. Адамський та ін.]. Хмельницький: ХОО НСКУ, 2024. Вип. 17: На пошану голови Національної спілки краєзнавців України професора Олександра Реєнта. 320 с.

Збірник містить офіційні матеріали про діяльність Хмельницької обласної організації НСКУ за 2024 р., хроніку розвитку краєзнавчого руху на Хмельниччині, інформацію про роботу місцевих осередків НСКУ, наукові дослідження з історії, археографії та персоналістики краю, рецензії, огляди, бібліографію новітніх науково-краєзнавчих видань, цікаві факти, привітання з ювілеями відомих поділезнавців тощо.

Для науковців, краєзнавців, освітян, широкого загалу читачів.

Адреса редакційної колегії: м. Хмельницький, вул. Кам'янецька, 3, E-mail: v.adam@ukr.net

© Редакція «Краєзнавець Хмельниччини», 2024

**ЛІДЕРУ НАЦІОНАЛЬНОГО КРАЄЗНАВЧОГО РУХУ
ОЛЕКСАНДРУ ПЕТРОВИЧУ РЕЄНТУ - 75!**

Олександр Петрович Реєнт народився 10 травня 1949 р. в історичному селі Дяківці, що в Літинському районі на Вінниччині. Тут серед мальовничої подільської природи пройшли його дитинство і юність, перші загартування особистості, успішно закінчив 1966 року середню школу, яку провідував уродженець цього села український письменник-класик Михайло Стельмах. Трудову діяльність розпочав столяром «Київміськбуду». Під час строкової військової служби в ракетній частині у Білорусі був удостоєний медалі «За військову доблесть». У 1970-1975 рр. студент історико-педагогічного факультету Київського державного педінституту ім. О. М. Горького (нині Український державний університет імені Михайла Драгоманова), який закінчив з дипломом з відзнакою. До 1985 р. працював у цьому виші на кафедрі історії СРСР і УРСР. З 1977 р. став аспірантом Інституту історії АН УРСР, у 1981 р. захистив кандидатську дисертацію «Робітничий клас радянської України на завершальному етапі громадянської війни (1920 р.)» (науковий керівник – академік М. І. Супруненко). З 1980 р. перейшов на постійну роботу в Інститут історії України спочатку молодшим науковим співробітником, згодом старшим науковим співробітником (з 1984 р.), а після захисту докторської дисертації у 1994 р. «Робітники України в 1917-1920 рр.: соціально-політичні та економічні зміни», призначений заступником директора цього інституту по даний час, завідувачем відділом історії України XIX – початку XX ст. (з 1999 р.), водночас став заступником головного редактора «Українського історичного журналу». У 1998 р. йому присвоєно вчене звання професора із спеціальності «Історія України», у 2000 р. обрано членом-кореспондентом НАН України.

Олександр Петрович Реєнт є членом низки Спеціалізованих учених рад із захисту дисертаційних досліджень. Водночас він є членом редакційних рад і редколегій провідних українських наукових періодичних видань та збірників. Із 2012 р. є головним редактором наукового журналу Національної спілки краєзнавців України «Краєзнавство».

Олександр Петрович Реєнт є автором понад 700 наукових праць і публікацій, в тому числі майже 60 індивідуальних та колективних монографій і книг, 16 підручників та посібників. Солідним внеском в українську історіографію є його монографії «Робітничий клас України. 1917-1920 рр.» (1992), «Більшовизм і

українська революція 1917-1920 рр.» (1993), Українська революція і робітництво» (1996), «У робітнях історичної науки» (1999), «Нариси з історії української революції (2000), «Україна в імперську добу (XIX – поч. XX ст.)» (2003), «Перша світова війна і Україна» (2004), «Україна соборна» (2006), «Україна XIX-XX століть. Роздуми та студії історика» (2009), «Війна 1812 року: український контекст» (2012), «Перша світова війна і Україна» (2014), «Українські визвольні змагання 1917-1921 років» (2016), «Соціально-економічні та політичні трансформації в Україні (кінець XVIII – перші десятиліття XX століття) у 2 книгах» (2021) та ін. О. П. Реєнт створив власну наукову школу з історії України XIX – початку XX ст., яка розробляє методологічні й концептуальні засади розвитку історичних досліджень. За його науковим керівництвом захищено понад 40 докторських і кандидатських дисертацій з історії України та її регіонів, автори яких є творчим кадровим потенціалом наукової школи.

Визначна роль О. П. Реєнта у розбудові краєзнавчого руху та регіональних досліджень в Україні. Він виступив соратником і послідовником патріарха національного краєзнавства академіка П. Т. Тронька. З 1996 р. він є заступником голови Всеукраїнської спілки краєзнавців, а з 2012 р. – голова Національної спілки краєзнавців України, організатор VIII-XVIII Всеукраїнських науково-краєзнавчих конференцій спілки, є головним редактором навчального посібника для вищої школи «Основи краєзнавства» (2021), монографічного дослідження «Краєзнавство в Україні: історичні традиції і стратегія розвитку» (2021), автор проєктів і програм з розвитку краєзнавства на перспективу. Йому також належать праці, пов'язані з історією рідного Поділля. Прикладом слугують монографії «Промислове виробництво в містах і містечках Подільської губернії кінця XVIII – початку XX ст.» (2008), «Нариси життя Літинщини 1917-1921 рр.: революційні події та повсякденність» (2017) та ін.

Олександр Петрович Реєнт проводить значну викладацьку і методичну роботу. Він є почесним доктором низки провідних вищих навчальних закладів України, зокрема почесним професором Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

За своє подвижництво в ім'я України О. П. Реєнт є кавалером Орденів «За заслуги III, II і I ступенів, «Святого Рівноапостольського

князя Володимира Великого» III ступеня, «Христа Спасителя», удостоєний Грамоти Верховної Ради України «За заслуги перед українським народом», має почесні звання «Відмінника освіти України», Заслуженого діяча науки і техніки України та ін.

Олександр Петрович Реєнт тісно пов'язаний з науковцями і краєзнавцями Поділля-Хмельниччини. Він тісно співпрацює з Кам'янець-Подільським національним університетом імені Івана Огієнка, бере безпосередню участь у розбудові Хмельницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України, був керівником науково-краєзнавчої експедиції правління НСКУ в Старосинявський, Летичівський та Старокостянтинівський райони Хмельниччини з вивчення стану впровадження краєзнавства в шкільну освіту та збереження історико-культурної спадщини (жовтень 2017 р.), сприяє реалізації місцевих науково-краєзнавчих видань і проєктів.

Щиро вітаємо Вас, метре історичної науки і національного краєзнавства, зі славним ювілеєм! Зичимо Вам, високоповажний Олександрє Петровичу, козацького здоров'я і завзяття, благословенних подальших років й благополуччя, успішно долати нові творчі вершини та обростати талановитими учнями і послідовниками Ваших наукових ідей і задумів, плідно трудитися в ім'я України.

Як і усім українцям, бажаємо УКРАЇНСЬКОЇ ПЕРЕМОГИ над російським агресором.

*Ю. Телячий, В. Прокопчук, О. Завальнюк, С. Копилов, В. Адамський,
О. Комарніцький, К. Чабан, Ю. Блажевич, О. Погорілець,
Л. Місінкевич, А. Філінюк, П. Слободянюк*

ОФІЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ

*Юрій Телячий, доктор історичних наук, професор,
голова Хмельницької обласної організації
Національної спілки краєзнавців України*

КРАЄЗНАВСТВО ХМЕЛЬНИЧЧИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ (2023 Р.)

2023 р. у діяльності Хмельницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України, як і для всієї України, був непростим. Ми продовжували працювати в умовах російсько-української війни. Відповідно, цей чинник був визначальним і пронизував усі наші практичні дії.

У 2023 р. діяльність Правління, Президії обласної організації НСКУ та її територіальних осередків була спрямована на розвиток й зміцнення усієї структури організації в світлі реалізації завдань, визначених Президією Національної спілки краєзнавців України.

Відповідно до виконання вищезазначених програм, постанов, планів в обласній організації НСКУ та її територіальних осередках у 2023 р. здійснювалася різноаспектна діяльність за такими основними напрямками.

За всі справи завдячую відповідальному секретарю організації – В. Р. Адамському, заступникам: К. А. Чабан і О. Б. Комарніцькому, членам президії, членам правління та кожному Краєзнавцю за його особисту роботу.

1. Організаційна діяльність

Упродовж 2023 р. тривала діяльність Хмельницької обласної організації НСКУ. За вимогами Статуту у лави організації прийнято 17 нових членів, з них 6 осіб в Хмельницькій міській організації, 5 – у Кам'янець-Подільській міській організації, 5 – у Городоцькій територіальній організації та одного члена (В. Якубовського) з Теофіполя.

Найбільш потужними осередками продовжують залишатися Хмельницька та Кам'янець-Подільська міські організації.

Хмельницька міська організація НСКУ станом на 10. 12. 2023 р. нараховувала 77 осіб, з них 11 докторів наук (2009 р. - 3, 2014 р.- 8), 38 кандидатів наук (2009 р. - 10, 2014 р. - 14, 2020 р. - 33), 3 старші викладачі ЗВО, 11 представників культосвітніх установ, 2 священнослужителі, 2 журналісти, 4 представники органів влади, решта - пенсіонери. Така кількість членів міського краєзнавчого осередку пояснюється тим, що протягом 2023 р, було проведено їх перереєстрацію і 5 осіб вийшли зі складу міської організації, а 4 особи вирішили стати членами НСКУ, а саме Коцюк Володимир Дмитрович, кандидат історичних наук, зав. кафедрою ХКТЕІ, Гурська Катерина Олександрівна, старша наукова співробітниця відділу охорони пам'яток ХОНМЦКМ, Дитинник Людмила Вікторівна, директор бібліотеки Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, Натальська Оксана Валентинівна, регіональна представниця Українського центру культурних досліджень (5 областей), а Кльоц Олександр Миколайович перейшов із Городецького краєзнавчого осередку в міську організацію НСКУ, Долинська Олеся Олегівна, доктор філософії, професор Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, Левандовська Людмила Миколаївна, кандидат історичних наук, доцент Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.

Кам'янець-Подільська міська організація Національної спілки краєзнавців України на 1 грудня 2023 р. налічує 80 осіб, у т.ч. 15 докторів наук, професорів, 48 кандидатів наук, доцентів та старших викладачів.

Члени нашої організації підтримують взаємини з колегами з Інституту історії України НАН України, Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, науковцями з Державних архівів Вінницької, Хмельницької та Житомирської областей, КЗК «Хмельницького обласного краєзнавчого музею», Державного історико-культурного заповідника «Межибіж» (сmt. Меджибіж Хмельницького району), Кам'янець-Подільським державним історичним музеєм-заповідником, Національним історико-архітектурним заповідником «Кам'янець», Кам'янець-Подільською міською організацією Національної спілки журналістів України, Товариством «Просвіта» імені Тараса Шевченка в містах, районах і області.

Спілка гідно представлена в органах місцевого самоврядування. О. Б. Комарніцький є членом комісії з розгляду питань встановлення меморіальних, інформаційних дощок і пам'ятних знаків на території Кам'янець-Подільської міської ради. О. В. Будзей, А. Б. Задорожнюк, А. Ю. Хоптяр, працювали у складі топонімичної комісії.

Ряд краєзнавців очолюють наукові інституції. О. М. Завальнюк здійснював керівництво осередком міжнародного Українського історичного товариства (м. Кент, США; м. Острог, Україна) та Центром дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України, Н. О. Урсу – Міжнародним науковим центром досліджень історії образотворчого, декоративно-прикладного мистецтва й архітектури, С. Е. Баженова – навчально-науковою лабораторією «Інноваційні технології в туризмі», М. А. Печенюк – науково-дослідним Центром вивчення педагогічної і творчої спадщини М. Леонтовича, Л. М. Марчук – науковим Центром мовознавчих студій Інституту української мови НАН України, Т. О. Джурбій – навчально-науковою лабораторією літературного краєзнавства, В. В. Щегельський – навчально-науковою лабораторією етнології, О. А. Рарицький – науково-дослідним центром огієкознавства, С. А. Копилов – лабораторією «Дидактика історії», Н. В. Бахмат – науковою лабораторією «Технології підготовки конкурентноздатного педагога до реалізації концепції Нової української школи в умовах інноваційного освітнього середовища», В. А. Гуцал – археологічною лабораторією.

Академік О. М. Завальнюк є керівником наукової школи «Проблеми української історії кінця ХІХ ст. – 30-ті рр. ХХ ст.», О. Б. Комарніцький (з грудня 2022 р.) керівник наукової школи «Регіональна історія Правобережної України», А. Г. Філінюк – «Історія суспільних трансформацій в Україні наприкінці ХVІІІ – на початку ХХ ст.», Н. О. Урсу – «Художня спадщина України в контексті сучасного мистецтвознавства», М. А. Печенюк – «Інноваційні технології фахової підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва», Л. М. Марчук – «Актуальні проблеми українського мовознавства та лінгводидактики», О. А. Рарицький – «Проблеми традицій і новаторства в українській літературі: компаративні аспекти».

О. М. Завальнюк є членом президії НСКУ. За визначні заслуги перед громадою міста над Смотричем у 2023 р. О. М. Завальнюку

присвоєно звання його Почесного громадянина. До складу президії НСКУ входить також і Ю. В. Телячий. Ю. А. Хоптяр є членом колегії Державного архіву Хмельницької області, головою Кам'янець-Подільської міської організації НСКУ. С. В. Трубчанінов – член вченої ради Національного історико-архітектурного заповідника «Кам'янець» та виконує функції наукового консультанта ГО «Федерація повітроплавання України». В. А. Нестеренко – заступник голови «Українського товариства охорони пам'яток культури» в Хмельницькій області.

Варто зауважити, що у 2023 р. в *УкрІНТЕІ* було перереєстровано дві колективні наукові теми, у контексті яких проводяться краєзнавчі дослідження: «Проблеми історії суспільних змін і трансформацій в Україні від найдавніших часів до сьогодення» (керівник – професор А. Г. Філінюк), «Дослідження пам'яток археології на території Середнього Подністрів'я» (керівник – доцент В. А. Гуцал).

Дієву роботу демонструють Дунаєвецька, Летичівська, Старо-Синявська, Старокостянтинівська Віньковецька територіальні організації НСКУ.

Водночас ми маємо значні проблеми щодо відсутності краєзнавчих осередків у цілій низці територіальних громад. Над цим потрібно працювати. Як позитивний приклад є зразок відновлення краєзнавчого осередку у м. Городку. Тут знайшлися ентузіасти справи і ми маємо плани на перспективу. Особлива подяка за активізацію діяльності краєзнавчого осередку у Городку членам президії В. С. Прокопчуку та К. А. Чабан.

Професори О. М. Завальнюк і Ю. В. Телячий беруть участь у Засіданнях Президії НСКУ в м. Києві.

Впродовж 2023 р. відбулося три розширених засідання президії обласної організації НСКУ (20. 04. 2023 р., 05. 10. 2023 р., 15. 12. 2023 р.) та засідання пленуму (14. 07. 2023 р.)

Зокрема, розширене засідання президії обласної організації 20 квітня 2023 р. відбулося приміщенні Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту відбулося засідання президії Хмельницької обласної організації НСКУ.

Про роботу Хмельницької обласної організації НСКУ за перший квартал 2023 р. та завдання на другий квартал поточного року інформував голова правління ХОО НСКУ Ю. В. Телячий.

Члени президії заслухали інформацію Ю. В. Телячого про виконання власних рішень із вшанування пам'яті першого голови Хмельницької обласної організації НСКУ професора Лева Баженова. Зокрема, доведено до відома членів президії про листа, направлено до Кам'янець-Подільської міської ради з клопотанням про встановлення пам'ятної дошки на честь Лева Баженова на одному із приміщень, де він працював. Наголошено на підготовчих роботах з організації всеукраїнської конференції на честь Л. Баженова.

У цьому ж контексті В. М. Ільїнський представив розроблений проєкт пам'ятної медалі імені Лева Баженова. Члени президії схвалили його і затвердили відповідне Положення, яке регламентує порядок нагородження цією медаллю. Загострено увагу на необхідності віднайти кошти для виготовлення пам'ятної медалі.

З інформацією про роботу Красилівської територіальної організації НСКУ виступив її голова О. В. Байдич.

Розширене засідання президії обласної організації НСКУ 5 жовтня 2023 р. відбулося у приміщенні Хмельницької обласної універсальної наукової бібліотеки відбулося розширене засідання президії Хмельницької обласної організації НСКУ.

Ю. В. Телячий відзначив, що за останній час в області було проведено дві конференції – у Старокостянтиніві, де основною темою дискусії виступала Пилявецька битва 1648 р., та у Дунаєвцях, де обговорювалась тема російсько-української війни.

22 вересня 2023 р. на базі Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту відбулася XVII Подільська наукова історико-краєзнавча конференція, учасниками якої було понад сто дослідників з різних куточків України.

Багато заходів історичного, музейного та бібліотечного краєзнавства було проведено за участі Державного історико-культурного заповідника «Межибіж», Хмельницької обласної універсальної наукової бібліотеки та інших інституцій.

Особлива подяка представнику Хмельницької обласної ради М. В. Панасюку за підтримку краєзнавчого руху, професору В. С. Прокопчуку, доценту П. Я. Слободянюку за низку успішно реалізованих краєзнавчих ініціатив. Члени президії заслухали звіт про роботу Кам'янець-Подільської міської організації НСКУ.

Розширене засідання президії обласної організації НСКУ 15 грудня 2023 р. відбулося у приміщенні Хмельницької обласної

універсальної наукової бібліотеки відбулося розширене засідання президії Хмельницької обласної організації НСКУ.

На президії обговорювалось питання затвердження плану роботи організації на 2024 р. Внаслідок змістовної дискусії, в якій взяли участь О. Г. Погорілець, В. С. Прокопчук, Ю. І. Блажевич, М. В. Панасюк та інші члени президії, план роботи з відповідними доповненнями та змінами було затверджено.

14 липня 2023 р. у приміщенні Хмельницької обласної універсальної наукової бібліотеки відбувся пленум Хмельницької обласної організації НСКУ. В його роботі брало участь 29 членів пленуму та активісти краєзнавчого руху – В. Берека, Б. Кузіна, В. Маковська, О. Баваровська, В. Говорун, П. Храпак та ін.

Із звітом про роботу Хмельницької обласної організації НСКУ за I півріччя та завдання на II півріччя 2023 р. виступив голова організації Ю. В. Телячий.

Учасники пленуму внесли зміни до складу президії Хмельницької обласної організації. Зокрема, членом президії обрали голову Кам'янець-Подільської міської організації НСКУ Ю. А. Хоптяра.

У 2023 р. вийшов у світ 14, 15 та 16 випуски періодичного науково-краєзнавчого збірника обласної організації НСКУ «Краєзнавець Хмельниччини», в яких відображена хроніка та різні аспекти діяльності спілчан у звітному році. Також вийшов у світ 39, 40, 41 та 42 випуски «Хмельницьких краєзнавчих студій» та 7 випуск «Праць Хмельницького церковно-історичного товариства» й інші видання.

2. Науково-дослідна робота

У звітному році науково-дослідна робота обласної організації НСКУ та її територіальних осередків була спрямована на залучення всіх краєзнавців до висвітлення найбільш актуальних проблем сьогодення. Зрозуміло, такою виступає російсько-українська війна.

У 2023 р. було проведено за неповними даними близько півсотні різноманітних наукових зібрань за організаційної участі правління обласної організації, її територіальних відділень. Серед них, зокрема, вартують уваги наступні заходи:

1. VIII всеукраїнська науково-практична конференція «День Соборності України: історико-політологічні дискусії» (м. Хмельницький, 20 січня 2023 р.).

2. Всеукраїнська науково-практична конференція «Хмельниччина в умовах війни росії проти України» (м. Хмельницький, 24 лютого 2023 р.).

В рамках конференції було відкрито «Музей захисників України»; мистецьку виставку членів ХОО НСХУ «Світло переможе темряву» (О. Бобровського, Н. Єрмоєнко, В. Карвасарного, М. Мельничука, Я. Павловича).

Конференція об'єднала 216 осіб із 16 закладів освіти; 3 наукових інституцій (Інститут педагогіки НАПН України, Інститут історії НАН України, Науково-дослідний інститут українознавства МОН України), органів влади та управління, закладів культури, медицини, Державної служби України з надзвичайних ситуацій.

Учасники конференції репрезентували наукові дослідження і школи Вінниці, Івано-Франківська, Києва, Львова, Сум, Харкова, Хмельницького. Хмельницька область (Городок, Дунаївці, Сатанів, Славута) була представлена освітянами, представниками ОПГ.

Тематика доповідей, склад учасників конференції засвідчили, що події, які зараз відбуваються в Україні, сприяють консолідації української нації, єдності, об'єднання суспільства задля перемоги над агресором.

Провідні науковці України (46 докторів наук, 58 кандидатів наук, 2 докторів філософії), представники влади, громадські діячі у проєкті Резолюції засудили геноцид, воєнні злочини, злочини проти людяності, злочини агресії, які сьогодні вчиняють в Україні окупаційні війська російської федерації (проєкт Резолюції додається).

3. Круглий стіл «Роль і значимість Миколи Міхновського у становленні ідеології українського націоналізму (До 150-річчя з дня народження Миколи Міхновського)» (м. Хмельницький, 31 березня 2023 р.).

4. Третя Всеукраїнська науково-практична конференція «Архівістика: теорія, методика, практика» (м. Кам'янець-Подільський, 27-28 квітня 2023 р.).

5. Всеукраїнська науково-краєзнавча конференція «Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України: присвячена 430-річчю надання магдебурзького права місту Меджибожу та 100-річчю з дня народження Михайла Ягодзінського» (смт Меджибіж, 5 травня 2023 р.).

Учасниками форуму були історики, музейні працівники, краєзнавці з Києва, Кам'янця-Подільського, Хмельницького, Бережан, Жовкви, Броварів, Корсунь-Шевченківського, Івано-Франківська, Львова, Летичева і, звісно ж, з Меджибожа.

6. XIII Всеукраїнська науково-практична конференція «Духовні витоки Поділля: Хмельниччина в умовах війни (м. Хмельницький, 18 травня 2023 р.).

Про свою участь у конференції заявило понад 60 науковців з Києва, Вінниці, Кам'янця-Подільського, Хмельницького та інших міст України. Вагомо на форумі були представлені студенти навчального закладу.

7. III Всеукраїнська науково-практична конференція «Суспільні трансформації на Поділлі наприкінці XVIII – на початку XX ст.», присвячена 70-річчю від дня народження академіка НАН ВО України, доктора історичних наук, професора Анатолія Григоровича Філінюка (м. Кам'янець-Подільський, 18 травня 2023 р.).

8. Науково-практична конференція «Травневі сходина у Пасічянському лицейі пам'яті Ігоря Русого» (м. Хмельницький – с. Пасічна, 24 травня 2023 р.).

9. Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція «Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів XX – початку XXI століття» (м. Хмельницький, 26 травня 2023 р.).

10. Всеукраїнська науково-краєзнавча конференція «Перші краєзнавчі читання в пам'ять професора Лева Баженова» (м. Хмельницький, 2 червня 2023 р.).

Свою участь у конференції задекларували близько 100 науковців, краєзнавців, дослідників із Києва, Житомира, Вінниці, Чернівців, Кам'янця-Подільського, Хмельницького, Дунаєвець, Бару, Летичева, Літина, Красилова та ін.

20 докторів наук, 21 кандидат історичних, педагогічних наук, 2 докторів філософії виголосили доповіді про важливий історико-краєзнавчий спадок професора Лева Баженова, також обговорили питання ролі та значення особи-дослідника в регіоналістиці та краєзнавстві. Члени Національної спілки краєзнавців України презентували власні дослідження окремих аспектів ролі та значення Лева Баженова в українському краєзнавстві, говорили про

код української нації, національний образ українця, актуальність сучасних досліджень з історичного краєзнавства.

11. Регіональний круглий стіл «Пилявецька битва – битва за Старокостянтинів» (м. Старокостянтинів, 15 вересня 2023 р.).

12. Всеукраїнська науково-краєзнавча конференція «Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій» (м. Дунаївці, 15 вересня 2023 р.).

Як зазначено у початковій анотації X-го збірника науково-краєзнавчих праць «Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій», який випущено коштом Дунаєвецької міської територіальної громади, конференція розкриває діяльність Дунаєвецької МТГ в умовах повномасштабної війни Росії проти України, подвиг синів Дунаєвеччини у боротьбі за незалежність та свободу українського народу, привертає увагу до постатей, які залишили помітний слід в історії краю.

Головою, отже й відповідальним за підготовку та проведення заходу, був доктор історичних наук, професор В. С. Прокопчук. Про участь у конференції заявили понад 60 науковців та краєзнавців. Збірник їхніх доповідей має 496 стрінок. Він тематично цікавий, як і все інше, що вже 26 років з ініціативи В. С. Прокопчука акумулюється під брендом «Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій».

13. XVII Подільська наукова історико-краєзнавча конференція (м. Хмельницький, 22 вересня 2023 р.). У науковому зібранні взяли участь науковці (27 докторів наук, 40 кандидатів, 3 докторів філософії); історики, економісти, політологи, журналісти, краєзнавці, культурні та громадські діячі, здобувачі освіти з 8 областей України (Хмельницької, Вінницької, Київської, Запорізької, Дніпропетровської, Харківської, Чернігівської, Львівської). Всього 154 учасника наукового зібрання.

Конференція проводиться у змішаному форматі, дистанційно долучилися 36, присутні 82 учасника конференції (представники влади, науковці, краєзнавці, культурні, громадські діячі, молоді дослідники).

Представлені такі заклади освіти, науки, культури:

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Хмельницький національний університет,

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія,

Київський національний університет ім. Т. Шевченка,

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, Хмельницький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Анатолія Назаренка,

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,

Глухівський національний педагогічний університет,

Національний університет «Запорізька політехніка»,

Хмельницький інституту МАУП,

НРВЗО «Кам'янець-Подільський державний інститут»,

Чернігівський колегіум ім. Т.Г. Шевченка

Національний інститут стратегічних досліджень,

Інститут історії України НАН України,

Державний архів Хмельницької області,

Хмельницький ліцей № 1,

Хмельницький ліцей № 4 та ін.

14. Всеукраїнська наукова онлайн конференція «Павло Скоропадський і гетьманська держава в історії України початку ХХ століття» (до 150-річчя від дня народження) (м. Кам'янець-Подільський, 19 жовтня 2023 р.).

19 жовтня 2023 р. у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка відбулася Всеукраїнська наукова онлайн конференція «Павло Скоропадський і гетьманська держава в історії України початку ХХ століття», присвячена 150-річчю від дня народження Гетьмана України і 105-річчю Української Держави. Співорганізаторами конференції виступили Міністерство освіти і науки України, Національна академія наук вищої освіти України, Хмельницька обласна організація Національної спілки краєзнавців України, Центр дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при К-ПНУ імені Івана Огієнка. Учасниками форуму були 59 науковців з різних міст України – Києва, Одеси, Черкас, Івано-Франківська, Вінниці, Тернополя, Умані, Ірпіня, Хмельницького, Кам'янця-Подільського, Дунаївців. Серед них – 24 доктори наук, професори.

15. XXII Всеукраїнська науково-практична конференція «Збереження національної ідеї та національної самосвідомості українського народу в контексті історичних подій ХХ-XXI століть» (м. Хмельницький, 23 листопада 2023 р. у Хмельницькому інституті МАУП, присвячена 90-ій річниці голодомору-геноциду 1932-1933 років).

Крім науковців та краєзнавців, активну участь у конференції брали студенти Хмельницького інституту МАУП. Загалом форум зібрав близько 50-ти учасників з різних міст Хмельниччини та України.

16. II Всеукраїнська науково-практична конференція «Дискурс кооперативної освіти, науки і практики у рефлексіях ХХІ ст.» (м. Хмельницький, 14 грудня 2023 р.).

Крім того, 30 березня 2023 р. на Городоччині відбулись краєзнавчі читання, приурочені 140- річчю Павла Богацького, науковця, письменника, журналіста – редактора журналу «Українська хата», педагога, політичного і військового діяча, уродженця Купина.

5 травня 2023 р. в старовинному наддністрянському селі Вільховець, якому цього року виповнюється 580 років, у місцевій загальноосвітній школі I-III ст. імені Ф. С. Бацури відбулася науково-практична конференція «Федір Степанович Бацура – відомий подільський педагог-новатор, видатна постать національної освіти України середини ХХ століття», присвячена 110-й річниці від дня його народження.

Науково-педагогічний захід організовувався і проводився за ініціативи професора В. С. Прокопчука та члена Національної спілки краєзнавців України В. В. Климчука, директора школи краєзнавця І. І. Шевченка, підтримки Новоушицької селищної ради, її відділу освіти з участю науковців Хмельницького, Чернівецького національних університетів, Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, Хмельницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України, багатьох колишніх вихованців Ф. С. Бацури.

10 травня 2023 р. відбулося третє засідання конкурсного комітету з присудження обласної премії імені Володимира Геріновича за кращу роботу в галузі історико-культурних та краєзнавчих досліджень. Усього на конкурс було подано п'ять робіт:

1. Монографія за авторством кандидата історичних наук доцента, головного наукового співробітника відділу публікаційної та науково-видавничої роботи Державного архіву Хмельницької області Віталія Вікторовича Галатиря та доктора історичних наук, професора Віталія Станіславовича Лозового «Місцеві органи державної влади гетьманату в Правобережній Україні (квітень –

грудень 1918 р.)», 2015 р., (подання Хмельницької міської організації НСКУ);

2. Монографія кандидата історичних наук, доцента, завідуючого кафедрою суспільних дисциплін Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії Володимира Михайловича Острового «Науково-педагогічна та громадська діяльність В. О. Гериновича (1900-ті – 1940-і рр.)», 2021 р. (подання Хмельницької міської організації НСКУ);

3. Літературно-наукове видання голови Хмельницького обласного осередку Всеукраїнської творчої спілки «Конгрес літераторів України» Володимира Анатолійовича Захар'єва «Корисна ксьонжка для Насті та її майбутніх дітей», 2023 р., (подання Хмельницької обласної бібліотеки для юнацтва);

4. Монографія кандидата історичних наук Петра Яковича Слободянюка «Українська церква: історія руїни і відродження», 2000 р., (подання Хмельницької обласної універсальної наукової бібліотеки);

5. Науково-документальне видання «Красилівщина: Українська революція. 1917–1921» (упорядники: доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені І. Огієнка Олександр Михайлович Завальнюк, кандидат історичних наук, заступник директора ДІКЗ «Межибіж» Володимир Григорович Байдич, голова Красилівської територіальної організації НСКУ Олександр Васильович Байдич, вчитель історії Кузьминського ліцею Щиборовецької сільської ради Хмельницького району Вадим Олександрович Байдич, методист з туристсько-краєзнавчої роботи будинку творчості та юнацтва Красилівської міської ради Віталій Олександрович Лавринчук), 2023 р. (подання Красилівської територіальної організації НСКУ).

Згідно рішення конкурсного комітету переможцями визнано В. М. Острового за монографічне дослідження про В. Гериновича та колектив упорядників (О. Завальнюк, В. Байдич, О. Байдич, В. Байдич, В. Лавринчук) за науково-документальне видання про Красилівщину в добу Української революції 1917–1921 рр.

12 травня 2023 р. у Хмельницькому фаховому музичному коледжі ім. В. І. Заремби відбувся Всеукраїнський круглий стіл «Владислав Заремба у соціокультурному просторі ХІХ століття», присвячений 190-тій річниці від дня народження Владислава

Заремби (1833–1902). У 2000 році ім'я українсько-польського композитора, піаніста та педагога, який народився в місті Дунаївці на Поділлі, було присвоєно мистецькому навчальному закладу (на той час – Хмельницькому музичному училищу).

У засіданні Круглого столу взяли участь три доктори наук, 11 кандидатів мистецтвознавства, один кандидат педагогічних наук. Серед учасників заходу – науковці з Києва, Львова, Харкова, Хмельницького, Херсона, Вінниці, Тернополя, Житомира, Кропивницького, Дрогобича, Ужгорода, Кам'янця-Подільського, Дунаєць. Наукова подія об'єднала спільною проблематикою музикантів, художників, літераторів, працівників бібліотек та музеїв.

За участі обласної організації НСКУ та її територіальних осередків було проведено низку інших заходів. Серед них:

З нагоди Міжнародного дня пам'яті Голокосту відбулось засідання кіноклубу Docudays UA «Право в об'єктиві» Хмельницької ОУНБ.

105-й річниці бою під Крутами була присвячена зустріч з бійцями Хмельницького територіального батальйону Національної Гвардії України Хмельницька обласна бібліотека для юнацтва.

День Соборності України «Українська революція та перша незалежність» була темою години історичних фактів у Хмельницькій ОУНБ книги за темою «Поділля в добу Української революції», серед яких :путівник «Кам'янець – остання столиця УНР», роман Володимира Сосюри «Третя рота».

Вечір-портрет «Знавець Кам'янця-Подільського» з нагоди 70-річчя від дня народження журналіста, історика, краєзнавця Олега Будзея зібрав у відділі краєзнавства Кам'янець-Подільської центральної міської бібліотеки ім. Костя Солухи краєзнавців, просвтян, працівників закладів освіти та культури з Хмельницького, Дунаєць, Кам'янця-Подільського. Відзначали внесок ювіляра у краєзнавство Кам'яниччини, читали його вірші, що вийшли друком у газетах «Край Кам'янецький».

Низка зустрічей із воюючим письменником, журналістом та військовим медиком Михайлом Цимбалюком відбулась у бібліотеках міст Хмельницького, Чорного Острова.

У Кам'янець-Подільському державному історичному музеї-заповіднику започатковано проект #Твоя_історія_важлива!, в рамках якого збирались спогади про російсько-українську війну

очевидців, які тимчасово перебували у м. Кам'янець-Подільський. На підставі тих історій створено документальний театр оповідей, початок у яких один – 24 лютого. В постановці взяли участь актори – студенти коледжу культури і мистецтв.

Етнофестиваль «Дар» відбувся в Хмельницькому обласному художньому музеї. Під час дійства звучали традиційні стародавні колядки Поділля та Київського Полісся у виконанні учасників хмельницької етностудії та фольклорного гурту «Ладовиці» та гостей міста – автентичного виконавця, народного майстра співу, відомого в усій Україні автора колядок про війну Олексія Заєця та учасників фольклорного гурту з села Фасова Макарівського району Київської області і селища Калинівка Фастівського району Київської області.

Новий проєкт «Душа Хмельниччини» презентує фольклорно-етнографічні матеріали з архіву відділу народної творчості та нематеріальної культурної спадщини Хмельницького обласного науково-методичного центру культури і мистецтва. Відвідувачі знайомлять з кращими зразками автентичного виконання фольклору, сучасною обробкою народної музики, традиціями та звичаями, легендами та гастроспадщиною області.

Різдвяні свята та особливості традицій Поділля були презентовані в Чорнострівській селищній територіальній громаді на фестивалі народних обрядів та вертепів «Віфлеємська зоря». Марафон колядок проходив на Славутчині цього річ з метою збору коштів на підтримку ЗСУ. Різдвяна коляда прокотилася селами Ярмолинецької селищної громади; у Летичівській місцем проведення XVII Різдвяного фестивалю колядок став Санктурій Летичівської Богородиці. У Шепетівській міській територіальній громаді фестиваль колядок та щедрівок проходив 13-й раз поспіль. У Волочиському ЦКД «Гармонія» ім. М. Чепелюка дійство супроводжувалось ярмарком виробів народних майстрів.

Церемонія вручення крайової премії імені Лесі Українки за 2022 рік проходила у Хмельницькій обласній бібліотеці для юнацтва. Премія заснована з ініціативи Хмельницької крайової організації Всеукраїнського громадського об'єднання «Український клуб», міської літературної спілки «Поділля» та інших громадських об'єднань. Серед нагороджених митці, літератори, краєзнавці.

Меморіальні заходи відбулись у закладах культури з нагоди вшанування пам'яті Героїв Небесної Сотні, Дня вшанування

учасників бойових дій на територіях інших держав та 34-ї річниці виведення військ з Афганістану. В Чорноострівській громаді мітинг-реквієм пройшов біля пам'ятного знака «Борцям за волю України» з нагоди відзначення 141-ї річниці з дня народження Євгена Мишковського, генерала-хорунжого Армії УНР, учасника боротьби за незалежність України.

Напередодні Всеукраїнської науково-практичної конференції «Хмельниччина в умовах війни росії проти України», проведеної в річницю повномасштабної війни росії проти України у Хмельницькому кооперативно-торгівельному інституті конференції в закладі створено Музей захисників України, за підтримки фахівців Хмельницького обласного краєзнавчого музею.

Персональна виставка плакатів Володимира Карвасарного «Українська Голгофа» відбулась у Хмельницькій ОУНБ за участі представників спільнот краєзнавців, архітекторів, художників Хмельниччини, студентської молоді. Плакати створені на основі реальних подій та відображають ідеологію кремля, звірства ворогів та непереможну віру у майбутнє України.

Низкою заходів у бібліотеках, музеях, освітянських закладах відзначено День вшанування пам'яті Героїв Небесної Сотні. Проведені круглі столи, уроки патріотизму, акції та години пам'яті.

Презентація науково-пізнавального видання «Біла Ворона» з «Panstwa Minkowskiego»: мемуари, документи, статті про реформатора Ігнація Мархоцького: т. 1» відбулась в Хмельницькій ОУНБ за участю членів Президії обласної організації НСКУ: кандидата історичних наук Віктора Адамського; кандидата історичних наук Петра Слободянюка; письменника Анатолія Ненцінського; голови Хмельницького обласного осередку спілки поляків України Франца Міцінського Упорядник книги - засновник і керівник Центру мархоцькознавства, член НСКУ Володимир Захар'єв. Учасники заходу - здобувачі освіти Харківського національного університету внутрішніх справ, Хмельницького інституту імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України ПрАТ «ВНЗ» МАУП», Хмельницького торговельно - економічного інституту, мешканці територіальних громад області та представники Миньковецького старостинського округу.

Презентація бібліографічного покажчика «Український фольклор і епос у фондах Хмельницької ОУНБ» зібрала в стінах

бібліотеки представників профільного департаменту обласної військової адміністрації, краєзнавців, літераторів, науковців, учнівську молодь мистецьких шкіл. Видання систематизує літературу з питань видів і жанрів усної народної творчості- билін та дум, загадок, замовлянь, легенд, переказів, пісень. Значна частина приділена фольклору Поділля.

«Археологія України за роки незалежності» - науково-популярне видання Інституту археології НАН України та Спільки археологів України, що була презентована у Хмельницькій ОУНБ. У книзі міститься понад 50 авторських нарисів, що охоплюють період від кам'яної доби до Нового часу. Широко представлені у збірнику дослідження на території Хмельницької області, - ранньопалеолітичної стоянки поблизу Меджибожа, давньоруський скарб з села Городище. Окремі розвідки присвячені дослідженням в Кам'янці-Подільському у 2016-2020 роках .На заході були присутні члени обласного відділення НСКУ Володимир Захар'єв, Олег Погорілець, Олексій Журко, краєзнавці Дунаєвеччини, Старокостянтинівщини, Хмельниччини.

Обласний проєкт «Розповідь про Героя» започатковано Хмельницькою обласною бібліотекою для юнацтва. Його мета - описати захисника, що віддав своє життя за Україну і проживав в даному населеному пункті; спонукати до пошукової роботи; сформувати меморіальну базу даних про земляків-Героїв. Учасники проєкту, що триватиме до 15 грудня 2023 р., - молодь від 14 до 21 року.

Музей історичної мініатюри відкрито у виставковій залі Хмельницького обласного центру науково-технічної творчості учнівської молоді . В експозиції представлені роботи керівника гуртка судномодельовання Хмельницького палацу творчості дітей та юнацтва Юрія Гаркавенка - члена збірної України з судномодельного спорту, майстра спорту України міжнародного класу, судді національної категорії судномодельного спорту, видавця журналу для дітей та дорослих з паперового суднобудування «Будинок Паперу», який присвятив цій справі понад 40 років, а також роботи його вихованців.

II Всеукраїнська науково-практична конференція «Концептуальні засади розвитку мистецької освіти» проходила 16 березня 2023 р. на базі Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії й була присвячена інтеграції української нематеріальної

культури та народного мистецтва в полікультурний Європейський простір, збереження, вивчення та відродження духовно-матеріальної спадщини України; сучасним мистецьким акціям як реакції на руйнівні наслідки військової агресії росії в Україні.

VI всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми розвитку освіти у сфері туризму, фізичної культури та спорту» проходила 22 березня у Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії за участю членів обласного відділення НСКУ.

Перша в Україні Міжнародна науково-практична конференція «Про живу історію та експериментальну археологію» проходила 23-24 березня в Кам'янець-Подільському державному історичному музеї-заповіднику.

Шоста міжнародна науково-практична конференція «Правові засади організації та здійснення публічної влади» відбулась 31 березня 2023 р. в Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова з нагоди 85-річчя від дня народження доктора юридичних наук, професора, академіка Національної академії правових наук, першого Голови Конституційного Суду України, нашого земляка Леоніда Петровича Юзькова. До організації та проведення наукового зібрання, долучилися Конституційний Суд України, Національна академія правових наук України, Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України та Євразійська асоціація правничих шкіл та правників.

Обласний літературний тур пам'яті подільського письменника, педагога, художника, уродженця с. Гелетинці Хмельницького району Григорія Яковича Храпача стартував у Хмельницькій ОУНБ за участі представників обласного літературного музею, літераторів, освітян, краєзнавців, представників влади. Тур присвячено 10-й річниці від дня смерті члена Національної спілки письменників України, переможця республіканського конкурсу на кращу книгу для дітей, лауреата обласної премії ім. Микити Годованця, міської премії ім. Богдана Хмельницького, обласних премій ім. Тараса Шевченка та Володимира Булаєнка. Впродовж року будуть відбуватись заходи на малій батьківщині письменника, у меморіальному музеї його імені, обласній бібліотеці для дітей та мають на меті розкрити усі грані таланту відомого земляка, популяризувати його творчість та включити відвідування місць Хмельниччини до краєзнавчого туру.

Збірка матеріалів Другої Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції «Пам'яткознавство: сучасні аспекти» презентована у Хмельницькій ОУНБ за участю членів редакційної колегії збірки.

Круглий стіл «Старосинявщина в умовах війни проти України» проходив на базі Старосинявської центральної бібліотеки за участю місцевих посадовців, краєзнавців, волонтерів, члена НСКУ Світлани Маркової, доктора історичних наук, професора.

Творча зустріч з Віктором Вознюком, письменником-піснярем, академіком Академії соціального управління, віце-президентом Міжнародної Асамблеї ділових кіл, українським громадським діячем, відбулась на його батьківщині - Деражнянщині в центральній міській бібліотеці за участю місцевих краєзнавців, шанувальників творчості земляка.

Всеукраїнський конкурс читців байки Леоніда Глібова «Дух генія витав Подільським краєм» проходив на базі центральної бібліотеки Чорнострівської селищної ради». Участь у конкурсі взяли 148 конкурсантів з м. Рівне, смт. Оржів Рівненської обл., м. Калуш Івано-Франківської обл, м. Нетішин, Шепетівки, Кам'янець-Подільського та інших населених пунктів Хмельниччини. Журі у складі члена міської організації НСКУ Валентина Ільїнського, митців та посадовців визначили і нагородили переможців та учасників в літературно-краєзнавчому музеї імені Леоніда Глібова.

Круглий стіл на тему «Збереження історичної, архітектурної та культурної спадщини у Кам'янці-Подільському в умовах війни» відбувся 19 квітня у головному корпусі ЗВО «Подільський державний університет», Кам'янець-Подільський спільно з Українським товариством охорони пам'яток історії та культури з нагоди Міжнародного Дня захисту пам'яток архітектури історичного надбання. Участь у заході взяла член міської організації НСКУ Наталія Стрельбицька.

XVII обласний форум «Книжкова весна на Хмельниччині – 2023» з нагоди відзначення Всесвітнього дня книги і авторського права проходив у Хмельницькій ОУНБ, бібліотеках та музеях області. Цьогорічна програма фестивалю включала 29 заходів. Підведено підсумки та нагороджено переможці обласного рейтингу «Краща книга Хмельниччини-2022» в різних номінаціях.

Круглий стіл «Старий Костянтинів: місто, Магдебурзьке право, розвиток» проведений з нагоди 462-ї річниці надання місту Магдебурзького права проходив у мистецькій залі Старокостянтинівської центральної публічної бібліотеки за участю науковців з Острога, Рівного, та Старокостянтинова.

Мистецький проєкт «Фортеця духу» започаткував Державний історико-культурний заповідник «Межибіж» на підтримку та єднання із Фортецею Бахмут. Мета проєкту – проведення патріотичних заходів по фортецях України. Відбулись заходи у місцевому ліцеї з учнями 8-11 класів, екскурсія до Музею пам'яті жертв голодомору на Хмельниччині. Естафету передано у фортеці м. Хотин (Чернівецька обл.) / Старокостянтинів (Хмельницька обл.).

10 травня 2023 р. в Хмельницькій міській раді пройшла конференція «Материнство, ролі та етапи. Свідоме батьківство» за ініціативи міської ради та регіонального представництва Української платформи «Жінки в бізнесі». Питання материнства в умовах війни, нових викликів, емоційного вигорання та відновлення висвітлювалось психологами, психотерапевтами, коучами.

29 травня 2023 р. пройшла науково-практична конференція «Травневі сходи у Пасічнянському ліцеї пам'яті Ігоря Русого» за сприяння Хмельницької обласної ради, Департаменту освіти і науки Хмельницької ОДА, обласного Інституту післядипломної педагогічної освіти ім. А. Назаренка, обласної організації НСКУ, ГО «Асоціація керівників закладів освіти», Старосинявської ОТГ. Мета конференції: вшанування пам'яті педагога, організатора освіти, краєзнавця Ігоря Петровича Русого, який загинув у травні 2022 р., захищаючи Україну в умовах повномасштабного збройного вторгнення рф; об'єднання зусиль працівників освіти, управлінців, краєзнавців в узагальненні досвіду педагога; презентація кращих освітніх практик в умовах сучасних викликів, поширення історико-краєзнавчих розвідок.

1 червня 2023 р. в Хмельницькій обласній універсальній науковій бібліотеці відбувся вечір-портрет «Хранитель історичної та культурної пам'яті» до 75-річчя від дня народження Петра Слободянюка – культуролога, режисера, диригента, архівіста, педагога, громадського діяча, заслуженого працівника культури України, кандидата історичних наук, професора, академіка ВГО

«Українська Технологічна Академія», члена національних спілок журналістів, архівістів, краєзнавців, театральних діячів.

В рамках заходу Оксана Шеїн, укладач, головний бібліограф відділу краєзнавства Хмельницької ОУНБ, представила біобібліографічний покажчик «Петро Слободянюк (до 75-річчя від дня народження)».

На завершення ювіляр презентував книгу «Народний рух України на теренах Хмельниччини», яка вийшла у співавторстві з Ігорем Ключом, кандидатом фізико-математичних наук, заслуженим працівником освіти України.

1 червня 2023 р. в Хмельницькій ОУНБ відбулась прем'єра туристично-краєзнавчого путівника «Чорноострівщина – край лебединий», виданого в рамках Обласної програми розвитку культури і духовності за рахунок коштів Хмельницької обласної державної адміністрації. Презентував перше видання про Чорноострівську селищну територіальну громаду автор проєкту, заслужений діяч мистецтв України Анатолій Белеванцев.

2-5 липня 2023 р. на базі Державного історико-культурного заповідника «Межибіж» проходив четвертий польовий міжгалузевий семінар «Геологічні аспекти пам'яток археології Хмельниччини» в рамках програми міждисциплінарних досліджень нижньопалеолітичних пам'яток Східної Європи. В роботі польового семінару взяли участь наукові співробітники Інституту географії НАН України, Інституту геофізики імені С. І. Субботіна НАН України, Національного музею історії України, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Державного історико-культурного заповідника «Межибіж».

3 липня 2023 р. в селі Гелетинці Гвардійської сільської територіальної громади відбувся День пам'яті «Село Гелетинці – мала батьківщина Григорія Храпача» в рамках обласного туру пам'яті «Син Прибузької землі». Організатори туру пам'яті: Хмельницька ОУНБ, Хмельницький обласний літературний музей, Гвардійська сільська територіальна громада та Хмельницька обласна організація Національної спілки письменників України.

13 липня 2023 р. у Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова пройшла суспільно-наукова платформа «Хрещення. Становлення. Перемога» з нагоди Дня української державності.

Директор Хмельницької обласної бібліотеки для дітей імені Т. Г. Шевченка, презентувала біобібліографічний покажчик «Сизокрил», підготовлений авторським колективом бібліотеки до 85-річчя від дня народження Григорія Храпача.

1 вересня 2023 р. у Хмельницькій ОУНБ відбулась презентація біобібліографічного покажчика «Дорогами життя Мар'яна Красуцького».

6 вересня 2023 р. в Хмельницькій ОУНБ відбулась прем'єра книги «Синдром відкладеного життя» Михайла Цимбалюка – поета, прозаїка, журналіста, члена Національних спілок письменників і журналістів України, уродженця села Моломолинці Хмельницького району, учасника російсько-української війни, бойового медика ЗСУ. У заході взяли участь колеги по перу Михайла Петровича, його земляки із Лісовогринівецької сільської територіальної громади, бібліотекарі обласних бібліотек, освітяни, учнівська молодь та друзі.

9 вересня 2023 р. в Кам'янці-Подільському пройшла Міжнародна конференція «Соціальна підтримка людей в Україні».

26 вересня 2023 р. в Хмельницькій ОУНБ відбулось засідання журі обласного конкурсу публічних бібліотек на кращу організацію краєзнавчої роботи «Бібліотека – центр краєзнавчої інформації».

28 вересня 2023 р. у Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова відбулось засідання науково-практичного «круглого столу» на тему «Актуальні проблеми захисту прав внутрішньо переміщених осіб».

29 вересня 2023 р. у Хмельницькій обласній універсальній науковій бібліотеці підведено підсумки та нагороджено переможців обласного конкурсу публічних бібліотек на кращу організацію краєзнавчої роботи «Бібліотека – центр краєзнавчої інформації».

Переможцями конкурсу стали: Ярмолинецька центральна бібліотека Ярмолинецької селищної ради Хмельницької області; бібліотека-філія № 2 Централізованої бібліотечної системи Хмельницької міської територіальної громади; Завадинецька сільська бібліотека-філія Городоцької центральної публічної бібліотеки.

Нагородження дипломами відбулося в рамках XV Обласного форуму бібліотекарів Хмельниччини «Бібліотека – твоя синергія

перемоги».

11 жовтня 2023 р. на базі Державного історико-культурного заповідника «Межибіж» відбулось виїзне засідання круглого столу «Актуальні питання розвитку туризму в Україні» Хмельницького інституту МАУП.

19 жовтня 2023 р. у Хмельницькій обласній універсальній науковій бібліотеці відбулась презентація інформаційно-довідкового видання «Україна – це ми!» із колекції документів дитячого волонтерського руху Державного архіву Хмельницької області». З вітальним словом до присутніх звернулася директорка бібліотеки Катерина Чабан, яка представила книжкові виставки «Правдиве слово – наша зброя» та «Україна єднає серця».

19 жовтня 2023 р. у Хмельницькій ОУНБ проведено вечір-спомин «Подвижник подільського краєзнавства – Євген Назаренко», приурочений 85-річчю від дня народження історика, краєзнавця, геральдиста Поділля, члена Українського геральдичного товариства, лауреата міських премій імені Богдана Хмельницького та імені Михайла Орловського, обласної премії імені Юхима Сіцінського в галузі історико-краєзнавчої роботи та збереження пам'яток минувшини.

7 листопада 2023 р. в сесійній залі Хмельницької обласної ради пройшла Всеукраїнська науково-практична конференція «Вісімнадцяті педагогічні читання пам'яті М. М. Дарманського: організація освітнього процесу в умовах воєнного стану» за участю управлінської та науково-педагогічної еліти Подільського краю.

Низку заходів було проведено за участі Летичівської територіальної організації НСКУ. Так, ім'я Якова Орла-Гальчевського, командира Подільської групи повстанців тісно пов'язане з Летичівщиною – Сахни, Бохни, Новокосянтинів, Летичів – тільки частина населених пунктів нашого краю, де повстанці на чолі зі своїми отаманом билися з більшовицькими окупантами, клали свої голови «за волю і долю».

Цього року минуло 80 років з дня загибелі славного сина української землі, який, за словами його друзів – бойових побратимів, надрукованих в одному з емігрантських журналів у далекому 1951 році: «Жив і боровся не для партії і не для слави. Він жив, боровся і поліг за невмирущу ідею Української Державності».

27 вересня у Летичівській бібліотеці для дітей у переддень Дня пам'яті жертв Бабиного Яру на інформаційній годині про трагедію

євреїв Летичівщини розповідала восьмикласникам ліцею № 1 голова Летичівської територіальної організації Національної спілки краєзнавців України С. А. Коржик.

3. Видання праць у 2023 р.

Інформація про опубліковані у звітний період збірники наукових праць викладачів членів НСКУ (Кам'янець-Подільська міська організація):

1. Археологія & Фортифікація України : зб. матеріалів XII Всеукраїнської наук.-практ. конференції / редкол.: О. О. Заремба (голова) та ін. Кам'янець-Подільський : ФОП Панькова А. С., 2023. 322 с.

2. VIII Міжнародна наукова конференція «Україна і Велике князівство Литовське в XIV–XVIII ст.: політичні, економічні, міжнаціональні та соціокультурні відносини в загальноєвропейському вимірі»: Програма та тези доповідей (27 жовтня 2023 р., м. Кам'янець-Подільський) / [відп. ред. Д. Ващук]. Інститут історії України Національної академії наук України, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. 63 с.

3. Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій: Зб. наук.-краєзнавч. праць / [редкол.: В. С. Прокопчук (гол.), Ю. В. Телячий, В. Р. Адамський та ін.]. Дунаївці, Хмельницький: ФОП Стрихар А.М., 2023. Вип. 10. 496 с.

4. Краєзнавець Хмельниччини: науково-краєзнавчий збірник / [гол. редкол. Ю. В. Телячий; відп. ред. В. С. Прокопчук, В. Р. Адамський та ін.]. Хмельницький: ХОО НСКУ, 2023. Вип. 15. 236 с.

5. Краєзнавець Хмельниччини: науково-краєзнавчий збірник / [гол. редкол. Ю.В. Телячий; відп. ред. В.С.Прокопчук, В.Р.Адамський та ін.]. Хмельницький: ХОО НСКУ, 2023. Вип. 16. 317 с.

6. Наукові праці Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника: зб. наук. пр. / [редкол.: Т. М. Карпова (гол.) та ін.]. Т. 4: До 70-річчя від дня народження професора Анатолія Григоровича Філінюка. Кам'янець-Подільський : ФОП Панькова А. С., 2023. 578 с.

7. Матеріали регіонального науково-практичного семінару. 27 лютого 2023 р., м. Бар Вінницької області. Бар: Редакційно-видавничий відділ Комунального закладу вищої освіти «Барський

гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського», 2023. 194 с.

8. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: історичні науки. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2023. Т. 39: До 70-річчя від дня народження професора Анатолія Філіюка. 268 с.

9. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: історичні науки. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2023. Т. 40. 264 с.

10. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: історичні науки. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2023. Т. 41.

11. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів. [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. Вип. 22. 714 с.

12. Перші краєзнавчі читання в пам'ять професора Лева Баженова: Матеріали всеукр. наук.-практ. конференції (м. Хмельницький, 2 червня 2023 р.) / [редкол.: Ю. В. Телячий (голова), Н. І. Сарай, С. В. Маркова та ін.]. Хмельницький: ХКТЕІ, відділ наукової роботи, 2023. 196 с.

13. Проблеми дидактики історії: збірник наукових праць / [редкол.: С. Копилов (голова, наук. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2023. Вип. 23: На пошану доктора історичних наук, професора Сергія Копилова. 264 с.

14. Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи. Зб. наук. праць Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. Вип. 10: На пошану доктора історичних наук О.Б.Головка, 416 с.

15. Теоретико-методологічні та практичні аспекти підготовки та діяльності вчителя правознавства: досвід і проблеми. Тези другої Всеукраїнської науково-практичної конференції. 2 грудня 2022 р., м. Кам'янець-Подільський / [ред. кол.: В. А. Дубінський (відп. ред.), О. М. Федьков, А. Л. Глушковецький та ін.].

Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. 95 с.

16. Хмельниччина в умовах війни росії проти України. Матеріали всеукр. наук.-практ. конференції (м. Хмельницький, 24 лютого 2023 р.) / [редкол.: Ю. В. Телячий (голова), Н. І. Сарай, С. В. Маркова та ін.]. Хмельницький: ХКТЕІ, науковий відділ, 2023. 412 с.

Члени осередку провели певну видавничу роботу. Зокрема, вдалося опублікувати 5 монографій, 11 книг, навчальних видань, брошур та покажчиків.

Краєзнавці видали 70 статей у фахових журналах, 148 статей у наукових виданнях. 18 статей опубліковано у виданнях, що входять до найбільш престижних науково-метричних баз Scopus і Web of Science.

Низку публікацій краєзнавці опублікували у місцевих газетах. У місцевій періодиці публікувалися О. Б. Комарніцький, В. А. Нестеренко, В. В. Пагор, І. О. Старенький, Ю. Б. Лискун, Ю. К. Сорочан, В. В. Полятинчук.

Велику видавничу діяльність проводила Хмельницька міська організація НСКУ. Краєзнавці підготували та надрукували за попередніми даними 8 монографій та навчальних посібників, 48 навчально-методичних розробок, більше 200 наукових статей та досліджень, взяли участь у 19 – онлайн конференціях, історичних вебінарах, круглих столах тощо. Значна частина членів міського краєзнавчого осередку постійно подавали різноманітну оперативну інформацію та вітання однодумців з нагоди сімейних та ювілейних дат в інтернет-ресурсах Фейсбук, Месенджер, Вайбер, Телеграм, а також в місцевих періодичних виданнях та програмах місцевого телебачення.

Серед них: Юрій Блажевич, Юрій Телячий, Сергій Єсюнін, Сергій Шпаковський, Андрій Матвєєв, Валентин Ільїнський, Володимир Островий, Сергій Семенчук, Інна Шоробура, Валентин Говорун, Лілія Іваневич, Наталія Стрельбіцька, Катерина Чабан, Олена Баваровська, Надія Синиця, Володимир Захар'єв, Леонід Западєнко, Віра Тарчевська, Світлана Дашкевич, Валентина Парандій, Олег Погорілець, Петро Слободянюк, Юрій Олійник, Віталій Галатир, Микола Панасюк, Петро Шкробот, Петро Храпак, Олександр Дацюк, Світлана Маркова, Валерій Куфльовський, Дмитро Казанцев, Борис Ткач, Тамара Таньчук, Олена Айвазян та ін.

4. Громадсько-наукова робота

Члени нашої організації брали участь у рецензуванні конкурсних робіт членів МАН України, були членами журі цього конкурсу (Ю. А. Хоптяр, А. Л. Глушковецький, О. Б. Комарніцький М. В. Кузів С. В. Олійник, С. А. Сидорук, П. В. Кліщинський, В. В. Щегельський, Л. А. Воронюк, Л. М. Марчук, А. Ю. Матвеев, С. В. Маркова).

Участь працівників у роботі журі міських, районних, обласних предметних учнівських олімпіад

Активну роботу проводив науково-дослідний центр огієнкознавства, яким керує Рарицький О. А. Найважливішою подією в рамках діяльності науково-дослідного центру огієнкознавства стало проведення щорічної всеукраїнської наукової конференції «Традиції Івана Огієнка у світлі вітчизняної науки», яка цього рік була проведена 25 жовтня з нагоди 140-ї річниці від дня народження першого ректора університету.

У бібліотеках області пройшли презентації видання за участі Ю. А. Хоптяра. Так, у 2023 р. вийшло друком ґрунтовне наукове видання, збірник документів «Насильство над цивільним населенням. Хмельницька область. Документи органів держбезпеки. 1941-1944 / К.: Видавець В. Захаренко, 2022. 456 с.». У ньому подільські автори, науковці Валерій Васильєв, Олена Лисенко, Світлана Маркова, Роман Подкур, Андрій Хоптяр, Юрій Хоптяр в оригінальному науковому виданні публікували документи і матеріали органів держбезпеки про насильство над цивільним населенням Хмельницької області, що здійснювалося нацистами упродовж 1941-1944 рр.

Впродовж 2023 р. у ряді міст Хмельницької області відбувались презентації монографічної праці викладачів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, кандидатів історичних наук Ю. А. Хоптяра, А. Ю. Хоптяра та кандидата філологічних наук А. О. Хоптяр, у якій досліджується проблема економічного, культурного і громадсько-політичного життя населення Ярмолинеччини тепер Хмельницького району однойменної області – на початку ХХІ ст.

Здобутки мають археологи-краєзнавці. У зв'язку із військовим станом повномасштабні польові дослідження не проводилися. Натомість були організовані В. А. Гуцалом розвідкові обстеженням

пам'яток археології та здійснено аналіз матеріалів здобутих у попередні роки.

Археологи П. А. Болтанюк, І.А. Старенький проходили службу у ЗСУ. Ю. Б. Лискун працювала головою Кам'янець-Подільського осередку Всеукраїнського громадського об'єднання «Український клуб», у діяльності якого присутні і краєзнавчі аспекти.

З. М. Климишина надавала консультації щодо виконання тематичних запитів з генеалогії співробітникам Кам'янець-Подільського міського архіву та Державного архіву Хмельницької області, проводила збір музейних експонатів, книг, журналів, листівок, буклетів, інших матеріалів для Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника, міського архіву, Інституту національної пам'яті.

Значну екскурсійну роботу проводили К. В. Мельничук, Ю. Б. Лискун, В. А. Нестеренко, А. Ю. Скрипник, І. В. Паур, В. В. Пагор, А. Ю. Хоптяр, В. В. Щегельський, С. М. Єсюнін.

Краєзнавці здійснювали керівництво написанням дисертацій рецензування, опонування дисертацій, писали відгуки на автореферати дисертацій.

ВАЖЛИВИЙ НАПРЯМ РОБОТИ – СПІВПРАЦЯ ХОО НСКУ З ЦЕНТРОМ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ПОДІЛЛЯ ІНСТИТУТУ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ НАН УКРАЇНИ ПРИ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА НА ЧОЛІ З ПРОФЕСОРОМ О. М. ЗАВАЛЬНЮКОМ.

Ми зробили багато щодо вшанування пам'яті Л. В. Баженова. Але недоведеними є ще дві позиції – Медаль та меморіальна дошка на його пошану.

Вшановуємо наших краєзнавців-ювілярів. Нам потрібно провести заплановані заходи – конференції, круглі столи тощо.

Головне - активізувати роботу в регіонах області, створити дієві осередки там, де їх немає.

Кожен на своєму місці, спільно, своєю працею наближаємо Перемогу разом!

ЛЮТНЕВЕ (2024 р.) ЗАСІДАННЯ ПЛЕНУМУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ
ОБЛАСНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ НСКУ

2 лютого 2024 р. у приміщенні Хмельницької обласної універсальної наукової бібліотеки відбувся пленум Хмельницької обласної організації НСКУ. В його роботі брало участь 28 членів пленуму та активісти краєзнавчого руху – Н. Синиця, О. Баваровська, Л. Сердуніч, О. Айвазян, В. Куфльовський, В. Маковська, В. Парандій, В. Міхалевський, В. Флентін та ін.

На пропозицію голови Хмельницької обласної організації НСКУ Ю. Телячого присутні хвилиною мовчання вшанували пам'ять загиблих у російсько-українській війні.

Зі звітом правління Хмельницької обласної організації НСКУ за 2023 р. виступив голова обласної організації Ю. Телячий. В наступному випуску «Краєзнавця Хмельниччини» ми подамо скорочений варіант звіту.

Доповідь Ю. Телячого викликала жваве обговорення. З своїми баченнями розвитку краєзнавчого руху на Хмельниччині поділилися В. Прокопчук, Ю. Блажевич, В. Адамський, С. Єсюнін, О. Завальнюк, О. Погорілець та ін.

С. Єсюнін презентував 43 випуск «Хмельницьких краєзнавчих студій», присвячений ювілею відомої у нашому краї поетесі, письменниці, краєзнавчині Л. Сердуніч. У даному випуску опубліковано понад два десятки наукових і краєзнавчих матеріалів. Голова обласної організації Ю. Телячий вручив ювілярці Диплом «Почесний краєзнавець Хмельниччини». Також грамоти вручили голова Хмельницької міської організації Ю. Блажевич, голова Хмельницького обласного товариства «Просвіта» В. Міхалевський та директор Хмельницької обласної універсальної наукової бібліотеки К. Чабан.

*Катерина Чабан,
заст. голови Хмельницької обласної організації НСКУ*

БЕРЕЗНЕВЕ (2024 р.) РОЗШИРЕНЕ ЗАСІДАННЯ ПРЕЗИДІЇ
ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ НСКУ

29 березня 2024 р. у приміщенні Хмельницької обласної універсальної наукової бібліотеки відбулося розширене засідання президії Хмельницької обласної організації НСКУ. На зібрання з'явилося 11 членів президії. Крім того, активну участь в обговоренні питань порядку денного взяли активісти краєзнавчого руху Хмельниччини, зокрема Н. Стрельбіцька, В. Ільїнський, В. Флентін, Ю. Гжимаило, Ж. Максимова, Й. Осецький, В. Галатир, М. Кабачинський, О. Айвазян, О. Григоренко, В. Куфльовський.

На пропозицію голови Хмельницької обласної організації НСКУ Ю. Телячого присутні хвилиною мовчання вшанували пам'ять загиблих у російсько-українській війні.

Із інформаційним повідомленням про засідання президії НСКУ у м. Києві виступив Ю. Телячий. Він наголосив на тих питаннях, які доводиться вирішувати членам спілки за умов російської агресії проти України.

Голова ревізійної комісії В. Ільїнський доповів присутнім про надходження та використання коштів Хмельницької обласної організації НСКУ за 2023 р. Загалом на рахунки організації від різних джерел надійшло 20850 гривень. Основне з них – це кошти від сплати членських внесків. Стільки ж було витрачено. Основна стаття витрат пов'язана з друком чергових випусків «Краєзнавця Хмельниччини». Члени президії фінансовий звіт затвердили.

Жваве обговорення викликало питання щодо затвердження Положення про благодійний фонд імені професора Лева Баженова. З цього питання виступили Ю. Телячий, В. Прокопчук, К. Чабан, Й. Осецький, В. Адамський та ін. Присутні прийшли до узгодженої позиції, в результаті чого Положення було одностайно затверджено. Нижче ми подаємо його зміст. Крім того, президія доручила В. Ільїнському розробити проєкт Диплому, який вручатиметься лауреату премії імені професора Лева Баженова.

Сергій Єсюнін презентував 44 випуск «Хмельницьких краєзнавчих студій» та 8 випуск «Праць Хмельницького церковно-історичного товариства».

Співробітниця Музею історії міста Хмельницького О. Доронська-Собко представила нове видання, присвячене постаті Костя Місевича.

На засіданні краєзнавці привітали своїх колег із славними ювілеями. Диплом «Почесний краєзнавець Хмельниччини» голова обласної організації Ю. Телячий вручив провідним краєзнавцям Хмельниччини М. Кабачинському, С. Марковій, С. Коржик, О. Байдичу та В. Говорону.

*Віктор Адамський,
відповід. секретар Хмельницької обласної організації НСКУ*

ЗАТВЕРДЖЕНО
рішенням Президії
Хмельницької обласної організації
Національної спілки краєзнавців України
протокол № 2 від 29 березня 2024 року

ПОЛОЖЕННЯ про благодійний фонд імені професора Лева Баженова

1. Благодійний фонд імені професора Лева Баженова заснований Хмельницькою обласною організацією НСКУ за ініціативи родини Баженових з метою вшанування пам'яті Почесного голови ХОО НСКУ Лева Баженова та щорічного відзначення краєзнавців Хмельниччини, котрі досягли значних успіхів у справі вивчення, дослідження і популяризації історико-культурних і природних багатств рідного краю.

2. Особі, яка відзначається Благодійним фондом імені професора Лева Баженова, присвоюється звання лауреата Премії імені професора Лева Баженова з врученням Диплома та грошової винагороди у розмірі 5000 гривень.

3. Кандидатури на здобуття Премії імені професора Лева Баженова мають право висувати керівні органи Хмельницької обласної організації НСКУ, її територіальні структури та члени конкурсної комісії. Висунення кандидатів на здобуття Премії повинно здійснюватися в умовах високої вимогливості, об'єктивного і аргументованого попереднього вивчення краєзнавчої роботи чи краєзнавчих досліджень, науково-пізнавальний та суспільний рівень яких заслуговує на всеукраїнське визнання.

4. Пропозиції про висунення кандидатур щорічно надсилаються членам конкурсної комісії до 1 травня поточного року. До складу конкурсної комісії входять: Стефанія Едуардівна Баженова, Олександр Львович Баженов, Віктор Степанович Прокопчук, Юрій Васильович Телячий, Юрій Анатолійович Хоптяр. Подання на кандидата із зазначенням біографічних даних та характеристики краєзнавчої діяльності подається за адресою: м. Хмельницький, вул. Кам'янецька, 3, Хмельницька обласна організація НСКУ.

5. До 15 травня поточного року конкурсна комісія ухвалює рішення про присудження Премії імені професора Лева Баженова лише одному кандидату. Вручення Диплому і Премії проводиться до Дня краєзнавця в урочистій обстановці за участі краєзнавчого активу та широкої громадськості, висвітлюється у засобах масової інформації.

6. Фондоутворювачем Премії імені професора Лева Баженова виступає родина освітян, науковців, краєзнавців Баженових.

7. Зміни до Положення погоджуються з Фондоутворювачем і затверджуються Президією Хмельницької обласної організації НСКУ.

**ХРОНІКА ПОДІЙ
КРАЄЗНАВЧОГО РУХУ НА ХМЕЛЬНИЧЧИНІ**

2024

23 січня 2024 року у Хмельницькому інституті МАУП відбулася IX всеукраїнська науково-практична конференція «День Соборності України: історико-політологічні дискусії», яка зібрала широке коло учасників з усієї України.

Під час конференції розглянули питання національної та територіальної соборності України. За підсумками роботи буде виданий одинадцятий випуск збірника наукових праць.

8 лютого 2024 року на базі Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова відбулася третя міжнародна науково-практична конференція «Публічне управління в Україні: виклики сьогодення та глобальні імперативи».

У роботі конференції взяв участь перший заступник голови обласної ради Володимир Гончарук. У режимі офлайн і онлайн до наукового зібрання долучилися представники міської влади, керівництво і педагоги університету, науковці з закладів вищої освіти зі всієї України.

Учасники конференції обговорили такі тематичні напрямки: вітчизняний та міжнародний досвід реформування сфери публічного управління; розвиток публічної служби в сучасних умовах державотворення; економіко-правові аспекти публічного управління; публічне управління у сфері національної безпеки; інформаційні технології у публічному управлінні; європейська та євроатлантична інтеграція; інструменти впровадження гендерної рівності в органах публічного управління.

У резолюції конференції відображені напрацьовані на науковому майданчику пропозиції та рекомендації, а також видано електронний збірник матеріалів, який стане основою для подальших навчальних планів для здобувачів вищої освіти.

16 лютого 2024 року на базі Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії відбулася всеукраїнська літературно-мистецька конференція «Космос української культури: феномен Марії Приймаченко».

У заході взяли участь заступник керівника апарату обласної ради Тетяна Зеленко, депутати обласної ради, керівники обласних комунальних установ культури, громадські діячі, викладачі та студенти академії.

Відкрила конференцію відома українська журналістка, письменниця, громадська діячка, мистецтвознавиця та етнографка Людмила Лисенко. Пані Людмила презентувала власний доробок – трилогію «Світотворення від Марії», в якій розповідається про життєвий і творчий шлях української мисткині Марії Приймаченко.

1 березня 2024 року у Хмельницькому відбувся Подільський регіональний науково-практичний форум за участю голови обласної ради Віолети Лабазюк для налагодження подальшої співпраці між органами виконавчої влади та місцевого самоврядування, нотаріусами, державними реєстраторами та науковцями. У форумі взяли участь: Кирило Міненко – начальник Центрального міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Київ); Олена Яковюк – заступник начальника Центрального міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Київ); Наталія Козасєва – голова відділення Нотаріальної палати України в м. Київ; директори окремих Департаментів Міністерства юстиції України; керівництво обласної військової адміністрації та Хмельницької міської ради; представники місцевих органів юстиції.

Під час заходу підсумовано результати роботи у сфері контролю за нотаріальною діяльністю за 2023 рік та окреслено плани розвитку нотаріату, розглянуто низку інших питань.

21-22 березня 2024 року кафедра слов'янської філології Хмельницького національного університету провела II Міжнародну науково-практичну конференцію «Міжкультурні

комунікації в галузі освіти» в онлайн-режимі на платформі Zoom. Метою проведення було обговорення актуальної проблеми сьогодення у контексті якості вищої освіти – міжкультурної комунікації, що сприяє формуванню професійно-комуникативної компетентності майбутніх фахівців.

Співorganizаторами міжнародної конференції стали: Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Рівненський державний гуманітарний університет, Вроцлавський університет (Польща), Університет імені Адама Міцкевича в Познані (Польща), Університет Палацького в Оломоуці (Чехія), Атаюркський університет (Туреччина) та Ніредьгазький університет (Угорщина).

До участі у конференції зареєструвалися 6 країн (Люксембург, Польща, Туреччина, Угорщина, Чехія, Україна), 7 наукових установ України та зарубіжжя, 8 зарубіжних закладів вищої освіти, 47 українських закладів вищої освіти, 24 українських закладів загальної середньої та дошкільної освіти, 12 управлінь, організацій, товариств, спілок, 260 учасників міжнародної конференції.

У відкритті конференції взяли участь: ректор Хмельницького національного університету Сергій Матюх; Генеральний консул Республіки Польща у Вінниці Дамян Цяріцьнські; декан гуманітарно-педагогічного факультету ХНУ Людмила Станіславова. Модератором конференції стала кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри слов'янської філології Хмельницького національного університету Неля Подлевська.

Пленарне засідання розпочалося із доповіді «Міжкультурна взаємодія із закладами освіти» завідувача кафедри слов'янської філології Хмельницького національного університету Нелі Подлевської. Із доповідями виступили: доктор філологічних наук, доктор габлітований, професор кафедри україністики Варшавського університету (Польща) Ірина Кононенко; доктор філології, ад'юнкт Інституту слов'янської філології Вроцлавського університету (Польща) Сильвія Войтович-Маршал; доктор, PhD Інституту історії Академії наук Чеської республіки (м. Прага) Роман Барон; доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри української та іноземних мов Вінницького національного аграрного університету Руслан Кравець; кандидат філологічних

наук, професор, професор кафедри української філології та журналістики Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка Світлана Ковтюх; доктор гуманітарних наук, ад'юнкт в Інституті польської філології Університету імені Адама Міцкевича, директор Студії польської мови і культури для іноземців Університету імені Адама Міцкевича (Польща) Войцех Гофманський; кандидат філологічних наук, доцент, в. о. завідувача кафедри української мови Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна Софія Бутко; доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Рівненського державного гуманітарного університету Наталія Совтис.

На другий день конференції відбулися засідання у секціях згідно з програмою конференції. Загалом працювало 10 секцій: «Міжкультурні комунікації та взаємодія культур у світовому масштабі»; «Мовна та культурна картина світу у слов'янському дискурсі»; «Актуальні проблеми теорії і практики перекладу»; «Українська мова в синхронії та діахронії»; «Польська мова і полоністика в Україні та світі»; «Актуальні питання слов'янського мовознавства»; «Слов'янські літератури в контексті світової культури»; «Теорія і практика викладання філологічних дисциплін у європейському освітньому просторі»; «Компетентнісний підхід у реалізації концепції Нової української школи»; «Професійне становлення особистості».

28 березня 2024 року у ХІСТ Університету «Україна» відбулася XV всеукраїнська наукова конференція студентів та молодих вчених «Сучасне українське студентство: проблеми та ціннісні орієнтації», яка присвячена висвітленню актуальних проблем студентської молоді як складових загальних проблем українського суспільства, визначенню впливу світових культурно-інтеграційних процесів на зміни світогляду, ціннісних орієнтацій, соціального самопочуття, способу життя молоді.

У роботі конференції взяли участь понад 100 молодих науковців з різних закладів вищої освіти України: Волинського національного університету імені Лесі Українки, Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана

Огієнка, Київського національного університету технологій та дизайну, Національного університету «Запорізька політехніка», Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського, Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, Хмельницького національного університету, Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту, Хмельницького інституту МАУП, Харківської державної академії фізичної культури та ін.

2 квітня 2024 року в Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії відбулася VII всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми розвитку освіти в сфері туризму, фізичної культури та спорту».

Привітала учасників конференції доктор педагогічних наук, професор, ректор Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, член-кореспондент НАПН України, заслужений діяч науки і техніки України Інна Шоробура.

Конференція працювала за напрямками: розвиток освіти у сфері туризму, фізичної культури та спорту в умовах дистанційного навчання, воєнного стану в Україні; розвиток молодіжного туризму в закладах освіти; інноваційні підходи до проведення занять з туризму, фізичної культури, валеології та спорту; сучасні технології організації туристичної роботи, фізичного виховання та спортивної роботи серед учнівської та студентської молоді; актуальні проблеми підготовки фахівців в галузі туризму, фізичної культури та спорту; аналіз якості освітніх програм з туризму, фізичної культури та спорту; сучасні технології освіти молоді з туристично-рекреаційної та фізкультурно-оздоровчої роботи; закордонний досвід щодо організації туристичної та спортивної роботи в школі та закладах вищої освіти; регіональні, державні та міжнародні напрямки розвитку туризму; впровадження сучасних спортивних інновацій в навчально-тренувальному процесі.

18 квітня 2024 року на базі Хмельницького національного університету відбулась XII всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні питання теорії та практики психолого-

педагогічної підготовки майбутніх фахівців», до якої долучились експерти з Ізраїлю (Алекс Гершанов) і Норвегії (Кнут Андерсен і Лінда Хансен). Конференція була проведена у змішаному форматі: онлайн на платформі Zoom та очно на базі кафедри психології та педагогіки. У конференції взяли участь понад 200 осіб (очно, онлайн і заочно).

З вітальним словом виступили: Сергій Матюх – кандидат економічних наук, доцент, голова оргкомітету конференції, ректор Хмельницького національного університету; Євген Павлюк – доктор педагогічних наук, професор, декан факультету здоров'я, психології, фізичної культури та спорту Хмельницького національного університету.

Пленарне засідання конференції відкрила Таїсія Комар, докторка психологічних наук, професорка, завідувачка кафедри психології та педагогіки Хмельницького національного університету, котра виступила з доповіддю «Трансформативна освіта на засадах партнерства». Алекс Гершанов, міжнародний експерт по роботі з травмою, директор освітніх програм Israel Trauma Coalition (м. Ієрусалим, Ізраїль) виступив із практико-орієнтованою доповіддю «Самозбереження викладачів і вчителів під час тривалих травматичних подій». Продовженням доповіді пана Гершанова була розповідь про впровадження програм Ізраїльської Коаліції по роботі з травмою у м. Хмельницький від Тетяни Гуранської, психологині Хмельницького міського територіального центру соціального обслуговування, координаторки розвитку психо-соціальних програм від Israel Trauma Coalition. З актуальною доповіддю «Особливості психологічної роботи з особами, які постраждали від гендерно зумовленого або домашнього насильства» виступила Майя Чернова, психологиня Гендерної Ради, мобільної бригади соціально-психологічної допомоги м. Хмельницький в рамках проєкту «Вистоїмо разом». З темою «Відновлення ментального здоров'я дітей за допомогою групової роботи» виступила Інна Лановлюк, дитяча психологиня, ведуча груп підтримки ГО «Інститут психології здоров'я» (м. Київ). У своїй відеодоповіді «Звільніть нас від фаз» про новітні підходи щодо переживання горя і втрати розповіли колеги з Норвегії: Кнут Андерсен – магістр, клінічний соціальний працівник Центру підтримки у важкій втраті при госпіталі університету Акерхуса, викладач університетів в

Осло; Лінда Хансен – психологиня, EMDR терапевтка, викладачка у VID університеті в Осло. Запитання і коментарі щодо доповіді надав Володимир Волошин, кандидат психологічних наук, психолог, психотерапевт, супервізор, тренер, член правління НПА, директор ГО «Інститут психології здоров'я», викладач Подільського державного університету. Закрила пленарне засідання постійна учасниця конференції – Лілія Барановська, докторка педагогічних наук, професорка кафедри дошкільної освіти Педагогічного факультету Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ) з доповіддю «Комунікативна складова професійної підготовки керівників закладів дошкільної освіти в умовах магістратури».

Під час конференції відбулось 10 майстер-класів: 4 онлайн і 6 очно. Очні майстер-класи: «Робота з панічним розладом», де були розглянуті особливості обстеження, фактори панічного розладу і моделі його лікування. Ведучий – Юрій Мороз, лікар-психолог, психотерапевт у методі КПТ і схема-терапії, засновник і директор клініки психічного та фізичного здоров'я MOROZ • CLINIC, стейкхолдер кафедри психології та педагогіки (м. Хмельницький); «Сеанс біосугестивної терапії», де розглянуто те, як можна використовувати біосугестивну терапію (БСТ) – ефективний метод комплексного відновлення здоров'я людини для роботи з втратою та проведено сеанс комплексного оздоровлення. Ведучий – Володимир Волошин, кандидат психологічних наук, психолог, психотерапевт, супервізор, тренер, член правління НПА, директор ГО «Інститут психології здоров'я», викладач Подільського державного університету; «Відновлення ресурсів практичних психологів за балансною моделлю позитивної психотерапії», де було представлено способи збереження психологом власної цілісності у майбутній професійній діяльності та прості дієві методи позитивної психотерапії для відновлення ресурсів, які підійдуть і в майбутній професії, і під час навчання. Ведуча – Катерина Дишкант, психологиня в методі Позитивної психотерапії (м. Хмельницький); «Психологічна гра «Двері» (це те, куди ми заходимо чи звідки ми виходимо...)», де відбулося знайомство з фототерапією, робота з асоціативно-метафоричними світлинами. Ведучий – Сергій Аниськов, психолог Тата хаба, гештальт-терапевт, фототерапевт (м. Хмельницький); «Світло в тобі»: виготовлення «свічки сили» з натуральної екологічної вощини, а також

дослідження та знаходження особистих сил, опор і ресурсів за допомогою метафоричних асоціативних карт. Ведуча – Світлана Савіцька, психолог, ігропрактик, ведуча трансформаційних психологічних ігор, сертифікований спеціаліст по роботі з метафоричними картами та проєктивними методиками (м. Хмельницький).

Відбулися майстер-класи онлайн: «Подвійна дисоціація як інструмент роботи з травмівною подією». Ведучий – Євгеній Перерва, аспірант кафедри педагогіки та психології, НЛП тренер, РСС коуч (м. Харків); «Методика по роботі зі сновидіннями «Емоційна тональність». Ведуча – Олена Полонська, приватний психолог (м. Хмельницький); «Архетипи, IFS і символдрама». Ведуча – Юлія Підпригора, психологиня, психотерапевтка за методом символдрами, арттерапевтка, психологиня-сексологиня, авторка та ведуча тренінгів, членкиня ІРСГП, УСП, МАПКСО (м. Хмельницький); «Ритуал як зцілення: як ритуали допомагають нам пережити складні часи». Ведуча – Вікторія Фримерштейн, навчаюча психотерапевтка УГО Інститут розвитку символдрами та глибинної психології, психотерапевтка реєстру УСП (м. Хмельницький).

*Зоя Філіпенко, завідувачка відділом краєзнавства
Хмельницької обласної універсальної наукової бібліотеки*

ВСЕУКРАЇНЬСКА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ «ХМЕЛЬНИЧЧИНА В УМОВАХ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: РІК 2023»

1 березня 2024 р. у Хмельницькому кооперативному торговельно-економічному інституті відбулася всеукраїнська науково-практична конференція «Хмельниччина в умовах війни росії проти України: рік 2023». Співорганізаторами наукового форуму виступили Хмельницька обласна військова адміністрація, Хмельницька обласна рада, Хмельницька міська рада, Департамент освіти і науки ХОДА, Хмельницька облспоживспілка, ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, Хмельницька обласна організація Національної

спілки краєзнавців України, Центр дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка.

Під час роботи конференції

Відкрив науково-практичну конференцію президент Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту, голова Хмельницької обласної організації НСКУ, доктор історичних наук, професор Ю. Телячий. Лауреат міжнародних та всеукраїнських конкурсів, волонтер творчої сотні «Рух до Перемоги», стипендіат Хмельницького міського голови і Хмельницької обласної військової адміністрації Софія Доколова виконала Гімн України. Хвилиною мовчання учасники зібрання вшанували пам'ять за загиблими внаслідок збройної агресії російської федерації проти України.

Привітання учасникам конференції висловили представники обласної військової адміністрації, обласної ради, голова правління Хмельницької облспоживспілки В. Філіпчук, ректор Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, кандидат педагогічних наук, доцент, генерал-майор О. Луцький.

Також привітальні листи учасникам науково-практичної конференції надіслали народний депутат України, доктор юридичних наук, професор М. Стефанчук, заступник командувача Сил спеціальних операцій Збройних сил України, полковник А. Матвійшин, Голова Державної служби якості освіти України, кандидат юридичних наук Р. Гурак, Державний секретар міністерства внутрішніх справ України, доктор педагогічних наук, професор І. Ящук, Голова Державної прикордонної служби України С. Дейнеко, голова Національної спілки краєзнавців України, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України О. Реєнт, Генеральний директор директорату фахової передвищої, вищої освіти МОН України, кандидат фізико-математичних наук, доцент О. Шаров.

На пленарному засіданні було заслухано низку змістовних повідомлень, присвячених різним аспектам російсько-української війни. Зокрема, Ю. Телячий виступив з темою «Організація волонтерського руху колективу ХКТЕІ в умовах повномасштабного збройного вторгнення рф в Україну (2023)», доктор історичних наук О. Завальнюк проаналізував анексіоністські плани кремля щодо України та їх обмежену реалізацію у 2014-2023 рр., доктор історичних наук П. Гай-Нижник виступив з темою «Війна росії проти України (геополітичний зріз): наскільки очевидними були загарбницькі наміри кремля», В. Філіпчук виголосив повідомлення на тему «Грантрайтингові практики та освітні траєкторії проєктного підходу під час війни», кандидат педагогічних наук О. Луцький – «Сучасні тенденції трансформації професійної підготовки офіцерів-прикордонників: від теорії до практики в умовах війни», доктор наук з державного управління В. Олуйко – «Правові засади воєнної безпеки України». Доктор історичних наук В. Лозовий зупинився на питаннях декомунізації та деколонізації в контексті політики історичної пам'яті України в період російсько-української війни (2014-2024 рр.), а доктор історичних наук В. Прокопчук виголосив повідомлення на тему «Поважна рада Дунаєвецької міської територіальної громади в час війни росії проти України».

Також достатньо цікавими були виступи учасників конференції, котрі були оприлюдненими на секційних засіданнях.

Світлана Маркова, доктор історичних наук, член НСКУ

ЗУСТРІЧ-ПРЕЗЕНТАЦІЯ У КРАСИЛОВІ

Й. Осецький з учасниками презентації

Краєзнавці Хмельниччини проводять активну роботу з виконання передбачених Статутом НСКУ завдань щодо поширення результатів краєзнавчих досліджень серед широких верств населення. Особливо важливими є ці зусилля в умовах триваючої російської війни проти України. Адже московський агресор з метою знищення територіальної цілісності і національної незалежності Української держави, поряд з жахливими бомбуваннями і військовими штурмами, застосовує гібридні ідеологічно-підривні операції, в ході яких заперечує древність української нації, її мови та законні права українців на території, освоєні предками ще в праісторичні епохи.

В таких умовах для протидії ворожим вимислам зростає актуальність об'єктивної наукової інформації з давньої вітчизняної історії. Традиційно, ще з XIX ст. надії на успіх в цій царині покладаються на відкриття археологів. Однак серед істориків зростає розуміння інформаційної обмеженості археологічних раритетів, оскільки розвідані численні матеріальні археологічні культури рідко забезпечують нас переконливими даними про доісторичні соціальні процеси. Особливо бракує інформації про

мову древніх спільнот, що супроводжувала їх виживання та пов'язувала кожную особистість з навколишньою реальністю.

Усвідомлення цих об'єктивних обставин фахівцями з давньої історії, дає змогу значно розширити знання про формування протоукраїнського соціуму. Дослідженнями зазначених наукових проблем давньої історії України та історичного краєзнавства вже тривалий час займається член НСКУ, старший науковий співробітник Центру дослідження Поділля Інституту історії НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка, доктор філософії в галузі права Йосип Осецький. Учений на засадах філософії мови, теорії систем та індоевропеїстики розробив і втілює в практику своїх досліджень оригінальну методику системного аналізу доісторичних процесів самоідентифікації протоукраїнських людностей від найдавнішого кам'яного віку до трипільської доби.

Про свої здобутки Йосип Осецький постійно звітує на наукових зібраннях, в засобах масової інформації та перед краєзнавцями, педагогами, студентською й учнівською молоддю. Однією з таких подій стала його зустріч 20 березня 2024 р. з краєзнавцями і бібліофілами Красилівської територіальної громади, для яких учений презентував наукове видання «Дунаєвеччина доісторична», підготовлене у співдружності з археологом Володимиром Захар'євим.

Автор у доступній формі розкрив учасникам заходу методику своїх досліджень та обґрунтував необхідність синергетичного використання в таких студіях знань з давньої історії, археології, психології, філософії мови, науки про індоевропейську мову, природничих наук та системного аналізу. В умовах прихованості давноминулих соціальних процесів за п'ятьма тисячоліть, саме такий підхід дає змогу теоретично реставрувати конкретні системи творення доісторичними людностями їх ідентифікаційних іменувань.

Враховуючи новизну теми для аудиторії, переконування її в об'єктивності отриманих знань гість використав не лише матеріали книги «Дунаєвеччина доісторична», але й результати досліджень топонімії Красилівщини та прилеглих земель. Так, жваву цікавість присутніх викликала інформація про ознаки самоідентифікації спільнот мисливців-лучників доби розвиненого мезоліту (IX-VII тис. до н. е.), виявлені в топонімах Чернелівка і Чорний Острів.

Адже корені «чорн-» і «черн-» у цих назвах в індоєвропейській мові позначали не колір, а були частиною назви лука – «чарнга».

Схоже пояснення учений дав етимології нині незрозумілих, а тому, в сенсі сучасної української мови, ще й курйозних за змістом місцевих топонімів Циценівка та Воскодавинці. Використання наукового підходу дає змогу встановити, що їх словотвір припав на часи енеоліту тобто Трипільської цивілізації (V-III тис. До н. е.). Так, самоідентифікаційну назву Сасанівка обрала собі землеробська людність, що «сіяла і збирала врожаї при низовині». У той же час, топонім Воскодавинці не має жодної пов'язаності з воском і російськомовним дієсловом «давить». Його слід розглядати як фонетично змінену самоідентифікаційну назву тваринницького роду «васа-кга-гаві-іна-ці», що означала «біля лісового джерела худобою багатий рід».

Вчений привернув увагу слухачів до того, що нерідко первинний зміст самоідентифікаційних назв протоукраїнських спільнот в різні часи агресивно спотворювали представники так званого «російського міру». Одним із підтверджень є поширення вимислів про походження назви річки Ікопоть нібито від російського слова «копоть». Втім, аналіз виявив у цьому гідронімі сліди трьох індоєвропейських слів: «і» – ходити, «го» – бик, корова, «патья» – пастух. Отже, ця єдина на нашій планеті назва засвідчує цікаві обставини зародження на берегах річки первісного тваринництва і, водночас, ознаки самоідентифікації тутешнього роду як «кочових пастухів худоби».

Зустріч-презентація завершилася обопільними домовленостями щодо шляхів поліпшення змісту краєзнавчої роботи на теренах Красилівської громади.

Подібні інформаційні заходи Хмельницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України слугують поширенню знань про минуле Хмельниччини та України в цілому, сприяють відновленню історичної пам'яті жителів краю та їх патріотичному вихованню.

*Юрій Бабюх, кандидат історичних наук,
член НСКУ*

**XIV ВСЕУКРАЇНСЬКА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА
КОНФЕРЕНЦІЯ «ДУХОВНІ ВИТОКИ ПОДІЛЛЯ:
ВОЛОНТЕРИ В ІСТОРІЇ КРАЮ»**

22 березня 2024 р. у Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії відбулася XIV науково-практична конференція «Духовні витоки Поділля: волонтери в історії краю». Співorganizаторами конференції виступили Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Хмельницька обласна організація Національної спілки краєзнавців України.

Виступ І. Шоробури під час роботи конференції

З вітальними словами до учасників зібрання звернулися ректор Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії І. Шоробура, в. о. директора Департаменту освіти і науки Хмельницької обласної військової адміністрації С. Леськова, проректор з науково-педагогічної роботи та соціальних питань Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського Л. Бровчак, проректор з наукової роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка С. Миронова, проректор з наукової роботи Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка І. Задорожна, голова Хмельницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України Ю. Телячий.

Крім того, були зачитані вітальні листи від народного депутата України М. Стефанчука, від заступника керівника Офісу Президента України О. Дніпрова, від генерального директора Директорату фахової передвищої, вищої освіти Міністерства освіти і науки України О. Шарова, від державного секретаря Міністерства внутрішніх справ України І. Яшук.

На пленарному засіданні було виголошено низку цікавих повідомлень. Так, І. Шоробура виступила з темою «Волонтерська діяльність викладачів та працівників Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії», І. Мазій «З історії волонтерського руху в Україні», К. Бурдуваліс презентувала першу книгу проєкту «Колекція документів дитячого волонтерського руху «УКРАЇНА – ЦЕ МИ»», А. Скоморохова та Р. Мельник виступили з повідомленням на тему «Волонтерська діяльність громадської діяльності «МОЖУ» у співпраці з Хмельницькою гуманітарно-педагогічною академією у часи викликів», О. Попов «Час діяти, Україно!», О. Вербіцький «Волонтерство: вимоги сьогодення» та ін.

Учасникам конференції було запропоновано переглянути декілька підготовлених організаторами виставок. Зокрема, бібліотека Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії презентувала виставку «Волонтерська діяльність на шпальтах періодики та в наукових працях», український живописець, графік-плакатарист Володимир Карвасарний – картини та плакати з власної колекції, співробітники Державного архіву Хмельницької області – матеріали та документи з дитячого волонтерства, учениця Шепетівської художньої школи, призерка I етапу всеукраїнського конкурсу учнівської творчості «Об'єднаймося ж, брати мої!»

Олександра Капелюх – виствку творчих робіт «Мереживий світ витинанки», викладачі та студенти кафедри образотворчого, декоративно-прикладного мистецтва та технологій Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії – виставку «Військовий АРТ».

*Богдан Крищук, кандидат педагогічних наук,
член НСКУ*

**І ВСЕУКРАЇНСЬКА МІЖДИСЦИПЛІНАРНА НАУКОВО-
ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ «ПОДІЛЛЯ І ПІВДЕННО-
СХІДНА ВОЛИНЬ: МАТЕРІАЛЬНА ТА ДУХОВНА
КУЛЬТУРА КРАЮ»**

12 квітня 2024 р. у Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії відбулася І всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція «Поділля і Південно-Східна Волинь:

матеріальна та духовна культура краю». Співорганізаторами наукового форуму виступили кафедра суспільних дисциплін Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, Державний архів Хмельницької області, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Центр дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка, Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут», Хмельницька обласна організація Національної спілки краєзнавців України.

До учасників конференції з вітальними словами звернулися проректор Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії професор О. Галус, голова Хмельницької обласної організації НСКУ Ю. Телячий та директор Державного архіву Хмельницької області К. Бурдуваліс.

Голова Хмельницької обласної організації НСКУ Ю. Телячий вручив Почесну грамоту співробітнику Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії професору Б. Крищуку за багаторічну працю на ниві розвитку краєзнавства нашого краю.

На пленарному засіданні було заслухано близько десяти наукових доповідей з актуальних питань регіональної гуманітаристики. Зокрема, Ю. Телячий виступив з темою «Музей захисників України в ХКТЕІ: історія героїзму від Київської Русі до російсько-української війни», В. Берковський «Візитації Берездівського костелу як історичне джерело», К. Бурдуваліс «Початкова та середня освіта в Подільській губернії у фондах Державного архіву Хмельницької області», В. Прокопчук та Б. Пентюк «Життя і побут православного духовенства середини ХІХ ст. у творчості подолянина Анатолія Свидницького», В. Ветрова «Специфіка польових археологічних досліджень Меджибізької фортеці», В. Кундельський «Польська освіта в Правобережній Україні наприкінці ХVІІІ – першій половині ХІХ ст.» та ін.

За результатами роботи міждисциплінарної науково-практичної конференції планується видати збірник матеріалів, в якому будуть представлені авторські повідомлення.

*Володимир Островий, завідувач кафедри суспільних дисциплін
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії*

IV ВСЕУКРАЇНСЬКА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА
КОНФЕРЕНЦІЯ «СУСПІЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ НА ПОДІЛЛІ
НАПРИКІНЦІ XVIII - НА ПОЧАТКУ XX ст.»

18 квітня відбулася IV всеукраїнська науково-практична конференція «Суспільні трансформації на Поділлі наприкінці XVIII – на початку XX ст.». Співorganizаторами виступили Міністерство освіти і науки України, Кам'янець-Подільська міська рада, Національна академія наук вищої освіти України, Кам'янець-Подільський державний історичний музей-заповідник, Хмельницька обласна організація Національної спілки краєзнавців України, Центр дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка. Цього року конференцію було проведено у міській Ратуші.

У форумі взяли участь близько 60 науковців з різних міст України – Києва, Житомира, Тернополя, Вінниці, Чернівців, Хмельницького, Кам'янця-Подільського, Дунаївців, Ізяслава, Летичева, Славути, Чемерівців, Літина, Збаража. Серед них – 18 докторів наук, професорів. Із вітальним словом до присутніх звернувся заступник Кам'янець-Подільського міського голови Дмитро Назаренко, директор Кам'янець-Подільського державного

історичного музею-заповідника Тетяна Карпова, заступник голови Хмельницької обласної організації НСКУ, заступник декана історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, доктор історичних наук, професор Олександр Комарніцький.

На пленарному і секційних засіданнях науковці обговорили низку проблем. Серед них – джерелознавчі та історіографічні аспекти історії України та краю, соціально-демографічні та етнічно-національні процеси, церковно-релігійне життя, економічний та культурно-освітній розвиток, зміни в системі влади та самоврядування, політичний розвиток регіону, повсякдення подолян, ментальність, розвиток національної свідомості краю, медицина та охорона здоров'я, військова присутність як чинник суспільного життя на Поділлі, персоналії в історії краю.

Матеріали конференції будуть опубліковані в тематичному науковому збірнику.

*Олександр Комарніцький,
заступник декана історичного факультету
з наукової роботи та міжнародних зв'язків,
доктор історичних наук, професор*

ВСЕУКРАЇНЬСЬКА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ
«СТУДЕНТСТВО УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ З РОСІЄЮ»

Під час роботи конференції

19 квітня 2024 р. у Хмельницькому кооперативному торговельно-економічному інституті відбулась всеукраїнська науково-практична конференція «СТУДЕНТСТВО УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ З РОСІЄЮ», що стала знаковою подією на теренах України та Хмельниччини й об'єднала провідних науковців, науково-педагогічних працівників, здобувачів освіти країни.

У конференції взяли участь та звернулись із вітальним словом до гостей і учасників Віктор ФЛІПЧУК – Голова правління Хмельницької облспоживспілки, Заслужений працівник сфери послуг України; Юрій ТЕЛЯЧИЙ – президент ХКТЕІ, професор, голова Хмельницької обласної організації НСК України; Анастасія ЗАДОРЖНА – помічник народного депутата України Миколи СТЕФАНЧУКА; Тарас КРЕМІНЬ – Уповноважений із захисту державної мови; Іван ЮРІЙЧУК – заступник Голови Державної служби якості освіти України з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації; Олександра ОСЮК –

заступник керівника секретаріату Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти; Тетяна ЗЕЛЕНКО – заступник керівника виконавчого апарату обласної ради; Михайло КРИВАК – заступник міського голови; Аліса ГЕНЕГА – головний спеціаліст Департаменту освіти і науки; Петро КУЦИК – ректор Львівського торговельно-економічного університету; Олександр САМОЙЛЕНКО – ректор Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя; Віталій КОЦУР – ректор Університету Григорія Сковороди в Переяславі; Сергій БЛЯВЕЦЬ – заступник ректора з навчальної та наукової роботи НАДПСУ імені Богдана Хмельницького; Володимир Лазаренко – завідувач відділу українознавства КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти»; Лисий Анатолій – завідувач кафедри суспільно-гуманітарних наук КЗВО «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»; Руслан ЗЕЛІНСЬКИЙ – головний спеціаліст Літинської селищної ради Вінницької області.

На науковому форумі було представлено 9 регіонів України, 16 закладів вищої освіти Києва, Львова, Полтави, Вінниці, Тернополя, Ніжина, Переяслава, Хмельницького, Кам'янець-Подільського.

У ході конференції підписано важливі меморандуми про співпрацю: тристоронній договір між ХКТЕІ, Університетом Григорія Сковороди в Переяславі й Ніжинським державним університетом імені Миколи Гоголя та органами студентського самоврядування ХКТЕІ й Університетом Григорія Сковороди в Переяславі.

Резолюція конференції спрямована на засудження геноциду, воєнних злочинів та злочинів проти людяності, агресії, які сьогодні вчиняють в Україні окупаційні війська російської федерації. Важливість проведення наукового зібрання полягає у приверненні уваги до наслідків російсько-української війни: викликів перед освітою, впливу воєнних дій на освітні процеси, навчання під час війни, специфіки організації освітнього процесу, поширення інформації про героїзм студентів-воїнів та студентів-волонтерів.

Дякуємо ЗСУ за можливість здійснювати наукову та освітню діяльність!

РАЗОМ ДО ПЕРЕМОГИ!

Світлана Маркова, доктор історичних наук, член НСКУ

**РЕЗОЛЮЦІЯ-ЗВЕРНЕННЯ
учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції
«СТУДЕНТСТВО УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ З РОСІЄЮ»**

19. 04. 2024 р.

м. Хмельницький

Ми, учасники всеукраїнської науково-практичної конференції «СТУДЕНТСТВО УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ З РОСІЄЮ» засуджуємо геноцид, воєнні злочини, злочини проти людяності, злочини агресії, які сьогодні вчиняють в Україні окупаційні війська російської федерації. Ми, учасники всеукраїнської науково-практичної конференції, розуміючи актуальність посилення уваги до наслідків російсько-української війни: викликів перед освітою, впливу воєнних дій на освітні процеси, навчання під час війни, специфіки організації освітнього процесу, поширення інформації про героїзм студентів-воїнів та студентів-волонтерів, підкреслюємо особливу важливість проведення зазначеного наукового зібрання.

Тематика доповідей, склад учасників Конференції засвідчили, що події, які відбуваються на даний час в Україні, сприяють консолідації української нації, єдності, об'єднання суспільства задля перемоги над агресором.

Обговоривши коло питань, дійшли загального розуміння низки важливих завдань та звертаємося до влади, науковців, освітян, спілчан, громадськості:

1. Вважати за доцільне розширювати зв'язки закладів фахової передвищої освіти та закладів вищої освіти з представниками Міністерства освіти і науки України, Державної служби якості освіти України, Національного агенства із забезпечення якості вищої освіти.

2. Запропонувати науковим установам, освітнім закладам України, Хмельниччини активізувати дослідження, систематизувати наявні матеріали про героїзм студентів-захисників України; участь студентства у волонтерському русі.

3. Популяризувати результати Конференції у засобах масової інформації, закладах вищої та фахової передвищої освіти.

4. Рекомендувати поширенню досвіду організації системи патріотичного виховання студентів Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту серед

закладів вищої та фахової передвищої освіти України, Хмельниччини.

5. Схвалити основні положення наукових доповідей учасників всеукраїнської науково-практичної конференції «СТУДЕНТСТВО УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ З РОСІЄЮ», відзначити актуальність, змістовність проведення Конференції та її наукову новизну і практичне значення.

6. Оргкомітету Конференції довести резолюцію до відома громадськості, органів влади та державного управління, керівників закладів освіти, науки і культури, установ і організацій.

*Голова організаційного комітету конференції,
ПРЕЗИДЕНТ ХКТЕІ
доктор історичних наук, професор Юрій ТЕЛЯЧИЙ*

ЗАСІДАННЯ КОНКУРСНОГО КОМІТЕТУ З ПРИСУДЖЕННЯ ОБЛАСНОЇ ПРЕМІЇ ІМ. ВОЛОДИМИРА ГЕРИНОВИЧА ЗА КРАЩУ РОБОТУ В ГАЛУЗІ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ ТА КРАЄЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

29 квітня 2024 р. відбулося третє засідання конкурсного комітету з присудження обласної премії імені Володимира Гериновича за кращу роботу в галузі історико-культурних та краєзнавчих досліджень. Усього на конкурс було подано три роботи:

1. Громадсько-публіцистичне видання за авторством кандидата історичних наук, почесного члена Національної спілки краєзнавців України, члена Національної спілки журналістів України Петра Яковича Слободянюка та науковця і громадського діяча Ігора Петровича Клюса «Народний Рух України на теренах Хмельниччини», 2021 р., (подання Хмельницької міської організації НСКУ);

2. Монографія за авторством академіка НАНВО України, доктора історичних наук, професора, професора кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, члена НСКУ Олександра Борисовича Комарницького та кандидата психологічних наук, доцента, професора кафедри

соціальної роботи, психології та соціокультурної діяльності імені Тамари Сосновської навчально-реабілітаційного ЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» Віктора Миколайовича Федорчука «Іван Вікторович Івах: людина, вчений-методист, менеджер вищої освіти», 2023 р., (подання Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка);

3. Монографія за авторством кандидата історичних наук, доцента, голови Кам'янець-Подільської міської організації НСКУ Юрія Анатолійовича Хоптяра, кандидата історичних наук, старшого викладача Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Андрія Юрійовича Хоптяра та кандидата філологічних наук, доцента Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Алли Олександрівни Хоптяр «Ярмолинеччина: від найдавніших часів до сьогодення», 2022 р., (подання Кам'янець-Подільської міської організації НСКУ).

Згідно рішення конкурсного комітету переможцями визнано усі три дослідження, авторам яких буде вручено відповідний Диплом.

*С. М. Єсюнін, кандидат історичних наук,
член конкурсного Комітету*

З ЖИТТЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НСКУ

УДК 930.23:908:061.2(477.43)(470+571)«364»

*Віктор Прокопчук, доктор історичних наук, професор,
Петро Слободянюк, кандидат історичних наук*

ВОЮЮТЬ СЛОВОМ ІСТОРИЧНОЇ ПРАВДИ

(З досвіду діяльності Хмельницької міської організації
Національної спілки краєзнавців України в умовах
збройної агресії РФ проти України)

Хмельницька міська організація Національної спілки краєзнавців України – одна з найбільших у складі Хмельницької обласної організації НСКУ, на початок 2024 року нараховувала 74 особи. Серед них 10 докторів наук, 36 кандидатів наук, 3 старші викладачі вишів, 8 представників культосвітніх установ, 2 священнослужителі, 2 журналісти, 3 представники органів влади. За останні два роки в силу різних причин вибули 5 осіб, водночас поповнили міську організацію 7 нових членів. Серед них – Оксана Натальська, співробітниця Українського центру культурних досліджень, Олеся Долинська, доктор філософії, доцент гуманітарно-педагогічної академії, Людмила Дитинник, директор бібліотеки Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, Людмила Левандовська, кандидат історичних наук, доцент гуманітарно-педагогічної академії, Катерина Гурська, наукова співробітниця відділу охорони пам'яток Хмельницького науково-методичного центру культури і мистецтва, Володимир Коцюк, кандидат історичних наук, завідувач кафедру Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту та Віктор Флентін, заступник голови обласного відділення Національного олімпійського комітету. З 2009 року, часу заснування, міську організацію очолює Юрій Іванович Блажевич, кандидат історичних наук, доцент, почесний краєзнавець України.

Робота міського осередку тісно пов'язана з діяльністю правління і президії обласної організації НСКУ, до складу якої

входять міські краєзнавці В. Р. Адамський, Ю. І. Блажевич, В. М. Ільїнський, С. М. Єсюнін, О. Г. Погорілець, П. Я. Слободянюк, Ю. В. Телячий, К. А. Чабан, І. М. Шоробура. 14 грудня 2022 року, наприклад, вони взяли участь в засіданні президії, оновленій на 5-ій обласній звітно-виборній конференції НСКУ 19 жовтня 2022 року, і розглянули 8 питань, пов'язаних з активізацією діяльності місцевих краєзнавчих осередків. Серед них і питання пошанування пам'яті колишнього голови обласної організації НСКУ доктора історичних наук, професора, академіка УАІН Лева Васильовича Баженова, який відійшов у вічність 8 листопада 2022 року. Ухвалили проведення періодичних Баженівських читань, виготовлення і встановлення меморіальної дошки та медалі на його честь. Крім того, було відзначено краєзнавців Миколу Панасюка, Юрія Олійника, презентовано 38-й випуск «Хмельницьких краєзнавчих студій» та монографію родини Хоптярів «Ярмолинеччина: від давнини до сучасності». У такий спосіб, здебільшого під час засідань президії та пленумів обласної організації, у складі яких працює значна кількість міських краєзнавців, виробляє краєзнавчу стратегію і тактику Хмельницька міська організація НСКУ.

В умовах збройної агресії РФ проти України основні зусилля спрямовані на спротив агресору, протиставлення ворожим фальсифікаціям, перекрученню історичної правди, власне – інформаційній складовій гібридної війни, аргументованих фактів з минулого України та її взаємин з агресивним сусідом. А також – на практичній допомозі ЗСУ, особливо бійцям місцевих частин, які воюють на передових рубежах, та вимушено переміщеним особам зі сходу і півдня України, де ведуться кровопролитні бої.

Це і плетіння маскувальних сіток, заготівля і відправлення на фронт продуктів харчування, води, збір коштів на придбання предметів особистої гігієни, медикаментів, військової амуніції, дронів і відправку своїми транспортними засобами на передову. Слід особливо відзначити внесок науковців і краєзнавців Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту, який очолює доктор історичних наук, професор з 19 жовтня 2022 року голова Хмельницької обласної організації НСКУ Юрій Васильович Телячий. Колектив взяв безпосереднє шефство над 36 окремим стрілецьким батальйоном і лише протягом 2023 року направив на підтримку ЗСУ 540 тис. грн. Саме

цей виш останнім часом пульсує низкою цінних науково-краєзнавчих ініціатив: тут зародилася ідея проведення всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції «Хмельниччина в умовах війни Росії проти України», яка стала серійною – 1 березня 2024 року вже відбулася друга; діє виставка патріотичного плакату провідних художників Хмельницького та виставка вишивки заслуженої майстрині народної творчості України хмельничанки Ніни Гончарук; висаджено «Алею незламних героїв» на честь воїнів з Хмельниччини, удостоєних звання Герой України; відкрито один з перших в Україні «Музей захисників України», в якому побували на екскурсії тисячі відвідувачів; створено лазерний інтерактивний тир «Захисник України»; започатковано всеукраїнську дитячо-юнацьку патріотичну гру «Сокіл-Джура» імені державного діяча УНР Петра Холодного.

Значну волонтерську роботу серед медичної спільноти – збір коштів на потреби ЗСУ, госпіталів, прифронтових лікарських установ, придбання медикаментів, перев'язочних матеріалів, продуктів харчування, військової амуніції, дронів, предметів особистої гігієни, художньої літератури-проводить член міського краєзнавчого осередку Борис Ткач, начальник міського управління охорони здоров'я, очільник громадського лікарського клубу імені С. Руданського. За його ініціативи та участі влітку 2023 року в парку ім. М. Чекмана вперше в Хмельницькому проводились благодійні заходи з пропаганди здорового способу життя. Бажаючи взяти участь у забігу здоров'я, майстер-класах з йоги, спортивного танцю, бойового гопака, отримували консультації психолога, бажаючи пройти флюорографію, експрес-тестування, задонатили кошти на підтримку ЗСУ. 30 вересня 2023 року в обласному центрі на базі Арт-кафе «Диканька» під егідою Бориса Васильовича та з участю медичної громадськості міста і краю відбулася X науково-практична конференція «Морально-етичні, правові та психологічні аспекти роботи лікаря».

Окрім постійного волонтерства культосвітні установи, навчальні заклади та інші соціальні установи обласного центру, де працюють члени міської краєзнавчої організації, удосконалюють практику проведення історико-краєзнавчих конференцій, патріотичних читань, зустрічей з талановитими людьми краю, історичних вебінарів, наукових форумів, круглих столів, дискусійних платформ як в офлайн, так і онлайн-режимах.

В обласних бібліотеках проводились інтеграційні заходи з тимчасово переміщеними особами (дорослими і дітьми) – засідання клубів за інтересами, мовно-літературних гуртків, зустрічі з письменниками, військовослужбовцями-фронтовиками, ветеранами, правниками, інформаційні огляди, книжкові та мистецькі виставки тощо.

Важливі заходи історичного та патріотичного спрямування проводились і в бібліотеках, у вищих навчальних закладах, школах і коледжах, музеях та архівах обласного центру для учнівської та студентської молоді, військовослужбовців, ветеранів, освітян та пересічних відвідувачів бібліотек, музеїв, навчальних закладів.

Протягом останніх двох років члени міського краєзнавчого осередку-викладачі вишів кандидати історичних наук Віктор Адамський, Сергій Семенчук, Володимир Островий (гуманітарно-педагогічна академія), Валерій Кундельський (лицей № 3 ім. А. Мазура), Валетина Парандій (інститут МАУП), доктор історичних наук, професор Юрій Телячий, докторка історичних наук Світлана Маркова, кандидат історичних наук Юрій Матвеев, магістр історії Андрій Попик (кооперативний торговельно-економічний інститут), доктор історичних наук, професор Леонід Місінкевич, кандидат наук з державного управління Микола Баюк, кандидатка історичних наук Надія Стеньгач (університет управління та права), кандидати історичних наук Юрій Олійник, Віталій Галатир (облдержархів), кандидат історичних наук Сергій Єсюнін (обласний краєзнавчий музей) та інші не раз виступали перед ВПО і жителями громади з циклами історико-краєзнавчих лекцій в історичних вебінарах, екскурсіях та студіях «Україна крізь віки», «Україна: шлях до свободи крізь віки», «Народжені вільними», «Хоробрі серця» (до Дня захисників та захисниць України), «Україна понад усе!» тощо. В гуманітарно-педагогічній академії продовжили цикл історичних вебінарів для студентів у ZOOM-платформі з участю науковців Києва, Львова, Вінниці, Хмельницького, Кам'янця-Подільського, Дунаївців.

До 32-річчя незалежності України в обласній науковій бібліотеці для курсантів Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Богдана Хмельницького організована дискусійна платформа «Україна в серці назавжди», яку провів викладач кооперативного торговельно-економічного інституту Андрій Попик. У відділі краєзнавства до Дня Державного

прапора України на платформі ZOOM відбувся історичний хронограф «Віхи українського державотворення в контексті розвитку Поділля та Південно-Східної Волині» для здобувачів вищої освіти Кам'янець-Подільської філії Харківського національного університету внутрішніх справ. Спікером заходу був Валерій Кундельський – кандидат історичних наук, учитель місцевого ліцею № 3 ім. Артема Мазура, член Національних спілок краєзнавців та журналістів України, полковник Українського козацтва.

З ініціативи членів НСКУ-працівників обласної бібліотеки для молоді розпочалася реалізація обласного молодіжного літературного проєкту «Розповім про Героя». Мета – увічнення пам'яті Героїв-земляків у формі літературного нарису, відеоролика. До реалізації проєкту активно долучились бібліотеки Нетішинської, Білогірської, Ізяславської, Кам'янець-Подільської, Старосинявської, Чорнострівської та інших громад, надіславши біля 40 відеоробіт. Окремі вже презентували юним читачам обласної бібліотеки для молоді.

Волонтерські групи і формування працювали й в інших краєзнавчих осередках обласного центру, зокрема в обласній універсальній науковій бібліотеці (члени НСКУ Катерина Чабан, Олена Баваровська, Валентина Маковська, Надія Синиця), обласній бібліотеці для молоді (Світлана Дашкевич, Віра Гарчевська, Тамара Таньчук), у гуманітарно-педагогічній академії (Інна Шоробура, Олександр Галус, Олеся Долинська, Людмила Дитинник, Богдан Крищук, Валентин Ільїнський, Віктор Адамський, Володимир Островий, Сергій Семенчук, Оксана Свідерська, Людмила Левандовська, Світлана Маховська), в університеті управління і права ім. Л. Юзькова (Леонід Місінкевич, Надія Стеньгач, Микола Баюк), інституті МАУП (Валентина Парандій, Олександр Дацюк, Сергій Причишин), обласному державному архіві (Юрій Олійник, Віталій Галатир, Галина Лях), ДІАЗ «Межибіж» (Олег Погорілець, Володимир Байдич, Вероніка Візнюк), обласному краєзнавчому музеї (Сергій Єсюнін), відділі охорони пам'яток (Сергій Шпаковский, Володимир Захар'єв), національному університеті (Олена Айвазян, Валентина Лук'янова). У День захисників України колектив обласної бібліотеки для молоді та весь дружній колектив отримав листа з фронту від командира медичної роти Руслана зі словами подяки: *«Вашими руками робиться не просто маскувальна*

сітка, а надія на те, що наша техніка буде надійно захищена від ворожих очей. А збережена техніка – це і наші збережені життя та життя тих, кого ми вивозимо з поля бою. Дякую вам від себе особисто і від моїх побратимів. Ви робите безцінний внесок у нашу Перемогу. Божої ласки і благословіння Вам і Вашим родинам». Такі слова, звичайно, надихають.

15 вересня 2023 року на базі Дунаєвецької школи мистецтв відбулася науково-практична конференція «Дунаєвеччина в умовах війни Росії проти України» присвячена 620-ій річниці першої письмової згадки про Дунаївці. Серед 60-ти доповідачів були і члени Хмельницького міського краєзнавчого осередку Юрій Телячий, Катерина Чабан, Олександр Григоренко, Юрій Блажевич, Володимир Захар'єв, Петро Храпак, Віталій Галатир, Юрій Олійник та Анатолій Тремб'язький.

Науково-краєзнавчий актив Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії підготував Книгу пам'яті «Освіта Хмельниччини в умовах війни (2022 р.) з двох частин: «Пошкоджені та зруйновані заклади освіти» і «Освітні хаби Хмельниччини». Під керівництвом досвідчених краєзнавців Володимира Острового, Сергія Семенчука, Оксани Свідерської активну участь в проєкті взяли члени кафедрального історичного гуртка Анастасія Вермінська, Лілія Коврига, Василь Камінський.

Члени міської краєзнавчої організації беруть участь і в науково-практичних конференціях, які проходять на базі Хмельницького університету управління та права ім. Л. Юзькова, зокрема 17 квітня 2023 року – у IV всеукраїнській «Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу», 12 червня 2023 року – у конференції, присвяченій пам'яті Дениса Монастирського, випускника юридичного факультету цього вишу, викладача, наукова діяльність якого увінчалася захистом дисертації на звання кандидата юридичних наук, народного депутата України (2021-2023 рр.), міністра внутрішніх справ України, життєвий шлях якого трагічно обірвався 18 січня 2023 року в авіакатастрофі. Активну участь в організації та проведенні цього заходу взяли Леонід Місінкевич, Надія Стеньгач, Микола Баюк. На честь земляка, науковця, державника та щирого патріота України на корпусі № 1 університету управління та права було відкрито пам'ятну дошку.

Тільки за минулий 2023 рік члени міської організації взяли участь у 19 конференціях, історичних вебінарах, круглих столах, опублікували 8 монографій і навчальних посібників, 48 навчально-методичних розробок, більше 200 наукових статей.

Краєзнавці Хмельницького розгортають свою дослідницьку діяльність не тільки по актуальних напрямках, а й у різноманітні форм.

ІСТОРИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО

18 травня 2023 року в Кам'янець-Подільському національному університеті ім. Івана Огієнка відбулася III всеукраїнська науково-практична конференція «Суспільні трансформації на Поділлі наприкінці XVIII – на початку XX ст.», присвячена 70-річчю від дня народження Почесного краєзнавця України, академіка НАНВО України, доктора історичних наук, професора Філіпюка Анатолія Григоровича. Серед 97 науковців з різних міст України були й 9 членів Хмельницької міської організації НСКУ Юрій Телячий, Віктор Адамський, Юрій Блажевич, Світлана Маркова, Анатолій Трембійський, Сергій Єсунін, Валерій Кундельський, Вікторія Церклевич, Андрій Матвеев.

У Хмельницькому інституті МАУП підвели підсумки щорічного всеукраїнського конкурсу наукових студентських та учнівських робіт і провели звітну конференцію «Україна у сучасному геополітичному просторі: погляд молоді». Організатором і активним учасником конкурсу та науково-практичної конференції була член міської організації НСКУ, кандидат історичних наук, доцент Валентина Парандій.

26 травня 2023 року на базі Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії відбулася Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція «Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів XX – початку XXI століття». Участь в її проведенні взяли члени міського краєзнавчого осередку Інна Шоробура, Олександр Галус, Віктор Адамський, Юрій Блажевич, Валентин Ільїнський, Богдан Кришук, Володимир Островий, Петро Слободянюк, Надія Синиця, Оксана Свідерська, Сергій Семенчук.

У всеукраїнській науково-практичній конференції «Перші краєзнавчі читання в пам'ять професора Лева Баженова» свої доповіді і повідомлення оголосили 22 члени міського краєзнавчого осередку. Під час форуму відбулося нагородження переможців

обласної премії імені Володимира Гериновича за кращу роботу в галузі історико-культурних та краєзнавчих досліджень. За монографію «Науково-педагогічна та громадська діяльність В. О. Гериновича (1900-ті- 1940-і рр.)» премії удостоївся кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри суспільних дисциплін Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, член міської організації Національної спілки краєзнавців України Володимир Островий.

22 вересня 2023 року міські спілчани брали активну участь у XVII Подільській науково- краєзнавчій конференції, яка проходила на базі Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту. Із 124 учасників 24-члени міського краєзнавчого осередку.

Долучаються і до заходів з нагоди Дня Європи, запровадженого указом Президента України від 8 травня 2023 року №266/2023. В обласній науковій бібліотеці в рамках святкування Дня Європи в Україні відбувся захід «Європейська співпраця в умовах війни: виклики та можливості» за участі голів низки національних спільнот Хмельниччини: обласного осередку Спілки поляків України (Франц Міцінський), товариства німців Хмельниччини «Відергебурт» (Володимир Бауер), правління регіональної спілки угорців імені Святого Іштвана (Аттіла Сікора), голови Хмельницької міської організації НСКУ та Хмельницького церковно-історичного товариства Юрія Блажевича. Була проведена й виставка фоторобіт українського журналіста, краєзнавця, поета, фотографа, колекціонера Ігоря Байдака «Хмельниччина європейська». Організаторами заходів були члени міського краєзнавчого осередку Катерина Чабан, Олена Баваровська та Надія Синиця.

Відзначення Дня Європи в обласній бібліотеці для юнацтва пройшло в творчій атмосфері із старшокласниками ліцею № 17, які вивчали Європу у формі гри «Європейський простір». З цікавістю та гордістю слухали ліцеїсти цікаві та змістовні розповіді членів міського краєзнавчого осередку НСКУ Віри Тарчевської, Світлани Дашкевич, інших працівників краєзнавчого відділу бібліотеки про видатних українців, досягненнями яких в науці, техніці та літературі і мистецтві захоплюється не тільки Європа, а й весь світ. Серед них – Володимир Хавкін, Хері Ламар, Террі Савчук, Георгій

Галлов та ін. Гармонійним доповненням до заходу стала книжкова виставка «Друзі і союзники вільної України».

БІБЛІОТЕЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО

Чималих успіхів у формуванні краєзнавчого фонду, популяризації краєзнавчих видань та їх авторів досягли і бібліотечні заклади м. Хмельницького.

Зокрема з ініціативи членів міської організації НСКУ 29 вересня 2023 року в обласній універсальній науковій бібліотеці в рамках XV обласного форуму бібліотекарів регіону вперше в практиці бібліотечного краєзнавства проведено обласний конкурс серед бібліотек Хмельниччини на кращу організацію краєзнавчої роботи «Бібліотека – центр краєзнавчої інформації». Конкурсні матеріали надіслали бібліотеки 24 територіальних громад Хмельниччини. Журі Юрій Телячий, Юрій Блажевич та Андрій Матвеев, а також представники управління культури департаменту ОДА, обласної організації профспілки працівників культури, ОУНБ, обласної організації «Українська бібліотечна асоціація» визнали переможцями конкурсу книгозбірні Ярмолинців, Хмельницької міської філії № 2, Деражні та с. Завадинці на Городоччині.

Бібліотекарі-краєзнавці К. Чабан, О. Баварська, В. Маковська, Н. Синиця (ОУНБ) 20 квітня 2023 року в режимі онлайн взяли участь у всеукраїнській науково-практичній конференції «Трансформація роботи бібліотек в умовах воєнного стану», яка проводилась на базі Чернігівського обласного відділення Української бібліотечної асоціації в партнерстві з національним університетом «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, низкою республіканських бібліотек і Департаментом культури і туризму, національностей та релігій Чернігівської ОДА. Вони ознайомили учасників конференції з новими формами діяльності, які виникли з початком збройної агресії Росії проти України, роботою з підтримки внутрішньо переміщених осіб (їх в області біля 90 тис.), волонтерською діяльністю на підтримку ЗСУ, зв'язками з громадськими формуваннями, особливо краєзнавцями, освітянами, музейниками, бібліотекарями, ветеранами, учнівською і студентською молоддю тощо.

Обласна бібліотека для молоді особливо увагу в своїй роботі надає ознайомленню молоді з літературою про традиції та звичаї краю, календарними святами. Напередодні 7 липня-свята Івана

Купала в бібліотеці зібрались діти та молодь з числа переміщених осіб, в етно-майстер класі вчилися підбору квітів та зілля, плетінню купальських вінків.

А по понеділках мистецька зала бібліотеки гостинно відчиняє двері шанувальникам поетичної та історико-краєзнавчої творчості. Учні і студенти, військовослужбовці, ветерани, переселенці та їх діти, пересічні читачі бібліотеки мають можливість побачити, почути і пошанувати мистців і мисткинь, воїнів і науковців, поетів і піснярів, усіх, хто прославляв і прославляє наш край, робить помітний внесок у розвиток культури і духовності. Серед них-знані діячі культури Петро Слободянюк, Катерина Івахова, Сергій Єсюнін та ін.

Колективи відділу краєзнавства та гуманітарного читального залу ОУНБ та колектив обласної бібліотеки для молоді в ході всеукраїнського Дня бібліотек були відзначені Почесними Грамотами правління міської організації НСКУ.

10 січня 2024 року в ОУНБ з ініціативи краєзнавців закладу та у співпраці з членами обласного відділення НСПУ відбулося відкриття обласного літературного туру «Я жив, творив, спокутував, кохав...» до 80-річчя від дня народження Миколи Федунця, поета, журналіста, члена НСПУ і НСЖУ, заслуженого працівника культури України.

14 січня в бібліотеці Віталій Олуйко, доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедрою Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту, офіцер-психолог 86-го окремого батальйону територіальної оборони ЗСУ, для курсантів Національної академії Державної прикордонної служби України та переселенців презентував свою «Книгу про війну».

16 січня в ОУНБ відбулась презентація документального збірника «Насильство над цивільним населенням. Хмельницька область. Документи органів держбезпеки. 1941-1944». Видання представили автори-упорядники член міської організації краєзнавців доктор історичних наук С. В. Маркова та кандидат історичних наук, доцент Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка, голова Кам'янець-Подільської міської організації НСКУ Ю.А. Хоптяр.

Низку героїко-патріотичних заходів провели обласні книгозбірні для дітей та для юнацтва, вищі обласного центру,

держархів та обласний краєзнавчий музей до 10-ої річниці Героїв Небесної сотні та другої річниці початку широкомасштабної збройної агресії РФ проти України. Під час лекцій, круглих столів, історичних годин, вебінарів, які здебільшого проводили члени міського краєзнавчого осередку, рефреном звучала тверда віра в перемогу над ворогом.

МУЗЕЙНЕ КРАЄЗНАВСТВО

Протягом вересня 2023 року працівники обласного краєзнавчого музею (член НСКУ Сергій Єсюнін) у рамках відзначення 592 річниці письмової згадки Проскурова гостинно приймали військових, переселенців та гостей з різних куточків України, учнів і студентів міських закладів освіти, а також самі відвідали з просвітницькою метою реабілітаційний центр «Родинний затишок», пацієнтів обласної лікарні, відкрили виставку «Місто, що носить ім'я Богдана Хмельницького». Сергій Єсюнін зі співробітниками музею підготував і проводив тематичні екскурсії «Проскурів – романтика старовини», «Гроші крізь віки», «Наше небо блакитно-жовте», «Духовні обереги єднання», «Археологічна спадщина краю», «Вулицями міста Хмельницького», «Історичні пам'ятки обласного центру», «Уродженці Проскурова в світі», «Проскурів в Українській революції 1917-1921 рр.».

5 травня 2023 року чергову всеукраїнську науково-практичну конференцію «Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України», присвячену 430 – річницю надання місту магдебурзького права та 100-річчю від дня народження Михайла Ягодзінського, провів Державний історико-культурний заповідник «Межибіж». У ній взяли участь члени Хмельницької міської організації НСКУ Олег Погорілець, Володимир Байдич, Вероніка Візнюк, Олександр Григоренко, Наталія Стрельбіцька, Сергій Єсюнін. Конференція відбулася у форматі відеоконференції на платформі «Google Meet».

Знаковою подією стало відкриття в Хмельницькому кооперативному торгово-економічному інституті одного з перших в Україні «Музею захисників України» (ініціатори і організатори музею – члени міської організації НСКУ Ю. Телячий, С. Єсюнін, Я. Павлович). Серед експонатів музею – артефакти війни та Державний прапор України з підписом «залізного генерала» головнокомандувача ЗСУ Валерія Залужного.

Три дні поспіль, з 23 по 25 січня 2024 року, у Хмельницькому обласному краєзнавчому музеї проходив перший обласний тур всеукраїнського конкурсу екскурсоводів музеїв навчальних закладів міста та області «Край, в якому я живу». У виступах провідних музейників С. М. Єсюніна, К. В. Данилової та ін. акцент робився на розвінчуванні міфів і фейків ворожої пропагандистської машини.

АРХІВНЕ КРАЄЗНАВСТВО

Традиційно значну краєзнавчу роботу ведуть архівісти. 27-28 квітня 2023 року на базі Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка та Державного архіву Хмельницької області за активної участі Державної архівної служби України, Спільки архівістів України відбулася третя всеукраїнська науково-практична конференція «Архівістика: теорія, методика, практика». Привітали учасників конференції голова Держархівслужби України Анатолій Хромов і заступник голови Хмельницької обласної військової адміністрації Володимир Юр'єв, доповідь «Діяльність архівних установ Хмельницької області в умовах воєнного стану» виголосила директор облдержархіву Катерина Бурдуваліс, виступили архівісти кандидати історичних наук В. Галатир і Ю. Олійник, члени міського краєзнавчого осередку П. Слободянок, О. Погорілець, С. Єсюнін, В. Захар'єв, В. Адамський, Ю. Блажевич та ін.

Серійно виходить збірник науково-краєзнавчих праць Держархіву Хмельницької області «Подільська старовина».

ЦЕРКОВНЕ КРАЄЗНАВСТВО

Активізувала міська організація НСКУ й дослідження історії релігій і церкви на Хмельниччині, особливо, коли за ініціативи її голови Юрія Блажевича 2018 року постало Хмельницьке церковно-історичне товариство, почали видаватись «Праці Хмельницького церковно-історичного товариства». Членами Товариства й активними дослідниками церковної історії стали міські краєзнавці Віктор Адамський, Юрій Блажевич, Володимир Байдич, Олександр Дацок, Сергій Єсюнін, Леонід Западенко, Валентин Ільїнський, Галина Лях, Юрій Олійник, Сергій Причишин-Кліновський, Валентина Парандій, Андрій Матвеев, Наталія Стрельбіцька, Володимир Халайцян. За п'ять років вийшло 8 випусків «Праць» – більше сотні матеріалів. Серед їх авторів-релігієзнавці Віктор Прокопчук (Дунаївці), Світлана Коржик (Летичів), Ігор Опря

(Кам'янець-Подільський), Дмитро Баланюк (Хмельницький), Олександр Байдич, Вадим Байдич, Віталій Лавренчук (Красилів), Борис Пентюк (Вінниця).

Краєзнавці гуманітарно-педагогічної академії 3 жовтня 2023 року провели другий молитовний сніданок, приурочений Дню працівників освіти. У цьому духовно-патріотичному заході взяли участь голова обласної ради Віолетта Лабазюк, заступник начальника ОВА Володимир Юр'єв, депутати обласної ради, керівництво та викладацький склад академії, представники обласних навчальних закладів різного рівня, духовенство. Єпископ Хмельницький і Кам'янець-Подільський Павло прочитав молитву – благословіння воїнів, педагогів і студентів. Цей захід гармонійно поєднав у собі духовну, освітню та військову тематику, був наповнений духовним піснеспівом, поезіями та музичними творами у виконанні студентів і учнів.

ІНФОРМАЦІЙНО-МЕТОДИЧНА РОБОТА

Члени міського краєзнавчого осередку, у першу чергу науковці вишів, працівники обласних бібліотек, музеїв, архіву, турагенств, значну увагу надають написанню методичних рекомендацій для працівників бібліотек, музеїв, архівних установ, краєзнавців, учнівської та студентської молоді, учителів суспільних дисциплін з питань нових підходів до вивчення історії та археології України, розвінчування міфів і фальсифікацій псевдоісториків, соціологів і політиків рф.

Ілюстрацією такої роботи є діяльність членів краєзнавчого осередку ХГПА В. Р. Адамського, В. М. Острового, Л. М. Левандовської, В. О. Семенчука, О. М. Свідерської, донедавна і Ю. І. Блажевича. Ще до повномасштабного вторгнення розпочали вони оновлення тематики курсу вітчизняної історії та методики її викладання. Було сформовано декілька циклів лекцій: «Давня історія України», «Археологія України давніх часів», «Історія Поділля і Південно-Східної Волині», «Київська Русь у сучасних дослідженнях», «Російсько-українське протистояння доби середньовіччя», «Переосмислення історичного минулого у світлі сучасних реалій», тощо. Курси ці читались не тільки для студентів, а й учителів історії міської територіальної громади та області, які проходили перепідготовку в обласному інституті післядипломної педагогічної освіти. До цих занять долучились і краєзнавці інституту кандидати наук В. І. Очеретянко і М. В. Соловей.

Аналогічне оновлення курсу «Релігієзнавство» провів Ю. І. Блажевич. Досягнута домовленість про організацію на базі ОУНБ дискусійного клубу «Історична справедливість» для викладачів і учителів навчальних закладів обласного центру.

Протягом 2023 року фахівці обласних бібліотек для дорослих та молоді підготували і видрукували методичні рекомендації для роботи з різними категоріями читачів, зокрема ОУНБ – «Методика. Пошук. Досвід», обласна бібліотека для молоді - 63-ій випуск інформаційно-методичного бюлетеня, присвяченого патріотичному вихованню молоді в бібліотеках області в умовах війни росії проти України.

КАДРИ

У рядах Хмельницької міської організації НСКУ пройшли науковий гарт і стали визнаними краєзнавцями чимало дослідників минулого краю. Серед них, окрім вище згаданих, голова Юрій Іванович Блажевич, член ВСК з 1992 року, автор понад 360 книг, навчальних, навчально-методичних посібників, статей, Віктор Романович Адамський, кандидат історичних наук, доцент Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, відповідальний секретар ХОО НСКУ, Віктор Євгенович Берека, доктор педагогічних наук, професор, Галус Олександр Мар'янович, доктор педагогічних наук, професор, проректор Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, Валентин Михайлович Ільїнський, доцент Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, голова ревізкомісії ХОО НСКУ, член Українського геральдичного товариства, автор понад 200 гербів та прапорів, Микола Ілліч Кабачинський, полковник, доктор історичних наук, професор Національної академії Державної прикордонної служби України (м. Хмельницький), Василь Васильович Климчук, впродовж багатьох років директор Хмельницького обласного еколого-натуралістичного центру, Богдан Степанович Кришук, кандидат педагогічних наук, доцент Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, Світлана Василівна Маркова, доктор історичних наук, почесний професор Міжнародної кадрової академії, завідувачка наукового відділу Хмельницького кооперативного торгово-економічного інституту, Леонід Леонідович Місінкевич, доктор історичних наук, професор, Микола Васильович Панасюк, заступник начальника відділу облради, член президії ХОО НСКУ, Олег Григорович Погорілець,

директор Державного історико-культурного заповідника «Межибіж», археолог, музеєзнавець, пам'яткоохоронець, член президії ХОО НСКУ, Сергій Максимович Причишен-Кліновський, кандидат богослов'я, дослідник історії православної церкви та видатних церковних діячів, Надія Миколаївна Синиця, вчений секретар Хмельницької ОУНБ, Анатолій Михайлович Трембиський, доктор історичних наук, у творчому доробку якого понад 600 наукових праць, Катерина Анатоліївна Чабан, директор Хмельницької ОУНБ, заступник голови ХОО НСКУ, Інна Михайлівна Шоробура, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент Академії педагогічних наук, ректор Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, член президії ХОО НСКУ, організатор низки краєзнавчих заходів, та багато інших подвижників краєзнавства.

Керівництво міської організації НСКУ, передовсім голова Юрій Іванович Блажевич, огортає увагою і підтримкою своїх соратників, особливо з нагоди їх ювілейних дат.

У квітні 2023 року 50-ліття зустрів член міської організації НСКУ **Олександр Анатолійович Дацюк** – доктор філософії, завідувач кафедри теології і українського православ'я Хмельницького інституту МАУП, священнослужитель, член Хмельницького церковно-історичного товариства, очільник обласного осередку православного педагогічного товариства, автор понад 100 наукових публікацій з історії релігії, краєзнавства, публіцистики тощо), організатор і учасник багатьох наукових конференцій, за значний внесок у церковне краєзнавство відзначений премією імені Михайла Орловського, грамотами обласної та міської організації НСКУ, Хмельницького церковно-історичного товариства.

2 червня 2023 року з нагоди золотоліття міські краєзнавці вітали й відому дослідницю духовно-церковної спадщини Поділля **Галину Василівну Лях**, авторку монографії «Церковні літописи Поділля».

2 серпня 2023 року своє 55-ліття зустрічав **Сергій Миколайович Єсюнін**, Почесний краєзнавець України, Заслужений працівник культури України, музеєзнавець, пам'яткоохоронець, автор 17 монографій, 19 видань у співавторстві та понад 300 наукових статей в наукових і краєзнавчих збірниках, творець низки музеїв, удостоєний обласної премії ім. Юхима

Сіцінського, міських премій ім. Богдана Хмельницького, ім. Михайла Орловського, ім. Іона Винокура, регіональної премії «Скарби Болохівської землі», премії імені Петра Клименка в галузі архівознавства та звання «Почесний краєзнавець Хмельниччини».

Урочисто відзначено 60-річчя **Володимира Анатолійовича Захар'єва**, старшого наукового співробітника відділу охорони пам'яток, члена Всеукраїнського товариства «Просвіта», ГО «Спілка археологів України», товариства «Меморіал ім. В. Стуса», очільника обласного осередку Всеукраїнської творчої спілки «Конгрес літераторів України», засновника і завідувача історико-меморіального музею графа Ігнація Мархоцького в селі Миньківці на Дунаєвеччині, очільника «Центру Мархоцькознавства», журналіста, літератора, поета, пам'яткоохоронця, музеєзнавця. З нагоди ювілею В. А. Захар'єв заслужено став Почесним краєзнавцем Хмельниччини.

28 вересня 2023 року своє семидесятип'ятиліття зустрів **Олександр Петрович Григоренко**, доктор історичних наук, професор, академік Міжнародної академії інформатизації, автор багатьох досліджень з історії та культури регіону, член НСКУ з жовтня 2009 року, член правління обласного та міського осередків. У його творчому доробку біля 700 наукових публікацій, 6 монографій та низка навчально-методичних розробок. За свою науково-краєзнавчу діяльність удостоєний обласних премій ім. Івана Стасюка, ім. Іона Винокура, ім. Євгена Назаренка, ім. Василя Баженова та звання Почесний краєзнавець Хмельниччини.

8 жовтня 2023 року 85-ліття відзначив **Борис Станіславович Кузіна** – ветеран краєзнавчого руху краю, кандидат історичних наук, член міського краєзнавчого осередку, дослідник історії споживчої кооперації, очільник обласного благодійного фонду Василя Баженова, Почесний краєзнавець Хмельниччини.

5 листопада минулого року відзначено 60-ліття **Олени Борисівни Айвазян**, директорки наукової бібліотеки Хмельницького національного університету, кандидата історичних наук, члена міської організації НСКУ, обласного відділення Всеукраїнської ГО «Українська бібліотечна асоціація», голови обласного методичного об'єднання бібліотек вищів Хмельниччини. Дослідниця бібліотечної справи на Поділлі удостоєна звання «Почесний краєзнавець Хмельниччини».

11 листопада 2023 року виповнилось 70 років **Надії Миколаївній Синиці**, упродовж 2004-2017 рр. очільниці обласної універсальної наукової бібліотеки, до 2022 року – й обласного відділення ВГО «Українська бібліотечна асоціація», нині вченому секретарю ОУНБ. У її творчому доробку понад 70 наукових публікацій з питань бібліотечної справи, історії та культури Хмельниччини, вона-укладач та відповідальна за випуск багатьох видань бібліотеки. Надія Миколаївна-заслужений працівник культури України, має почесні відзнаки Міністерства культури України та ВГО «Українська бібліотечна асоціація», Почесний член Всеукраїнської спілки краєзнавців, лауреат обласних премій ім. Мелетія Смотрицького та Павла Фараонова, удостоєна звання «Почесний краєзнавець Хмельниччини».

Золотий ювілей 9 грудня 2023 року зустріла активний член міської організації НСКУ, заступник директора Хмельницької ОУНБ, член ВГО «Українська бібліотечна асоціація» **Олена Олександрівна Баваровська**. Вона є упорядником «Календарів знаменних та пам'ятних дат Хмельниччини», бібліографічного покажчика «Подільська Шевченкіана»: до 200-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка», довідника «Бібліотека – наша доля», учасницею багатьох всеукраїнських та регіональних науково-краєзнавчих конференцій, круглих столів, виступів в місцевих періодичних виданнях та на місцевому телебаченні. У творчому доробку-до 30-ти наукових публікацій. Вона стала «Почесним краєзнавцем Хмельниччини».

На честь ювілярів 2023 року Хмельницька міська організація Національної спілки краєзнавців України ініціювала випуск чотирьох номерів «Хмельницьких краєзнавчих студій», в яких опубліковано змістовні повідомлення провідних дослідників з актуальних проблем історії рідного краю.

Можна з впевненістю стверджувати, що діяльність Хмельницького міського краєзнавчого осередку успішна і цілком відповідає статутним вимогам і завданням, які визначають правління Національної спілки краєзнавців України та його Хмельницька обласна організація.

УДК 908:061.2(477.43)«2023»

*Юрій Хоптяр, кандидат історичних наук,
голова Кам'янець-Подільської міської організації НСКУ*

ЗВІТ

Кам'янець-Подільської міської організації Національної спілки краєзнавців України за проведену роботу у 2023 році

I. Організаційна робота

Кам'янець-Подільська міська організація Національної спілки краєзнавців України на 1 січня 2024 р. налічує 80 осіб, у т. ч. 15 докторів наук, професорів, 48 кандидатів наук, доцентів та старших викладачів.

У 2023 р. краєзнавці міста працювали над втіленням у життя рішень VII з'їзду НСКУ, пленумів обласної організації спілки. Відповідно до плану проводилися засідання правління міської організації з поточних проблем.

Було організовано збір членських внесків, щорічну звітність всіх членів НСКУ за краєзнавчу роботу.

Члени міської організації підтримують товариські, дружні взаємини з колегами з Інституту історії України НАН України, Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, науковцями з Державних архівів Вінницької, Хмельницької та Житомирської областей, Хмельницького історичного музею, Державного історико-культурного заповідника «Межибіж» (сmt. Меджибіж Хмельницького району), Кам'янець-Подільським державним історичним музеєм-заповідником, Національним історико-архітектурним заповідником «Кам'янець», Кам'янець-Подільською міською організацією Національної спілки журналістів України, міським об'єднанням Товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка.

Осередок гідно представлений в органах місцевого самоврядування. О. Б. Комарницький є членом комісії з розгляду питань встановлення меморіальних, інформаційних дощок і пам'ятних знаків на території Кам'янець-Подільської міської ради. О. В. Будзей, В. В., А. Б. Задорожнюк, А. Ю. Хоптяр, працювали у складі топонімичної комісії.

Ряд краєзнавців очолюють наукові інституції. О. М. Завальнюк здійснював керівництво осередком міжнародного Українського історичного товариства (м. Кент, США; м. Острог, Україна) та Центром дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України, Н. О. Урсу – Міжнародним науковим центром досліджень історії образотворчого, декоративно-прикладного мистецтва й архітектури, С. Е. Баженова – навчально-науковою лабораторією «Інноваційні технології в туризмі», М. А. Печенюк – науково-дослідним Центром вивчення педагогічної і творчої спадщини М. Леонтовича, Л. М. Марчук – науковим Центром мовознавчих студій Інституту української мови НАН України, Т. О. Джурбій – навчально-науковою лабораторією літературного краєзнавства, В. В. Щегельський – навчально-науковою лабораторією етнології, О. А. Рарицький – науково-дослідним центром огієнкознавства, С. А. Копилов – лабораторією «Дидактика історії», Н. В. Бахмат – науковою лабораторією «Технології підготовки конкурентноздатного педагога до реалізації концепції Нової української школи в умовах інноваційного освітнього середовища», В. А. Гуцал – археологічною лабораторією.

Академік О. М. Завальнюк є керівником наукової школи «Проблеми української історії кінця ХІХ ст. – 30-ті рр. ХХ ст.», О. Б. Комарніцький (з грудня 2022 р.) керівник наукової школи «Регіональна історія Правобережної України», А. Г. Філінюк – «Історія суспільних трансформацій в Україні наприкінці ХVІІІ – на початку ХХ ст.», Н. О. Урсу – «Художня спадщина України в контексті сучасного мистецтвознавства», М. А. Печенюк – «Інноваційні технології фахової підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва», Л. М. Марчук – «Актуальні проблеми українського мовознавства та лінгводидактики», О. А. Рарицький – «Проблеми традицій і новаторства в українській літературі: компаративні аспекти».

О. М. Завальнюк є членом Президії НСКУ. До складу Правління НСКУ входить О. Б. Комарніцький, Ю. А. Хоптяр, який є членом колегії Державного архіву Хмельницької області, головою Кам'янець-Подільської міської організації НСКУ. С. В. Трубочанінов – член вченої ради Національного історико-архітектурного заповідника «Кам'янець» та виконує функції наукового консультанта ГО «Федерація повітроплавання України».

В. А. Нестеренко – заступник голови «Українського товариства охорони пам'яток культури» в Хмельницькій області.

Варто зауважити, що у 2023 р. в УкрІНТЕІ було перереєстровано дві колективні наукові теми, у контексті яких проводяться краєзнавчі дослідження: «Проблеми історії суспільних змін і трансформацій в Україні від найдавніших часів до сьогодення» (керівник – професор А. Г. Філінюк), «Дослідження пам'яток археології на території Середнього Подністров'я» (керівник – доцент В. А. Гуцал).

Інформація про нагороди за 2023 р.

№	Прізвище, ім'я, по батькові	Назва нагороди, ким
	Дубінський Володимир Анатолійович	Почесна грамота Хмельницької обласної організації НСКУ
	Завальнюк Олександр Михайлович	Лауреат Хмельницької обласної премії імені Володимира Гериновича за кращу роботу в галузі історико-культурних та краєзнавчих досліджень (диплом №02/2 від 5 травня 2023 р.)
	Завальнюк Олександр Михайлович	Почесна грамота Хмельницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України
	Комарніцький Олександр Борисович	Почесна грамота ректорату та профкому Кам'янець- Подільського національного університету імені Івана Огієнка

	Сидорук Сергій Антонович	Почесна грамота виконавчого комітету Кам'янець-Подільської міської ради; Подяка департаменту освіти та науки Хмельницької ОДА
	Філінюк Анатолій Григорович	Орден Святійшого князя Володимира Національної академії наук вищої освіти України.

II. Організація та участь у конференціях

Впродовж року вдалося провести та взяти участь у ряді наукових конференцій та круглих столів.

1. 1 лютого в конференц-залі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка відбулася Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Олександр Федьков – авторитетний дослідник, провідний вчений, рушій історичної освіти», присвячена 60-річчю від дня народження доктора історичних наук, професора, завідувача кафедри архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін Олександра Федькова. Учасниками форуму були 104 науковці з різних міст України: Кам'янець-Подільського, Києва, Харкова, Дніпра, Житомира, Тернополя, Луцька, Полтави, Черкас, Чернівців, Миколаєва, Вінниці, Сум, Кропивницького, Хмельницького, Дунаївців, Ізяслава, Городка. Серед них – 34 доктори наук, професори. 1 лютого 2023 р. Кам'янець-Подільський. – 2023.

2. Науково-краєзнавча конференція «Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України» присвяченій 430-річчю надання магдебурзького права місту Меджибожу та 100-річчю з дня народження Михайла Ягодзінського. 5 травня 2023 р. Меджибіж. – 2023.

3. III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Суспільні трансформації на Поділлі наприкінці XVIII – на початку XX ст.», присвяченій 70-річчю від дня народження академіка НАН ВО України, доктора історичних наук, професора

Філінюка Анатолія Григоровича. 18 травня 2023 р. Кам'янець-Подільський. – 2023.

4. Всеукраїнська науково-практична конференція «Перші краєзнавчі читання в пам'ять професора Лева Баженова». 2 червня 2023 р. Хмельницький. – 2023.

5. Науково-практична конференція, присвячена 620-й річниці першої письмової згадки про Дунаївці. «Дунаєвеччина в умовах війни Росії проти України». 15 вересня 2023 р. Дунаївці. – 2023.

6. ХУП Подільська історико-краєзнавча конференція. 22 вересня 2023. Хмельницький. – 2023.

7. II-а Всеукраїнська науково-краєзнавча конференція «Шляхетна Україна. Матеріальна та духовна культура». 29 вересня 2023 р. с. Маліївці Кам'янець-Подільського району. – 2023.

За підсумками наукових конференцій видано окремі наукові збірники.

III. Громадсько-наукова робота

Члени організації брали участь у рецензуванні конкурсних робіт членів МАН України, були членами журі цього конкурсу (Ю. А. Хоптяр, А. Л. Глушковецький, О. Б. Комарніцький, М. В. Кузів, С. В. Олійник, С. А. Сидорук, П. В. Кліщинський, В. В. Щегельський, Л. А. Воронюк, Л. М. Марчук).

Участь краєзнавців у роботі МАН

№	Прізвище, ім'я, по батькові	Наукова секція
	Гуцал Віталій Анатолійович	Член журі історичної секції (січень 2023 р.)
	Комарніцький Олександр Борисович	Голова журі, I етап конкурсу-захисту наукових робіт МАН України, м. Кам'янець-Подільський (січень 2023 р.)
	Кліщинський Павло Володимирович	Історія України II етап конкурсу-захисту наукових робіт МАН України, м. Хмельницький, голова журі (березень 2023 р.)

	<p>Олійник Сергій Васильович</p>	<p>Історія I Етап конкурсу-захисту наукових робіт МАН України, м. Кам'янець-Подільський (січень 2023 р.) II Етап конкурсу-захисту наукових робіт МАН України, м. Хмельницький</p>
	<p>Сидорук Сергій Антонович</p>	<p>Голова журі II етапу Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів Національного центру «Мала академія наук України» Хмельницького територіального відділення, секція «Всесвітня історія» 2023 р. Керівництво підготовкою учнів Кам'янець-Подільського ліцею Клімової Анастасії (секція етнологія) та Глушковецького Ельдара (секція історія України) до участі у II та III етапах Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів Національного центру «Мала академія наук України». Учень Ельдар Глушковецький посів I місце в секції «Історія України» на III етапі Всеукраїнського конкурсу-</p>

		захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів Національного центру «Мала академія наук України» м. Київ 2023 р, став Президентським стипендіатом за досягнення в МАН України
	Сулятицька Тетяна Василівна	Член журі секції з філософії (I (міський) тур)

Ю. А. Хоптяр як член правління Хмельницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України та керівник Кам'янець-Подільського осередку краєзнавців, безпосередньо брав участь у роботі та розбудові Хмельницького відділення МАН, працюючи з вчителями історії та географії шкіл області в плані залучення їх до керівництва учнівськими науковими роботами в системі МАН, наданні консультацій як учням конкурсантам, так і їх керівникам з написання робіт, організував розгляд питань на засіданнях президії, пленумів своїх товариств про стан розгортання діяльності МОН на Хмельниччині.

Члени осередку проводять широку фольклористичну роботу. Так, В. В. Щегельський продовжував роботу над програмною темою лабораторії етнології «Народна культура Поділля в контексті національного відродження України», індивідуальним науковим дослідженням «Народні ігри та забави на Поділлі», допомагав учням і вчителям шкіл, студентам, аспірантам, докторантам у підборі джерел та літератури із фондів навчально-наукової лабораторії етнології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. З метою закріплення набутих знань під час вивчення здобувачами вищої освіти I курсу навчально-наукового інституту української філології та журналістики теоретичної частини навчальної дисципліни «Фольклор» організовано та проведено навчальну фольклорно-діалектологічну практику у населених пунктах етноregionу Поділля. Проведено ряд майстеркласів з писанкарства, а також виготовлення окопних свічок для здобувачів вищої освіти, гостей

НАУКОВО-КРАЄЗНАВЧИЙ ЗБІРНИК

університету та стейкголдерів. Постійно здійснювалася допомога фондовим реквізитом лабораторії етнології у проведенні загально-університетських заходів.

Участь працівників у роботі журі учнівських олімпіад

№	Прізвище, ім'я, по батькові науково-педагогічного працівника	Назва конкурсу/олімпіади
	Адамовський Володимир Іванович	II етап Всеукраїнської учнівської олімпіади з історії у 2023-2024 навчальному році II етап Всеукраїнської учнівської олімпіади з правознавства у 2023-2024 навчальному році
	Баженов Олександр Львович	II етап Всеукраїнської учнівської олімпіади з історії у 2023/2024 навчальному році (18 листопада 2023 р.)
	Боровець Іван Іванович	II етап Всеукраїнської учнівської олімпіади з історії у 2023/2024 навчальному році (18 листопада 2023 р.)
	Задорожнюк Андрій Борисович	II етап Всеукраїнської учнівської олімпіади з історії у 2023/2024 навчальному році (18 листопада 2023 р.)
	Глушковецький Анатолій Леонідович	II етап Всеукраїнської учнівської олімпіади з історії у 2023/2024 навчальному році (18 листопада 2023 р.)
	Дубінський Володимир Анатолійович	Голова журі, II етап Всеукраїнської учнівської

КРАЄЗНАВЕЦЬ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ. ВИПУСК 17

		олімпіади з історії у 2023/2024 навчальному році (18 листопада 2023 р.)
	Кліщинський Павло Володимирович	II етап Всеукраїнської учнівської олімпіади з історії у 2023/2024 навчальному році (18 листопада 2023 р.)
	Олійник Сергій Васильович	Обласний конкурс історичних дослідницьких проєктів «Жива історія» (5 січня 2023 р.)
	Опря Ігор Анатолійович	II етап Всеукраїнської учнівської олімпіади з історії у 2023/2024 навчальному році (18 листопада 2023 р.)
	Сидорук Сергій Антонович	II етап Всеукраїнської учнівської олімпіади з історії у 2023/2024 навчальному році (18 листопада 2023 р.)
	Сулятицька Тетяна Василівна	Обласний конкурс «Філософи нового покоління»
	Хоптяр Ю.А.	II етап Всеукраїнської учнівської олімпіади з правознавства у 2023-2024 навчальному році
	Яблонська Діана Русланівна	II етап Всеукраїнської учнівської олімпіади з історії у 2023/2024 навчальному році (18 листопада 2023 р.)

Активну роботу проводив науково-дослідний центр огієнкознавства, яким керує О. А. Рарицький. Найважливішою подією в рамках діяльності науково-дослідного центру огієнкознавства стало проведення щорічної всеукраїнської наукової

конференції «Традиції Івана Огієнка у світлі вітчизняної науки», яка цього рік була проведена 25 жовтня з нагоди 140-ї річниці від дня народження першого ректора університету. У рамках конференції презентована відкрита лекція із циклу щорічних лекцій пам'яті Івана Огієнка «Леонід Білецький: чин науковця, організатора освіти, громадянина, патріота (до 140-річчя від дня народження)» Ніни Бернадської, доктора філологічних наук, професора, професора кафедри історії української літератури, теорії літератури і літературної творчості Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Науково-дослідний центр огієнкознавства долучався до проведення вступних лекцій для першокурсників, приурочених 140-річчю від дня народження Івана Огієнка «Український політичний дискурс: лексико-граматичні особливості й тенденції експресивізації мовлення» (лектор – доктор філол. наук, проф. Одеського національного університету імені І. І. Мечнікова Наталія Кондратенко); до презентації наукових та науково-популярних видань: книги доктора історичних наук, професора, ректора Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Сергія Копилова «Іван Огієнко: у пошуках української ідеї та шляхів її реалізації (перша третина ХХ ст.)»; збірника «Іван Огієнко і сучасна наука та освіта». Серія філологічна (випуск 18). Збірник цього року ввійшов до переліку фахових видань України (категорія Б).

У бібліотеках області пройшли презентації видання за участі Ю. А. Хоптяра. Так, у 2023 р. вийшло друком ґрунтовне наукове видання, збірник документів «Насильство над цивільним населенням. Хмельницька область. Документи органів держбезпеки. 1941-1944 / К.: Видавець В. Захаренко, 2022. 456 с.». У ньому подільські автори, науковці Валерій Васильєв, Олена Лисенко, Світлана Маркова, Роман Подкур, Андрій Хоптяр, Юрій Хоптяр в оригінальному науковому виданні публікували документи і матеріали органів держбезпеки про насильство над цивільним населенням Хмельницької області, що здійснювалося нацистами упродовж 1941-1944 рр.

Впродовж 2023 р. у ряді міст Хмельницької області відбувались *презентації* монографічної праці викладачів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, кандидатів історичних наук Ю. А. Хоптяра, А. Ю. Хоптяра та

кандидата філологічних наук А. О. Хоптяр, у якій досліджується проблема економічного, культурного і громадсько-політичного життя населення Ярмолинеччини тепер Хмельницького району однойменної області у ХУ – на початку ХХІ ст.

Здобутки мають археологи-краєзнавці. У зв'язку із військовим станом повномасштабні польові дослідження не проводилися. Натомість були організовані В. А. Гуцалом розвідкові обстеження пам'яток археології та здійснено аналіз матеріалів здобутих у попередні роки. Зокрема, охарактеризовано науковий доробок професора І. Винокура, поховальні комплекси Шутнівської курганної групи, проаналізовано археологічні розвідки на багат шаровому городищі в с. Привороття. Друге, що дозволило з'ясувати деякі конструктивні особливості оборонних та господарських споруд, керамічного посуду, та окремі знаряддя праці. Це значно змінило уявлення про будівельні традиції мешканців Середнього Подністрів'я. Студенти археологічного гуртка під керівництвом В. А. Гуцала взяли участь у археологічних розвідках на території сіл Бакота, Смотрич (урочище Татариська) Кам'янець-Подільського району, де зібрано археологічний матеріал різних історичних епох. Археологи П. А. Болтанюк, І. А. Старенький проходили службу у ЗСУ.

Ю. Б. Лискун працювала головою Кам'янець-Подільського осередку Всеукраїнського громадського об'єднання «Український клуб», у діяльності якого присутні і краєзнавчі аспекти. В рамках проекту клубу «Дерево-символ Кам'янця» популяризувалася онлайн-анкету в соцмережі; організувано і проведено свято цвітіння тюльпанових дерев, яке проходило в ботанічному саду; проведено 17 екскурсій по місту з метою виявлення дерев – пам'яток природи, створено карту рідкісних насаджень.

З. М. Климшина надавала консультації щодо виконання тематичних запитів з генеалогії співробітникам Кам'янець-Подільського міського архіву та Державного архіву Хмельницької області, проводила збір музейних експонатів, книг, журналів, листівок, буклетів, інших матеріалів для Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника, міського архіву, Інституту національної пам'яті.

Значну екскурсійну роботу проводили К. В. Мельничук, Ю. Б. Лискун, В. А. Нестеренко, А. Ю. Скрипник, І. В. Паур, В. В. Пагор, А. Ю. Хоптяр, В. В. Щегельський.

ДІЯЛЬНІСТЬ НАУКОВИХ ОБ'ЄДНАНЬ

Наукова школа «Україна наприкінці XIX – в 50-х рр. XX ст.».

Керівник: *Завальнюк Олександр Михайлович*, доктор історичних наук, професор, академік НАНВО України, заслужений працівник освіти України, завідувач кафедри історії України.

Кількість членів наукового об'єднання – 18.

1. Вчені працювали над дослідженням низки питань, пов'язаних із профілем школи, звертали увагу на надзвичайно актуальну у 2023 р. військову тематику історії України та регіону.

2. До складу Школи прийнято двох молодих докторів філософії, які планують виконувати індивідуальні теми дослідження.

3. Здійснювалося консультування членів Школи щодо дослідження перспективних історичних тем з історії Поділля та інших регіонів України, особливо для дисертаційних робіт.

4. Продовжувалася робота з підготовки докторських дисертацій (С. В. Трубчанінов, С. В. Олійник). Доцент С. В. Трубчанінов опублікував монографію «Історико-географічна візія українських теренів: від Гомера до Вольтера» (Кам'янець-Подільський: ФОП Панькова А. С., 2023). Доцент С. В. Олійник завершив ще один розділ дисертації.

5. Для виконання докторської дисертації Ю. В. Олійника рекомендовано тему «Соціально-демографічний розвиток Подільського регіону (кінець XIX ст. – 30-ті рр. XX ст.)».

6. За 2023 р. вчені школи опублікували понад 80 наукових праць, зокрема 12 у фахових виданнях. Найбільшим досягненням став вихід у світ 2-х монографічних робіт, зокрема П. П. Гай-Нижника «Український націонал-консерватизм: гетьманський рух. Кн. 1: 1900-1936 рр.» (Київ: Саміт-книга, 2023. 544 с., іл.) та збірника документів і матеріалів «Красилівщина: Українська революція 1917-1921 рр.» (Хмельницький: ФОП Мельник А. А., 2023. 658 с.).

Наукова школа «Історичне краєзнавство і проблеми регіональної історії Правобережної України».

Керівник: *Комарницький Олександр Борисович*, доктор історичних наук, професор, академік Національної академії наук вищої освіти України.

Кількість членів наукового об'єднання – 37.

Упродовж року проводилися дослідження історичного краєзнавства і регіональної історії, пам'яткознавства, біографістики, духовної культури Правобережної України XIX – початку XXI ст. Результати цих досліджень, а також теоретичні і концептуальні засади історичного краєзнавства у 2023 р. відображені, зокрема, у монографії О. Б. Комарницького «Іван Вікторович Івах: людина, вчений-методист, менеджер вищої освіти», працях В. А. Захар'єва «Благодатне місце Плоскирова (Проскурова)», «Ще раз про костел св. Анни у Проскурові (Плоскирові)». Важливою складовою діяльності школи є вихід у світ біобібліографічного довідника членів Хмельницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України «На службі української науки і краєзнавства» (Вип. 1). Підготовлено до друку біобібліографічний покажчик, присвячений засновнику школи Л. В. Баженову. Крім того, 2 червня відбулися «Перші краєзнавчі читання в пам'ять професора Лева Баженова», на яких краєзнавці краю виголосили низку доповідей, присвячених визначному вченому.

Проведено низку конференцій: XVII Подільська наукова історико-краєзнавча конференція (м. Хмельницький, 22 вересня); XXXV Вінницька Всеукраїнська наукова історико-краєзнавча конференція (м. Вінниця, 10 листопада); Всеукраїнська науково-практична конференція «Хмельниччина в умовах війни росії проти України» (м. Хмельницький, 24 лютого); III Всеукраїнська науково-практична конференція «Суспільні трансформації на Поділлі наприкінці XVIII – на початку XX ст.» (м. Кам'янець-Подільський, 18 травня); Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція «Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів XX – початку XXI століття» (м. Хмельницький, 26 травня); Сьома Могилів-Подільська наукова історико-краєзнавча конференція: матеріали конференції, (м. Могилів-Подільський, 6-7 жовтня); науково-практична конференція «Дунаєвщина в умовах війни Росії проти України» (м. Дунаївці, 15 вересня).

За результатами цих конференцій вийшли наукові збірники. Упродовж звітного року вийшли науково-краєзнавчий збірник «Краєзнавець Хмельниччини» (Вип. 15), 4 випуски збірника «Хмельницькі краєзнавчі студії», побачив світ збірник «Праці Хмельницького церковно-історичного товариства» (Вип. 7).

Наукова школа «Соціально-політична історія України кінця XVIII – початку XX ст.».

Керівник: *Федьков Олександр Миколайович*, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри археології, спеціальних історичних і правознавчих дисциплін.

До школи входять 15 осіб.

Наукова школа «Історія суспільних трансформацій в Україні наприкінці XVIII – на початку XX століття».

Керівник: *Філінюк Анатолій Григорович*, доктор історичних наук, професор, академік НАНВО України, заслужений діяч науки і техніки України.

Кількість членів наукового об'єднання – 12.

У звітному році при кафедрі історії України продовжувала працювати наукова школа «Історія суспільних трансформацій в Україні наприкінці XVIII – на початку XX століття» (керівник доктор історичних наук, професор, академік НАН ВО України, заслужений діяч науки і техніки України, професор кафедри історії України А. Г. Філінюк). У роботі наукової школи брали участь 15 осіб. В рамках її функціонування члени наукової школи працювали над виконанням дисертаційних досліджень: докторських дисертацій кандидати історичних наук, доценти А. О. Михайлик (випускник докторантури 2022 р.) і С. А. Сидорук, кандидатської дисертації В. В. Моздир і дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії аспіранти Р. В. Григор'єв, О. В. Ребрик, І. В. Солодковська і В. П. Ярич (випускник аспірантури 2022 р.). В рамках наукової школи працювали над індивідуальними науковими проектами кандидати історичних наук Ю. І. Блажевич, А. Л. Богущька, А. М. Боднар, А. М. Кримська, В. В. Кундельський, Л. М. Левандовська, І. В. Міщенко.

Зусиллями членів наукової школи велась підготовка трьох монографій, більш як 100 статей. У звітному році завершено написання рукописів двох монографій (А. Г. Філінюк, А. О. Михайлик), які нині перебувають в стані редагування та доопрацювання на предмет опублікування масовими накладами й будуть опубліковані в 2024 р. Завершено написання дисертації на здобуття ступеня доктора філософії (випускник аспірантури В. П. Ярич), яка доопрацьовується після зауважень і рекомендацій наукового керівника. Дисертації В. П. Ярича і О. В. Ребрика

передбачено захистити в 2024 р. Практично завершено написання розділів дисертації аспіранта О. В. Ребрика та по два розділи дисертацій аспірантів Р. В. Григор'єва і І. В. Солодковської. Загалом за звітний рік опубліковано більше 70 статей, у тому числі 2 за кордоном, 11 – у наукових фахових виданнях України. Ще 24 статті подані до друку в різні наукові видання.

Члени наукової школи взяли участь у роботі і виступили з доповідями на майже 40 міжнародних, всеукраїнських, регіональних і загальноуніверситетських конференціях, круглих столах і семінарах.

Центр дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка.

Керівник: *Завальнюк Олександр Михайлович*, д. і. н., професор, завідувач кафедри історії України.

Кількість членів наукового об'єднання: 200 осіб.

Центр дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка у 2023 р. здійснив низку організаційних і наукових заходів, які посприяли зміцненню становища цього наукового осередку і розвитку поділлязнавства:

1. Зроблено перереєстрацію членів Центру, які представляють Хмельницьку і Вінницьку області України; запроваджено їх градацію за критеріями провідного, старшого і молодшого наукових працівників.

2. Прийнято молодшими науковими працівниками Центру 1 кандидата історичних наук, 2-х докторів філософії з історії та археології.

3. Здійснено облік наукових праць 40% членів Центру за весь період їхньої наукової і краєзнавчої діяльності.

4. Вшановано пам'ять засновника Центру академіка Л.В.Баженова, який пішов з життя у листопаді 2022 р.

5. Центр став співорганізатором 7 всеукраїнських наукових конференцій, проведених у Хмельницькому (3), Кам'янець-Подільському (2), Дунаївцях і Могилеві-Подільському (по 1).

6. Залучено до роботи названих конференцій більше 60 наукових співробітників Центру.

7. Вченою радою рекомендовано до друку 1 монографію, 1 книгу, 2 збірники статей, 1 збірник документів і матеріалів, матеріали двох всеукраїнських науково-краєзнавчих конференцій, бібліографічний покажчик наукових і навчально-методичних праць професора Л. В. Баженова (1946-2022).

8. Надано 12 консультацій студентам-історикам, учителям історії та членам МАН України щодо тематики наукових праць з поділлязнавства.

9. Організовано збір звітів про наукову діяльність співробітників Центру за 2023 р.

Проводиться обмін думками щодо планування роботи Центру на 2024-2026 рр.

IV. Видавнича робота

Інформація про опубліковані у звітний період збірники наукових праць викладачів членів НСКУ.

17. Археологія & Фортифікація України: зб. матеріалів XII Всеукраїнської наук.-практ. конференції / редкол.: О. О. Заремба (голова) та ін. Кам'янець-Подільський: ФОП Панькова А. С., 2023. 322 с.

18. VIII Міжнародна наукова конференція «Україна і Велике князівство Литовське в XIV–XVIII ст.: політичні, економічні, міжнародні та соціокультурні відносини в загальноєвропейському вимірі»: Програма та тези доповідей (27 жовтня 2023 р., м. Кам'янець-Подільський) / [відп. ред. Д. Ващук]. Інститут історії України Національної академії наук України, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. 63 с.

19. Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій: Зб. наук.-краєзнавч. праць / [редкол.: В. С. Прокопчук (гол.), Ю. В. Телячий, В. Р. Адамський та ін.]. Дунаївці, Хмельницький: ФОП Стрихар А. М., 2023. Вип. 10. 496 с.

20. Краєзнавець Хмельниччини: науково-краєзнавчий збірник / [гол. редкол. Ю. В. Телячий; відп. ред. В. С. Прокопчук, В. Р. Адамський та ін.]. Хмельницький: ХОО НСКУ, 2023. Вип. 15. 236 с.

21. Краєзнавець Хмельниччини: науково-краєзнавчий збірник / [гол. редкол. Ю. В. Телячий; відп. ред. В. С. Прокопчук,

В.Р.Адамський та ін.]. Хмельницький: ХОО НСКУ, 2023. Вип. 16. 317 с.

22. Наукові праці Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника: зб. наук. пр. / [редкол.: Т. М. Карпова (гол.) та ін.]. Т. 4: До 70-річчя від дня народження професора Анатолія Григоровича Філінюка. Кам'янець-Подільський : ФОП Панькова А. С., 2023. 578 с.

23. Матеріали регіонального науково-практичного семінару. 27 лютого 2023 р., м. Бар Вінницької області. Бар: Редакційно-видавничий відділ Комунального закладу вищої освіти «Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського», 2023. 194 с.

24. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: історичні науки. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2023. Т. 39: До 70-річчя від дня народження професора Анатолія Філінюка. 268 с.

25. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: історичні науки. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2023. Т. 40. 264 с.

26. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: історичні науки. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2023. Т. 41.

27. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів. [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. Вип. 22. 714 с.

28. Перші краєзнавчі читання в пам'ять професора Лева Баженова: Матеріали всеукр. наук.-практ. конференції (м. Хмельницький, 2 червня 2023 р.) / [редкол.: Ю. В. Телячий (голова), Н. І. Сарай, С. В. Маркова та ін.]. Хмельницький: ХКТЕІ, відділ наукової роботи, 2023. 196 с.

29. Проблеми дидактики історії: збірник наукових праць / [редкол.: С. Копилов (голова, наук. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2023.

Вип. 23: На пошану доктора історичних наук, професора Сергія Копилова. 264 с.

30. Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи. 36. наук. праць Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. Вип. 10: На пошану доктора історичних наук О. Б. Головка, 416 с.

31. Теоретико-методологічні та практичні аспекти підготовки та діяльності вчителя правознавства: досвід і проблеми. Тези другої Всеукраїнської науково-практичної конференції. 2 грудня 2022 р., м. Кам'янець-Подільський / [ред. кол.: В. А. Дубінський (відп. ред), О. М. Федьков, А. Л. Глушковецький та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. 95 с.

32. Хмельниччина в умовах війни росії проти України. Матеріали всеукр. наук.-практ. конференції (м. Хмельницький, 24 лютого 2023 р.) / [редкол.: Ю. В. Телячий (голова), Н. І. Сарай, С. В. Маркова та ін.]. Хмельницький: ХКТЕІ, науковий відділ, 2023. 412 с.

Члени осередку провели певну видавничу роботу. Зокрема, вдалося опублікувати 5 монографій, 11 книг, навчальних видань, брошур та покажчиків.

СПИСОК

**наукових та навчально-методичних праць,
опублікованих у 2023 р. краєзнавцями**

№ з/п	Автор	Назва	Вихідні дані	Обсяг (авт. арк. ¹)	Співавтори	Гіперпосилання
1	2	3	4	5	6	7
I. Монографії²						
	Боровець І. Копилов С.А..	Дослідницький вимір професора Валерія Степанкова (до 75-річчя від дня народження)	Кам'янець-Подільський: Друкарня «Рута», 2023. 146 с.	9.1 4.6 др. арк.	Копилов С.А.	
	Завальнюк О.М.	Українські вчені і політкіміса-	Кам'янець-Подільський: ТОВ	23,72	Яблонська Д.Р.	http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xml

КРАЄЗНАВЕЦЬ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ. ВИПУСК 17

		ри в історії Кам'янець-Подільського інституту народної освіти: персональний вимір (1921-1930 рр.): монографія	«Друкарня «Рута», 2022. 408 с. (через технічні проблеми видавництво виконало замовлення авторів лише наприкінці I кварталу 2023 р.)			ui/handle/123456789/7468
	Комарницький О.Б.	Іван Вікторович Івах: людина, вчений-методист, менеджер вищої освіти: монографія	Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 2023. 548 с.	31,85	Федорчук В.М.	http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/7490
	Степанков В.В.	Дипломатичний фронт протистояння імперському наступу на Україну: практики XVIII ст.	Україна в міжцивілізаційних дискурсах античності, середньовіччя та раннього модерну. Київ: Інститут історії України НАН України, 2022. С.11-49	39,7 3(0,8)	Смолій В. Горобець В. Чухліб Т.	http://resource.history.org.ua/item/0017071
	Трубчанінов С. В.	Історико-географічна візія українських теренів: від Гомера до Вольтера : монографія	Кам'янець-Подільський: ФОП Панькова А. С., 2023. 134 с.	7,79	-	http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/7647
II. Навчально-методичні праці (підручники, посібники, методичні рекомендації)						
6.	Баженів О.Л.	Археологія України: навчально-методичний посібник.	Кам'янець-Подільський, 2023. 128 с.	6,08	Гуцал В.А.	http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/

НАУКОВО-КРАЄЗНАВЧИЙ ЗБІРНИК

						123456789/7541/Bazhenov-O.-Hutsal-V.-Arkheolohiia-Ukrainy.pdf?sequence=3&isAllowed=y
7.	Баженів О.Л.	Історія первісного суспільства: навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти історичного факультету денної форми навчання. Видання 2, доп. і перероб.	Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. 270 с.	15,43		http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/7507/Bazhenov-O.L.-Istoriia-pervisnoho-suspilstva-2023.pdf?sequence=1&isAllowed=y
8.	Баженів О.Л.	Історія первісного суспільства : методичні рекомендації до семінарських занять.	Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. 100 с.	4,07		http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/7508/Bazhenov-O.L.-Istoriia-pervisnoho-suspilstva-metodychni-rekomendatsii-do-seminarskykh-zaniat.pdf?sequence=1&isAllowed=y
9.	Газін В.	Історія	Видання	8,1		https://his

КРАЄЗНАВЕЦЬ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ. ВИПУСК 17

		України середини XVI-XVIII ст. Навчально-методичний посібник для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальностей «014 Середня освіта (Історія)», «014 (Середня освіта (Історія та правознавство)» і «032 Історія та археологія».	четверте, доповнене та перероблене. Кам'янець-Подільський, 2023. 158 с.			tua.kpnu.edu.ua/metodychna-literatura/ukr-xvi-xviii/
10.	Гуцал В.А.	Спеціальні історичні дисципліни: навчально-методичний посібник	Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. 122 с.	6		
11.	Завальнюк О.М.	Красилівщина: Українська революція 1917-1921 рр. (документи і матеріали)	Хмельницький: ПП Мельник А.А., 2023. 658 с.	60,28	Байдич В.Г., Байдич О.В., Байдич В.О., Лавринчук В.О.	
12.	Комарніцький О.Б.	Аграрна історія України: навч.-метод. посіб. / Вид. 2-ге, доп. і	Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет	7,4		http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/7645/

НАУКОВО-КРАЄЗНАВЧИЙ ЗБІРНИК

		перероб. [Електронний ресурс].	імені Івана Огієнка, 2023. 120 с.			Komarnitsk yi-O.B.- Ahrarna- istoria- Ukrainy- 2023.pdf?se quence=3&i sAllowed= y
13.	Олій- ник С.В	Наддніпрян- ська Україна в системі міжнарод- них відно- син (перша половина XIX ст.)	Навчально- методичний посібник [Електронне видання]. Кам'янець- Подільський: ПП Волошук, 2023. 32 с	1,62	Сидо- рук С.А.	http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/7576
14.	Сидо- рук С. А.	Історія України першої половини XIX століття: Методичні рекоменда- ції до семінарсь- ких занять і самостійної роботи здобувачів першого (бакалаврськ ого) рівня вищої освіти спеціальност ей «014 Середня освіта (Історія)», «014 (Середня освіта (Історія та правознавств о)» і «032 Історія та археологія»	Вид. 2-ге. доп. і переробл. Кам'янець- Подільський: ТОВ «Друкарня Рута», 2023. 68 с	3	Філі- нюк А. Г.	http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/7526

КРАЄЗНАВЕЦЬ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ. ВИПУСК 17

15.	Суляти цька Т.В.	Філософія України. Методичні рекоменда- ції для організації самостійної роботи студентів.	Кам'янець- Подільський: Кам'янець- Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. 93 с.	3,87	Плахті й М.П	http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/7632
16.	Філі- нюк А. Г.	Методика наукових досліджень з історії та політології.	Навчальний посібник для студентів і магістрантів спеціальнос- тей «Історія» і «Політологія» денної і заочної форм навчання закладів вищої освіти. Кам'янець- Подільський: Кам'янець- Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. 128 с.	5,5	Кліщи- нський П. В.	http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/7576

Краєзнавці видали 70 статей у фахових журналах, 148 статей у наукових виданнях. 18 статей опубліковано у виданнях, що входять до найбільш престижних науково-метричних баз Scopus і Web of Science.

НАУКОВО-КРАЄЗНАВЧИЙ ЗБІРНИК

Прізвище, ім'я, по батькові	Всього	Кількість статей у фахових виданнях	Кількість статей в інших наукових виданнях	Кількість статей у закордонних виданнях	Кількість статей у науково-метричних базах Scopus і Web of Science
Алещенко Михайло Іванович					
Баженов Олександр Львович	5	3	1		1
Баженова Стефанія Едуардівна	2	2			
Бахмат Наталія Валеріївна	4	1	3		
Березіна Інна Вікторівна					
Болтанюк Петро Анатолійович					
Бренюк Алла Григорівна					
Будзей Олег Васильович					
Вішгаченко Вікторія Анатоліївна					
Воронюк Людмила Алімівна					
Газін Володимир Володимирович	4	3	1		
Глушковецький Анатолій Леонідович	2	1	1		
Горбатюк Оксана Василівна	2	2			
Гудима Вадим Валерійович					
Гуцал Віталій Анатолійович	8		6		2
Гуцал Андрійович	5	3			2
Джурбій Тетяна Олександрівна					

КРАЄЗНАВЕЦЬ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ. ВИПУСК 17

Дубінський Володимир Анатолійович	9	4	5		
Завадська Ірина Михайлівна	6	3	2		1
Завальнюк Олександр Михайлович	19	3	16		
Задорожнюк Андрій Борисович	5	1	4		
Задорожнюк Валентина Львівна					
Зваричук Едуард Олександрович					
Йолтуховський Руслан Володимирович					
Каденюк Олександр Степанович					
Ківільша Ганна Болеславівна					
Климишина Зінаїда Михайлівна					
Климчук Людмила Вікторівна					
Клімчук Юрій Аркадійович					
Кліщинський Павло Володимирович	2	1	1		
Комарніцька Людмила Миколаївна		2			
Комарніцький Олександр Борисович	26	4	22		
Конег Іван Михайлович					
Копилов Сергій Анатолійович	2				2
Кузів Марія Василівна	2	1			1
Лаврова Алла Олександрівна					
Лискун (Яворська) Юлія Броніславівна					
Лозовий Віталій Станіславович	2	2			
Лубчинський Андрій Анатолійович	1	1			
Маринін Іван Григорович					
Марусей Тетяна	3	3			

НАУКОВО-КРАЄЗНАВЧИЙ ЗБІРНИК

Володимирівна					
Марчук Людмила Миколаївна	4	1			3
Мельничук Катерина Вікторівна	5	1	4		
Мендерецька Наталія Вікторівна					
Михайлик Артур Олександрович	3	2	1		
Нестеренко Валерій Анатолійович	7		7		
Олійник Сергій Васильович	11	3	8		
Опря Ігор Анатолійович	4		4		
Осетрова Галина Олександрівна					
Пагор Валентин Віталійович	4		4		
Палиполько Оксана Михайлівна	4	3	1		
Паур Ірина Василівна	3		1		2
Печенок Майя Антонівна	2	1			1
Підгурний Іван Степанович	5	3			2
Покалюк Вадим Вікторович					
Полятинчук В'ячеслав Володимирович					
Почапська Оксана Іванівна	2	1			1
Рарицький Олег Анатолійович					
Рудь Анатолій Володимирович					
Савчук Віктор Олексійович					
Сидорук Сергій Антонович	4	1	3		
Скрипник Анатолій Юрійович	8	2	6		
Сорочан Юрій Казимирович					
Старенький Ігор Олександрович					
Стецюк Вадим					

Борисович					
Сулягицька Тетяна Василівна	1		1		
Травінський Віктор Степанович					
Трубчанинов Сергій Васильович	6	1	5		
Урсу Наталія Олексіївна	9	4	3		2
Федьков Олександр Миколайович	5	1	2		2
Філінок Анатолій Григорович	10	4	6		
Хоптяр Андрій Юрійович	10	3	7		
Хоптяр Юрій Анатолійович	12	3	9		
Логвіна Оксана Анатоліївна	5	1	4		
Шевчук В'ячеслав Володимирович					
Шевчук Зореслава Сергіївна	7	2	5		
Щегельський Валерій Васильович					
Яблонська Діана Романівна	5		4		1

Низку публікацій краєзнавці опублікували у місцевих газетах. У місцевій періодиці публікувалися О. Б. Комарніцький, В. А. Нестеренко, В. В. Пагор, І. О. Старенький, Ю. Б. Лискун, Ю. К. Сорочан, В. В. Полятинчук.

З 20 жовтня 2022 по 28 вересня 2023 р. громадсько-політичний тижневик газета «Вперед» смт Ярмолинці публікувала матеріали монографії Ю. А. Хоптяра та А. Ю. Хоптяра (понад 50 публікацій)!

VI. Участь у роботі спеціалізованих вчених рад, резензування, опонування дисертацій

Участь у спеціалізованих вчених радах/разових спеціалізованих вчених радах.

Федьков Олександр Миколайович.

Спеціалізована вчена рада Історичні науки Д 73.053.01 Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

**Комарницький Олександр Борисович,
Олійник Сергій Васильович**

Спеціалізована вчена рада Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, шифр – 2822.

Трубчанінов Сергій Васильович.

Разова спеціалізована вчена рада Одеського національного університету імені І. І. Мечникова ДФ 11.032.2023.

Краєзнавці здійснювали керівництво написанням дисертацій рецензування, опонування дисертацій, писали відгуки на автореферати дисертацій.

Наукове керівництво науково-педагогічними працівниками успішно захищених дисертацій:

Завальнюк Олександр Михайлович.

Випускниця аспірантури 2023 р. **Ляскович Тетяна Вікторівна.**

«Діяльність державних органів із матеріально-технічного забезпечення Збройних Сил УНР (листопад 1918-листопад 1920 рр.)» 032 Історія та археологія. (21 грудня 2023 р.).

УДК 908:061.2(477.43):930.23-043.98

Віктор Прокопчук, доктор історичних наук, професор,
почесний голова Дунаєвецької територіальної організації НСКУ

Йосип Осецький, доктор філософії в галузі права,
голова Дунаєвецької територіальної організації НСКУ

КРАЄЗНАВЦІ ДУНАЄВЕЧЧИНИ У ПРОТИСТОЯННІ ФАЛЬСИФІКАЦІЯМ ІСТОРИЧНОЇ ПРАВДИ

У статті аналізується досвід діяльності членів Дунаєвецької територіальної організації Національної спілки краєзнавців України в умовах гібридної війни Росії проти України, їх роль і місце в протистоянні фальсифікаціям історичної правди.

Ключові слова: Дунаєвеччина, війна, краєзнавці, історія, конференція, стаття.

Основні завдання й напрями діяльності Дунаєвецького осередку Хмельницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України ґрунтуються на положеннях розділу II статуту Спілки, затвердженого в новій редакції VI з'їздом НСКУ 23 січня 2017 року. Водночас враховуються особливості історичного минулого й сьогодення Дунаєвеччини.

Початок заселення цього благодатного подільського краю уздовж приток древнього Дністра Смотричу, Мукші, Тернави, Студениці, Рудки, Жвану, Ушиці припав на завершальний етап давнього кам'яного віку. Далі цивілізаційний поступ продовжили мезолітичні громади, які у свою чергу стали основою для формування 68 енеолітичних тобто трипільських спільнот. У наступні тисячоліття тут мешкали представники скіфських і черняхівських археологічних культур, у добу Русі – уличі і тиверці, напередодні вторгнення монголо-татар територія перебувала у складі галицького князівства. Перші писемні згадки про населені пункти краю з'являються в XV ст. З часів середньовіччя мешканці регіону, як і більшість населення Правобережжя України, зазнали експансії з боку Литви, Польщі, Росії, низки спустошливих набігів татарської орди й 27-річної турецької окупації.

У радянські часи жителі Дунаєвеччини пережили трагедію двох світових воєн та 70-річного російсько-більшовицького режиму, зокрема насильницької колективізації, що призвела до голодного вимирання великої кількості людей, та репресій, яких зазнали 2765 жителів району, 1002 з яких були розстріляні, 1217 ув'язнені, 546 депортовані [11, с. 809].

За роки української незалежності сформовано 4 об'єднаних територіальних громади – Дунаєвецька міська, Новодунаєвецька і Смотрицька селищні та Маківська сільська, які ввійшли до Кам'янець-Подільського району. Основний виробничий потенціал складає аграрний сектор, переробні, транспортні і торгові підприємства. Соціальне життя підтримується організацією роботи 38 шкільних, 3 позашкільних і 31 дошкільного закладів та низки культурно-освітніх установ, куди входять міський культурно-мистецький просвітницький центр, сільські будинки культури і клуби, бібліотеки, Дунаєвецька дитяча школа мистецтв, муніципальний історико-краєзнавчий та народні музеї, туристичні організації, творчі самодіяльні літературні та мистецькі об'єднання.

В останні роки на економічне і соціально-духовне життя Дунаєвеччини наклала істотний відбиток участь жителів краю у відбитті російської агресії проти України. Значна кількість мобілізованих воїнів і добровольців за мужність і героїзм у боях проти ворога відзначені державними нагородами, а захисник Маріуполя прикордонник полковник Валерій Борисович Падитель удостоєний звання Героя України. Поряд з цим, статистику протистояння ворогу, починаючи з 2014 року, засвідчують і сумні втрати полеглих і зниклих безвісти фронтовиків з Дунаєвеччини. Дорослі жителі краю і учнівська молодь беруть активну участь у зборі коштів і матеріальних засобів для допомоги Збройним Силам України і вимушеним переселенцям з охоплених війною територій.

В цих умовах науково-краєзнавчих зусиль у протистоянні російському агресору, у першу чергу на інформаційному фронті, докладає Дунаєвечка територіальна організація Національної спілки краєзнавців України. Вона заснована, як районна організація Всеукраїнської спілки краєзнавців – попередниці НСКУ 23 квітня 1992 року, другою в Україні після Канівської. В установчих зборах взяв участь і перших 55 членських квитків вручив голова ВСК академік П. Т. Тронько [10, с. 11]. На початок 2024 року вона об'єднує 11 членів з усіх чотирьох громад колишнього Дунаєвечкого району. Серед них – 1 доктор історичних наук, професор, 3 доктори філософії (2 – у галузі історії, 1 – у галузі права), 6 мають вищу педагогічну, а Руслан Вікторович Палаш з лютого 2022 року один спілчанин перебуває на фронті в складі сухопутного підрозділу ЗСУ.

Основні зусилля колективу краєзнавців зосереджені на дослідженні давньої історії та археології; середньовічної і нової історії; подій визвольних змагань 1917-1921 рр.; радянської доби; періоду Другої світової війни; економічних, соціальних та духовних процесів новітнього часу; доби незалежності України; розкритті ролі видатних особистостей в історії краю. В останні роки на чільні місця висувається дослідження участі жителів Дунаєвеччини в захисті України від російської агресії, у волонтерському русі з надання допомоги ЗСУ та вимушеним переселенцям з регіонів бойових дій.

Досвід засвідчує, що невелику чисельність осередку з переважанням членів НСКУ без досвіду наукової роботи можна

значною мірою компенсувати шляхом активізації досліджень спілчанами з числа науковців. Так, за участі краєзнавців-науковців тільки за два роки було опубліковано 5 окремих видань [9] і два збірники матеріалів науково-краєзнавчих конференцій [1; 2]. Крім того, у 2022-2023 рр. у різних наукових виданнях побачили світ 66 статей, тез, рецензій та повідомлень, а чисельність публікацій 2023 року зросла удвічі проти 2022 року.

Таблиця 1

**Аналіз тематики оприлюднених у 2022-2023 рр. досліджень
Дунаєвського осередку НСКУ**

<i>Тематика</i>	2022	2023	<i>Разом</i>
Давня історія і археологія	1	2	3
Середньовічна і нова історія	5	3	8
Період визвольних змагань (1917-1921рр.)	0	3	3
Радянські часи між світовими війнами	4	4	8
II світова війна	0	1	1
Радянські часи після II світової війни	2	5	7
Край у роки незалежності та війни	5	6	11
Персоналії	5	20	25
Усього	22	44	66

При цьому зафіксовано ріст інтересу до висвітлення питань археології і давньої історії. Удвічі зросла кількість студій щодо періоду між I та II світовими війнами, у 2,5 рази – від завершення Другої світової війни до розпаду СРСР та учетверо – щодо внеску конкретних персоналій в економічне, соціальне і духовне життя краю.

Краєзнавчий актив Дунаєвщини постійно відчуває організаційну підтримку президії ХОО НСКУ та керівництва Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті ім. І. Огієнка. Адже 28,8% публікацій у збірниках «Краєзнавець Хмельниччини», «Хмельницькі краєзнавчі студії», «Праці Хмельницького церковно-історичного товариства», «Вісник

Державного архіву Хмельницької області «Подільська старовина». Ще 32,9% праць оприлюднено в наукових виданнях Хмельницького національного університету, Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, Хмельницького кооперативного торгово-економічного інституту, Хмельницької обласної універсальної наукової бібліотеки, Хмельницького фахового музичного коледжу ім. В. І. Заремби та Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка.

Практика вказує на значні можливості підвищення ефективності краєзнавчого пошуку членами кількісно невеликого осередку шляхом конкретизації дослідницьких проблем і залучення до їх вирішення не тільки місцевих краєзнавців, а й дослідників з інших регіонів. Наявність таких ресурсів можна ілюструвати прикладами організації і регулярного проведення всеукраїнських науково-краєзнавчих конференцій, які з 1997 року набули статусу серійних під загальною назвою «Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій». Незважаючи на складнощі фінансування в умовах надзвичайного стану, 21 жовтня 2022 року в Дунаївцях була проведена IX всеукраїнська науково-краєзнавча конференція «Дунаєвеччина в культурно-освітньому просторі України», присвячена 120-річчю пам'яті композитора Владислава Заремби і 100-річчю від дня народження письменника Миколи Магери, а 15 вересня 2023 року – X всеукраїнська науково-практична конференція «Дунаєвеччина в умовах війни Росії проти України», в яких активну участь взяли і дослідники з різних регіонів України. Як видно, на IX конференцію 2022 року із 75 учасників 18,7% подали матеріали з питань розвитку на теренах краю науки, освіти і медицини, 29,3% – культурних і літературних процесів, а ще 41,3% – щодо конкретних персоналій Дунаєвеччини.

На X-й конференції 2023 року ролі особистостей в історії краю торкалися 17,5% з 63 учасників, а найбільш актуальною була тематика участі жителів регіону в боротьбі проти російських агресорів та надання допомоги переселенцям – 50,8%. При цьому кількість місцевих краєзнавців значно перевищувала чисельність особового складу самого осередку, доля місцевих учасників конференції 2022 року склала 34,7% , а 2023-го – 58,7%, що засвідчує наявність чималого резерву для поповнення територіального осередку НСКУ.

Участь у наукових конференціях 2022-2023 рр. місцевих краєзнавців та дослідників з інших регіонів за напрямками досліджень

	Соціальн о- економіч не життя		Історія, наука, освіта і медицина		Культура, література , образотво рче мистецтво		Дунаєв еччина в умовах війни		Персона лії краю		Всього	
	Власні сили	Залуче ні	Власні сили	Залуче ні	Власні сили	Залуче ні	Власні сили	Залуче ні	Власні сили	Залуче ні	Власні сили	Залуче ні
2022	1	1	1	13	13	14	-	-	11	21	26	49
2023	1	1	2	15	-	1	29	3	5	6	37	26

У той же час належний фаховий рівень краєзнавчих заходів забезпечила широка участь у них провідних учених Центру дослідження історії Поділля Інституту історії НАН України при КПНУ ім. Івана Огієнка, Хмельницького кооперативного торгово-економічного інституту, Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, обласної наукової бібліотеки, Державного архіву Хмельницької області, Хмельницького обласного краєзнавчого музею, науковців з інших регіонів України, літераторів, журналістів, мистецтвознавців-фахівців з національних творчих спілок.

Значний особистий внесок у роботу конференцій зробили доктори наук В. Є. Берега, О. П. Григоренко, А. П. Гриценко, О. М. Завальнюк, О. Б. Комарніцький, В. С. Прокопчук, Ю. В. Телячий, А. М. Трембіцький, кандидати наук В. Р. Адамський, Ю. І. Блажевич, К. П. Івахова, Л. М. Гавриленко, В. М. Крижанівський, А. К. Лисий, А. Ю. Матвеев, В. Ю. Олійник, Й. П. Осецький, Б. М. Пентюк, В. І. Романько, А. В. Сікорська, Ю. А. Хоптяр, А. Ю. Хоптяр та інші науковці.

*Питома вага участі вчених в наукових конференціях
«Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків історичних
подій» 2022-2023 рр.*

	Учасників	Док. наук	Канд. наук	Питома вага учених (%)	Інші
2022	75	7	14	28	14
2023	63	6	10	25,4	8

Слід відмітити змістовність і наукову новизну праць, які оприлюднили інші фахівці – члени Національної спілки письменників України В. І. Горбатюк, Л. М. Весела, Н. П. Мазур, організатори бібліотечної справи на Хмельниччині Т. К. Прокопчук, Н. М. Синиця, З. В. Філіпенко, К. А. Чабан, композитор М. А. Ластовецький, музеєзнавець В. А. Захар'єв, мистецтвознавці В. М. Ільїнський, Т. П. Круліковська та інші.

Важливе місце в роботі Дунаєвецького осередку посідає передбачена положеннями п.п. 2.1 і 2.2 Статуту НСКУ культурно-просвітницька діяльність – популяризація результатів досліджень і поширення краєзнавчих знань, підтримка різних форм музейництва, сприяння розвитку краєзнавчої бібліографії, допомога культосвітнім установам і навчальним закладам у патріотичному, культурному і морально-етичному вихованні громадян і розвитку талантів серед молоді.

Зокрема, можна вважати позитивним досвід співпраці з місцевою газетою «Дунаєвецький вісник». Всього у 2022-2023 рр. на сторінках часопису подано відповідно 18 і 46 публікацій. Основну їх частку склали описи результатів досліджень пам'ятних і туристичних місць – 31,3%, краєзнавча інформація загального змісту – 17,2% та матеріали про видатних особистостей – 20,3%. Решту складають матеріали про Голодомор 1932-1933 років і Голокост періоду нацистської окупації 1941-1944 рр., духовно-релігійне життя і питання топонімії. У 2023 році з'явилися помітні публікації за матеріалами досліджень участі мешканців краю у протидії російській агресії та у волонтерському русі.

Аналіз результатів співпраці з газетою
«Дунаєвецький вісник»

Тематика публікацій	2022	2023
Загальна краєзнавча інформація	4	7
Дослідження пам'ятних і туристичних місць	4	16
Стежками ОУН-УПА	0	2
Голодомор і Голокост на Дунаєвеччині	2	3
Російська агресія і війна за незалежність	0	4
Релігійне життя: минувшина і сучасність	5	2
Топонімія Дунаєвеччини	1	1
Персоналії краю	2	11
	18	46

Попри незначну кількість статей про діяльність на теренах краю формувань ОУН-УПА в 40-50 роки ХХ ст. їх поява була стимульована зйомками в окремих селах за участі самодіяльних акторів художньо-документального відеофільму про Дунаєвецький надрайонний провід ОУН-УПА та її керівника «Волоха» за сценарієм письменника-хмельничанина Василя Горбатюка.

Також для висвітлення подій краєзнавчого життя в середині 2022 року президія осередку створила на Фейсбуці сторінку «Співка краєзнавців Дунаєвеччини» (<https://www.facebook.com/groups/1043783719604260>), де регулярно з'являються інформації про події в краєзнавчому житті як регіону, так і про важливі події у Хмельницькій обласній організації НСКУ.

Активізувалася популяризація краєзнавчих знань Дунаєвецьким історико-краєзнавчим музеєм, особливо, з 2022 року після прийняття до лав НСКУ директорки музею А. А. Грідіної. Музей на основі краєзнавчих досліджень постійно оновлює експозиції та проводяться змістовні тематичні заходи, у тому числі понад 20 виставок- щорічно. Цікавими і змістовними були виставочні експозиції до Дня Європи (міста-побратими Дунаєвець), «Люди Свободи» (про діячів національно-визвольного руху в Україні і на Поділлі), до Днів пам'яті жертв Голодомору і

Голокосту, «Німецькі колоністи» (про історію заснування у 20-40-х рр. ХІХ ст. вихідцями з Німеччини підприємств легкої промисловості в тодішньому містечку Дунаївці) та краєзнавчі заходи «Вкрадена історія». У 2022 році музей відвідало 2000 екскурсантів, а 2023-го-біля 3000, у тому числі понад 300 переселенців.

Особливістю музейного краєзнавства в регіоні є поширення його методично-організаційного впливу на недержавні музеї в селах Іванківці, Лисець Миньківці. При низці освітніх закладів, як правило, на ентузіазмі шанувальників рідного краю, функціонують шкільні краєзнавчі музеї. У с. Підлісний Мукарів його роботу очолюють заступник голови Дунаєвської територіальної організації НСКУ О. Г. Онищук та вчитель історії Р. В. Кондров. Музей розташований у приміщенні школи, де займає біля 30 кв. м. площі. Значну частину експозиції відведено матеріалам про участь земляків та випускників закладу в Антитерористичній операції та у війні з російським агресором. Музей став центром військово-патріотичного виховання мешканців навколишніх сіл та учнівської молоді. Тут проводяться зустрічі з воїнами-захисниками України, накопичуються документи і фотоматеріали про життя і ратний подвиг полеглих, зокрема, випускників школи Олександра Кузяка, Олександра Татарчука і Сергія Фурмана. На основі зібраних даних 2023 року були опубліковані статті в збірнику краєзнавчої конференції «Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій», а 1 жовтня 2023 року на шкільному подвір'ї відкрито Алею слави захисників України [4-8].

Дунаєвеччина має також великі літературні, просвітницькі і культурно-духовні традиції. З цього регіону походять просвітителі ХVІ-ХVІІ ст. Герасим і Мелетій Смотрицькі, письменники В. Бабляк, М. Магера, І. Сварник, тут творив класик польської та української музики В. Заремба, сюди сягає соціальне коріння більш як півсотні відомих вчених та діячів культури і мистецтва.

Дунаєвські краєзнавці високо шанують члена НСКУ Руслана Палаша із с. Нестерівці за його особисту добровільну участь у захисті незалежності і територіальної цілісності України, за дослідження історії церкви с. Нестерівці та проблем нинішньої війни, результати яких опубліковані автором у книгах «Поміж зруйнованих шахт і людських дол» (2019) та «Церкви і

священники села Нестеровець, що на Дунаєвеччині» (2022). За активний творчий пошук та високу громадянську позицію Р. В. Палаш відзначений подякою та грамотою керівництва Хмельницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України. 14 липня 2023 року в залі засідань Дунаєвцької міської ради для її апаратних працівників було презентовано книги Р. В. Палаша, а нагороди Хмельницької обласної організації НСКУ вручені його матері – Олені Палаш. Щирі і теплі слова поваги, вдячності і найкращі побажання Руслану Вікторовичу, його матері та усій родині висловила заступник голови громади Валентина Костянтинівна Чекман.

Одним з важливих напрямів краєзнавчої роботи Дунаєвцького осередку НСКУ є бібліотечне краєзнавство, яке підтримується й розвивається на основі активної співпраці з бібліотеками громади і слугує відновленню історичної пам'яті. Прикладами можуть бути регулярні зустрічі читачів Дунаєвцької, Маківської та інших бібліотек і бібліотекарів з дунаївчанином, академіком Української академії історичних наук, проф. В. С. Прокопчуком, краєзнавчі екскурсії для місцевих мешканців та переселенців у музеї письменника Миколи Магери в міській бібліотеці, участь членів осередку в бібліотечних літературно-мистецьких заходах – відкритті книжкових виставок, зустрічах з літературною елітою – в краї живуть і творять 4 члени Національної спілки письменників України, самодіяльними композиторами, творчою молоддю тощо.

Так, у червні 2022 року в Дунаєвцькій міській бібліотеці на велелюдній зустрічі з краєзнавчим активом і вимушеними переселенцями презентовано наукову працю членів НСКУ Володимира Захар'єва і Йосипа Осецького «Дунаєвеччина доісторична» [3]. У книзі показані здобутки археологів в регіоні та виявлені особливості самоідентифікації доісторичних спільнот у XII-III тис. до н. е. У вересні того ж року за спільної участі Іванковецької сільської бібліотеки та ліцею презентовано книгу про вченого-земляка, доктора математичних наук Дмитра Івановича Мартинюка при участі авторів дослідження М. А. Крушельницького, Т. В. Прожонко, Й. П. Осецького. Здобутком культури і літератури стали двомісячні за протяжністю бібліотечні уроки-ігри поетеси і казкарки Н. П. Мазур з прищеплення найменшим школярам любові до книги та високих

морально-естетичних якостей. У 2023 році знаний археолог, музеєзнавець і поет В. А. Захар'єв провів у селах Зеленче і Залісці творчі зустрічі, на яких представив власні здобутки з історії та археології краю.

З часу прямого військового вторгнення російських загарбників в Україну Дунаєвецька міська бібліотека також виконує функцію Центру громади з розподілу гуманітарної допомоги біженцям з регіонів, де ведуться бойові дії.

Опорою в діяльності осередку НСКУ продовжують залишатися педагогічні колективи закладів освіти. Контакт з ними дає змогу отримувати цінну місцеву інформацію про минуле і сучасне та особливості прояву загальних соціальних процесів у конкретних громадах. У результаті серед учасників наукових конференцій «Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій» значну частку складають саме вчителі. Прикладом такої співпраці є організація творчого пошуку 2022-2023 рр. з історії Іванковецької школи-ліцею. В результаті з'ясовано, що серед її випускників налічується близько десятка вчених, а всього з цим селом пов'язані соціальними коренями 4 доктори та 11 кандидатів наук. Наступні краєзнавчі дослідження цих персоналій є перспективними для вивчення соціальної історії с. Іванківці ХХ-ХХІ ст.

Члени НСКУ надають значну допомогу школам у виявленні творчо обдарованих школярів та формуванні в них інтересу до краєзнавчої роботи шляхом залучення до написання робіт за програмами Малої академії наук (МАН). 2023 року в освітніх закладах Дунаєвецької та Новодунаєвецької ТГ школярами подано на конкурси МАН 21 учнівську працю, у тому числі досліджень з історичного краєзнавства і археології – 6, історії України – 2, подій російсько-української війни – 4, етнографії, культури і етносоціальних процесів – 5, екології та географії краю – 4.

Особливо помітно відображає стан краєзнавчої роботи в регіоні в умовах війни масова участь шкільних закладів та культосвітніх установ у волонтерському русі. Щиро відгукуються на потреби фронту навіть порівняно невеликі за чисельністю ліцеї (близько 150-170 учнів) у с. Іванківці (директорка Н. Ю. Поворознюк, педагог-організатор Д. О. Бачинська) та с. Голозубинці (директорка член НСКУ О. В. Лук'янова, педагог-організатор Л. В. Гиж). Організуючи цільові патріотичні заходів –

шкільні ярмарки, конкурси з випічки здоби, виготовлення і продажу простих прикрас, парафінових обігрівальних «окопних свічок», тут збирали збір від 5 до 13 тис. грн. школою на потреби ЗСУ або одним класом понад 2000 грн. на допомогу конкретним пораненим воїнам.

Показовою є організація патріотичного волонтерського руху в Дунаєвецькому ліцеї № 1 (директор Ю. П. Чекман, вчитель історії – член НСКУ Ю. А. Баб'юх). Тут завдяки благодійній діяльності учнів, батьків і вчителів за два роки боротьби з відкритою російською агресією зібрали 420 тис. грн. На ці кошти придбано і передано в конкретні фронтові частини ЗСУ два автомобілі вартістю 102000 і 94000 гривень, бойовий безпілотник за 76000 гривень, медикаменти, запчастини та інші матеріали.

Загалом, в умовах війни в роботі Дунаєвецького осередку НСКУ відбулися зміни в напрямі посилення уваги до обставин і тенденцій соціально-економічного і духовного-культурного життя в регіоні, зумовлених діяльністю місцевих громад з відсічі російському агресору та безпосередньою участю краєзнавців у волонтерському русі й національно-патріотичному вихованні різних груп населення.

Список використаних джерел та літератури:

1. Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій: зб. наук.-краєзн. пр. / [редкол.: Прокопчук В. С., голова, Баженов Л. В., співголова, Адамський В. Р. та ін.]. Дунаївці; Кам'янець-Подільський: Зволейко Д.Г., 2022. Вип. 9. 388 с.

2. Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій: зб. наук.-краєзн.пр. / [редкол.: Прокопчук В. С., голова, Баженов Л. В., співголова; Адамський В. Р. та ін.]. Дунаївці; Кам'янець-Подільський: Зволейко Д. Г., 2022. Вип. 9. 388 с.: іл.; Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій: зб. наук.-краєзн. пр. / [редкол.: Прокопчук В. С., голова; Телячий Ю. В. та ін.]. Дунаївці; Хмельницький: Стрихар А. М., 2023. Вип. 10. 496 с. : іл.

3. Захар'єв В. А., Осецький Й. П. Дунаєвеччина доісторична. Наукове видання. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 2021. 128 с.

4. Звіт Дунаєвецького історико-краєзнавчого музею за 2022 рік.

5. Звіт Дунаєвецького історико-краєзнавчого музею за 2023 рік.

6. Звіт Дунаєвецького районного осередку НСКУ про краєзнавчу роботу у 2023 році.

7. Звіт Дунаєвецької міської бібліотеки за 2022 рік.

8. Звіт Дунаєвецької міської бібліотеки за 2023 рік.

9. Невтомний життєлюб. Іван Сварник у творчості, спогадах, відгуках / Центр дослідж. іст. Поділля Ін -ту іст. України НАН України при Кам'янець-Поділ. нац. ун-ті ім. І. Огієнка; Хмельницька обл. універ. наук. б-ка; Хмельницький обл. літ. музей; [уклад.: В. С. Прокопчук, К. А. Чабан, В. І. Горбатюк; реценз.: І. І. Сварник, Л. В. Лучкіна]. Житомир: ТОВ «Видавн. дім "Бук-Друк"», 2021. 188 с. фотоіл.; 2. Захар'єв В. А., Осецький Й. П. Дунаєвеччина доісторична: наук. вид. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 2021. 128 с.; Крушельницький М. А., Осецький Й. П., Проженко Т. В. Дмитро Іванович Мартинюк. Погляд через роки (життєвий шлях видатного вченого-математика). Кам'янець-Подільський: Панькова А. С., 2022. 108 с.; На службі української науки і краєзнавства: біобібліогр. довідн. про краєзнавців Хмельниччини/ упорядн.: Баженов Л. В., Прокопчук В. С., Телячий Ю. В. Хмельницький: Стрихар А. М., 2023. 251 с.: фото; Прокопчук В. С., Грищенко А. П. Пам'яткоохоронна робота в закладах загальної середньої освіти: навч.-метод. посіб. Глухів: ГНПУ ім. О. Довженка, 2023. 152 с.: фото.

10. Прокопчук В. С. Розвиток краєзнавства на Дунаєвеччині // Тези доповідей республіканської наукової конференції «Дунаївці: їх роль і місце в історії Поділля». Дунаївці, 1993. С. 8-11.

11. Реабілітовані історією. Хмельницька область. У 27 томах / [редакція тому: М. П. Вавринчук (голова) та ін.; упорядн.: Л. Л. Місінкевич, Р. Ю. Подкур]. Хмельницький, 2009. 1182 с.: іл.

НАУКОВІ СТАТТІ

УДК 94(477.43)(1-22)«17»

*Світлана Коржик, магістр державного управління,
голова Летичівської територіальної організації НСКУ*

ІНВЕНТАР НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ БУЦНИ ТА МОРДИНО 1789 РОКУ ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ЛЕТИЧІВЩИНИ У XVIII СТОЛІТТІ

Стаття розглядає інвентар населених пунктів Буцни та Мордино 1789 року як джерело для вивчення історії Летичівщини у XVIII столітті. Автор аналізує значення цього історичного документу у розумінні демографічних, соціальних та економічних аспектів регіону протягом того періоду. Стаття підкреслює важливість таких інвентарів у розкритті цінних уявлень про минуле, висвітлюючи розвиток та динаміку місцевих спільнот. До обігу вітчизняних дослідників вводить авторський переклад з польської мови інвентар населених пунктів Буцни та Мордино 1789 року.

Ключові слова: *Летичівський повіт, Буцни, Прилужне (Мордино), інвентар, податки, староство, власник.*

Буцні – село в Україні, у Летичівській селищній громаді Хмельницького району Хмельницької області. Населення станом на 2021 рік становило 133 особи [1].

Село Буцні (раніше – Буцнівці) розміщене на горбистій місцевості на березі річки Згар. У північній частині знаходиться досить великий став, в південній – велика долина, на території якої колись теж був став, тому частина села зі сторони цієї долини має назву «Заставки». У грамоті генерального подільського старости і каштеляна кам'янецького Теодора Бучацького (від 2 квітня 1450 р.), виданій Сими та Берлу Буцням, повідомляється, що їх викликано з Валахії, куди вони втекли з Поділля і підтверджується їх право на ряд сіл, серед яких є Бучновці (Buczniowce), пожалувані Великим князем Вітовтом і королем Владиславом: «Theodoricus de Buczacz,

castellanus camenecensis et capitaneus generalis Podoliae. Significamus tenore praesentium, quod considerata constantia et fidelitate nobilium Symmae et Berlo olim nobilis Wasko Bucen, terrigenarii podoliensis, filiorum, qui propter gnaras seditiones, quae saepe huc in terris illatas, secesserunt ad partes Valachiae, quos duximus de praedicta terra evocare, prout his literis nostris evocamus ad bona ipsorum haereditaria, dicta Waskowce, Iwanikowce in fluvio Derlo super uscie, Gruszowiec – super fluvio Morachva, Berladka – super fluvio Moraszka et wroczyisko Ladawa inter fluvios Przymosczenica et Ladawa, super uscie, nec non Buczniowce et Mordyna sub sylvis Zhar, consistentia et iacentia in palatinatu Podoliae» [2, 19].

У Буцнівцях – чоловіків 580, в тому числі 90 євреїв і 16 однодворців. Землі дворової 303 дес., сільської 874,5 дес. Місто те тричі міняло свою назву. Згодом у 1523 р. ця місцевість була подарована Сигізмундом I якомусь Мартиничу та отримала назву «Урочище Мартинівці», а вже потім було названо Буцнівцями. Пізніше поселення перейшло до складу королівських маєтків разом з селами Майдан, Гута Скляна і Мордин, що становили окремих Буцнівський старостат. При Августі III в 1763 р. містечко Буцнівці відоме під новою назвою – «Подоліє» (так воно називалося до 1788 р. [3, 500-501]).

За інформацією з польських джерел стає відомо, що Буцни у 1565 році були у власності Вержейського, який вносив до казни за три плуги. (Плуг – штучна одиниця оподаткування, обчислювана за кількістю волів у господарстві). У 1578 році власники села шляхтичі Цюлковські вже сплачували за 5 плугів.

У 1616 році Буцнівці (Мартинківці) належали до староства Летичівського, перебували в посесії в Александра та Зофії із Єжовських Циклінських з цесії Криштофа Стецького. (Посесія – тимчасове володіння людьми чи землями в Речі Посполитій та Російській імперії). (Цесія (лат. cessiō – уступка, передача) – передача права вимоги. Шляхом цесії здійснюється зміна особи, яка має право вимоги, тобто це право перекладається з однієї особи на іншу) [4]. Відповідно до інспекції кам'янецького каштеляна Гумецького 1616 р. село Буцни з оренди, вівса, хмелю, податей, ставу, млина дає прибутку 18 флор., 15 грошів, від того кварти 26 флор., 6 грошів.

З 1629 року село Буцни знаходилося в посесії Єрджеча Кручинського, який вносив 187 флоринів, 21 грош, 9 шелягів [5].

У 1661 році у ревізії подано лише два дими. (Дим – господарство широкої нерозділеної або окремої малої родини, яке охоплювало двір, будинок, госп. будівлі, а також орні землі та угіддя й платило данину «від диму». Податок, який збирався з диму, називався подимщиною, або подимним) [6].

У 1770 році містечку, що було на той час власністю стольника вінницького Емерика-Станіслава Островського (герба «Леліва відмінна»), надано магдебурзьке право, а самому власникові - титул «старости буцнівського». У подальшому згадується в документах під назвами Буцнівці та Буцні. Новий власник збільшив розмір кварти і вносив 1327 злотих, 8 грошів. (Кварта – податок у Королівстві Польському для утримання кварцяного війська).

У 1788 р. воно перебувало у володінні графа Михайла Островського [7], а пізніше належало графині Анні Щербачовій, мало 303 двори [5].

У 1816-1821 роках у містечку Буцнівці Летичівського повіту Подільської губернії, що належало поміщику Островському, існувала масонська ложа «Мінерва», яка, можливо, мала стосунок (була дочірньою ложею) до ложі «Осіріс до полум'яної зорі», хоча є деякі свідчення про те, що ця ложа не підпорядковувалася жодному з масонських союзів. Ложа засідала в будинку Християна Дордета, майстра стільця, полковника, колезького радника та великого поміщика.

Християн Дордет був 1820 року ще й членом петербурзької Великої провінційної ложі «Володимира до порядку» шведської системи і членом кам'янець--подільської ложі «Осіріс до полум'яної зорі» (почесний член цієї ложі з 1820 року). У ложі Християна Дордета налічувалося близько 20 осіб, зокрема його брат Олександр Дордет. [8].

У XIX ст. Буцні (Буцнівці, Поділля) мали статус позаштатного містечка Летичівського повіту Подільської губернії.

На картах знаходимо назви Wucniowce [9], Wucny [10]. У подальшому згадується в документах під назвами Буцнівці та Буцні. Згідно з сучасним адміністративно-територіальним поділом, назва села – Буцні [11].

Цікава інформація про клімат місцевості та релігійні споруди села Буцни подається у книзі Ю. Сіцінського «Приходи и церкви Подольской епархии»: «Найближча до містечка залізно-дорожня станція Комарівці за 12 верст на північ; на такій самій відстані

розташоване і повітове місто Летичів на схід. Клімат місцевості, внаслідок великої кількості болотистих луґів, не особливо здоровий; ґрунт - глинистий і неродючий. Усіх мешканців у Буцнівцях нині рахується 510 чоловіків і 496 жінок, зокрема католиків 24 чоловіки і 22 жінки.

З 1873 року до церкви Буцнівці приписана Димитрійівська церква с. Мордина, що за 3 версти від Буцнівців; крім того, до парафії належать поселення: Майдан-Мординський, Стара і Нова Гути. Парафіяни займаються переважно землеробством, але оскільки останнє, внаслідок поганой якості ґрунту, мало винагороджує їхню працю, то багато хто з них ідуть на заробітки в інші місця, займаються візництвом, працюють на цукровому заводі в селі Лознах Літинського повіту, доставляють лісовий матеріал на вокзал і т. п.

За народними переказами, у Буцнівцях на тому місці, де тепер цвинтар, існувала перша парафіяльна церква на честь Різдва Пресвятої Богородиці. У 1764 р. її замінила нова, дерев'яна, що була на тому самому місці, на якому розташована і нинішня; присвячена вона була теж на честь Різдва Пресвятої Богородиці, а побудована на кошти графа Островського, який був на той час поміщиком. Цей поміщик пожертвував у новозбудований храм старовинного письма ікону Божої Матері з Предвічним Немовлям; нині ікона ця – у срібній ризі. У 1863 р. розпочато було будівництво нинішньої однокупольної дерев'яної церкви; будівництво її здійснювали коштом скарбниці, його завершили 1864 р.; того ж року її було присвячено на честь Різдва Пресвятої Богородиці. Дзвіниця при новозбудованому храмі залишалася стара до 1870 р., а цього року на кошти колишнього тоді поміщика Ушинського побудовано нову. Іконостас у церкві однарусний. Церковної землі 43 дес., зокрема, садибної – 1,9 дес., орних – 25,80 дес., сінокосу – 11,20 дес., луки – 0,36 дес., під хутором – 2,1 дес., незручні землі – 1,64 дес. Земля ця на дуже близькій відстані від містечка. Причтові споруди зведені 1895 р. на суми поземельного збору. Церковно-парафіяльну школу відкрито 1865 р. У 1869 р. поміщик Ушинський на свої кошти ремонтував для школи будівлю колишнього волосного правління і забезпечив школу класним приладдям» [3].

У 26 томі заідеологізованого багатотомного видання «Історія міст та сіл УРСР» подана інформація, яка була актуальна на 70-ті роки ХХ століття: «Буцні (до 1763 року – Буцнівці, до 1788 року –

Подоліє) – село, центр сільської Ради. Розташовані за 23 км від районного центру і за 20 км від залізничної станції Комарівці на лінії Жмеринка – Хмельницька. Населення – 645 чоловік. Сільраді підпорядковані села Голенищеве, Майдан, Майдан-Голенищівський, Нова Гута, Прилужне.

У селі знаходиться бригада № 4 колгоспу «Прогрес», центральна садиба якого міститься в Голенищевому. У Буцнах є середня школа, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, майстерня побутового обслуговування.

У документах село згадується з 1523 року.

У 1920 році тут розміщувався штаб 1-ої Кінної армії на чолі з С. М. Будьонним.

За мужність, виявлену на фронтах Великої Вітчизняної війни, 89 чоловік нагороджені орденами і медалями СРСР.

Село Майдан славиться майстрами декоративного розпису. Тут живуть народні майстри Марина Хустовець і Марія Юрковська, які виконують фризистичні панно, орнаментальні малюнки, виробляють килими.

У селі знайдено крем'яні знаряддя праці доби неоліту (V тисячоліття до н. ери)» [12].

Містечко Буцни протягом тривалого часу було заселено великою кількістю євреїв, які мали тут і свою синагогу. Залишилось у селі старе єврейське кладовище. Єврейська енциклопедія викладає цю інформацію зі своєї точки зору: «Буцнево, село в Летичівському р-ні Хмельницької обл. (Україна). З 1793 – у складі Російської імперії. У 19 – на початку 20 ст. – містечко Буцнівці Летичівського повіту Подільської губернії. У 1863 р. у Буцнівцях проживало 182 євреї, у 1897 р. – 304 євреї. У 1863 в Буцнівцях була синагога [13]. Основне заняття євреїв Буцнівців у 19 – на початку 20 століття – традиційні ремесла. Єврейське населення Буцнів було знищено в період II світової війни [14].

12 червня 2020 року, відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України № 727-р «Про визначення адміністративних центрів та затвердження територій територіальних громад Хмельницької області», село Буцні увійшло до складу Летичівської селищної громади [15].

17 липня 2020 року, в результаті адміністративно-територіальної реформи та ліквідації Летичівського району, село увійшло до складу Хмельницького району [16].

Словник власних географічних назв повідомляє, що село Бұцні – відоме з XV ст., до 1523 р. – Мартинківці (не підтверджено документально), до 1763 р. – Буцнівці; міст. – з 1763 до 20-х рр. XX ст. За іншими даними, відоме з 1523 р. до 1763 р. як Буцнівці, до 1798 р. – Подоліє. Можливо, деякі назви стосуються с. Буцні теперішнього Барського р-ну Вінницької обл. Варіанти н.: Bucznioyce (1450), Buchnowcze (1530), Бухновцы (1542), Bucznie (1607), Podole (1784), Buczniowies, Podole (1787), Буцневцы (1805), Буцны (1855), Буцнёвцы, Подолье (1862), Буцны, Буцневцы, Подолие (1889), Буцновцы (1905), Буцнівці (Буцні) (1926), Буцки (1938), Буцни (1940). Відантропонімна патронімічна н., яка видозмінилася протягом століть (поміщики Буцні (I пол. XV ст.)). Варіант назви мотивований хоронімом Поділля [17].

У документах до XIX ст. село із назвою Прилужне не зустрічається, але якщо співвідносити місцезрозташування даного села на сучасній карті з картами, датованими другою половиною та кінцем XIX ст., то приблизно на місці цього села є поселення Мордино [18].

Із вищезгаданої грамоти подільського старости Федора Бучацького, виданої Сими та Берлу Буцням, дізнаємося, що разом з Бучновцями, пожалуваними Великим князем Вітовтом і королем Владиславом у 1450 р., згадується і Мордин [2, 18–19].

На картах маємо написання назви села як Mordyno [10], так і Mordyn [9]. Ще одну назву подає М. Крикун – Mordynia (Морденя), знайдену ним у люстрації 1565 р. [19, 308]. У 1946 р. указом ПВС УРСР село Мордино перейменовано на Прилужне [20].

Польський географічний словник (1880–1902 рр.) здійснив опис населеного пункту Прилужне (Мордин або Мердин) – «урядове село над річкою Згар Летичівського повіту, поліційна дільниця, гміна Війтівці, парафія Летичів. Мешканців 372, має 615 десятин сільської землі. Належало до королівської власності і разом з Буцнами, Гутою і Майданом утворювали Буцнівське староство.

Відповідно до інспекції кам'янецького каштеляна Гумецького 1616 р. село Морденя з оренди, вівса, хмелю, податей, ставу, млина дає прибутку 48 флор. 12 грошів, від того кварта 9 флоринів, 20 грошів, 7 шелягів. Посесорами його були Александер і Зофія з Єжовських Цеклінських. А вже під час наступної інспекції між 1626 р. і 1636 р. приносило 167 польських злотих, 21 гріш, 9 шелягів

і володів ним Єжи Кручинський. У 1788 р. правом емфітевтичним отримав Мордин разом з усім староством Міхал Островський. З дозволу короля, Міхал (Михайло) Островський 14 лютого 1791 р. уступив свої права Матеушеві Полууда Скомпському, кавалерійському ротмістрові, а від нього здобув у 1808 р. і утримував протягом 50 років Християн Дордет, виплачуючи 1256 руб. 64 коп. щорічно» [5].

У будь-якому дослідженні, незалежно від його обсягу та наукової значимості, використання історичних джерел є обов'язковим. Залучення таких джерел сприяє глибшому розкриттю проблеми, вирішенню наукових завдань та обґрунтованому висловленню думки щодо різних явищ або подій. Важливо відзначити, що через відсутність загальних статистичних матеріалів для дослідження соціально-економічного розвитку українських територій у XVIII столітті та раніше, дослідникам доводиться перш за все користуватися інвентарними описами приватних маєтків. Ці документи, які мають економічний та правовий характер, відображають господарські та юридичні взаємовідносини між магнатами, орендарями та залежним населенням.

Статистика даного періоду була далекою від ідеальності, й тому цифрові показники інвентарів подавали наближені до дійсності дані.

У роботі використано інвентарні описи маєтку графів Островських у селах Буцни та Мордино Летичівського повіту у XVIII ст., які зберігаються у Центральному архіві історичних документів у Варшаві (Польща). На основі даних матеріалів можна прослідкувати головні аспекти соціального розвитку краю: підрахувати приблизну чисельність населення ключа, простежити його соціальну стратифікацію, національний склад тощо.

Огляд демографічного розвитку поселень Буцнівського староства передбачає насамперед вирішення проблеми визначення коефіцієнта диму, тобто встановлення середньої кількості жителів одного оподаткованого будинку. Історичні пошуки обрахунку коефіцієнта диму привели до різних трактувань та концепцій. У даній статті ми будемо послуговуватись демографічними дослідженнями О.І. Барановича, який визначив середню чисельність диму в 6 осіб (цей показник підтримувала у своїх

працях і О. С. Компан), і який давав можливість цюнайменшого зростання населення [21, с. 195].

Найбільш інформативним є інвентарний опис Буцнівського староства за 1789 рік [22, арк. 273-278]. У ньому, насамперед, чітко названо всі поселення, які склали староство, подана характеристика кожного з них (списки мешканців, списків мешканців із зазначенням належних кожному сум сплати чиншу і тягла (transportu, – польськ.), число робочої худоби, фільварки, господарські споруди, повинності тощо).

У сільських поселеннях староства соціальна стратифікація та структура населення були дещо відмінними від містечок, тому висвітлення критеріїв та ознак соціального поділу жителів сіл заслуговує на окремий розгляд. Зокрема, основними ознаками поділу селян на категорії (як у XVIII ст., так і в більш ранні періоди) була кількість землі, якою вони володіли та число робочої худоби.

Селянські господарства поділялись на «піші», «поєдинкові», «парові», «потрійні», «плугові». Дані назви виникли у чиншових помістях, в яких при оподаткуванні селян за основу брали «тягло» (тобто, кількість робочої худоби: волів, коней). Відповідно до цього критерію, пішими називали тих селян, які не мали тягла; поєдинкові мали 1; парові – 2; потрійні – 3; плугові – 6 волів чи коней [23, с. 45].

У даному інвентарному описі чітко вказано кількість оподаткованого населення у кожному населеному пункті за декілька років – 1762-1764 (таблиця 1). Згідно цих даних видно, що сільські поселення староства були порівняно невеликими та мало розвиненими (якщо брати до уваги заселеність та господарсько-економічний стан). Нижче наведено таблицю кількості населення у селах староства, що дасть можливість порівняти названі поселення з іншими в плані демографічному.

Кількість населення, що платило податки, у Буцнівському старостві у XVIII столітті (складено на основі Інвентарного опису 1789 року).

Рік	Буцни	Мордино	Дольське
1762	50 + 2 (лісничий)	47+ 2 (сторож, охоронець ставу)	10
1763	49	57+ 2 (сторож, охоронець ставу)	11
1764	30	56+2 (лісничий, охоронець ставу)	12

Досліджуючи соціальну структуру населення Буцнівського староства, варто зазначити, що на українських землях XVII-XVIII ст. ст. (як і в інших державах Європи), з розвитком ремесла та торгівлі в містах та містечках виокремились три відмінні одна від одної соціальні групи населення:

1) міська верхівка (патриціат): сюди входили міські урядники, заможні та впливові купці й лихварі, ремісничка верхівка. Всі вони утворювали тонкий прошарок міського патриціату;

2) міське поспільство – куди входили повноправні міщани: середні торговці, майстри, ремісники. Вони, в цілому, формували основну частину міського населення;

3) міські низи (плебс) – найбільш численна маса населення. Сюди входили дрібні торговці, підмайстри, учні, слуги, наймити [21, с. 83].

Проте, така диференціація населення краю не є вичерпною, оскільки в містечках та селах староства проживали й ті верстви, які не підлягали загальному оподаткуванню та юрисдикції власників чи орендаторів поселень. В даному випадку йдеться про шляхту й духовенство, які хоч і не становили великого відсотку в міському середовищі, але були однією з складових загальної структури соціуму в краї.

Як видно з Інвентаря, у період перебування у власності Островських населені пункти Буцнівського староства не користувалися особливою увагою господарів. Про це свідчить, зокрема, факт, що господарські приміщення, винокурні, службові приміщення знаходилися у майже занедбаному стані. Хоча облік і опис стану споруд вівся досить детально, як і облік мешканців та перелік податкових надходжень – адже саме для цього у першу чергу складалися Інвентарі.

Варто зазначити, що велика кількість пошкоджень дверей, вікон, опалювальних пристроїв та інвентаря, не виконані роками ремонти у житлових та господарчих приміщеннях, аварійний стан службових будівель свідчать, що власники вкладали у ремонт двору та фільварків досить скромні кошти. Слід мати на увазі, що двір (польськ. *dwór*) – означає будинок, найчастіше у сільській місцевості, який є помешканням власника.

Документи, подані нижче, вперше вводяться у науковий обіг (у авторському перекладі з польської мови) та подаються зі

збереженням тогочасної стилістики та лексики, з використанням різноманітних архаїзмів та аутентичних виразів Поділля.

«1789 рік

Інвентаризація (перепис) майна Буцнів, Мордина, Дольська в Подільському воєводстві Летичівському повіті нами списана і звірена року тисяча сімсот вісімдесят дев'ятого місяця лютого десятого дня

Опис володінь сіл Буцни, Мордина, Дольська розташованих в воєводстві Подільському, в повіті Летичівському; перепис населення, дворів і будівель, з іншими будовами, з млинами, ставами, ставками, озерами, болотами, полями, галявинами, пасовищами (окреслених) границями; здійснений уродженням Яном Юзефом (ім'я подвійне) Добжаньським; задокументованих в Листі - заяві (день, місяць і рік вказані нище в цьому Листі) і призначеним комісією ... для Михайла Островського (урядника Вінницького) який є (власником відповідно) праву спадщини і Актам надання маєтків.

Опис було зроблено на володіннях села Буцни, в Летичівському повіті Подільського воєводства; в дворах тих же; в присутності пана Олександра Лещинського, Яна Пшигалінського, Антонія Вінницького, Марка - зятя Іванового, Войцеха Мальованчука і людей різних станів, дня 10 лютого року Господнього 1789. Присяжний на підставі Листа - заяви з Варшави до комісії ... казначейства коронного (дата вказана нижче) до слова в Справу був вписаний.

Щодо міста Летичева в першу суботу по святі Пресвятої Діви Марії - 7 лютого 1789 року. Справа була у Варшаві в палаці Красінських. Комісією Казначейства Коронного, під каденцією судовою це право розглядалось (12 листопада 1778 р.). Комісія Казначейства Коронного визначить кому належить цей привілей від Короля Августа.

Село Буцни з прилеглими селами в Подільському воєводстві Летичівського повіту розташованими, по смерті Кристини з Чарнецьких першими (спадкоємцями) є Островські, потім Тележинський.

Останнім привелійованим є Юзеф. Маєтки, згідно права спадщини Петрові Осташевському передано через Урядову Метрику (Коронне свідоцтво) дня 10 грудня 1787 року.

Власність Станіслава Островського (урядника Вінницького) і Кристини з Чарнецьких і їхніх синів перейшли вельможному Михайлу Островському (уряднику Вінницькому) як вище сказано, синові старшому і спадкоємцю. Право спадщини на 50 років на підставі Конституції Сейму 1785 року під титулом заслуженого 2 (другого) дня місяця поточного року і до року поточного.

Тут же Лист з канцелярії, про те, що Комісія Іменем Короля доводить усім до відома (дня, місяця, року вище вказаними) отримує вічне право, записане в Актах міста ... від 18 жовтня поточного року (згідно Права з 1775 року) Михайлові Островському і його спадкоємцям в двох частинах; в селах Глиняне Волинського воєводства Луцького повіту. Права записані навечно тут же через земський суд в Луцьку (17 жовтня цього року). Дані в Луцьку записані і показані генералом Казначейства Коронного в квитанції на виплату чиншу (оплат) за пів року. Війт Островського з названого маєтку збільшив борг, що підтверджено Актом і (визначено сплату) в четвртинах у сумі 1 тисяча злотих 659 грошів до 10 липня того ж року. По чому Канцелярія Скарбу Коронного на підставі Права привілею дипломатичного, Листа – заяви, написаним свідоцтвом про квоту чиншу нижче поданого, доручає дворянину Юзефу Добжанському, котрий поїде до маєтку. Там проведе люстрацію населення щодо кількості, щодо забудови і наявного інвентаря.

Також маєток в селі Буцни, що належить війтові Михайлу Островському, уряднику Вінницькому, Правом спадщини в Актах записаним його наслідником або повноваженому з усіма прилеглими фільварками, будинками, млинами, корчмами підданими загальним оплатам, їх доходами, чиншами, даниною, пожитками; полями, луками, лісами, ставами і ставками, з усіма іншими приналежними поселеннями підданих. Також зобов'язаних по послуху перед новим господарем. Тим же дворянином інвентаризація (опис) був терміновим, детальним і повним усіх складових. Опис (зроблений) в кількох екземплярах руками дворянина і новим власником підписані. Один з них на тих же маєтках залишиться, другий буде поданий до Акту, також до Архіву Комісії Казначейства Коронного відвезені або переслані

повинні були. Має бути дуже пильним (уважним), щоб (кодекс) Варшавський щодо міри збіжжя (як основну міру) в цілому королівстві встановлено не нижче мірки четвертої і частини згідно Закону 1764 року і Універсалам Комісії були використані всюди. Щоб в поближких містах, містечках і селах, в яких торгівля буває, згадувані міри були не менші згідно Закону і тих же Універсалів Комісії. Про зловживання має Комісії доповісти. З Протоколу економічного Комісії скарбу Коронного виписане видано.

Опис розташування села Буцни.

В'їжджаючи від Летичівського староства, минувши глибоку долину, є корчма (скарбова), в якій кімната з малою кімнаткою (прибудовою) з різного старого дерева збудована. Без вікон, без дверей, підлоги, стелі. Покрита старою соломою. Біля неї в'їзні сіни, ще не закінчені. Все це за нового власника почало будуватися.

Ідучи далі, спускаючись з гори до кінця греблі на річці Угорка, будемо далі бачити село Буцни на пагорбках, над ставками розташоване. В'їхавши на греблю, видно розвалини містечка, колись Поділлям званого. Далі – вулиця до фільварку, який від греблі тягнеться.

Наступним є опис фільварку Буцнівського разом з тутешнім двором і забудовами при ньому. Минувши греблю, ідучи вліво до двору, два дубових стовпи з брамою на них повішеною. Далі на схід – опора на третій стовп з хвірткою і сходами в три сходини. За тими східцями по обидві сторони – частокіл з ясеня, частково вивернутий. Входячи через браму, зліва є вівчарня, огорожена хмизом і покрита соломою. Поряд знаходиться обора для худоби, з одного боку хмизом огорожена, з другого – частоколом з ясеня. Сарай посередині на чотирьох брусках поставлений, підпертий і також соломою покритий. Справа – хлів, хмизом огорожений, опорами підпертий, соломою покритий. Другий поряд такий самий. З боку фільварку суцільна стіна відсутня. Двері з простих дощок обротові. Далі в сторону фільварку будівля. До неї в сінях двері з різних дубових дощок зроблені, обротові, з дерев'яним замком. Вправо від кімнати для проживання є палата (велика кімната), двері до неї з різних дощок і обротові. У ній – три вікна: справа два з шибками з білого скла. Навпроти вхідних дверей – вікна з круглими шибками з простого скла. Входячи до прибудови (малої кімнати) – двері з різних дощочок обротові. Тут же невелике вікно з круглими шибками з простого скла.

Кахельна грубка з кахелю різних розмірів, проста і білою глиною помащена. Обігриває велику і малу кімнати. Біля неї п'єц для випікання хліба із засувкою. Весь цей будинок білою глиною змащений, зверху також. Стеля в цій палаті з дощок різного дерева викладена. Без підлоги. Зліва – двері до сіней виходять. Це пекарня і хатина для челяді, так колись називалась.

Тут двері з дощок з різного дерева обротові, є три вікна. Двоє зовсім без скла, третє – має кілька шибок з простого скла. П'єц для випікання хліба із засувкою розвалений. Стеля з різних дощок викладена, без підлоги. Між цими двома вище описаними кімнатами, навпроти є двері, які виступають трохи за лінію стіни від сіней. Там є комора, в якій двері. Вона майже зруйнована. Весь фільварок з брусів будований, снопами покритий, зі зламаними кроквами, які без опори могли б і не триматись.

Опис двору із забудовами.

Йдучи до двору, справа біля саду, знаходиться порожня будівля з різного круглого дерева зроблена, без сіней і вікон. Покрита соломою. Для помешкання малопридатна і лише задля детального опису згадується. Пройшовши міст на фосі, близько двору прибудова з круглого дерева зроблена – зерносховище. До нього ведуть двері липові на завісах з залізною штабою. Соломою в снопах покрита. Стіни збитими дошками укріплені. Біля зерносховища - кухня. У ній двері вхідні з різних дощок укладені, простої роботи, на завісах і відкриваються до середини. У будівлі - місце для вогню, для приготування їжі. Над ним – комин, виведений на горище, глиною з соломою вимішаною змащений. Без вікон, стіни дерев'яні. Підлога і стеля колись були гонтою підбиті. Ще видно залишки гонти. Вся будівля з круглого і різного дерева збудована. Для помешкання непридатна і лише задля детального опису згадується.

Зліва, йдучи вгору, знаходиться каретний будинок. При ньому ворота поперечні з липових дощок збиті. Біля нього є стайня. У ній – двері подвійні, одні для виведення коней, а другі – виходять на став. Вони поєдинчі, простої роботи і для викидання гною. Обидві будівлі мають вкопані в землю стовпи, крокви на них сперті, гонтою підбиті. Гонти багато зірвано. На причілку дві зовсім відірвані. На підлозі і стінах дощок також всіх не має. Будівлі вимагають ремонту.

Далі підходимо до самого двору. Входимо на ганок, на шести стовпах поставлений. Стовпами дубовими підперті бруси. Перед кімнатами - подвійні дубові двері з шалівкою. Кожна половина на трьох залізних завісах. Над ними було колись вікно, щоб світло до передпокою могло входити. Далі видно місця для двох вікон. Підлоги не має. Стеля з дощок укладена. Має на собі повиривані місця, не тинькована. Там же, навпроти передпокою, знаходиться палата (велика кімната). Дверей двоє липових столярської роботи, кожна половина на двох завісах залізних. З того передпокою до зали вхід через них. До зали зайшовши, справа – камін для вогню з цегли мурований без тиньку. За тим каміном два дубових одвірки. Колись це був вхід до сіней. Двері липові столярської роботи, подвійні. На половинках завіси залізні, з замком більшим, ніж попередній.

Вихід з зали до кімнати, справа через них. У цьому місці далі могли бути два вікна. За тими дверима, що колись були подвійні – вихід в бік ставу. Одна половина залишилась, подвійна, дубова з шалівкою на трьох залізяках. Над тими дверима віконце на світло для освітлення згадуваної палати. Ступивши на ганок (зі сторони ставу), зробленому на брусках дубових, подібно до першого (описаного вище), далі за тим ганком, подібно першому, міститься два великих вікна. За тими вікнами двері подвійні липові. Подібні першим.

Вихід з палати до кімнати зліва, там два дубових одвірки. Можливо, колись це були двері вхідні до сіней. З підлоги і стелі залишились лише згнилі рештки.

Виходячи з зали до кімнати дверима: по лівій стороні в ній два вікна, по правій одне, зовсім вибите, де-не-де кілька шибок зі скла. Зліва від кімнати дубові двері до сіней на двох залізних завісах. За дверима камін, мурований і тинькований. Біля каміна – піч.

Грубка з білого кахлю, який має сині відблиски, валитися вже починає. Недалеко грубки вхід до другої кімнати. Двері подвійні липові, столярської роботи. Обидві половинки цих дверей на залізних завісах з клямкою і скобою. Підлога в цій першій кімнаті з дощочок липових викладена (вони вже частково гнилі). Виходячи до другої кімнати справа, в місці, де колись було вікно, залишились дубові рами і шибки з білого скла: три цілі, четверте – до половини розбите. За тим вікном – двері до наріжника – через них вхід. Двері дубові, столярської роботи, на двох залізних завісах з наріжниками.

Два місця, де вікна були – щити з дощок липових, частково гнилі. Підлога з цегли. Повертаючись назад з наріжника до другої кімнати, справа, де колись було вікно – віконниці забиті; зліва – камін трохи розвалений, залишки штукатурки тут же біля нього. Двері вхідні до третьої кімнати дубові, столярської роботи на двох залізних завісах. У цій кімнаті в місці на піч є мурований і тинькований камін. Справа в стіні жодного бруска не має. На тій стороні стіни – галерея, сімома брусами дубовими підперта.

Заходячи до четвертої кімнати, є два дубові одвірки, двері залізні. Справа – одна половина зі стіни зовсім вивалена. Навпроти одвірків – місце на вікно справа.

Входячи до другого наріжника є два дубових одвірки. У наріжнику міститься два вікна. Повертаючись з наріжника назад через четверту кімнату і через третю до п'ятих – двері поодинокі столярної роботи на залізних завісах з засувом і скобою залізною. У тій п'ятій кімнаті два вікна: одне зовсім вибите, друге частково розбите з тахлею білого скла безформного. Зліва – місце на грубу підмурване.

Підмурок на камін, мурований і не тинькований. Виходячи з п'ятої кімнати в передпокій, є двері, столярської роботи, на залізних завісах. Там же залізна клямка і скоба. Далі, справа, вхідні двері до зали ведуть. (Вони із зали є вхідними до першої кімнати). У самій кімнаті підлога цегляна, справа – двері липові, столярської роботи, на двох залізних завісах із клямкою і скобою; виходять до сіней. Далі напіврозвалений камін, біля нього грубка з білого кахелю. Справа – два вікна, одне вибите, тільки віконниці залишилися, де-не-де шибки з білого скла залишилися. З цієї кімнати виходячи, двері подвійні липові, на завісах залізних кожна половина. Підлога цегляна. Стеля з дощок липових викладена. Вікон двос: одне навпроти вхідних дверей. (В них – двадцять чотири шибки, з них кілька розбитих, де-не-де цілком вибиті). Пусті місця віконницями заслонені. За тим вікном двері: липові, столярської роботи, на залізних завісах із засувом і скобою. Ці двері є вхідними до наріжника.

У самому наріжнику підлога цегляна, двоє вікон. Стеля з дощок липових зроблена, частина яких гнила. Повертаючись з наріжника, справа є камін потинькований. Ідучи до кімнати, біля нього є двері (подвійні, липові, столярської роботи і на залізних завісах). Ідучи вправо ж до тієї кімнати – грубка з білого кахелю.

Камін потинькований. Зліва – двоє вікон з двадцятьма шибками з білого скла. Підлога з липових дощок, частково гнилих. Стеля така сама.

Входячи до четвертої кімнати – двері липові, столярської роботи, на залізних завісах, із засувкою і залізною скобою.

Зліва – двері поодинокі, липові, столярської роботи на двох залізних завісах із засувом і скобою, подібні до вище описаних. Це вихід на ганок, який на семи дубових брусах поставлений. Біля тих дверей, вхідних до наріжника, розвалини лежать.

Там же, за тими дверима віконце з семи шибок складене. До п'ятої кімнати йдучи, липові двері, столярської роботи. Зліва – вхідні двері з четвертої кімнати до п'ятої, двоє вікон з шибками з білого скла. Справа – двері липові подвійні, столярської роботи, з французьким замком, на чотирьох завісах залізних. По тій же стороні – грубка з білого кахелю. При ній – камін тинькований. Виходячи до передпокою – двері липові на завісах (двох) залізних з клямкою і скобою. Підлога в цій кімнаті цегляна. Стеля з дощок липових (шліфованих), на семи балках прибитих. Над ганком, вище описаному, з фронтону впала стіна. Прикрита липовими дошками.

Уся ця будівля на балках дубових і липових поставлена. У середині і зовні вимашена, загинькована білим вапном. Зараз місцями повідпадало, місцями ще тримається.

Дах на будівлі, справа від в'їзду частково гонтою підбитий, частина ж обвисла і близька до падіння. Зліва – частина гонтою покрита, а частина – соломою пошита. Стеля всюди погнила, балки спорохнєвіли, надаються лише для такого детального опису, більше ні для чого.

Для використання власником, належить її відновити. Здалека (видно), що цей будинок не придатний для помешкання, а бажаним в ньому проживати, потрібно новий будувати.

За цією будівлею знаходиться загорода, з круглого дерева зроблена, соломою покрита, для годівлі.

Ця забудова разом з кухнею, зерносховищем, каретним будинком, стайнею з однієї сторони від ставу, нижчого по річці Угорці, що тягнеться фосою.

Виходячи з вище описаного двору, перейшовши кладку, зліва є сад, плотом тесаним огорожений. Посередині того саду – альтанка з дощок поставлена, гонтою підбита. Має до себе чотири входи.

Йдучи вулицею, між деревами (в два ряди посадженими) до складів на збіжжя. Зліва на тій же річці Угорці є млинок з кругляків, (має два камені), покритий соломною. Справа, йдучи вулицею – господарський двір, хмизом довкола обгороджений. Там стоїть два плуги, балкою дубовою притиснені. Вісім стовпів для стодоли.

Виходячи з господарського двору, далі будівлі (за які платять податок), які є в оренді. До сіней двері, простої роботи, оборотні. Зліва є вікно, з кількома шибками з простого скла. Від дороги теж вхідні двері, оборотні з простих дощок зроблені. Біля тих дверей – вікно з шибками з простого скла. Навпроти вхідних дверей, з-перед сінника – два простих вікна, вже за нового власника поставлені.

До наріжника ведуть прості двері з дощок різного дерева, віконце з кількома шибками. Виходячи з наріжника, є грубка з простого кахелю, білою глиною змащена. Біля грубки засува, теж білою глиною вимащена. Тут же п'єц для випікання хліба. Стеля з дощок різного дерева на балках викладена. Ця палата (кімната) без підлоги, білою глиною побілена.

Вийшовши з кімнати до сіней, зліва буде комора з кругляків, в ній стеля з дощок, двері незграбні. При ній плита (вогнище). При тій корчмі є сіни. У них двоє дверей для заїзду. Пошита снопами. Один причілок не покритий.

Далі за дорогою, минувши жидівську корчму, усім подібною до першої, є склади на зерно для оренди. Новим власником для оренди поставлені з кругляків, снопами обшиті, глиною змащені. Між дошками потиньковані. З підлогою і трьома засіками для орендатора приготовленими. Двері простої роботи, на завісах з клямкою і залізною скобою.

Спускаючись нижче до винокурні, для вище згадуваної оренди. Їх є дві. До першої, входячи, є ворота оборотні з дощок різного дерева зроблені. Зліва – п'ять плит для гоніння горілки. Справа – копанка, для охолодження і занурення кадок (посудин, бочок).

Вікно для світла, як в наріжнику, з чорного скла. Груба з глини зіплена для обігріву. Стеля з дощок укладена. П'єц для випікання хліба. До загороди для посудин стоять прості двері. Стеля в ній з дощок викладена. Вся ця винокурня (гуральня) з кругляків зроблена. Снопами пошита, При цій винокурні – криниця оцєбрована.

Далі, йдучи до ставу, є кілька плугів (нових, щойно куплених). До наріжника винокурні (справа) є вхідні двері, оборотні, з різних дощок і простої роботи. Три глиняних печі (плити) для гоніння горілки. За ними – корита для води. Далі кімната – на кадки (ємкості – бочки). У ній – проста глиняна груба, маленькі вікна з простим склом. Зліва – засіки, засипані сировиною. При тій винокурні – оцерована криниця. Вся ця винокурня з кругляків збудована, соломою покрита, частково снопами пошита.

Йдучи до греблі, на річці є млин (для оренди). З кругляків тесаних в зруб поставлений, снопами пошитий, має два камені та чотири стєпи (stępy – знаряддя для лушення зерна). Використовується тепер не на повну потужність. Двері з дощок різного дерева, оборотні, із замком також дерев'яним.

На цій же річці є два ставки: один за двором, другий при в'їзді зі сторони Летичівського староства. Перший зарослий, другий значного (очищення) потребує для подальшого використання.

Усі піддані, вище названі, працюють на панщині від Святого Войцеха до Святого Мартина по два дні, від Святого Мартина до Святого Войцеха – по одному дню. Огородники (тобто піші, хто не має коней і волів) влітку і взимку – по одному дню. Сплачують десятину з пасіки, з вуликів і чинш.

Опис села Мордина з усіма забудовами двору, списками мешканців, інвентарем зі ставками, млинами, сіножаттями і лісами та місцевістю.

Вийшовши з описаного вище села Буцни, вирушили описувати далі. Неподалік гребля, яка від лісу починається і впадає в річку Згар. При ній закладено (при новому власнику) млин на трьох ставках, без стін і без даху. Далі, йдучи через греблю, минаючи кілька хат, на пагорбку є фільварок, звернутий в сторону корчми. В'їжджаючи до фільварку, справа – стодола на кількох брусках сперта, колись соломною була покрита. Залишки соломи ще видно. Далі стоїть житловий будинок. Дверей в передсіннику немає. Вхідні двері до будинку – справа. Двері прості, на завісах. Зліва – п'єц для випікання хліба, біля нього камін з цегли. П'єц з простого кахлю, білою глиною вимашений. Справа – двоє вікон з безформними шибками з білого скла. Навпроти вхідних дверей – вікно цілковито вибите. Наріжник має одне вікно, двері прості, на завісах. Стеля підбита дошками з різного дерева, білою глиною змащена.

Весь будинок збудований з кругляків різного дерева. Соломою покритий дах, зовсім зруйнований.

Далі хліви для худоби, поставлені на стовпах з різного дерева. Покриті соломною. Огороджені хмизом. Дуже спустошені і не придатні до утримання худоби. (Описані лише для детального переліку майна).

За тими хлівами – паровня для (парення- нагрівання) ободів, поряд знаряддя для згинання. Спускаючись згори на долину, знаходиться винокурня, збудована для оренди.

До неї стоять ворота на завісах з липових дощок. Справа – будинок для зберігання бочок і дві груби. Винокурня збудована з кругляків різного дерева і покрита соломною. При ній – криниця з цямринами.

Виходячи з вище описаного фільварку, далі знаходиться млин. Цей млин біля греблі на річці Згар, з кругляків збудований. У ньому один камінь і пристрої для луцення та замочування зерна. Цей млин снопами покритий.

Всі вище названі піддані працюють на панщині від Святого Войцеха до Святого Мартина по два дні; від Святого Мартина до Святого Войцеха по одному дню. Огородники (піші) влітку і взимку по одному дню. Вони ж десятину з пасіки, чинш і данину сплачують.

Лежить це село над річкою Згарець. Млинів на цій річці є два: один на річці Згар, на ній ставок зарослий. Другий на річці, що з лісу витікає, ще не зарослий.

Опис села Дольська, яке колись Майданом називалось.

Вийжджаючи з села Мордина на захід, берегом річки Згар, яку вже не раз згадували, ... наближаємось до греблі. Справа є млин, збудований з кругляків, з одним каменем, чотирма ступами, двома засіками. Двері прості, липові, на завісах і з дерев'яним замком. Дах з кроквами, з середини лукоподібний, соломною покритий. Йдучи далі, справа є винокурня (гуральня) новозбудована, осокою навколо обставлена новим власником. З другого боку фільварок (господарський двір). Справа – попільні дві; одна хмизом огороджена і покрита кроквами, на стовпах спертими. Соломою покрита. Непридатна до використання. Друга – дошками липовими обставлена. Дах з кроків, на ступах спертих. Соломою покрита. Нахилена вперед.

Зліва – гончарна майстерня, зовсім розвалена. Далі – приміщення для бочок дубових, по тій же стороні друга. Потребують ремонту. При ній же фундамент під будову розпочато. Справа від в'їзду, знаходиться льох (погріб). У ньому завалена шия, вся гнила. За льохом комора, збудована з кругляків. До неї двері, простої роботи, на завісах з клямкою. Також за тим льохом – житловий будинок для челяді. Двері до нього прості на завісах. Тут же п'єц для випікання хліба. При ньому камін. П'єц і камін з глини, обоє обвалені. Будівля без підлоги і без даху.

З неї виходячи, по лівій стороні буде комора, з дощок, запущених в бруски. Потребує великого ремонту. Далі – знову житловий будинок. У ньому двері простої роботи, на завісах. Зліва – п'єц для випікання хліба. Біля нього глиняна грубка, яка обігріває будинок і наріжник. Двоє вікон з простого скла, в наріжнику одне вікно замуроване. Весь будинок з кругляків зроблений, сірою глиною обліплений і покритий соломною. За тими будівлями розташована обора, без даху і дверей, огорожена хмизом.

Повертаючись назад з вище описаного фільварку, вище знаходиться винокурня для оренди. Вона новозбудована, має прості двері, але в середині ще необлаштована. Немає посуду і обладнання. Зовні осокою обставлена і покрита соломною.

Усі піддані, вище у цьому списку названі, відробляють панщину влітку і взимку один день на тиждень. Десятину дають, чинш і іншу данину сплачують.

Недалеко від цього села знаходиться циганське поселення. З дванадцяти господарств складається, до яких вони прив'язані. Час від часу тільки мають там свій притулок. З цієї причини їх до перепису не внесено.

Лежить це село за річкою Згар на пагорбі. З усіх сторін чорним лісом оточене і ледве є кілька дворів і частина ґрунту, яка надається для обробітку.

Опис усіх трьох сіл, разом з собою пов'язаних і всіх інших.

Від заходу повертаючись назад, почавши від Буцнів, що граничать з Летичівським староством, на північ з селами Бохни, Білецьке, які до того ж староства Летичівського належать. Від сходу з селом Голенищеве ґрунти в тій стороні частково обробляються і до посіву зерна придатні. Частина заросла хашами. Луки для сіножатея орендні місцями теж є. На південь від села Чухловець

старства Хмільницького і Падзьоване - ґрунти такі самі навкруги. Багато лісами чорними позаростало. Сіножаті також орендні є.

Від заходу з Вовковинцями і Козачками, що торкаються одне одного, аж до границь Війтівець приписані. Таким чином села Буцни, Мордина і Дольська в Подільському воєводстві, Летичівському повіті знаходяться, мною нижче підписаним, описані. Кожне село разом із територією, із забудовами, людьми, які тут поселені, разом між собою поєднанні в одному повіті і громаді (є власністю) спадкоємця Михайла Островського, урядника Вінницького. Він колись отримав їх від Станіслава Емерика Островського і Кристини з Чарнецьких.

Михайлу Станіслав Островський, своєму старшому синові згідно права спадщини передав з усіма маєтками і прилеглими фільварками, будинками, млинами, корчмами, підданими, разом з обов'язковою панщиною, даниною і чиншем. Також з підданими, їхніми пожитками, полями, ріллею, лісами, ставами і озерами, болотами і джерелами. (Передано в оренду новому власнику на 50 років, з обов'язковим послухом підданих і сплатою до Скарбниці. Обов'язковим, також, є дотримання тих самих мір і одиниць ваги, які відповідають встановленим у Варшаві. Вони ж були використані і при цьому описі).

Ян Юзеф (ім'я подвійне) з Добжан Добжанський

Присяжний Його Королівської Величності

Казначейства Речі Посполитої, Дворянин Коронний.

Це відбувалось на землях, що належать Його Королівській Величності, села Буцни, яке знаходиться в Подільському воєводстві Летичівського повіту, 8 червня 1791 року.

При свідомому розумі Ігнація Гурдоча, Войцеха Верушського, Михайла Вітвіцького і інших, хто з цим актом ознайомлений.

Нижче підписаний, з'їхав на землі в тому місці, вище названому на підставі Листа - заяви від Найвищої комісії Речі Посполитої Королівського казначейства, дія якого розпочалась.

Рішення було прийняте у Варшаві в польському палаці (відомих) Красінських, на комісії королівського казначейства щодо економічних інвентаризацій 30 квітня 1771 року. Комісією польського королівського казначейства оголошено, тим, кому знати про це необхідно; віддано Лист з канцелярії великого королівства дня 18 місяця поточного року. Вислано конвоєм найяснішого Короля Його Величності Станіслава Августа вельможному

Михайлові Островському щодо віддання права власності на село Буцни у Подільському воєводстві Летичівського повіту, служачому на його славу вельможному Матеушу Скомпському, капітану національної кавалерії.

Дня 14 лютого поточного року про акт пропущеного села шановним Міхалом Островським, перед міськими актами 6-го місяця і нинішнього року.

Номер – нижче, свідчення складаючи іменем королівським, однак показання (проти себе) вступаючи в права власника згадуваного села і його спадку, тобто двох частин в селі Глиняни у Волинському воєводстві Луцького повіту, успадкованих ним згідно права 1775 року про спадок, ухвалено рішення про виселення. Після чого можливе поселення до власності вельможного Матеуша Скомпського, капітана національної кавалерії. Після чого, Комісією Речі Посполитої королівського казначейства з правової влади окреслено термін власності від дати першого рішення 2 листопада 1788 року виданого, до 50 років рахуватиметься.

Відносно права наданого Його королівською милістю і на основі того ж Листа – заяви і виселення вище згадуваного, призначає Станіслава Дяковського, агента міського Летичівського, дворянина королівського казначейства. З'їхавши на землі вище названого села, має зробити перевірку, не вдаючись лише в обмову закону з людьми, будинків, поселення, різного стану. Інвентар як непридатний описати теж вельможному Матеушові Скомпському, капітану національної кавалерії, який право власності має, або ж ним призначеному уряднику всі мастки з фільварками, будинками, млинами, корчмами, підданими обидвох статей, їхньою панщиною, чиншем, даниною, пожитками, доходами, полями і луками, лісами, ставками і копанками. Підданим накаже про послух перед новим власником. Цей дворянин, після такої уважної, детальної і правдивої перевірки всього складе опис в трьох екземплярах, сформованих своїми руками і підписаними власником. Один екземпляр залишиться в селі, другий листом буде відправлений до Акту, третій до Архіву казначейства королівського.

Цей дворянин подаючи назване село мусить бути уважним, щоб Варшавські вимоги, щодо мір збіжжя (вони) мали за основні в цьому селі, які в усьому королівстві є обов'язковими. Гарнець,

кварта і кватирка щодо напоїв визначені законом 1774 року в Універсалі комісії.

Вони, також мають бути дотримані в найближчих містах, містечках, в яких відбуваються базари. Згідно згадуваного закону Універсалу комісії, своїх мір не можна використовувати. Щодо чиншу, згідно права спадкової власності вельможний Михайло Островський за (перший квартал) в березні поточного року заплатив. Наступна сплата чиншу у вересні поточного року від вельможного Матеуша Скомпського, капітана національної кавалерії є обов'язковою згідно виписаного і виданого Протоколу Економічної Комісії Речі Посполитої королівського казначейства.

Францішко Ксаверій Поліцинський, маючий печатку Ф. Андрухович (аббревіатура). Справу свою, вище розпочату, в подальшому описі мешканців зробити наказав і до опису маєтків приступив наступним чином.

Опис будівель села Буцни. Село на Поділлі.

Двір: старий, напіврозвалений, спустошений, плотом з хмизу огорожений навколо; на подвір'ї – частина якогось старого будинку без покриття, в якому тримають (четверо) коней.

Фільварок: збудований зі старого дерева, має дві кімнати з пекарнею, вимашений глиною; покритий соломною. Біля нього стайня, огорожена хмизом, теж розвалюється. З другої сторони розміщено два хліви на худобу. Дерев'яні, покриті соломною. Огороджені старим плотом. Маленький хлівець, соломною покритий.

Корчма: дві старі, з яких в одній господарює орендар, друга пуста і руйнується.

Винокурні: малі і старі в руїнах.

Став в Буцнах - невеликий. Земляна гребля вимагає ремонту. Млина не має жодного. Теперішній власник розпочав будову.

Селяни дуже вбогі, також в інших селах, які до Буцнів належать через пісні землі.

Повинності і данина на підсумування з селами Мордина і Дольське описано.

Опис будівель сіл Мордина і Дольське.

Мордин. Має новий фільварок, збудований з дерева, глиною вимашений і соловою покритий. З двома палатами (кімнатами) і пекарнею, простої холопської роботи. Два хліви для худоби. Стайня на десятеро коней. Все обгороджене хмизом (пруттям) і без

покриття. Новий двір для худоби, також обгороджений хмизом. Стодоли не має.

Нове зернохосвище, мале і покрите соломною. У землі викопаний льох для пива, обставлений деревом. Маленька кухня, поставлена з дерева і покрита соломною. Корчма - стара і влізла в землю. У ній одна кімната і сіни для заїзду. Винокурня для оренди стара і розвалюється. У ній ніхто не працює. Стоїть пустою.

У селі є млин на потоці з одним каменем. Меле тільки тоді, коли є вода зі снігу або дощу. Другий млин на ставку, (називається Грабарка), також з одним каменем. Так само не завжди працює, через спустошену греблю, яку потрібно підсипати землею.

Майдан, тобто Дольське. Не має жодного двору, ані будівлі, окрім млина. Він дуже старий, розвалюється, має один камінь. Не завжди меле, по - перше, через нестачу води і по - друге, через спустошену греблю. Маленька корчма. Нова з однією кімнатою і коморою. Маленька винокурня для виготовлення горілки, але в ній орендар нічого не робить. Стоїть пустою.

Повинності панщини в цих селах.

Парові і поодинокі працюють від Святого Юра православного до Святого Михайла православного, на тиждень - два дні. Хто має воли і коні, працює ними, піші - від Святого Михайла до Святого Юри - по одному дню. Окрім того, влітку кожен відпрацьовує по 8 днів літніх на рік, по 12 днів - на суспільних роботах, на прошені толоки йдуть за горілку, сторожують вдень і вночі, по черзі.

Парові сплачують по 8 злотих, поодинокі - по 4 злотих дають. Або ж взамін одну курку, 2 картони яєць (6 шт.), мотки шерсті в дві нитки. Поодинокі - тільки один картон яєць (3 шт.), а мотків - два. Десятину з кожного десятого вулика, інші сплачують очкове, мочать коноплі, витирають начисто і віддають до двору. Садять і поливають капусту, поки не прийметься. Січуть і квасять в бочках. Горіхи, коли вродять, кожен згідно пропорції дає. Так само і грибів, коли з'являться.

По закінченню опису сіл Буцни, Мордина, Дольське або Майдан з усіма прилеглими до них поселеннями, фільварками, будинками, млинами, корчмами, підданими обох статей, з панщиною, чиншем, даниною, пожитками, доходами, полями, ріллею, луками, лісами, ставами і ставками, і всім належним вельможному Матеушу Скомпському, капітанові національної кавалерії, нинішньому власнику староства Буцнівського. Про

нового власника підданим і іншим мешканцям було повідомлено. Вони зобов'язанні до послуху. Похвалив цього власника, і те, що зі спокоєм і правдою його мають прийняти.

Три екземпляри справи оформивши. Один для подання до міста повітового, другий для збереження на цих землях, третій для архіву Комісії Речі Посполитої королівського казначейства.

Підписи Матеуша Скомпського, Станіслава Дяковського, ... Жуковського.

1791 рік.

Справа 10 червня 1791 року»[22].

Отже, на основі інвентарних описів XVIII ст. можна простежити соціальну структуру населення містечка Буцни та сіл даного староства, підрахувати кількість жителів у кожному поселенні, виокремити та охарактеризувати основні соціальні групи та прошарки тогочасного суспільства.

Підсумовуючи розгляд питань соціальної структури населення Буцнівського староства, варто зазначити, що в даному аспекті населені пункти краю мало чим відрізнялися від більшості міст та сіл Поділля, підпорядковуючись типовій схемі поділу суспільства на заможні верстви, міське посіпльство та міські низи, або бідноту. Привілейоване становище у краї займала шляхта та духовенство, які користувалися рядом пільг та привілеїв, затверджених для них з боку власника поселення чи королівською владою.

Список використаних джерел та літератури:

1. Паспорт Летичівської селищної об'єднаної територіальної громади. [Електронний ресурс]. URL: <https://letychiv.km.ua/wpcontent/uploads/2021/07.pdf>

2. Архив Юго-Западной России, издаваемый Комиссией для разбора древних актов состоящей при Киевском, Подольском и Вольнском Генерал-Губернаторе. Материалы для истории местного управления в связи с историей сословной организации. Акты Барского староства XV-XVI в. Киев, 1893. Ч. 8. Т. 1.

3. Труды Подольского Епархиального Историко-Статистического Комитета: Приходы и церкви Подольской Епархии. Под редакцией священника Евфимия Сицинского. Каменец-Подольский, 1901. Выпуск 9.

4. Цесія // Банківська енциклопедія / С. Г. Арбузов, Ю. В. Колобов, В. І. Міщенко, С. В. Науменкова. Київ: Центр наукових досліджень Національного банку України: Знання, 2011. 504 с.

5. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Warszawa, 1880–1902. Т. I–XV.

6. Гурбик А. О. ДИМ [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 2: Г-Д / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2004. 688 с.: іл. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Dym> (останній перегляд: 25. 04. 2024).

7. Державний архів Хмельницької області (ДАХМО), ф. 230, оп. 1, спр. 15, арк. 372-373.

8. Історія розвитку масонства Поділля та України – [Електрон. ресурс]. Режим доступу: <https://aprrmm.info/archives/7978>.

9. Medzyboz [PAS 51 SLUP 45] / Wojskowy Instytut Geograficzny. 1:100000. – Warszawa, 1932.

10. Russland [45-49]. – Terrainschraffirune y Oberlt L Schlichtine, 1890.

11. Хмельницька область. Адміністративно-територіальний поділ на 1 липня 2007 року // Інформація ХОДА.

12. Історія міст та сіл УРСР в 26 томах. Хмельницька область. / Ред. кол. П. Т. Тронько (голова) та інші; ред. кол. тому М. І. Мехеда (голова) та інші. Київ, 1971. 706 с.

13. Російська єврейська енциклопедія / Гл. ред. Г. Г. Брановер, 2000.

14. Вєсь Юго-Западный край: справочная и адресная книга по Киевской, Подольской и Волынской губерниях. Типография Л. М. Фиша и П. Е. Вольфсона, 1913.

15. Про визначення адміністративних центрів та затвердження територій територіальних громад Хмельницької області. Офіційний вебпортал парламенту України. Процитовано 15 липня 2022.

16. Постанова Верховної Ради України від 17 липня 2020 року № 807-IX «Про утворення та ліквідацію районів».

17. Торчинська Н. М., Торчинський М. М. Словник власних географічних назв Хмельницької області. – Хмельницький: Авіст, 2008. – 549 с.

18. Грель О. Населені пункти на території сучасного Летичівського району, що згадуються у документах XV століття

[Архівовано 24 вересня 2016 у Wayback Machine.] / О. Грель // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні: Зб. наук. ст. 2012. Вип. 21, ч. 2. С. 17-23.

19. Крикун М. Подільське воеводство у XV-XVIII століттях. Статті і матеріали. Львів, 2011. 733 с.

20. Указ Президії ВР УРСР від 7.3.1946 «Про збереження історичних найменувань та уточнення ... назв ... Кам'янець-Подільської області» — Вікіджерела. uk.wikisource.org. Дата звернення: 15 квітня 2020. Архівовано 13 июля 2020 года.

21. Компан О. С. Міста України в другій половині XVII ст. / О. С. Компан. К., 1963. 387 с.

22. Offiara z Dobr Krolewskich w Woiewodztwie Podolskim Powiecie Latyczowskim prawem emfiteutycznym y Dozywotnim posiadanych (...) Roku 1789. dzierzawa Bucznowiecka, Sygn.13, Mikrofilm: 879, k. 273-278 v.

23. Маркина В. А. Магнатское поместье Правобережной Украины второй половины XVIII в. / В. А. Маркина. К., 1961. 232 с.

УДК 94(477.43):323.272/.281«327.507/512.1918»

*Віктор Адамський, кандидат історичних наук,
доцент кафедри суспільних дисциплін
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії*

ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕСЛІДУВАННЯ КАМ'ЯНЧАН ЗА ДОБИ ГЕТЬМАНАТУ П. СКОРОПАДСЬКОГО

У повідомленні аналізуються суспільно-політичні процеси на Кам'яниччині за доби гетьманату П. Скоропадського. Продемонстровано переслідування політичних опонентів режиму, які у період Української Центральної Ради відзначилися наполегливою працею на ниві розбудови інститутів національної державності. Подано характеристики на П. Блонського, О. Пащенка та інших лідерів, складені посадовими особами Державної варти.

Ключові слова: Українська держава, політичні переслідування, Олімпіада Пащенко, Пантелеймон Блонський, самоврядування.

Встановлення структур гетьманату П. Скоропадського на Поділлі на початку травня 1918 р. мало наслідком запровадження жорсткого політичного режиму. Здебільшого в науковій літературі він означений як авторитарно-бюрократичний [1; 2].

Нові органи на місцях розпочали свою діяльність із заходів абсолютно недемократичних. Поряд із заборонними приписами, розпочався процес відстеження діяльності представників соціалістичних партій, що почасти закінчувався тривалими арештами.

У пропонуваному повідомленні ставиться за мету проаналізувати ставлення місцевої влади, сформованої із прибічників консервативної моделі розвитку Української держави, до репрезентантів Української Народної Республіки, що виступали провідниками політичних та соціально-економічних перетворень Центральної Ради на Кам'янецьчині.

Відомості про гетьманський переворот у Києві у більш широкому контексті стали відомі на Поділлі лише 13 травня 1918 р., коли до Кам'янець-Подільського надійшло телеграфне розпорядження про необхідність оповістити місцеве населення про зміну влади. Крім того, наголошувалося, що П. Скоропадський визнаний німецьким та австрійським командуванням, яке буде суворо карати силою своєї зброї за непослух та опір його владі [3].

19 травня 1918 р. Подільським губернським старостою був призначений поміщик, земський діяч С. Кисельов [4], який активно розпочав формувати місцевий державний апарат. Зокрема, посаду старости Кам'янецького повіту посів статський радник О. Подерні [5], відомий своєю антиукраїнською налаштованістю.

Характеризуючи нову владу на Поділлі, дослідник питання В. Лозовий констатував, що вона «одразу заявила про себе як антидемократична та антиукраїнська. В очах консервативної бюрократії українство і революційна демократія були синонімами, тому проти свідомих українців чинилися репресії та моральний терор» [6]. Попри декларацію С. Кисельова, що Українська держава повинна будуватись на «здорових демократичних засадах», він уже 22 травня 1918 р. у таємному повідомленні, адресованому австрійському коменданту м. Кам'янець-Подільського, зазначав, що за наявною у нього інформацією, щоправда яку необхідно було перевірити, просвітянська діячка Олімпіада Пащенко, Циганюк та колишній повітовий комісар Красовський «ведуть шкідливу

агітацію проти влади та Австро-Угорського війська». Не маючи у власному розпорядженні необхідних засобів для розслідування цієї справи, він просив коменданта допомогти у з'ясуванні обставин їхніх справжніх мотивів та про наслідки повідомити його особисто [7].

За два дні, 24 травня 1918 р., подібна депеша вийшла також із київських кабінетів. Слідчий суддя з надзвичайних справ Київського вищого військового суду надіслав Подільському губернському старості відношення, в якому просив терміново повідомити його, де зараз знаходиться Г. Степура та О. Красовський [8].

Невдовзі С. Кисельов суттєво розширив коло підозрюваних. На цей раз у поле його зору потрапили не лише громадські активісти з Кам'янця-Подільського, а й із повіту. Серед них, зокрема, опинився батько О. Пащенко Михайло Федорович [9].

12 липня 1918 р. на ім'я Подільського губернського комісара надійшов лист за підписами директора департаменту Державної варти О. Аккермана та начальника освідомного відділу з поміткою «цілком таємно» та «дуже терміново», в якому йшлося: «Надсилаючи для ознайомлення наявну в моєму розпорядженні написану на друкарській машинці відозву «До селян і робітників Кам'янецького повіту» за підписом в. о. Кам'янецького Повітового Комісара КАНІЩУКА, прошу Вас зібрати найдетальніші відомості про особистість та діяльність Канищука і, якщо з'ясується, що він в даний час проявляє злочинну діяльність, провести у нього обшук та арештувати його, базуючись в подальшому на законі від 2-го серпня 1917 року» [10].

Відповідно Подільський губернський староста С. Кисельов переслав відношення начальнику Кам'янецької повітової Державної варти з резолюцією «для виконання і повідомлення про наслідки».

Слід відзначити, що відозва була написана ще у перші дні гетьманського перевороту. У ній, зокрема, йшлося: «З того часу, як Центральна Рада з допомогою Центральних держав, прогнала з меж України большевиків, почала встановляти спокій і лад і переводити в життя соціальні реформи, вороги Української Народньої Республіки змобілізували свої сили, щоб не допустити до тих реформ, щоб звалити Центральну Раду. Особливо вони обурювались земельними законами, по яким вся земля переходить

до трудового народу. Щоб дискредитувати Центральну Раду в очах Германців та Австро-Угорців, вороги України стали набріхувати на нашу владу, доказувати, що Центральна Рада і Правительство не зможуть встановити ладу і порядку та виконувати торгові зобов'язання. З тою ж метою вони скликали в Києві хліборобів, проголосили Центральну Раду розпущеною, а на її місце обрали гетьмана, давши йому царські права. Вже випущено універсал, яким касуються всі здобутки революції, встановлюється самодержавіє і відновлюється вповні приватна земельна власність. Вірні Центральній Раді січові стрільці і робітники вступили в бій з зрадниками Українського народу і ще невідомо чим той бій окончиться.

ВЕСЬ ТРУДОВИЙ НАРОД МУСИТЬ СТАТИ ДО ОБОРОНИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ, МОБІЛІЗУВАТИ ВСІ СИЛИ І ОРГАНІЗУВАТИСЬ, ЩОБ НЕ ДОПУСТИТИ ДО СТАРОГО ПАНУВАННЯ ПОМІЩИКІВ І КАПІТАЛІСТІВ, ЩОБ НАОЧНО ПОКАЗАТИ, ЩО ПОВЕРНЕННЯ ДО СТАРОГО НЕ МОЖЕ БУТИ, ЩО ЗЕМЛІ ВІД СЕЛЯН НЕ ОДБЕРЕ НІЯКА СИЛА».

На 7 травня (мая) с. р. в м. Кам'янці в Пушкінський будинок (на третій день Великодня) скликається селянський з'їзд для обговорення біжучого моменту і винесення відповідальних резолюцій. Одже прошу прислати на сей з'їзд по три представники від кожного села, та міста і по одному представникові від кожної окремої організації Кам'янецького повіту і м. Кам'янця» [11].

Достатньо жорсткою була політика місцевої влади щодо міських дум та земських інституцій. Вона мала досить предметну ціль – ліквідувати демократичні здобутки Центральної Ради у цій сфері, позбавити її підтримки від органів місцевого самоврядування. Присутність у земствах представників соціалістичних партій розглядалася як можлива перепона проведенню планованої гетьманом земельної реформи [12].

Міністерство внутрішніх справ намагалось під наступ на органи місцевого самоврядування підвести певну нормативну базу. Розроблений ним статут тимчасових комісій по перевірці земств і міських дум схвалила Рада міністрів. 29 червня уряд спеціальним законом дозволив губернським старостам розпускати земські зібрання та управи [13].

Як проводилася ревізія земських органів ми можемо дізнатися із споминів сучасниці О. Пащенко. У «Народному земстві

Кам'янецьчини на Поділлі за 1917–1920 рр.» вона описує атмосферу, яка панувала на першому народному зібранні, яке зібралось наприкінці квітня 1918 р. Більшість гласних були селянами, які обиралися за демократичною процедурою. Повітова управа підготувала перший бюджет, в якому біля 60 відсотків становили видатки на розвиток освіти та культури краю. Для його реалізації потрібні були кошти. Постало питання, де їх взяти. «Чи можна було в той страшний час такий тяжкий накласти на населення? – запитувала вона сама себе. – Це могло викликати незадоволення села, яке чекало полегшення своєї долі, підірвало би віру народних мас до самоврядування. Але для чого ж самоврядування, як не для поліпшення добробуту народу? При тому зруйнуванні без великих коштів нічого не направиться. Треба шукати нові об'єкти оподаткування» [14].

Повітова управа пішла шляхом, який за ініціативи міського голови О. Шульмінського був апробований Кам'янецькою міською думою. В архіві був віднайдений документ з часів Коріатовичів, який надавав «привілей» місту Кам'янцю з містечками обкладати податками торгівельні ятки. Ця пам'ятка була використана в той спосіб, аби обкласти купців та різні промисли міськими податками. Питання викликало великий спротив, гласні купці назвали це «беззаконієм», «узурпаторством свободи», але дума більшістю голосів ухвалила позитивне рішення.

З огляду на те, що «привілей» Коріатовичів можна було застосувати і до містечок Кам'янецького повіту, управа розширила це право, крім торгівельних та промислових об'єктів, ще й на ремісників. Гласні повітових народних зборів також підтримали це рішення. «Лише потім, – писала О. Пащенко, – прогетьманська Управа, вишукуючи причин, щоб революційну Управу запроторити до в'язниці, схопилася і за це «беззаконня»» [15].

Особливо серйозний наступ на органи місцевого самоврядування проводився наприкінці літа 1918 р. Цей процес не оминув і Кам'янець-Подільської міської думи. Дописувач «Подольського края» залишив цікаві замітки про історичне засідання самоврядного органу. «Воно довго, дуже довго не зітреться з пам'яті присутніх на ньому як гласних, так і численної публіки, яка на цей раз, як і в перші дні свободи, наповнила зал і кулуари...сутінки ... Багато хто, схильних до символіки, надають цьому символічного значення... В присутніх плітки – одна

безглуздіша іншої... Гадають... буде чи не буде... Відбудеться чи ні? Проходить багато часу і засідання не відкривається... З'явився представник влади... По залу пробігає шепіт, що засідання заборонено і жодним чином не буде дозволено... Гласний Крайз відправляється до старости в'яснити стан справ... Довге, нудне очікування... фракції радяться. Повернувся Крайз і... усі поспішають зайняти місця... Грובה, жаклива тиша... Сотні очей відразу спрямувались на Крайза, який хвилюючим голосом заявляє, що вищою місцевою владою виключається з думи вся фракція соціалістичного блоку, а також пані Пащенко та Шиян із української фракції... Мертва тиша... Жодного шелесту... з особливо напруженою увагою публіка слухає останні слова Крайза: «Таким чином, у думи забрали її мозок і чесність; із думи прибрали кращих людей і дума майже вже труп»... На цьому я і закінчу» [16].

Після цього 27 серпня 1918 р. із Меморандумом до Подільського губернського старости звернулися представники низки організацій. Серед підписантів були Губерніальний Національний союз українців, Подільська селянська спілка, Подільське товариство «Просвіта», Подільська губерніальна народна управа, Управа Всеподільської учительської спілки, Українське духовенство на Поділлі, Подільський Союз кооперативних установ, Споживчі союзи Поділля. Безпосередньо Меморандум підписали В. Приходько, протоієрей Ю. Сіцинський, М. Шманкевич, В. Сочинський, С. Іваницький, М. Река, Герасименко.

Документ розпочинався з жорстокої констатації суспільно-політичної реальності: «Організоване Українське громадянство Поділля, переживши чотири місяці нового ладу на Україні, не може далі мовчати й рішуче підіймає свій голос в оборону української державности, якій в сей час загрожує велика небезпека» [17].

Підписанти відзначили ненормальне становище, в якому перебувало Поділля. «Всюди провадиться завзята боротьба адміністрації з ворогами нового ладу і спокою, – наголошували вони. – Всюди репресії, арешти, карательні експедиції, і таке інше і на превеликий жаль, караюча рука місцевої влади виключно впадає на голову тих корінних, національно свідомих синів України, які всі сили, все життя своє готові віддати на службу рідному краю, якій дійсно дорога Українська держава та її краще майбутнє» [18].

На відміну від представників інших національностей, йшлося далі в Меморандумі, українці навіть самих поміркованих політичних та соціальних поглядів звільняються з посад, мусять втікати з своїх домівок. Теж саме відчувають на собі службовці, які працюють в органах народного самоврядування, їх «взято під особливе підозріння адміністрації з метою конче розігнати демократичні Управи» [19].

Щось подібне переживали й учителі. «Українське учительство, яке в свій час жило під страхом насилля та большевизму зліва, тепер підпало під погрози і екзекуцію якогось большевизму справа. Звичайні курси українознавства узиваються огнищами якоїсь протидержавної агітації, учителі арештовуються по доносах неперовіренних, катуються австрійськими командами. Місяцями переховуються по льохах і таке інше» [20].

Репресії не оминули й діячів кооперативного руху. Інструктори арештовувалися, із складів вилучалася українська література. Натомість на відповідальні посади призначалися «найлютіші вороги української ідеї».

Звертаючись до Подільського губернського старости, «свідоме Українське Громадянство Поділля» з метою попередження можливої катастрофи вважало необхідним вжити наступні заходи:

«1. Взяти собі помішником представника організованого свідомого Українського громадянства по рекомендації Національного Союзу Українських партій, організацій і установ.

2. Призначити нових повітових старост, осіб прогресивного світогляду й державного розуму, щирих прихильників Української Держави по згоді з організованим українським громадянством.

3. Припинити похід ревізійних комісій проти демократичних самоуправлєнь, давши їм певні директиви й строго провіряючи зібраний ними матеріал.

4. Припинити всякі реквізиції та контрибуції по селах, а в крайнім разі, поставити їх під контроль справедливо складених (з представників ріжних верств громадянства) комісій.

5. Припинити адміністративні арешти й труси без судового слідства й випустити всіх заарештованих таким порядком.

6. Організувати комісії для розгляду всіх непорозумінь на аграрнім ґрунті межі землевласниками та селянами» [21].

Втім, реакція влади була очікуваною. У шифрограмі за підписом О. Аккермана вказувалося: «...негайно підготувати

списки працівників революційних партій, включаючи активних діячів містечок і міст, що виявили себе ворогами чинного ладу. Провести вночі ліквідацію лівих соціал-революціонерів, большевиків, бундистів і партій неревольюційних та діячів професійних спілок безумовно заарештувати» [22].

На громадських діячів структури Державної варти готували відповідні характеристики. Ось приклади деяких з них:

«1) Блонський Пантелеймон Йосипович, за освітою лікар. Володіє шматком землі в Проскурівському повіті. Закоренілий, не виправний проповідник крайньої анархії і терору. Користується великим впливом та популярністю серед більшовицьки налаштованих селян. Діяв у межах Поділля в 1915 р., коли був арештований і підданий суду, але виправданий. На початку 1917 р. був обраний селянами Головою Кам'янецької Повітової Управи і на цій посаді займався винятково політичною пропагандою та організацією погромів. Сьогодні вештається Україною, підшуковуючи місця, схильні підкоритися його руйнуючій проповіді. Зараз, здається, крутиться в Києві.

2) Пашенко Олімпіада Михайлівна – проживає в Кам'янецькому повіті, палка послідовниця Блонського. Останній, покидаючи Кам'янець, передав свою роль пропагандиста для неї і ростризі Чирському – також діячам колишнього складу Кам'янецької Земської Управи.

3) Циганюк Іван Микитович, проживає в с. Боришківцях, місцевий селянин, колишній кронштадський матрос, терорист, озлоблений бандит; явний дегенерат. У нього переховується лікар П. Блонський під час короткочасних наїздів своїх до Кам'янецького повіту.

4) Говоруха Ісідор, селянин с. Збрижа, Кам'янецького повіту, де і проживає. Анархіст-проповідник. Товариш Блонського і Циганюка, але по характеру менш твердий за кожного з них. Діяльність усіх цих осіб достатньо ярко окреслена у висновках ревізійної комісії у справах Кам'янецької Повітової Управи, що знаходиться сьогодні в Кам'янецького повітового старости.

5) Малайда, здається Гаврило, син Фадея, має брата, селянин с. Брага, Кам'янецького повіту, де і проживає. Анархіст, терорист і проповідник. Працював у цьому напрямку в 1905 р., але втік, поранивши місцевого урядника при спробі затримати його. Потім його спіймали та приговорили до каторжних робіт. У минулому

році був звільнений за велінням Керенського. Повернувшись на батьківщину керував погромами та закликав до анархії, цим наполегливо займається до сьогодні; в м. Жванці часто переховується у єврея-фельдшера, середніх років, товстого за комплекцією.

6) Антон Німий, селянин с. Тринчук, Кам'янецького повіту, із солдат більшовиків. Анархист-терорист – погромник. Товариш Малайдаха. Місцевий агітатор. Молодий, зараз побритий, по ночам переховується, боючись арешту. Живе постійно в с. Тринчуки. Як і Малайдах, завжди ходить озброєним» [23].

Таким чином, формування нової влади на Кам'яниччині за умов гетьманського перевороту 1918 р. супроводжувалося перманентним переслідуванням прибічників соціалістичного розвитку Української держави. При цьому політичні репресії застосовувалися не лише до осіб, які брали безпосередню участь у боротьбі з гетьманським режимом, але й до громадян, які займали активну державотворчу позицію в добу Центральної Ради. Серед останніх ми бачимо відомих державних, самоврядних та громадських діячів, які користувалися вагомим авторитетом серед жителів краю.

Список використаних джерел та літератури:

1. Григорчук П. С., Яременко О. І. Реалізація реформи органів державного управління та самоврядування в Подільській губернії в 1918 р. *Матеріали X-ої Подільської історико-краєзнавчої конференції* /ред. кол.: І. С. Винокур (відп. ред.), Л. В. Баженов, Ю. І. Блажевич та ін. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, 2000. С. 361.

2. Нариси історії Української революції 1917–1921 років /ред. кол.: В. А. Смолій (голова), Г. В. Боряк, В. Ф. Верстюк та ін. Київ: Наукова думка, 2011. С. 273.

3. Лозовий В. С. Поділля в період гетьманату (1918 р.): Навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: «Медобори», 2003. С. 6.

4. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі: ЦДАВО України), ф. 1793, оп. 1, спр. 94, арк. 4.

5. ЦДАВО України, ф. 1793, оп. 1, спр. 93, арк. 27.

6. Лозовий В. С. Поділля в період гетьманату (1918 р.): Навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: «Медобори», 2003. С. 6.

7. Адамський В. Р. Товариства «Просвіта» та Український національний союз у документах доби (за матеріалами Державного архіву Хмельницької області). *Вісник Державного архіву Хмельницької області «Подільська старовина»*. 2017. № 1. С. 163.

8. Адамський В. Р. Подільський губернський комісар (березень 1917 – квітень 1918 рр.): Дослідження. Документи. Матеріали. Хмельницький: ФОП Цюпак А. А., 2021. С. 240.

9. Адамський В. Р. Товариства «Просвіта» та Український національний союз у документах доби (за матеріалами Державного архіву Хмельницької області). *Вісник Державного архіву Хмельницької області «Подільська старовина»*. 2017. № 1. С. 163.

10. ЦДАВО України, ф. 1216, оп. 1, спр. 76, арк. 44 зв.

11. ЦДАВО України, ф. 1216, оп. 1, спр. 76, арк. 45.

12. Нариси історії Української революції 1917–1921 років /ред. кол.: В. А. Смолій (голова), Г. В. Боряк, В. Ф. Верстюк та ін. Київ: Наукова думка, 2011. С. 270.

13. Там само.

14. Пащенко О. М. Матеріали до життєпису / упоряд., вступна ст. В. Р. Адамський. Хмельницький: ФОП Мельник А. А., 2012. С. 316–317.

15. Там само. С. 318.

16. Токман Э. Из думского зала. Историческое заседание... *Подольский край*. 1918. 22 (9) августа.

17. «Просвіти» Поділля в добу Української революції (1917–1920): Документи та матеріали /упоряд., вступна ст. В. Адамський, Б. Кришук. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2014. С. 112.

18. Там само.

19. Там само. С. 113.

20. Там само.

21. Там само. С. 115.

22. Рекрут В. П. Нариси життя Гайсинщини. Українська революція (1917–1921 рр.): Події. Особи. Роздуми. Книга II: Боротьба за державність України в роки гетьманату та становлення Директорії УНР. Вінниця: ТОВ «Мерьюрі-Поділля», 2020. С. 102.

23. ЦДАВО України, ф. 1793, оп. 1, спр. 53, арк. 7–8 зв.

УДК 94 (477/43 | 44) «1918»

*Олександр Кравчук, кандидат історичних наук, доцент,
м. Вінниця*

ПРОГРАМА І ПРОТОКОЛ З'ЇЗДУ ХЛІБОРОБІВ У М. ОЛЬГОПІЛЬ 9 ЧЕРВНЯ 1918 РОКУ

У статті подані документи з історії хліборобського руху в Ольгопільському повіті Подільської губернії у 1918 р. Програма і протокол з'їзду хліборобів у м. Ольгопіль 9 червня 1918 р. засвідчує погляди представників цієї політичної сили на завдання регіональної політики гетьманської влади.

Ключові слова: *Українська Держава, Подільська губернія, Ольгопіль, хлібороби.*

У результаті нападів на поміщицькі маєтки в Ольгопільському повіті Подільської губернії у вересні 1917 – лютому 1918 рр., із загальної кількості 110 господарств, збереглись в цілості всього 2, а 34 – були цілком пограбовані [3, с. 55-56; 4, с. 32-38; 6, арк. 10]. Під час нападів не тільки руйнувались маєтки, а й розподілялись поміщицька земля, худоба і реманент. Практично всі великі господарства у тій чи іншій формі постраждали. Вартість збитків поміщиків становила щонайменше 200 млн. карб. [2, арк. 255 зв.]. Подібні процеси в усій Україні призвели до активізації хліборобського руху. Його частиною стали союзи земельних власників. Це були об'єднання діячів правого спрямування на основі захисту принципу приватної власності. Незважаючи на залучення до цих організацій заможних селян, у них домінували поміщики. Вони підтримали встановлення 29 квітня 1918 р. гетьманату на чолі з П. Скоропадським. З метою зміцнення влади у регіонах, у тому числі на Поділлі, проводились зїзди хліборобів-власників. Один із них відбувся 9 червня 1918 р. в м. Ольгопіль за участі 300 осіб [1, с. 241]. Осередки хліборобів вагомо впливали на внутрішню політику гетьманату. Так, відомий діяч цієї політичної сили О. Гіжицький підтримав призначення А. Тітаренка Ольгопільським повітовим старостою [7, арк. 16, 23]. Крім того, місцевий осередок союзу зніщював перевірку та розпуск місцевого земства [5].

Мета статті – привернути увагу до документів про з'їзд хліборобів в Ольгополі 9 червня 1918 р.

Делегати з'їзду хліборобів-власників в Ольгополі 9 червня «з метою придушення анархії, що триває в селах і загрожує голодом в нинішньому і майбутньому роках» ухвалили низку резолюцій, переданих представникам гетьманських органів влади. Зокрема, Головноуповноваженого уряду Української Держави при Австро-Угорській Східній армії в Одесі С. Гербеля учасники з'їзду повідомили, що вбачають «головну причину розрухи ... у відсутності влади на місцях», що призвело до «повної безкарності злочинних агітаторів, які заповнили повіт, волосні і сільські комітети». Учасники з'їзду для виправлення ситуації вважали необхідним обеззброєння населення, організацію поліції «з колишніх служивих чинів», встановлення контролю за діяльністю «повітових, волосних і сільських комітетів, а також і витратою ними суспільних сум», арешт «колишніх земських діячів з їх вилученням за межі України» [6, арк. 27]. Загалом, з'їзд ухвалив рішення утворити союз земельних власників Ольгопільського повіту та визначив низку організаційних заходів для цього. Також було зауважено важливість деяких економічних кроків. Значна їх частина спрямовувалась на відстоювання інтересів великих землевласників. Це, поряд із згаданими пропозиціями представникам влади у сфері управління, засвідчує консерватизм, в окремих моментах – реакційність поглядів великих землевласників Ольгопільського повіту.

Один із примірників програми та протоколу з'їзду міститься у фонді Р-1543 «Подільський губернський староста» Державного архіву Вінницької області [2, арк. 254-258 зв.]. Враховуючи важливість зазначених документів для вивчення історії Ольгопільського повіту в період гетьманату 1918 р., публікуємо їх мовою оригіналів за сучасною орфографією, із збереженням фонетичних особливостей першоджерел.

ПРОГРАММА

совещания хлеборобов в гор. Ольгополе 9 июня 1918 года

I

Приветственная речь Уездного Старосты и оглашение Грамоты Пана ГЕТМАНА.

II

Выборы Президиума.

III

Доклад г. Базарского о 1 и 2-м съездах хлеборобов в гор. Киеве.

IV

Доклад г. Александра Юшневского об объединении местных хлеборобов в уездный союз.

V

Информация (сообщения) с мест об общем положении в уезде.

VI

Вопрос о ликвидации возникших в последнее время институций / Земельной Управы и Комитета и Волостных Управ.

Сообщение временного Президиума Ольгопольской Уездной Земельной Управы о состоянии принятых дел последней.

VII

Вопросы о реорганизации уездной милиции. О комендатуре.

VIII

Вопросы - о восстановлении разоренных хозяйств и о разоружении населения. Об образовании комиссии для определения убытков. Закон об урожае.

IX

Вне-очередные заявления (Об уездном сельско-хозяйственном кооперативе, для заведывания имениями, оставленных владельцами) и др.

X

Вопрос о посылке делегации и выборы членов последней.

**ПРОТОКОЛ СЪЕЗДА ХЛЕБОРОБОВ В Г. ОЛЬГОПОЛЕ
9-го ИЮНЯ 1918 г.**

Заседание Съезда открывается вступительной речью Г. Уездного Старосты Титоренко, который оглашает Грамоту ЯСНО-ВЕЛЬМОЖНОГО ПАНА ГЕТМАНА СКОРОПАДСКОГО покрытую громким «СЛАВА», после чего был отслужен Молебен за процветание ДЕРЖАВЫ УКРАИНСКОЙ и Здравие ПАНА ГЕТМАНА.

Съезд приступил к выбору Президиума и были избраны:

Председатель Юшневский Алексей Петрович

Товарищ Председ.: Базарский Иван Иванович

Грушецкий Ипполит Дионисьевич

Левицкий Владимир Васильевич

Танасиенко Василий Григорьевич

В Секретари: Йокиш Нарциз Владимирович
Томашевский Эразм Владиславович
Маречек Иосиф Иосифович.

Председатель Съезда А. П. Юшневский предлагает послать приветственную телеграмму ЯСНО-ВЕЛЬМОЖНОМУ ПАНУ ГЕТМАНУ, каковое предложение единогласно принимается.

Поручено Президиуму составить текст телеграммы.

Прочитывается порядок дня:

1. Приветственная речь Уездного Старосты и оглашение Грамоты ПАНА ГЕТМАНА.

2. Выборы Президиума.

3. Доклад Г. Базарского о I и II Съездах Хлеборобов в г. Киеве.

4. Доклад Г. Александра Юшневского об объединении местных хлеборобов в уездный союз.

Информация (Сообщение) с мест об общем положении в уезде.

6. Вопрос о ликвидации возникших в последнее время институций: Земельной Управы, Комитета и волостных управ.

Сообщение временного Президиума Ольгопольской Уездной Земельной Управы о состоянии принятых дел последней.

7. Вопросы о реорганизации уездной Милиции. О комендатуре.

8. Вопросы о возстановлении разоренных хозяйств и о разоружении населения. Об образовании Комиссии для определения убытков. Закон об урожае.

9. Вне очередные заявления (об уездном сельскохозяйственном Кооперативе, для заведывания именными оставленных владельцами) и другие.

10. Вопрос о посылке делегации и выборы членов последней.

ПО ПУНКТУ 3-му - :

Доклад члена Базарского о I и II-м Съездах Хлеборобов в г. Киеве. Им оглашены 12-ть главных тезисов принятых на съездах. Постановлено присоединиться к Постановлениям Киевского Съезда.

ПО ПУНКТУ 4-му - :

Доклад Александра Петровича Юшневского о необходимости скорейшего объединения всех хлеборобов в союз земельных собственников для защиты своих законных интересов. В своей речи докладчик описывает крайне печальное положение в

Ольгопольском уезде, где сельские хозяйства оказались разоренными. Убытки достигают сотни миллионов рублей. Докладчиком было изложено содержание Устава Земельных Собственников Подольской губернии.

Съезд постановил: образовать уездный союз Земельных Собственников Ольгопольского уезда на основании Устава Союза Земельных Собственников Подольской губернии, утвержденный Винницким Окружным Судом 22 Декабря 1917 года за № 9778.

Избран Уездный Совет Союза Хлеборобов из 12 человек. В состав Совета оказались избранными:

1. Новицкий Адольф Францович
2. Томашевский Владислав Гвидонович
3. Юшневский Александр Петрович
4. Герлянд Николай Алексеевич
5. Иокиш Нарциз Владимирович
6. Карачевский Зенон Теофилович
7. Гижицкая Елена Ивановна
8. Танасиенко Василий Григорьевич
9. Базарский Иван Иванович
10. Сытник Константин
11. Токарь Иоаким Никитович и
12. Суховский Иван Дмитриевич

Г. Гижицкий предлагает просить выбранный совет обратить внимание на экономическое улучшение в волостях; как развитие сельско-хозяйственных складов, кооперативов и тому подобных улучшений. Съезд единогласно принимает предложение оратора. Дальше Г. Гижицкий предлагает обложить Членов Союза Земельных Собственников взносом в размере 25 коп. с десятины, а в случае необходимости и больше для покрытия расходов союза. Предложение единогласно принимается.

ПО ПУНКТУ 5-му - :

Г. Паук кр. С. Севериновки, Каменской волости, сообщает о нежелании односельчан давать людей на гвардию ПАНА ГЕТМАНА, находит необходимым реорганизовать на местах местные Комитеты и принять самые строгие меры против агитаций.

Г. Пуликовский, кр. с. Болгана, Каменской волости, указывает, что в волостях бывают случаи потравы на посевах, при том ведутся

агитации против интеллигенции, которая выражается к призыву резать «буржуев».

Г. Танасиенко кр. с. Бандуровки, Пятковской волости, сообщает о массовой порубке леса, просит организовать охрану либо обратиться к Австрийскому Командованию за помощью, так как это отразится в будущем на экономическом положении даже самой УКРАИНСКОЙ ДЕРЖАВЫ в получении нужных материалов.

Г. Мемет, из с. Волчка, Демовской волости, указывает, что несмотря на запрещение Уездной Земельной Управы не запахивать толоки для весеннего посева, все таки местный Земельный Комитет произвел запашку и засеял. На днях у него выкосили люцерну ночью. Приходит к убеждению, что для борьбы с анархией необходимо принять немедленно решительные меры.

Г. Маковский, из с. Флиорины, Бершадской волости, настаивает на том, чтобы местные хлеборобы каждого села указали претупный элемент и главарей.

Г. Босый, из с. Волчка, Демовской волости, докладывает о состоявшемся съезде крестьян окрестных сел в с. Демовку для протеста против ГЕТМАНСКОЙ власти и для обсуждения вопроса о преследовании тех хлеборобов, которые принимали участие в I-м Съезде Хлеборобов в г. Киеве.

Вообще все докладчики указывали на тяжелое положение в уезде, на случаи насилий над хлеборобами.

Г. Уездный Староста в ответ на заявления с мест просит впредь о каждом отдельном случае нарушения порядка доводить до его ведома для того чтобы он мог сейчас прекратить безчинство.

Староста оглашает текст телеграммы Г. Губернского Старосты о восстановлении должностей Волостных Старшин и Сельских Старост.

Г. Товарищ Прокурора заявляет, что по многим вышеупомянутым делам уже ведется судебное следствие.

ПО ПУНКТУ 6-му: -

Сведения о состоянии принятых дел Уездной Земельной Управы, докладывает Член Управы Танасиенко, из какового доклада видно, что многих дел не оказалось налицо.

Г. Паук настаивает на немедленном открытии земства в дореволюционном составе, впредь до разработки нового закона о земстве. Александр Петрович Юшневский предлагает просить

Правительственную Ревизию Земской Управе. Товарищ Прокурора Г. А. Мазаракый предлагает кооптировать двух членов Земской Управы от хлеборобов, и немедленно открыть Управу и одновременно произвести ревизию ее.

ПОСТАНОВИЛИ: ходатайствовать перед Министром Внутренних Дел и Губернским Старостой о восстановлении деятельности Уездной Земской Управы, призвавши для этого дореволюционный состав ее, «цензовой» коопетировать к ним двух Членов от хлеборобов, а равно и о назначении Правительственной Ревизии ее.

От хлеборобов в Члены Уездной Земской Управы избраны единогласно Базарский и Мемет.

ПО ПУНКТУ 7-му: -

Участники Съезда А. С. Гижицкий, Александр П. Юшневский, Свицерский и др., а также и Товарищ Прокурора указывают на полную дезорганизацию ныне существующей уездной милиции, на неудовлетворительность ее как в качественном так и в количественном отношениях, на то, что благодаря этому встречаются почти непреодолимые затруднения в деле отправления правосудия, производства предварительных следствий, поимки преступников и т. п.

Съезд постановил: ходатайствовать о том, что бы в державную варту назначались преимущественно благонадежные хлеборобы, при чем должности высших чинов варты предоставлялись боевым офицерам из хлеборобов, что бы в уезде организован был конный отряд державной варты.

А. С. Гижицкий, Г. А. Мазаракый и др. указывают Съезду на то что учреждение (еще социалистическим правительством Центральной Рады) Ольгопольской Уездной Комендатуры в настоящее время ничем не оправдывается, что уездный Комендант Мацан, арестованный было Австрийскими военными властями, проявляет нетактичность, допуская свое вмешательство не только в деятельность чинов администрации но и Прокурорского надзора. Таким образом в настоящий тревожный для уезда момент создается не единство власти, а обратное последнему положение.

Весьма желательным и целесообразным является упразднение уездной комендатуры, многочисленной по своему штату, на содержание которой расходуются значительные от казны суммы, с передачей обязанностей Начальника Гарнизона и заведывания

демобілізаційної комісією містному Уездному Воїнському Начальнику. Указано було, що состоящий при том же уездном Коменданте охранный отряд сформирован был в Проскурівському уезді, населення якого распропагандировано більшовиками, состоит из людей ненадежных, при чем часть чинов этого отряда обвиняется уже в вимогателстві, в расстреле арестанта (о чем ныне ведутся предварительное следствие и дознания):

Г. Мазаракій пропонує ходатайствовать перед Правительством о том, що бы денежные суммы, ныне ассигнуемые на содержание охранного отряда отпущены были на содержание конного отряда уездной державной варты.

Съезд единогласно постановляет: ходатайствовать об упразднении уездной комендатуры и об ассигновании денежных сумм, ассигнуемых ныне на охранный отряд, на содержание конного отряда уездной державной варты.

ПО ПУНКТУ 8-МУ:

Товарищ Председателя Съезда г. Грушецкий, Мемет, Сытник и др. указали, что благодаря усиленной агитации, восстановление порядка и нормальной жизни в уезде, возврат на места землевладельцев и арендаторов имений, восстановление разрушенных экономий возможно только при условии – активной и самой энергичной борьбы с преступной агитацией, полного разоружения населения, ареста и безусловной высылки из сел на возможно продолжительное время за пределы Украины агитаторов и вообще неблагонадежных лиц.

Съезд единогласно постановляет: 1) предложить членам союза хлеборобов указывать Уездному Старосте агитаторов, для высылки их за пределы Украины на возможно продолжительное время. 2) Просить Австрийское командование принять самые энергичные меры для скорейшего восстановления хозяйств и водворения хлеборобов на места, а о высылке наиболее неблагонадежных лиц, в возможно скором времени, на работы, в Австрию. 3) Ходатайствовать об изменении закона о праве на урожай, в той смысле, чтобы весь урожай был возвращен собственнику земли, или арендатору, а посеявшему лицу были возмещены расходы по производству посева. 4) Принять все меры для разоружения населения. 5) Довести до сведения Правительства Украинской Державы о губительном положении озимого урожая будущего 1919 года, в виду того, что во многих местах паровые поля целиком

обсеменены крестьянами, так что не представляется никакой возможности приступить к вспашке пара.

Вместе с тем Съезд признавая, что ранее восстановления разоренных хозяйств, представляется крайне необходимым учреждение Правительством особых комиссий, каковые на местах должны произвести точную оценку причиненных убытков, ПОСТАНОВИЛИ: ходатайствовать о немедленном назначении Правительственной Оценочной Комиссии для выяснения размеров убытков.

Председатель Алексей Юшневский просит войти в предложением в Земскую Управу, что бы были удалены все те служащие Управы, а также сельские учителя, которые участвовали в преступной агитации, послужившей разорению страны.

Предложение это Съездом принято.

Председатель Уездной Комиссии коннозаводства Иосиф Душинский предлагает в виду исключительно трудных условий в Ольгопольском уезде, дабы предоставлен был специальный отряд Австрийских войск для содействия Комиссии коннозаводства и скотоводства по Ольгопольскому уезду с директивами не останавливаться ни перед какими мерами, даже самыми крайними, так как Ольгопольский уезд граничит с Бессарабией, куда уведится лучший инвентарь ограбленных экономий, просит Съезд Хлебобобов поддержать его ходатайство перед Австрийскими властями.

Съезд постановил: поддержать это ходатайство.

Председатель Съезда Мирowych Судей оглашает телеграмму Губернского Старосты и просит указать из среды Мирowych Судей лиц, которых желательно рекомендовать в состав участковых Комиссии, а также в Члены Уездной Комиссии о праве на урожай.

Съезд единогласно предлагает следующих лиц: В Уездную Комиссию Александр Петрович Юшневский

По первому Мировому участку Николай Алексеевич Герлянд

По второму - - - - Константин Емельянович Тарасевич

По третьему - - - - Василий Иванович Торопьяно

По четвертому - - - - Сергей Степанович Танасиенко

По пятому - - - - Иван Ефремович Белецкий

По шестому - - - - Леонард Каэтанович Якубовский

По седьмому - - - - Александр Трифонович Данилов

По восьмому - - - - Иван Станиславович Верцинский

По девятому - - - - Александр Венедиктович Колтуновский

По десятому - - - - Павел Александрович Соколов

По одиннадцатому - Константин Адольфович Добровольский

По двенадцатому - - - Франц Петрович Полтович.

Александр Петрович Юшневский познакомил собрание с программой сельско-хозяйственного кооператива. Съезд высказывает пожелание чтобы такой же кооператив был открыт при Ольгопольском Союзе Хлеборобов.

Александр Петрович Юшневский предлагает образовать биржу труда для сельско-хозяйственных служащих. Предложение принято.

Съезд постановил: избрать делегацию для поездки в г. Одессу к высшему Австрийскому Командованию для разрешения вопроса о разоружении населения, восстановлении хозяйств и проч.

Были избраны следующие лица:

Александр Степанович Гижицкий

Генрих Петрович Липковский

Граф Эдуард Викторович Чарнецкий

Алексей Петрович Юшневский

Депутат I-ой Госуд. Думы Николенко

Иосиф Захарьевич Оструг

Петр Каэтанович Сытник

Затем избраны делегаты для поездки в г. Киев с докладом ЯСНОВЕЛЬМОЖНОМУ ПАНУ ГЕТМАНУ и Г. Министру Внутренних Дел о положении на местах и восстановлении деятельности Земства, в следующем составе:

Владислав Иванович Бржозовский

Иван Иванович Базарский

Ипполит Дионисьевич Грушецкий

Александр Степанович Гижицкий

Аким Никитович Токарь

Константин Сытник

Сченсний Степанович Милобендзкий

Петр Грушецкий

Александр Петрович Юшневский предложил, чтобы при оценке разграбленного имущества имелась в виду существующая в настоящее время рыночная ценность разграбленных предметов.

Съездом предложением это принято.

Оглашается текст приветственной ПАНУ ГЕТМАНУ телеграммы, следующего содержания: Киев. ЯСНОВЕЛЬМОЖНОМУ ПАНУ ГЕТМАНУ. Союз хлеборобов Ольгопольского уезда, в организационном своем собрании, отслужив молебен о ВАШЕМ, ЯСНОВЕЛЬМОЖНЫЙ ПАН ГЕТМАН, здоровья, приносит ВАМ уверение в своей преданности и выражает надежду на то, что с установлением твердой власти наступит успокоение и умиротворение и возрождение нашей дорогой родины.

Единоголосно принятый Съездом.
В 8 часов 10 минут заседание закрывается.

Председатель I-го Съезда хлеборобов
в Ольгопольском уезде А. Юшневский

Товарищи председателя: Базарский
Грушецкий.

Секретари: Иокиш
Томашевский.

Список використаних джерел та літератури:

1. Антонишин А. П. Діяльність політичних партій на Поділлі в період Гетьманату Павла Скоропадського. // Наукові записки Вінницького держ. пед. ун-ту. ім. М. Коцюбинського. Сер. Історія. Вінниця, 2008. Вип. 13. С. 240–244.
2. ДАВіО, ф. Р-1543, оп. 1, спр. 1.
3. Куташев І. В. Селянський рух доби Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918 рр.): Монографія. К.: Видавництво ім. М. Драгоманова, 2012. 184 с.
4. Лозовий В. Правосвідомість селянства в період Української революції 1917-1920 рр.: історичний аспект: Монографія. Кам'янець-Подільський, 2011. 112 с.
5. Хроника // Слово Подолі. 1918. 18 июля. С. 2.
6. ЦДАВО України, ф. 1216, оп. 1, спр. 76.
7. ЦДАВО України, ф. 1793, оп. 1, спр. 104.

УДК 355.48(477.43-22 Нова Ушиця) «1919/1920»

*Олександр Завальнюк, доктор історичних наук, професор,
м. Кам'янець-Подільський*

УКРАЇНСЬКЕ ВІЙСЬКО В БОЯХ ЗА НОВУ УШИЦЮ ТА ЇЇ ОКОЛИЦІ У 1919-1920 РР.

Висвітлюється бойова діяльність українського війська частково проти денікінців і в більшій мірі у протистоянні з Червоною армією - за місто Нова Ушиця (з околицями) Подільської губернії, яке у його різномасштабних наступальних/оборонних операціях 1919-1920 рр. було етапним у локальному витісненні противника і поширенні свого контролю над центральною та південно-східною частинами території регіону або ж стримуванні наступу переважаючих сил противника у західному напрямку і забезпеченні у тій складній і загрозливій ситуації короткочасних умов для продовження діяльності державного центру УНР у Кам'янці-Подільському, його захисту та останньої евакуації у листопаді 1920 р.

***Ключові слова:** Нова Ушиця, околиці, українське військо, денікінці, Червона армія, наступальні і оборонні військові операції, військово-технічне забезпечення.*

В історіографії збройної боротьби в Україні 1919-1920 рр. основну увагу звернено на широкомасштабні, динамічні воєнні події, які найбільшим чином впливали на долю історичного протистояння. Це стосується як загальнонаціональної картини подій, так і її регіональних складових. Разом з тим залишається не до кінця з'ясованою проблема, пов'язана із боями за малі і середні міста, контроль над якими у підсумку давав змогу просуватися у заданому напрямку, поширювати свій вплив на конкретні території з цивільним населенням і перетворювати їх на свою базу матеріального постачання та проведення мобілізації чоловічого населення з метою компенсування понесених втрат у живій силі. Одним із таких міст, яке неодноразово опинялося в епіцентрі воєнних дій, була невелика Нова Ушиця - повітовий центр у західній частині Поділля, який був своєрідною брамою на шляху до таких подільських міст, як Бар, Жмеринка, Могилів-Подільський та ін. - у східному напрямку, містечок Миньківці, Дунаївці,

Городок, Чемерівці та м. Кам'янця-Подільського – у західному та південному.

Нова Ушиця та її околиці десятки разів фігурували в бойових звітах підрозділів українського війська і Червоної армії за вказаний період, що свідчило про їхню важливість для непримиренних сторін, які виконували накази свого командування і докладали максимум зусиль для їх виконання. Про складний перебіг воєнних зіткнень та їх проміжні та завершальні наслідки піде мова далі.

Уперше зазначене повітове місто прозвучало у бойових донесеннях в квітні 1919 р., коли в ході другої російсько-української війни, яка призвела до захоплення військами Червоної армії значної території Київщини, Волині (західна частина регіону була під контролем польського війська) й Поділля. Їхня стратегічна мета полягала в тому, щоб, розгромивши сили Дієвої армії УНР, які прикривали Кам'янець-Подільський з проскурівського напрямку, вийти до кордонів Угорщини і допомогти новопосталому там комуністичному режиму Бела Куни утриматися при владі, посприявши таким чином поширенню т. зв. соціалістичної революції в капіталістичну Європу. Однак синхронізувати обидва процеси московським політикам і військовим не вдалося, оскільки геополітична ситуація у зв'язку з «угорським питанням» розв'язалася не на користь комуністів.

Щодо Нової Ушиці, то, користуючись загальною ситуацією на російсько-українському фронті і поразками розчленованої Дієвої армії УНР, то, як непереконливо свідчить одне із мемуарних джерел, у ніч з 7 на 8 квітня створені більшовиками місцеві озброєні загони витіснили з міста українські частини і взяли його під свій контроль. Після того об'єднаний партизанський загін спрямував свою увагу на кам'янець-подільський напрям [2, с. 218]. У «Нарисах історії Поділля» (1990) стверджується, що Нову Ушицю визволили небагато чисельні підрозділи 2-ї української радянської дивізії, якою командував О. М. Ленговський, 11 квітня [9, с. 213]. Зрештою, остання дата видається більш вірогідною, оскільки м-ко Дунаївці, яке знаходилося на відстані 26 км від нього, ті ж війська захопили через 3 дні, 14 квітня [5, с. 240]. Взагалі значних боїв за місто у той час не було. Однак його втрата негативно позначилася на становищі мікрорегіону, який до того підпорядковувався українській владі і надавав їй певні матеріальні і продовольчі ресурси. Із проголошенням в місті і повіті радянського режиму

проводилася нав'язана з центру нова політика, пов'язана із переслідуванням українських діячів, військовиків (петлюрівців, оголошених ворогами), припиненням діяльності «Просвіти», інших патріотичних організацій, а також вилученням у місцевого селянства через масову грабіжницьку продрозкладку великої кількості продовольства для війська, яке підкорювало українські терени, і голодуюче населення промислових центрів Росії. Ця політика тривала до початку червня 1919 р., коли стратегічна ситуація на українсько-російському фронті докорінно змінилася і призвела до відновлення в кількох подільських повітах, зокрема і Ушицькому, суверенітету УНР.

Підполковник (на той час) О.Удовиченко, який брав активну участь у реалізації стратегічно-оперативного плану, розробленого в Штабі Української армії, наголошував, що загальний наступ зі Східної Галичини розпочався за наказом Головного Отамана С. Петлюри 2-3 червня 1919 р., маючи за мету повернути, зокрема, втрачені раніш подільські терени. Стратегічне завдання полягало в тому, щоб якомога швидше зламати опір частин Червоної армії, відкинути їх з раніш захоплених позицій і вийти на лінію Старокостянтинів-Деражня-Нова Ушиця, що дозволило б взяти під український контроль залізничну колію Старокостянтинів-Проскурів-Кам'янець-Подільський і провести мобілізацію чоловічого населення у визволених повітах [14, с. 68].

Щодо здійснення безпосереднього походу на Нову Ушицю в ході наступу правої групи військ, який відбувався дещо сповільнено, не так успішно, як планувалося, то спочатку треба було здолати опір противника на важливому кам'янець-подільському, а згодом і на дунаєвецькому напрямках. На першому із них вдалося досягти очікуваного результату 3 червня, однак противник, який відступив, через два дні, перегрупувавшись, перейшов у контрнаступ, щоб відвоювати Кам'янець-Подільський. 2-а стрілецька дивізія (О. Удовиченко) зуміла витримати удар і, зі свого боку, перейшла у наступ на поріділі війська противника, відкинула його із необладнаних належно позицій. Успіх був на боці української дивізії. Через кілька днів вона вступила у Дунаївці, де отримала певне підсилення, а згодом, разом з іншими українськими підрозділами, перейшла у наступ на новоушицькому напрямку. Як наголошував генерал-хорунжий Генерального штабу М. Капустянський, ситуація тут погіршувалася пересіченою

територією, відсутністю залізниці, шосейного і бідністю ґрунтових шляхів, якими мало наступати військо і переміщатися обози. На використання останніх негативно впливали щедрі літні опади. Позитивним для наступу у зазначеному напрямку була відсутність значних річок як складних природних перешкод. За тим же джерелом, важливим для проведення наступальної операції була наявність на схід від залізничного шляху Шепетівка-Проскурів-Кам'янець-Подільський, тобто і в Ушицькому повіті, населення, прихильного до українського війська [17, с. 102, 103, 104].

Напередодні проведення наступальної операції військ правої групи у перших числах червня командир 3-ї стрілецької дивізії, згодом перейменованої у 3-ю Залізну дивізію, отримав відповідний наказ про просування у напрямку на Кам'янець-Подільський-Дунаївці-Нову Ушицю-Вапнярку [15, с. 44]. Інших наказів не поступало. Наступ розгортався вдало. Великих сил, які могли зірвати його, тут зосереджено не було, хоча в розпорядженні противника були і стрілецькі, і артилерійські групи. У праці М. Капустянського помилково зазначено, що наступ на Нову Ушицю розпочався 8 червня [17, с. 129]. З цим рішуче не погоджується О. Удовиченко, який власне і віддав наказ про наступальні дії у тому напрямку, після виходу із Дунаївців. Він категорично стверджує: «Я вирішив продовжувати наступ. Напрямок: м.м. Міньківці, Нова Ушиця. Початок наступу: 13 червня, зранку» [14, с. 53].

Як свідчать інші джерела, авангардні сили не зустріли сильного опору менш чисельних груп противника, які, хоч і відступали, проте відповідали вогнем на просування українських полків. Близько 17:00 того ж дня полк П. Шандрука увійшов до м-ка Міньківці. Його зустріла єврейська делегація на чолі з рабином, демонструючи привітність до визволителів (щоправда, перед тим молоді євреї покинули рідне містечко і приєдналися до червоноармійців, які відступили у бік Нової Ушиці). Наступного дня війська відновили рух до повітового центру. За ніч противник отримав підкріплення піхотою і майже 200 кавалеристами. Основні бої розгорілися 14 червня, за 2 км від міста. В авангарді дивізії йшли 9-й стрілецький і 8-й чорноморський полки. Противник вперто оборонявся. По полудні українці увійшли в Нову Ушицю. Воїнів радо вітали місцеві жителі, які не сприймали комуністичних порядків, нав'язаних підрозділами Червоної армії. Враховуючи

раніш отриманий наказ, 3-я дивізія вирішила рухатися вперед. У місті залишилися поранені бійці, яких розмістили у шпиталі, а також 8 осіб, що обслуговували розміщену тут базу постачання [16, с. 58, 68].

Спочатку було вирішено взяти під контроль район навколо міста. Одним із перших завдань стало очищення від противника с. Великі Струги (2 км на південь від Нової Ушиці), а потім наступ на м-ко Вербовець, де проходили вуличні бої. Важкий бій, який затягнувся до пізньої ночі, відбувся за м-ко Муровані Курилівці. Після здобутої зв'язки воїни О. Удовиченка мали намір рухатися в бік Могилева-Подільського, щоб перервати залізничну комунікацію із Жмеринкою, а потім вдарити по Вапнярському залізничному вузлу. Однак несподівано стало відомо, що ще 16 червня до Нової Ушиці з боку м-ка Заміхів увійшов загін червоноармійців (на озброєнні у нього була артилерійська батарея), який пограбував місцеве єврейське населення, викрав усі заготовлені для українських вояків запаси ліків, перервав телеграфний та телефонний зв'язок і позбавив дивізію можливості користуватися її тилом. Тоді ж командир дізнався про прорив української оборони і загрозу м. Проскурова [17, с. 107; 14, с. 56]. Щоб виправити становище і відновити зв'язок з штабом української армії (існувала загроза опинитися відрізними від інших дивізій, що воювали на інших напрямках), вирішили тимчасово припинити наступ і повернути до Нової Ушиці. Цей маневр протяжністю майже 40 км було проведено скрито вночі 18 червня. На ранок з'ясувалося, що в місті противника немає – його він покинув напередодні. Поранених воїнів, яких лікарі представили як жителів із навколишніх сіл, що потрапили під випадкові артобстріли, червоноармійці не зачепили [15, с. 70]. 23 червня штаб 12-ї радянської дивізії інформував, що їхні війська ведуть бої на південних захід від Нової Ушиці, а кавалерія вчинила набіг на передмістя повітового центру, звідки вибила українських вояків, після чого їхній штаб спішно відправився у кам'янець-подільському напрямку [13, с. 322-323].

У першій декаді липня ситуація на російсько-українському фронті ускладнилася, що було пов'язано із чисельною перевагою та просуванням противника в районі Проскурова. 10 липня червоноармійці, які наступали із жмеринського напрямку, несподівано захопили Нову Ушицю, знову загрожуючи глибоким

тилам 3-ї стрілецької дивізії. Щоб військо не потрапило в ізоляцію із усіма можливими негативними наслідками, полковник О. Удовиченко, який з авангардом знаходився у Котюжанах, спрямував дивізію до Нової Ушиці. Подолавши майже 40 км на схід, нічним маневром, війська прибули до вказаної геолокації і без особливих ускладнень вибили звідти противника, а потім переслідували його в напрямку на Ялтушків. Після цього О. Удовиченко повів військо до Проскурова, для допомоги лівому флангу, який опинився у складному становищі [14, с. 99]. На якийсь час повітовий центр залишився без захисту. 15 липня підрозділи Червоної армії захопили Нову Ушицю. Завдання щодо повернення під український контроль Ушицького району отримала 2-а стрілецька дивізія і повстанці Ю. Тютюнника. 16 липня, побоюючись удару групи Запорізька Січ, противник спішно залишив адміністративний центр повіту [17, с. 166, 169]. Бої проходили значно східніше.

Ситуація серйозно змінилася, коли із-за Збруча на Поділля перебазувалася майже 50-тисячна Українська Галицька армія. Її бійцям виділили райони для відпочинку і відновлення боєздатності після боїв з польською армією Ю. Галлера. III корпус УГА спрямували в район Нової Ушиці, де він взяв під контроль повітове місто і низку навколишніх сіл. З 4 серпня він перемістився в район Бар-Ялтушково, а через 9 днів перейшов поближче до Вінниці, звідки мав продовжити рух на Київ [3, с. 17-27]. Нова Ушиця до осені знаходилася в глибокому тилу українського війська і жила у відносному спокої, без бойових потрясінь і загрози життю місцевому населенню.

Ситуація змінилася восени, після того, як Київ, Київщина і значна частина Волині та Поділля опинилися в зоні білогвардійсько-української війни, що тривала у вересні-листопаді 1919 р. Після припинення бойової діяльності УГА проти денікінського фронту на початку листопада, наддніпрянській армії довелося одній нести весь тягар боротьби проти ворога, вимушено залишати території і відступати у західному напрямку. Денікінці зуміли захопити Могилів-Подільський і Жмеринку. 11 листопада отаман В. Тютюнник, днем до того призначений новим командуючим Дієвої Армії УНР, наказав Запорізькій групі вийти на лінію Озаринці-Вербовець-Нова Ушиця* і звідти відбити ворожий наступ. Група полковника О. Удовиченка, яка зазнала

серйозних втрат у попередніх боях з денікінцями, під командуванням полковника В. Ольшевського (замінив діючого командира через його хворобу) відтягувалася до Нової Ушиці [6, с. 243].

Наступного дня сюди прибув Головний Отаман С. Петлюра разом із Головним державним інспектором В. Кедровським. Вночі керівник держави і війська провів з командармом і командирами дивізій військову нараду. Мова йшла про несприятливу для українців воєнно-стратегічну ситуацію на фронті і недопущення переходу частини території Поділля і Волині під російський контроль. Головною метою цієї наради було, як наголошує М.Ковальчук, з'ясувати ставлення командного складу армії до ідеї порозуміння з Польщею та отримання військової допомоги від неї [5, с. 247]. С. Петлюра заявив, що «поляки могли б зайняти Проскурів і Шепетівку. А українська армія, зосередившись в районі Старокостянтинова, і, будучи забезпеченою на крилах поляками, могла б реорганізуватися і відпочити» [9, с. 327]. Консолідованої відповіді на поставлені запитання не було вироблено. Тож не випадково, що через півмісяця до цієї проблеми повернулися знову – на цей раз у Старокостянтинові, де було проведено спеціальну політичну нараду.

Щодо Нової Ушиці, то С. Петлюра тут не затримався, оскільки треба було швидко домовлятися з поляками і вирішувати долю Кам'янця-Подільського та навколишньої території, до якої входив і Ушицький повіт, перед загрозою її втрати у протистоянні з денікінцями. Попри натиск ворога, українці якийсь час ще утримували свої позиції в повітовому центрі, але недовго. 16 листопада командарм наказав Запорізькій групі залишити займані позиції і відійти на схід, контролюючи при цьому Нову Ушицю і шлях на Дунаївці (він вважався єдиним у комунікації новоушицької військової групи з Кам'янцем-Подільським). А вже наступного дня, коли стало відомо про від'їзд вищих органів УНР з тимчасової резиденції республіки і перехід її під польський військовий контроль (домовленості про це сторони досягли 13-14 листопада), запорожці покинули повітовий центр [17, с. 427, 430, 431; 6, с. 443-444]. Щоправда, тут у шпиталі продовжували лікуватися майже 200 бійців УГА, які раніше захворіли на тиф і були цілком небоєздатними. Після того, як білогвардійці просунулися в район Бара, В. Гюпюник 16 листопада наказав

відвести зведену Запорізька дивізію до Нової Ушиці з тим, щоб при потребі спрямувати війська в район Проскурова на допомогу його захисникам. Крок виявився доцільним, адже вже через два дні денікінці зі Жмеринки розпочали рух на Деражно, де перемогли Волинську дивізію [6, с. 258, 261]. А 22 листопада півтора тисячі денікінців залізницею дісталися ст. Проскурова, яку ніхто не захищав. Їхнє завдання полягало в тому, щоб розгромити залишки Дієвої армії УНР, що зосередилися вздовж залізниці Проскурів-Шепетівка. Власне, 28 листопада вони зуміли вибити залишки Армії УНР із Старокостянтинова, значно погіршивши становище українців [11, с. 173].

Того самого дня, коли Проскурів перейшов під денікінський контроль, подібна доля спіткала і Нову Ушицю. Сюди без бою увійшов небагаточисельний Дністровський загін полковника Д. Тугана-Мірзи-Барановського. Два кінні козачі полки (2-й Лабінський і 2-й Таманський) спішно отримали нове завдання і відправилися до залізниці, щоб нею дістатися на фронт під Козятином, де йшли бої з підрозділами Червоної армії. У місті залишився лише Кримський кінний полк (40 шабель, 120 багнетів), який з часом отримав завдання рухатися на Проскурів. 24 листопада він взяв під контроль м-ко Дунаївці, наступного дня він добрався до кінцевої мети [6, с. 266, 267]. Як видно, у Новій Ушиці денікінці перебували менше двох днів, утім встигли запровадити свої «великоросійські» порядки: скасували дію законів УНР, запровадили в обіг свої грошові знаки, призупинили українське національно-культурне життя, змінили національний склад керівних органів - міської управи та повітової народної управи (з них вивели українців і увели проросійські елементи, які підтримували ідею «єдиної і неділимої Росії») [4, с. 329]. Хворих галичан вони не чіпали, оскільки між двома арміями було укладено відповідну угоду. Після відходу Кримського кінного полку населення Нової Ушиці на якийсь час залишилося без уваги військових, жило, умовно кажучи, мирним життям.

У грудні залишки армії Денікіна покинули подільські терени і направилися до Одеси. До кінця року боїв в районі Нової Ушиці більше не було - вона потрапила під польський військово-цивільний контроль. Попри те, командування Червоної армії намагалося витіснити із правобережної частини подільського Придністров'я залишки денікінських військ і у лютому 1920 р.

наказало своїй 30-й дивізії спрямувати одну бригаду в район Кам'янець-Подільський-Нова Ушиця-Студениця з метою «ліквідації решти частин противника на лівому березні Дністра», не допускаючи переходу за цю прикордонну річку «навіть розвідувальних груп, виходячи із політичних міркувань». Як встановила радянська розвідка, у вказаному районі дислокувався польський 149-й піхотний полк [13, с. 335, 340, 342], а в лютому-березні в районі Нової Ушиці формувалася під командуванням полковника Смагля загін імені Кошового Отамана І. Сірка, який мав як піхоту, так і кінноту. Ці підрозділи, в міру можливості, надавали допомогу польським частинам: проводили кінну розвідку, відбивали червоноармійські атаки, надавали охорону, прикривали гарматні батареї. У першій половині березня, на прохання польського командування про допомогу від українського війська, полковник О. Удовиченко особисто повів в атаку бійців 2-ї стрілецької дивізії (таку назву мала тоді 3-я Залізна дивізія), щоб відбити несподіваний напад підрозділу Червоної армії на Нову Ушицю. Ця історія закінчилася успішно для українського загону [16, с. 35, 40]. Надалі в цьому районі спостерігалася затишшя.

Ситуація змінилася з початком польсько-українсько-радянської війни у квітні 1920 р. Невдачі польського і українського військ під Києвом призвели до того, що, починаючи з червня, їм довелося відступати у західному напрямку. Бої повернулися і в західну частину Поділля. 3-я Залізна стрілецька дивізія (ця назва в Армії УНР відновилася наприкінці травня 1920 р.), щоб стримати фронт, який стрімко руйнувався, отримала завдання зупинити противника на шляху Нова Ушиця-Китайгород та Нова-Ушиця-Дунаївці, використовуючи для цього усі можливі природні перешкоди і даючи можливість основним силам відійти до Галичини, де планувався новий рубіж оборони. Поставлене завдання було виконано. 8 липня Нову Ушицю зайняли частини кавалерійської бригади, а через 6 днів вся Армія УНР розмістилася на правому березі Збруча [1, с. 220; 16, с. 58].

Подальший хід подій призвів до поразок Червоної армії на території, підконтрольній Польщі, її відступу на територію Поділля.

З метою визволення цього регіону українське військо на початку третьої декади вересня розпочало широкомасштабну наступальну операцію на різних напрямках. Права група під

командуванням генерала О. Удовиченка не пізніше 23 вересня мала вийти в район Дунаївці, висунувши авангард до Нової Ушиці, а потім забезпечити проведення в Ушицькому повіті мобілізації. Першочергове завдання було виконано, і, не затримуючись на цій території, війська 3-ї Залізної стрілецької дивізії 25 вересня вирушили в бік повітового центру, проводячи необхідну кінну розвідку. Від неї стало відомо, що у с. Капустяни розквартирувався свіжий радянський полк, який до того залізницею прибув до Жмеринки з Росії. На його озброєнні виявилось 4 гармати. Утім першочерговим завданням стало відкинення противника, що знаходився у м-ку Миньківці, безпосередньо на шляху до Нової Ушиці. Українським військам тут протистояли 420-й і 363-й полки Червоної армії загальною чисельністю до 800 багнетів. Бій був важким і кровопролитним. Майже повністю було знищено 420-й полк. На полі бою, яке протягнулося від містечка і далі, нарахували майже 300 убитих і поранених червоноармійців**. Полонені повідомляли, що у Новій Ушиці знаходився загороджувальний загін, який готовий був карати на смерть усіх утікачів з фронту. Розстатися з Миньківцями і продовжити рух уперед українським частинам все ніяк не виходило через те, що у них був великий брак набоїв (у попередньому бою витратили велику кількість боезапасу, а в розпорядженні штабу дивізії запасів не було зовсім – постачальники застрягли коло Чорткова і не отримували від поляків дозволу на рух залізницею до станцій Гусятин-Дунаївці-Ярмолинці) [16, с. 118-126; 18, с. 235, 236].

30 вересня стало відомо, що противник нарешті покинув Нову Ушицю. Цю розвідувальну інформацію було підтверджено. 3 жовтня група військ перейшла у наступ і оволоділа містом. Однак вже вранці 4 жовтня*** з боку с. Великі Струги по ньому було завдано удару силами 3-х піхотних полків під артилерійським прикриттям. Відповідь не забарилася – бійці 3-ї Залізної дивізії пішли у переможний контрнаступ, відкинули наступаючих на попередні позиції, знищивши при цьому 80 осіб; ще 60 червоноармійців потрапили в полон; трофеями стали 2 кулемети, чимало набоїв [16, с. 127; 18, с. 266]. Очікуваного перепочинку втомлені воїни знову не отримали, оскільки вже наступного дня війська правої групи перейшли у наступ на ворога, який змушений був відступати на схід і разом з тим отримував

підкріплення в особовому складі через свій давній транспортний хаб у Жмеринці.

У Новій Ушиці на певний час, до особливого розпорядження командарма, залишилася 9-та бригада, як резерв групи військ. Сюди зі ст. Ярмолинці мали доставити усе необхідне для забезпечення бойової діяльності 3-ї дивізії. 8-ма бригада, розпочавши рух, потрапила під ворожий обстріл, що вівся з придорожного лісу, розташованого на схід від населеного пункту. За підтримки артилерійського вогню українцям вдалося подолати активний опір, який вівся кулеметами та гарматами, а також вибити противника з природної схованки. Відзначилися нещодавно мобілізовані в Ушицькому повіті селяни, які «билися добре», попри сильний вогонь противника. Після цього бригада увірвалася у м-ко Заміхів. Майже 150 червоноармійців були знищені українською кіннотою. Через тиждень 24-й курінь, який утримував містечко, змушений був залишити його після бою з більш чисельною групою «червоних», яка нараховувала до 400 багнетів і мала на озброєнні кулемети і гармати. Та ненадовго. Вночі бійці, кинувшись з багнетами на ворога із вигуками «Слава!» і демонструючи героїзм і відвагу, зуміли відтіснити його та відбити Заміхів. Щоправда, бої за нього із змінним успіхом продовжувалися упродовж кількох наступних днів, у підсумку курінь повернув собі контроль над містечком ціною значних втрат. Зокрема, важке поранення отримав командир 2-ї сотні хорунжий Гасан. Легша рана була у молодшого старшини, хорунжого Слободенюка. Командування сотнею перейшло до хорунжого Вірського. Як зазначалося у короткій історії цього військового підрозділу, усі воїни «сознавали свій долг перед убитими і раненими товаришами, рвалися з пилом вперед» [1, с. 120; 16, с. 128; 18, с. 268]. Однак втрати куреня на цьому не припинилися. 10 жовтня з тактичних міркувань довелося покинути Заміхів і зайняти позицію на лісовій галявині, за 2 версти на захід від населеного пункту. Бій на відкритій місцевості забрав життя хорунжого Заремби (поховали на цвинтарі у Новій Ушиці). Наступного дня українські бійці відбили містечко у червоноармійців, таким чином підсумувавши 7-денний період боротьби за нього [1, с. 120-121].

12 жовтня було укладено польсько-радянське перемир'я терміном на 21 день, яке розпочиналося через 6 діб. Союзники України збиралися завершити протиборство з росією. Ця подія

відразу не припинила бойових дій. Українське військо збиралося того ж дня розпочати наступ, утім через затримання на марші Окремої кінної дивізії (прибула до Нової Ушиці лише 13 жовтня), він змістився на 14 жовтня. Основні напрямки удару спрямовувалися на м-ко Муровані Курилівці і ст. Бар. Досягти успіху було непросто, адже частини 3-ї Залізної стрілецької дивізії були вкрай втомлені, а обози постачання відставали від авангарду. Загострилася стара проблема із набоями. З дня на день чекали прибуття невеликого транспорту до Нової Ушиці (тут знаходився зв'язковий пост Штабу армії), який міг частково послабити дефіцит. У зв'язку з цим піхота з нетерпінням очікувала на боєприпаси, а наступ вели переважно кавалеристи, коні яких були виснажені довгими переходами [16, с. 140; 18, с. 291]. За таких несприятливих умов наступ відбувався важко, однак в цілому вдало. Як зазначалося в оперативному звіті Дієвої армії УНР від 15 жовтня, «наші війська на всьому фронті від Дністра до жаліз [ної] лінії Жмеринка-Бар успішно продовжують йти вперед. Ворог в панічному безладі відступає в східному напрямку» [18, с. 289]. Бійці відвойовували чимало сіл, які переходили під їхній контроль, завдавали противникові значних втрат, захоплювали трофеї. Згодом було взято м-ко Шаргород, гарнізон якого незадовго до того був поповнений Полтавським червоноармійським полком (до 250 шабель). Як стверджував О. Удовиченко, «перемога була на боці наших сил», хоча Жмеринку і Вапнярку контролював противник. Розвинути успіх не вдалося, оскільки того самого дня, 19 жовтня, появився наказ командарма М. Омеляновича-Павленка про припинення бойових дій у зв'язку із початком згаданого двостороннього перемир'я, що мало тривати до 9 листопада і стосувалося й українського війська. 3-я Залізна дивізія під командуванням генерал-хорунжого О. Удовиченка отримала завдання передислокуватися з 20 жовтня до Нової Ушиці. Сюди ж 25 жовтня мали прибути ще й підрозділи 1-ї кулеметної дивізії. У повітовому центрі продовжував працювати армійський передовий шпиталь [14, с. 176, 177; 18, с. 293, 299, 315].

Паузу, що отримали українські бійці, було використано для відпочинку, посилення особового складу через нову мобілізацію, отримання бойового запасу. Лише 31 жовтня в одну із бригад прибуло 110 мобілізованих селян Ушицького повіту, однак 26 із них не затрималися і вночі утекли, бо для них не виявилось

відповідного одягу, а температура повітря опустилася до мінусової позначки. Цей же повіт в господарському плані став базовим районом для 1-ї та 3-ї кулеметних дивізій [7, с. 139; 18, с. 297, 303].

9 листопада у Штабі армії появилось повідомлення від поляків, що в інтервалі 10-12 листопада українським військам слід очікувати удару від противника. Ця інформація виявилась правдивою. 10 листопада Червона армія, перегрупувавшись і отримавши резерви живої сили та додаткове озброєння, перейшла у загальний наступ проти Дієвої армії УНР по усьому фронту. Удар був досить сильний. Праве угруповання відчувало великий брак боєприпасів. Як згадував О. Удовиченко, «наша піхота вперто трималася, поки мала набої. Вистрілявши набої, наша піхота опинилася в трагічному становищі. Розпочалося фактичне нищення її. Ворожа кіннота, прорвавшись у запілля, перетяла шлях відступу». Про масштаби цієї трагедії не було відомо Штабу армії, який вважав за можливе ліквідувати ворожий прорив фронту. До вечора 3-я Залізна дивізія втратила боєздатність. Дивізійний штаб, який до того перебував у м-ку Калюс, перемістився до Нової Ушиці. До нього стікалася інформація про великі втрати і нерайдужні перспективи продовження війни. Зокрема, станом на 12 листопада «піхота була цілком небоєздатна; мобілізовані розходились по селах, лише кінні частини були здатні до бою... До Нової Ушиці прибули поодинокі люди й обози з Херсонської та 6-ї стрілецької дивізій». Штаб дивізії наказав своїм частинам прикривати праве крило Дієвої армії УНР в районі Нової Ушиці-Дунаївці. Наступного дня розвідка встановила, що в районі Ялттушково-Нова Ушиця знищено 60-у радянську дивізію 180-ї бригади. 14 листопада командарм уточнив завдання: уцілілим військам утримувати район Нова Ушиця-Карачаївці-Капустяни. О. Удовиченко залишив ар'єргардний загін у Новій Ушиці, а основні сили відвів до Миньківців (кінний відділ чисельність 200 шабель, 12 кулеметів), де збирався дати бій противнику. Він відбувся увечері, «наша кіннота примусила ворога припинити свої спроби збити нас із займаних позицій в цім районі», - повідомлялося в короткому огляді бойових дій з 10 по 21 листопада 1920 р. Увечері піхота 123-ї бригади Червоної армії штурмувала повітовий центр, який втримати не вдалося (тут розмістилися штаб 121-ї бригади і 363-й полк, як бригадний резерв). Потім відбувся бій за Антонівку. Вночі отримали наказ для усієї правої групи відійти на Дунаївці, що і

було виконано [1, с. 50, 280; 16, с. 171, 175, 186; 18, с. 327, 331, 335, 338]. Завдяки цьому вдалося здійснити евакуацію державного центру УНР з Кам'янця-Подільського, врятувати таким чином низку управлінських і військових структур, багато сотень людей, які працювали на українські державні інтереси. До Нової Ушиці військо УНР більше не поверталось, оскільки наступним завданням для нього стало уникнення розгрому і просування з ар'єргардними боями у західному напрямку, в район Волочиська, де, після переходу р. Збруч на підконтрольну полякам територію Галичини, на них чекало інтернаціоналізації.

Отож, у 1919-1920 рр. Нова Ушиця і прилегла до неї територія були ареною кровопролитної збройної боротьби Дієвої армії УНР проти російських армій Денікіна та РСФРР. І хоча це місто не мало стратегічного значення для воюючих сторін, утім їхні наступальні/оборонні операції у цій локації відігравали роль важливого оперативного чинника, який забезпечував, зокрема для українського війська, певний простір з метою закріплення у частині Придністров'я, а також просування у східному напрямку для визволення якомога більшої території УНР і відновлення там її суверенітету. Вирішальне значення для встановлення контролю над новоушицьким мікрорегіоном мало співвідношення сил протиборчих військових формувань. Саме воно і визначило його долю, як і всього Поділля, на користь більш чисельної і краще озброєної Червоної армії. Цим було відкрито шлях до остаточного демонтажу національної державності і встановлення радянської влади. Попри такий невтішний історичний результат, українська армія, в міру можливості, виконала поставлені завдання, збереглася як військове формування, а також збагатилася цінним бойовим досвідом і водночас вписала у свою історію чимало переможних подій, які становлять її справедливую гордість.

Список використаних джерел та літератури:

1. Війна України проти Радянської Росії у 1920 році (документи та матеріали) / упоряд. і автор передм. Ярослав Гинченко. Київ: Темпора, 2020. 420 с.

2. Гоголь Ф. Боротьба проти петлюрівців в Ушицькому повіті // В боях за Жовтень: Спогади учасників революційної боротьби на Поділлі / Редкол.: Зеленюк І. С. (редактор) та ін. [Б.м.]: Хмельницьке обласне вид-во, 1958. С. 217-218.

3. Денник Начальної Команди Української Галицької Армії. Нью-Йорк: Українська видавнича кооперація, ІНК, 1974. 325 с.

4. Доценко О. Літопис Української революції. Матеріали й документи до історії Української революції. 1917-1923. Гарнів-Львів, 1924. Т. II. Кн. 5. 400 с.

5. Історія міст і сіл УРСР. Хмельницька область / редкол.: Мехеда М. І. (гол.), Гаврик Ю. О., Галай Д. М. (від. секр.) та ін. Київ: Ін-т іст. АН України; Гол. ред. УРЕ АН УРСР, 1971. 708 с.

6. Ковальчук М. Невідома війна 1919 року: українсько-білогвардійське протистояння: Наукова монографія. Київ: Темпора, 2006. 576 с.: іл.

7. Левицький В. Воєнні спомини: УГА-ЧУГА-Армія УНР / Упоряд., передмова і післямова А.М.Трембiцький. Хмельницький: ФОП Стрихар А. М., 2017. 170 с.

8. Литвин С. Симон Петлюра у боротьбі за самостійну Україну. Київ: ТОВ «Смолоскип», 2018. 680 с.

9. Литвин С. Суд історії: Симон Петлюра і петлюріана. Київ: Вид-во імені Олени Теліги, 2001. 640 с.: іл.

10. Нариси історії Поділля: На допомогу вчителю / Відп. за випуск І.С.Винокур. Хмельницький: Облполіграфвидав, 1990. 328 с.

11. Нариси історії Української революції 1917-1921 років. У двох книгах / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 2012. Кн. 2. 464 с.

12. Пінак Є., Чмар М. Військо Української революції 1917-1921 років / Під заг. ред. К. Галушка. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. 432 с.: іл.

13. Поділля і Південно-Східна Волинь в роки Української революції (1919-1921) і повстанського руху під проводом Я. Гальчевського (1921-1924) / упоряд.: Байдиц В. Г., Завальнюк О. М., Олійник Ю. В., Галатир В. В., Павлунішена Т. Д. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2015. 536 с.

14. Удовиченко О. І. Україна у війні за державність. Історія організації і бойових дій Українських Збройних Сил 1917-1921. Київ: Вид-во «Україна», 1995. 206 с.: іл.

15. Удовиченко О. Третя Залізна дивізія. Матеріали до історії військ УНР. Нью-Йорк: Червона Калина, 1971. Кн.1. Рік 1919. 264 с.

16. Удовиченко О. Третя Залізна дивізія. Матеріали до історії військ УНР. Нью-Йорк: Червона Калина, 1982. Кн. 2. Роки 1920-1924: Інтернування. «Ледяний рейд». 230 с.

*За іншим джерелом, ця лінія мала децю інший вигляд – Вовковинці-Нова Ушиця-Калюс (див.: Ковальчук М. Невідома війна 1919 року: українсько-білогвардійське протистояння: Наукова монографія. Київ: Темпора, 2006. С. 243).

**У деяких працях зустрічаються інші дані про втрати Червоної армії у бою під Миньківцями – убито близько 500 осіб, до 450 потрапили в полон (див.: Руккас А. О. «Разом з польським військом»: Армія Української Народної Республіки 1920 р. (структура, організація, чисельність, уніформа). Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2013. С. 100).

***За одним із мемуарних джерел, це сталося 3 жовтня (див.: Левицький В. Воєнні спомини: УГА-ЧУГА-Армія УНР/ Упоряд., передмова та післямова А.М.Трембіцький. Хмельницький: ФОП Стрихар А. М., 2017. С. 135).

17. Україна. 1919 рік: М.Капустянський «Похід Українських армій на Київ-Одесу в 1919 році», Є. Маланюк «Уривки зі спогадів». Документа та матеріали: Документально-наукове видання / Перед. Я. Гинченко. Київ: Темпора, 2004. 558 с.: іл.

18. Українсько-московська війна 1920 року в документах / 3 передм. і під заг. редакцією генерала Генерального штабу В. Сальського; документи впорядкував генерал П. Шандрук. Варшава, 1933. Ч.І: Оперативні документи Штабу Армії Української Народної Республіки. 406 с.

УДК 929-051Х.Довгалюк:821.161.2.09(477.43)

Анатолій Трембіцький,

*доктор історичних наук, старший науковий співробітник, завідувач
Хмельницьким міським відділом Центру дослідження історії Поділля
Інституту історії України НАН України
м. Хмельницький*

ЛІТЕРАТУРНА ДІЯЛЬНІСТЬ ХАРИТОНА ДОВГАЛЮКА

У повідомленні аналізується творча спадщина талановитого прозаїка і журналіста української діаспори, славного сина Ізяславицини, одного із технічних керівників відомої американської корпорації «Xerox Corporation» Харитона Довгалюка.

Ключові слова: Харитон Довгалюк, література, творчість, національна культура.

В історії можна знайти непоодинокі випадки, коли національна культура творилася за межами рідної землі. Як це не парадоксально, але саме на вимушеній чужині розквітнув талант і знаних українських літераторів, корінням зв'язаними з Поділлям, Харитона Довгалюка, Василя Дубини, Григорія Костюка, Ольги Мак, Марини Приходько, Степана Риндика та багатьох інших майстрів пера, які створили високомистецькі твори – духовний пам'ятник національної культури.

Відомий український поет Григорій Жученко писав: «Доля українського письменника, поета чи взагалі мистецького діяча подвійно нещаслива. В умовах бездержавности, з-за браку достатньої політичної еліти, письменникові чи мистцеві доводиться ставати дороговказом для рідного народу» [13]. Таким дороговказом є талановитий прозаїк і журналіст української діаспори, славний син Ізяславщини, один із технічних керівників відомої американської корпорації «Херох Corporation», священник Харитон Ониськович Довгалюк, 100-річчя з дня народження якого науково-творча інтелігенція у 2016 р. відзначила виданням монографії «Харитон Довгалюк: журналіст, письменник, священник (*1916 – †2006)» (*Хмельницький*) [15].

Харитон Довгалюк народився 15 жовтня 1916 р. у мальовничому волинському хуторі Замок за кілометр від с. Криволука (*раніше с. Крива Лука, Ізяславщина*), що розкинувся на березі маленької річечки Змійки, притоки Горині. А відійшов у вічність на 90-му році життя 26 листопада 2006 р. у м. Рочестер (США) [15, с. 13].

Характеризуючи літературну діяльність Харитона Довгалюка, зауважимо, що він ще під час навчання в Кам'янець-Подільському сільськогосподарському інституті у 1934–1936 рр. почав захоплюватися літературою. У 1977 р. він згадував, що «любив читати поетичні твори й прозу» класиків, які пробуджували в нього «внутрішній світ, інший, ніж той, в якому довелось жити, і мені здавалось, що моя душа сприймала життя, красу, радість і біль дещо інакше, як ті люди з якими я зустрічався». У сімнадцять років написав коротку повість «Розділ», де «не розхвалював, не боронив і не звинувачував советську владу й революцію в Росії, а тільки насвітлював історичні події». Рукопис надіслав «у видавництво в Києві і зараз же одержав відповідь та похвалу за літературний талант» і, що повість «незабаром має вийти книжкою». Навіть

отримав гонорар у двісті рублів, але вже через місяць його викликали у районний відділ НКВС і звинуватили в контрреволюційній діяльності та пропаганді «ідеології буржуазного націоналізму» [5, с. 49–51; 15, с. 33]. Рукопис цієї першої повісті людиноненависницький більшовицький режим конфіскував і знищив, оскільки йому не подобались «буржуазно-націоналістичні писання» молодого письменника. Свою «першу літературну невдачу» він пережив досить важко [5, с. 53; 15, с. 33].

До літературної діяльності Харитон Довгалюк повернувся вже в еміграції. Пізніше, характеризуєчи свою творчу працю, він у листі до Марії Білоус-Гарасевич від 14 лютого 1976 р. писав: «Серед письменників я amator. Писати я почав пізенько, і тепер, на 58-ім році, збиратися до вищого польету запізно, тіш більше, що праця в індустрії цілком зв'язує руки, але після Вашої рецензії (*на повість «Соколова дочка» – А. Т.*) пробуджується зникнуте авторське «я» і тягне до пера, хочеться, як тому старому півневі вискочити на пліт і залопотіти крилами...» [1, с. 384; 15, с. 33].

Упродовж 1965–2003 рр. Харитон Довгалюк був активним дописувачем багатьох україномовних часописів української діаспори, зокрема, «Мітла» (*Буенос-Айрес, Аргентина*), «Молода Україна» (*Торонто*), «Народна воля» (*Скрентон*), «Новий шлях» (*Нью-Йорк*), «Самостійна Україна» (*Чикаго*), «Свобода» (*Нью-Йорк*), «Українські вісті» (*Новий Ульм, пізніше Нью-Йорк*) та ін. На їхніх шпальтах під власним іменем, або ж під псевдонімами Борис Чернець, А. Стебло чи криптонімами «ХОД», «Х. Дов.» друкував яскраві й оригінальні літературні дорібки, зокрема, оповідання «Гроші під ялинку», «Недомелений мак», «Новорічна забава», «Правда і кривда», «Те, що ніколи не згасає», «Труна», «У нашій хаті»; статті «Велетенський успіх Меморіальної демонстрації в Рочестері», «Капель в турне», «Ми, розуміємо. Думки з приводу IX конгресу», «Організовано їдемо на відкриття пам'ятника Т. Шевченкові», «Пісня – це голос душі! (Репортаж про хор «Бурлака» та його концерт)», «Про золотий ювілей ОДВУ в Рочестері», «Протестаційна академія в Рочестері», «Щире слово» та ще майже півсотні журналістських публікацій на актуальні теми українського життя на еміграції та в Україні, які часто спричиняли гостру дискусію серед українців діаспори, відіграючи таким чином значну роль у поширенні національної свідомості в середовищі української діаспори [15, с. 34–35].

Оповідання «Гроші під ялинку», це власне розповідь про довголітню дружбу двох колишніх однокласників-гімназистів Петра Бедрика і Михайла Дубовського, які в роки Другої світової війни у полоні «ділилися шматочком хліба», а нині українці-емігранти, які не залежно від займаного становища залишилися друзями, завжди готовими прийти друг-другу на допомогу. Про самозакохану письменницю, молоду вдовицю Клавдію, яка закохавшись у молодого художника, із-за своєї пихатості й гордовитості, на жаль, досить пізно, вже після смерті Петра зрозуміла, що українці можуть допомагати один-одному безкорисно. Водночас, це оповідання є закликом Харитона Довгалюка завжди вірити людям, тим більше своїм друзям [3; 15, с. 39].

Почуття гумору завжди було притаманне Харитону Довгалюку в усіх перипетіях його нелегкого емігрантського життя., оскільки воно допомагало не тільки долати труднощі, а й підтримувало в усі складні роки життя на чужині поза рідною Волиню. Сатиричну працю «Ювілейні дарунки» опублікував у щорічнику «Альманах-календар «Мітла» на 1969 рік» (*Буенос-Айрес*). В україномовному часописі української діаспори в США «Свободі» опублікував етнографічні спогади «Весілля в Кривій Луці», а вже більш детально описав стародавній весільний обряд у селі Зелена Лука в повісті «Буревій», хоча в етнографічних спогадах село мало назву Крива Лука. Частково автор також змінив імена й прізвища дійових осіб.

У видавництві Юліяна Середяка (*Буенос-Айрес*) видрукував збірку оповідань «Кладка над потоком», повісті «Буревій» і «Соколова дочка», повість-спогади «Сповідь Андрія Заславського», а у видавництві «Computoprint Cor» (*Буенос-Айрес*) – богословський трактат «Со святим духом». Крім того, у 1954 р. він написав «автобіографічне оповідання для американського читача» [7, с. 120; 15, с. 35], але, на жаль, що це за оповідання, встановити не вдалося.

Збірку оповідань «Кладка над потоком» складають повість «Знедолені» та сім оповідань: «Арк Сусь», «Опустилась куртина», «Промовець і дзвін», «Трагічна помилка», «Труна», «У нашій хаті», «Човном до свого берега», які «побудовані досить оригінально», «читаються з цікавістю» та розкривають важке становище українських селян у 20–30-і рр. ХХ ст., тобто у роки більшовицького терору в Україні. А. Галан у вступному слові писав, що автор

«належить до тих авторів-дебютантів, які шукають свого шляху. Про це говорить нерівний щодо тематики доробок». У повісті «Знедолені» він описав «життя советських сільських учителів, а разом і побут села. Картини цього побуту здебільша невеселі, та й яка може бути веселість, коли советський режим у кожному хаті приніс нужду, коли «на нашій, не своїй землі» стало жити ще нестерпніше, ніж за часів Шевченка». Автор розкрив життя старого шкільного сторожа Стручка, колишнього заможного селянина, що «жив собі по-людському – у власній хаті, біля власного господарства, але ж його визнали за «куркуля» й відібрали все придбане особистим трудом». Також показав родинну драму директора школи Корчика, що живе «під постійним страхом, приховуючи своє минуле», адже колись був дяком. Загалом же враження від повісті «тяжке, але ж вона не надумана, вона є дійсністю не так давно минулого, а її персонажі теж живі, такі, яких, можливо, й ми не раз зустрічали на своїй дорозі». На жаль, «майже всіх персонажів повісти спіткала загибель. Лишився єдиний обернений в «пролетаря» сторож Стручок, як «нікому не потрібний уламок», що «уособлює в собі зруйнований і потоптаний большевиками світ». Після повісті «Знедолені» «з ухилом у драматизм», іде низка оповідань, які, за винятком «Опустилась куртина» й «Човном до свого берега» нічого спільного з драматизмом не мають, скоріше їх можна віднести до творів легкого жанру з виразним нашаруванням гумористики». Проте, «не будемо вважати це за хибу», – оскільки «різножанровість властива багатьом мистцям, особливо на початку їхньої творчої мандрівки. Головне ж у тому, наскільки мистець упорався з темою, наскільки життєвими й переконливими виходять його персонажі» [4, с. 5–6; 15, с. 36–38].

Степан Радіон у статті-рецензії на збірку «Кладка над потоком», зауважував, «що після прочитання повісті «Знедолені», складається враження, що то не дебютантський виступ Х. Довгалюка, яким його представив читачам у «Вступному слові» А. Галан, а досвідчений повістяр». Але, на жаль, «читаючи далі, розчаровуєшся: оповідання, замість збільшувати зацікавлення, стає нудним. Зникає охота читати далі. Майже всі головні герої оповідань в Довгалюка гинуть. Можна вірити авторові, що то відтворення правди з власних спостережень, вірогідних переказів кимось авторові. Але белетристика – це не протокольні копії життя-

буття, це мистецтво, життєва правда, по-мистецькому відтворена пером» [15, с. 38]. З оповідання «Човном до свого берега» видно, що авторові «треба далі невтомно працювати пером, що, власне, героїка підходить йому, його оповідницькому талантові, а не побутовщина». Оскільки «побутовщина, як свідчить решта оповідань» збірки, виходить «нецікавою, нудною навіть там, де є в нього спроби дати гумореску чи трагічне оповідання» [12; 15, с. 39]. Згодом Степан Радіон писав, що ця збірка оповідань «справді стала кладкою, якою він перейшов від оповідань (більшість яких нецікава) на широке повістеве полотно» [11, с. 894; 15, с. 39].

У 1971 р. Харитон Довгалюк видав повість «Буревій», в основу якої лягли події в Україні між двома світовими війнами. У повісті, що складається з 32-х частин, описав життя селянських родин села Зелена Лука, відтворив голод 1932–1933 рр., колективізацію і політичні репресії, а також діяльність загону УПА у лісах поблизу Славути. Детально описав стародавній весільний обряд, а саме звичаї під час сватання-заручин, оглядин, запросин на весілля, вбирання гільця, шлюбу, який побутував у селах Південно-Східної Волині. Також розкрив роль і значення весільних музик у весільному обряді [15, с. 39–40]. Автор у вступі, звертаючись до читача, писав: «Чим довше я перебуваю на еміграції, тим сильнішою стає любов до батьківщини, якою для мене є Україна. Деякі події, які тепер там відбуваються, викликають ентузіазм до творчої праці. Там назріває нова доба революційного руху молодого покоління за відродження Української Соборної Держави. Знову вигукнули гасло: «Геть від задріпанки – Москви!». Тільки цим разом сильніше гучніше». Все сильніше в Україні звучать твори В. Симоненка, де «зібрано мрії й думи українського народу, у них клич, щоб боротися й здобути волю». Загалом, ці події й «заохотили мене, – вказував автор, – написати твір «Буревій», щоб показати, що національний рух в Україні в тисяча дев'ятсот шістдесятих роках – це не початок, а продовження боротьби українського народу за волю. І ті, що падали жертвою брутальної сваволі російського імперіалізму, стяли дороговказом для нового покоління ... В моєму творі показано образки з життя на Волині між Першою й Другою світовими війнами. Я все те бачив, пережив і написав. А якби не написав, то не був би вірним сином України». Водночас автор зауважував: «Справжні імена героїв повісті і назви місцевостей, де відбувалися події, замінено

літературними псевдонімами, за винятком Славутського лісу» [2, с. 5; 15, с. 40], що, на жаль, не дає можливості встановити реальні імена та прізвища вояків УПА у лісах під Славутю. Український письменник-прозаїк Петро Маляр писав, що автор «дав читачам чотири книжки гарної реалістичної прози». Водночас Х. Довгалюк нарікав на те, що досі «не мав свого рецензента, що впровадив би його в літературу». На думку П. Маляра, це «може і добре... бо таким чином письменник оминув лиху долю з втручання до його творчості». В дійсності, як зауважував Харитон Довгалюк, його «ввів у літературу» український поет і літературний критик Іван Кмета-Ічнявський, який написав передмову до книжки «Соколова дочка». Вдруге його в літературу ввів Л. Луців, опублікувавши рецензію на повість «Соколова дочка», а професор П. Маляр вже втретє ввів Довгалюка в українську літературу [9, с. 2; 15, с. 40–41]. Часопис «Наше життя» (*Нью-Йорк*) подаючи рецензію на повість «Буревій», зауважував, що у вступі автор виправдується, що «тема твору не нова, і застерігається, що пише він повість лише тому, щоб показати, що теперішнє покоління не почало боротьби проти Москви, а лише її продовжує». Автор звертаючись до старої теми втрачає мистецьку оригінальність і «трактує тему дуже шаблонно і тому постаті виходять мляві, зовсім непереконливі». Проте, «живі та цікаві» описи сільського побуту рятують повість, а любовний мотив надає творові «певного напруження та драматичности» [10; 15, с. 41–42]. Степан Радіон у рецензії на «Буревій» писав, що цією повістю Х. Довгалюк «став твердо на літературний ґрунт, проте, не всюди відшліфував її як слід, зокрема мовно». Автор зауважував, що не мав «слів, щоб описати її велич ..., себто красу вулиці українського села», тому й вживав «москалізми»: «храмобудівники», себто будівничі храмів», «безрадість». На думку рецензента, саме через вживання «москалізмів», а також таких невдалих висловів, як: «виструганий сокирою», але ж «сокирою тешуть, рубають, а вистругувати можна стругом (гемблем), ножем»; «підтримуючи одне одного», коли «мова йде про підпалих селян на передвесільних оглядинах», а варто писати «підтримуючи один одного»; «ляски йдуть, лиш соловей так уміє», хоча в українській мові «ляски», – це «неприємні звуки» і тому «милосвучний спів солов'я не можна уважати за «ляцання» та ін., «не виїшла в Довгалюка й описова картина тієї вулиці, яку він хотів зобразити, бо йому забракло слів» [11, с. 895; 15, с. 42].

Повість Харитона Довгалюка «Соколова дочка» про дівчину-«гіппі» («*xini*» – А. Т.) з німецько-української родини у Нью-Йорку викликала значне зацікавлення в читачів, літературознавців і літературних критиків, про що свідчить значна кількість статей-рецензій у багатьох україномовних часописах Австралії, Канади, США. Лука Луців у рецензії (*Нью-Йорк*) писав, що це праця про те життя, серед якого живе автор: «Маркова дочка Катерина, розпещена мамою, скінчила вже один рік університету в Нью-Йорку, де перейшла ступінь «семай гіппі» і стала вже «ортодоксальним гіппі», це значить членкинею так званого «третього світу», метою якого є: «Роби те, що тобі до вподоби. У кожній годині прожитого життя відчуй щастя. Щоб досягнути щастя в житті, треба щодня споживати наркотики... Тільки через наркотик пізнаєш, що таке щастя». Це повість про «змагання батьків здобути свою дитину з пекла «гіппі», про те, як Катерина «вже стала була матір'ю, бо в «гіппі» обов'язувала вільна любов», як її «мати нервово занедужала», адже тривалий «час батькам не вдавалося віднайти дочку, в ньюйоркському лабіринті гіппі», як «Катерина зі сорому затирала всі сліди за собою». Про ті довгі життєві перипетії, які проходила Катерина, щоб повернутися «до батьків, коли в неї «пробудилось почуття власної гідності». Повість читається легко й досі є актуальною «не тільки для українського читача, але й для іншого, американського, без огляду на національне походження». Варто «звернути увагу на деякі недотягнення в характеристиці Марка», колишнього сибірського в'язня, який «нічим не проявляє свого українства, крім того, що взяв шлюб у православної церкві» з полькою. Проте не дуже «в'яжеться композиційно з цілістю повісти» й побут Марка Сокола в Сибіру, хоча сцени його втечі зі заслання «належать до найпереконливіших, бо виявляють «не лише фантазію письменника», а й те, «що звичайну надію підносить до незвичайности». Водночас рецензент зауважує, що це «твір на актуальну тему, про одне з найбільших лих», «про наркотики та про брак ідейної вмісту в житті деякої частини молоді» в багатьох країнах світу. «Це пересторога для батьків, щоб дбали про національну свідомість своїх дітей та про їхнє релігійне життя, бо без того легко піти на манівці наркоманії та безідейного «гіппі» [8; 15, с. 42–43]. Часопис «Юнак» (*Торонто*) наголошував, що ця «повість незвична в українській літературі темою, бо описує

переживання родини Соколів, а передусім молодшої дочки, яка під впливом оточення покидає родинний дім та попадає у нью-йоркський "давнтавн" серед т. зв. "гіпсі". Її прикрі переживання, а одночасно розпучливі розшуки батька за нею – це головна нитка цієї живо написаної повісти. У повісті багато акції, добрих спостережень життя на американській фермі і чи не найсильніші своїм трагізмом описи переживань Марка Сокола на Сибірі». Водночас, «образи життя Катрусі Сокол, її моральний «упадок» – не зовсім переконують читача» і з плином часу за «своїм підходом неактуальні». «Соколова дочка», – зауважував часопис, – цікава для «старшого юнацтва, що шукає за українською живою книжкою, а не сухою "лектурою"» [14; 15, с. 43–44]. На нашу думку, часопис «Юнак» зменшує значення цієї повісти для сучасних українців, оскільки і нинішнє покоління молодих українців не завжди правильно сприймає моральні настанови свої батьків, які бажають бачити у своїх дітях гідних громадян своєї країни, щирих українців. Ця книга на сучасну й злободенну тему, про долю дівчини-гіпсі з німецько-української родини в США, належить до тих книжок, які читають до кінця [15, с. 44].

Українська письменниця і літературознавиця Марія Білоус-Гарасевич щиро вітаючи автора з виходом у світ книжки, писала, що для неї зустріч із цією повістю була «такою ж несподіваною, як і, мабуть, для кожного, хто її зустрів, або почув про неї». Це не тільки тому, що ім'я автора маловідоме, а ще й тому, що повість говорить «до читача сама про себе». Вона змушує «заглянути глибоко в життя, пильно придивитись, що сталося довкола, чому людство зазнало такої трагічно-катастрофічної духовної кризи – чому частина молодого покоління стрімголов полетіла в духовну прірву, внаслідок чого прийшло знищення фізичне, та скільки поколінь буде покутувати за це падіння». Повість ставить перед суспільством та родиною питання: «Чому раптом наркотик став якимсь божком у нашу добу?» Адже «молоде покоління, що вгиналося й падало під тягарем Другої світової війни, не шукало спасіння в наркотиках». Спостережливий і вдумливий письменник проникає в «глибину суспільної катастрофи» і наслідком «його роздумів та певного студювання проблеми» є повість «Соколова дочка», в основу якої «поклав тему духовного розриву між батьками й дітьми, відходу якоїсь частини молоді в «гіпсі» та наркоманію». На її думку, повість «належить до крапчих і цікавих

книжок, написаних та виданих на еміграції», оскільки «автор вдумливо, вкладаючи туди вистраждані думи, теплу батьківську душу, сповнену журби й розпачу за молодь, що кидає себе в багно, з якого майже нема рятунку». Повесть «Соколова дочка», це «жива, хвилююча драматична тема трактована автором з беззастережним гуманізмом. Не засуд на загибель, а дружня рука допомоги, серце, сповнене зрозумінням для того, хто помилився і впав, – така девіза автора». Загалом же повість, «не дивлячись на трагічну долю героїні, не дивлячись на спотворення життя її батьками, має характер світлий, а людинолюбство – основне її звучання». Автор як добрий оповідач, веде розповідь «легко й цікаво», хоча побудова повісті чітка, але «дещо поверховна й окремі місця мало розроблені. «Найкращою прикметою письменницької манери» автора є те, що він «схоплює увагу читача відразу, роблячи інтригуючу за'язку на самому початку твору, і так швидко та яскраво розгортає події, що зацікавлення не спадає». Адже події, що їх автор розгорнув у повісті були «невід'ємною частиною американського суспільства. Життя вкрутило нас і в конструктивний, і в трійливий подих побуту та подій у цій країні, потягнуло за собою кого вгору, а декого і в прірву». У центрі повісті автор «дуже влучно ставить не типову українську родину емігрантів, а типову американську родину (з характеристичним українським додатком), яка є у процесі творення з емігрантів різних національностей та першого, тут родженого покоління: Марко – досить типовий загублений українець з другої еміграції, Ганна – полька, народжена в Америці, яка ще не втратила цілком національного обличчя – дружина німця Курта, а потім Марка. Їхня дочка Катруся – героїня твору, – без ґрунту. Вона ніхто: щось Маркове в ній – українське, щось трохи польське, щось американське. Лиш все воно не викристалізоване, позитивне, стійке, а те аморфне, хитке, що тягне до легкого життя, легко піддається деструктивним ідеям. А звідси легко сходить з моральних засад і чинить бунт для бунту, щоб звільнити себе від людських і суспільних обов'язків». На думку М. Білоус-Гарасевич, коли б Харитон Довгалюк «вибрав українську родину, Катруся була б явищем виїнятковим, а не характеристичним». Вона також зауважувала, що автор до поставленої в повісті проблеми «підійшов правильно, глибоко заглянувши в причини катастрофи». При цьому він не узагальнює «моральну й духовну катастрофу

сучасного суспільства», «не кидає понуру приреченість на нього, лише розкриває недугу, що заатакувала життєдайну складову його частину – молодь, частина якої почала відламуватися від здорового свого загального тіла, розкладатися й гинути» [1, с. 381–383; 15, с. 45–46].

З художніх засобів письменника М. Білоус-Гарасевич відзначила «гарну мову», легкість, теплоту, щирість і плавність розповіді, гарно та яскраво змальовані портрети, чіткість головних дієвих осіб, які добре запам'ятовуються та відчуються як живі люди. У повісті автор широко використав «народні елементи: приказки, вислови» тощо. «Художньою метою повість належить до реалізму». Сильними сторонами письменника у повісті є діалоги та широкі цікаві дискусії, якими автор розгортає ідею твору, «висловлюючи переконливо погляди обидвох сторін». В авторських відступах Харитон Довгалюк «висловлює свої погляди на мораль, національний первень, недомагання суспільства» та «порушує багато питань, які вливаються в одне велике русло широко розгорнутої проблеми». На думку рецензентки, «вставне оповідання про втечу Марка Сокола із заслання та Орисю могло б бути й самостійним». Хоча воно на перший погляд, «ніби не має нічого спільного з повістю, але справді введенням цього оповідання автор досягає яскравий контраст між високою мораллю людини, хоч і тяжко знедоленої, покривдженої, в неволі та моральним падінням людини, яка має всі дані на гарне щасливе світле життя». На закінчення своєї рецензії, рецензентка щиро побажала авторові «братись за новий твір» [1, с. 383; 15, с. 47]. Харитон Довгалюк у листі до Марії Білоус-Гарасевич від 14 лютого 1976 р. звернувся до неї зі «словами найбільшої пошани», щиро дякував їй за те, що вона написала «чудову, фахову рецензію» та зрозуміла його «творчий задум ліпше, як хто-будь». Далі він писав, що її рецензія «вартує, щоб оправити в позолочені рамки; така хороша і змістовна. Для мене так, якби, хто 100 тисяч долярів захпав до кишені! Читаю і аж захоплююся в собі. Вищої оцінки не можна дати авторові. Ну що ж, – приймаю, як чисту монету...». При цьому зауважував, що він у повість «навмисне вставив сценку про життя Марка в Сибірі, щоб чесною і змістом того життя вдарити по блудних синах-дочках типу гіпсі». Адже без цього, на його думку, «не було б «балянсу» в творі» [1, с. 384–385; 15, с. 47].

Максим Бойко навіть радив перекласти повість «Соколова дочка» на англійську мову, і, можливо, навіть «вдумати інший заголовок» [8; 15, с. 48]. Його підтримала Марія Білоус-Гарасевич, яка писала, що повість, – це «одна з тих книжок в нашій еміграційній літературі, яка тематично вже належить двом літературам: українській та американській. У перекладі на англійську мову американський читач сприйме її як свою. Емігрантське забарвлення твору не буде для нього ні нове, ні несприємливе, воно помітне у багатьох американських книжках» [1, с. 383; 15, с. 48].

Похвалив, що повість й український письменник Григорій Голіян, який написав рецензію «розміром цілої сторінки, заповнив від стріхи аж до пивниці». Проте, як зауважував Х. Довгалюк, він довго читав цю рецензію «з наміром розкусити і довідатись, що там в середині того клубка слів. То було порядне для мене «кадило» – похвала за те, що... комунізм в Китаї і в Росії розкладає молодь (!?). Про зміст книжки там нічого не було сказано». Про те, що автор у повісті доторкнувся дуже болючої для емігрантів теми, свідчить сім рецензій-відгуків «позитивного характеру», які упродовж 1973–1976 рр. були опубліковані в часописах української діаспори Австралії, Аргентини, Канади, США і, лише Лука Луців у часопису «Свобода» дав трохи «прикурути». «Але він вчепився до смішної дрібниці, доказував, що в 1948 р. Марко не міг приїхати до Америки, бо тоді не було ще масової еміграції скитальців... я тоді вже був в Америці, і сотні таких», – відзначав Харитон Довгалюк [1, с. 384; 15, с. 48]. Варто зауважити, що прагматичне спрямування літературно-критичних праць на повість «Соколова дочка», не виключало наявності у них відчутних естетичних ознак, оскільки основні їхні ідеї були спрямовані на відбиття в читацькому сприйманні не лише художнього світу Харитона Довгалюка, але й естетичної оцінки того неповторного світу родини Марка Сокола, критиком [15, с. 48].

Автобіографічна повість-спогади «Сповідь Андрія Заславського» розкриває трагедію українства в часи більшовицьких і нацистських тоталітарних режимів, про провокації радянської контррозвідки проти повоевної української еміграції. Як наголошував український письменник-прозаїк Павло Маляр, Харитон Довгалюк «найбільш наблизився до повноти висловлення ідеї, що червоною лінією проходила крізь усі попередні твори

автора», який «в кращих традиціях реалізму намагається розкрити не лише трагедію суспільства, а й вину його за поширення зла» [15, с. 49; 16]. Л. Луців писав, що хоча ця повість «написана від першої особи, але це не значить, що мова йде про автора». Адже автор у своєму коротенькому слові до читача твердив, що «навітлені в цій повісті події взяті з життя, вони правдиві» [9, с. 2]. Проте все ж перша частина повісті є здебільш автобіографічною. Так, Х. Довгалюк згадував такий епізод: «Одного дня гестапо зробило наліт на редакцію [газети] «Заславський вісник». Я тоді був в Криволуці. Прискакав на коні вершник і швидко повідомив: тікай, бо Г. Соколенка й М. Болкуна в Заславі вже нема... Я думаю, що їх могло врятувати те, що Болкун пливко говорив німецькою мовою...». Аналогічний сюжет подано в повісті: «Довідавшись про національний рух, німці починають швидко діяти, вишукують провідників. У лютому 1942 року, вночі, прискакав до мене вершник післанець із запискою: «Тікай. Ми ледве врятувалися, а за тобою мають прийти гестапівці. Тікай!». Лист без підпису, без згадки мого імені, тільки незаметно нарисований наш таємний знак, і це дає мені можливість розшифрувати, хто пише» [15, с. 50; 16]. Л. Луців писав, що коли в повісті «є незначні відхилення, то тільки тому, що автор пробував звичайні факти подати в мистецькій формі». При цьому він мав наміри «змалювати життя української людини в двох світах: під московсько-комуністичним режимом та в Америці». У першій частині повісті описано дитинство Андрія Заславського, його студентські роки, працю в комуністичній редакції, участь у Другій світовій війні та відвідини рідного села в 1945 р., з якого змушений був втікати, «бо советська влада мала його заарештувати, як буржуазного націоналіста». Герой повісті оселився в Америці й мав «такі успіхи, які навіть не снилися бідному українцеві. Він стає лідером фірми «Епik», де працює «п'ятдесят чотири тисячі людей різних фахів». Фірма виготовляє фотокопіювальні машини і має великі прибутки. Проте Андрій Заславський «не забував ніколи про Україну, він обильно давав пожертви на українські цілі, належав до всіх центральних українських організацій і товариств», хоча знав, що «кожний його крок в Америці пильнувала російська розвідка». Далі Л. Луців писав, що автор сміливо і правдиво пише «про українців в Америці, бо інші наші прозаїки чомусь то бояться американської тематики», а «Довгалюк не наслідуює й не взорується, а є собою».

«Ми gratулюємо авторові «Сповіді Андрія Заславського», – зауважував Л. Луців, – і раді його успіхам», оскільки, як відзначав критик П. Маляр, «Довгалюк наближається в засобах мистецького зображення до Нечуя-Левицького й Франка». Л. Луців згадував, що Х. Довгалюк у розмові з ним казав, що «герой його твору, Андрій Заславський, «як на сповіді, пригадує та складає звіт, як він ішов своєю стежкою життя», що з «ним діялося в Україні, Німеччині й Чехії». Загалом же, автор писав, що в «еміграційній частині його життя насвітлено «драму життя, найстрашнішу, яку людина може перенести». «Сповідь Андрія Заславського» має прочитати кожний українець, щоб пригадати все те, що українці «переживали під час Другої світової війни і пізніше, коли московська рука хотіла» їх «досягнути і у вільному світі» [9, с. 2-3; 15, с. 50-51].

Коли о. Харитону виповнилося 83 роки, святий Дух дорадив йому перед відходом у вічність написати Богословський трактат «Со святим духом», про його спілкування через святого Духа з Господом. Це своє останнє прижиттєве видання, українською та англійською мовами надіслав до україномовного часопису «Свобода» з супровідним листом, у якому писав: «Моя мета і покликання – прославити Бога» і зауважував, що читачі переглядаючи сторінки книжки, побачать «Божі чуда. Я живу со святими Духами». Хоча книжка й вийшла дуже малим накладом – 200 примірників, проте половину накладу автор вислав безкоштовно в Україну [6; 15, с. 51].

Зважаючи на те, що суспільно-просвітницька та релігійно-церковна діяльність, літературно-публіцистична творчість Харитона Довгалюка припадає на період життя в еміграції, вони є малодослідженими і майже невідомі сучасним українським літературознавцям, історикам, краєзнавцям та етнографам. Його твори, окрім декількох оповідань та статей, досі в незалежній Україні не перевидавалися. Ці винятково цінні творчі здобутки письменника-емігранта з Ізяславщини, з огляду на більш ніж сімдесятилітній досвід життя українців «під п'ятою тоталітарних режимів, набувають ще більшої вартості й правдиво свідчать про події минулої епохи, в якій все-таки людське і Боже знаходило собі місце» [15, с. 52; 16].

Список використаних джерел та літератури:

1. Білоус-Гарасевич М. Ми не розлучались з тобою, Україно. Т. 1. Вибране. 1952–1998 / ред. О. П. Івакін. 2-е вид. Київ: Аконіт, 2004. 704 с.
2. Довгалюк Харитон. Буревій: повість. Буенос-Айрес: Вид-во Юліяна Середяка, 1971. 245 с.
3. Довгалюк Харитон. Гроші під ялинку: оповідання. *Свобода* (Нью-Йорк). 1969. Ч. 3. 4 січня. С. 2.
4. Довгалюк Харитон. Кладка над потоком: оповідання / вступне слово А. Галана; обкл. Володимира Пилипенка. Буенос-Айрес: Вид-во Юліяна Середяка, 1969. 211+1 нп. с.
5. Довгалюк Харитон. Сповідь Андрія Заславського [повість]. Буенос-Айрес: Вид-во Юліяна Середяка, 1977. 264 с.
6. Книжка о. Харитона Довгалюка. *Свобода* (Нью-Йорк). 2003. Ч. 1. 3 січня. С. 19.
7. Лист Харитона Довгалюка до митрополита Іларіона від 5 серпня 1954 року. *Листування митрополита Іларіона (Огієнка) / Упорядник о. Юрій Мицик*. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. С. 120.
8. Луців Лука. Про нові видання. *Свобода* (Нью-Йорк). 1974. Ч. 76. 23 квітня. С. 2.
9. Луців Лука. Про нові видання. Резюме за 1974-ий рік. *Свобода* (Нью-Йорк). 1975. Ч. 40. 28 лютого. С. 2, 8.
10. Нові видання. [Рецензія]. *Наше життя* (Нью-Йорк). 1972. Ч. 4. Квітень. С. 4. Рец. на кн.: Харитон Довгалюк: «Буревій», повість. В-во Юліяна Середяка, Буенос-Айрес, 1971. 245 с.
11. Радіон Степан. Зруйноване село. [Рецензія]: *Визвольний шлях* (Лондон). 1974. Кн. 7–8. С. 894–895. Рец. на кн.: Харитон Довгалюк. Буревій: повість, Вид-во Юліяна Середяка, Буенос-Айрес, 1971, 245 с.
12. Радіон Степан. Нецікаві оповідання з життя-буття. [Рецензія]: *Вільна думка* (Сідней). 1971. Ч. 37. 12 вересня. С. 5. Рец. на кн.: Харитон Довгалюк. Кладка над потоком, оповідання (збірка оповідань). Вид-во Юліяна Середяка, Буенос-Айрес, Аргентина, 211 с.
13. Славутич Яр. Доля українського письменника. *Свобода* (Джерсі-Сіті). 1950. Ч. 6. 10 січня. С. 2.
14. «Соколова дочка» (Харитон Довгалюк, В-во Ю. Сердяка 1973 р.). *Юнак* (Торонто). 1976. Ч. 11. Листопад. С. 4.

15. Трембіцький А. М. Харитон Довгалок: журналіст, письменник, священник (*1916 – †2006): монографія. Хмельницький: IPД, 2016. 142 с.; іл.

16. Федотов Володимир. Сповідь Андрія Заславського. URL: <http://h.ua/story/363144/> (дата звернення: 16.04.2024). Назва з екрану.

УДК 378.046.4»1952(477.43)(045)

*Микола Соловей, кандидат педагогічних наук, доцент
м. Хмельницький*

**ПРОСКУРІВСЬКО-КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ ПЕРІОД
ХМЕЛЬНИЦЬКОГО ОБЛАСНОГО ІНСТИТУТУ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ.
(АРХІВНІ ДЖЕРЕЛА: ДРУГА ПОЛОВИНА 40-х –
ПОЧАТКУ 50-х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ)**

У статті проаналізовані окремі документальні джерела, що зберігаються у фондах Центрального державного архіву вищих органів влади і управління і Державному архіві Хмельницької області, що характеризують відновлення роботи Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти у другій половині 40-х – початку 50-х рр. ХХ століття.

Ключові слова. *Інститут удосконалення кваліфікації вчителів (УКВ), звіт, річний план, протокол, доповідна записка.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах реформування освіти України, в контексті Концепції «Нова українська школа», змінюються не лише парадигма і структура загальної середньої освіти, а й функції інститутів післядипломної педагогічної освіти (ІППО), які упродовж тривалого часу (понад 80 років) організовували підвищення кваліфікації педагогічних працівників, методичний супровід освітнього процесу, вивчали, узагальнювали і поширювали педагогічний досвід, виконували інші завдання, пов'язані з управлінням освітою.

В сенсі сучасних змін виникає потреба у переосмисленні суті та змісту їх місії і конкретної роботи у їх історико-педагогічному дискурсі. При цьому об'єктом (предметом) дослідження може стати

як інституційний феномен цього явища в Україні, так і його регіональні особливості та відповідні напрями.

Відтворення генезису Інститутів потребує глибокого вивчення й аналізу відповідних джерел, що являють собою певну сукупність державних і галузевих документів: звітів, рекомендацій доповідних записок, планів, протоколів із проблем розвитку освіти, навчання, виховання, описів педагогічного досвіду, тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підходи до означення структури і класифікації джерельної база ми корелювали з науковими дослідженнями О. В. Адаменко [1], Л. Д. Березівської [2], Н. М. Гупана, О. В. Сухомлинської [8] щодо методології дослідження історико-педагогічних реалій другої половини ХХ століття; формування джерельної бази та підходів до систематизації джерел з історії педагогіки.

Наближеними до проблеми нашого наукового дискурсу є дослідження С. Д. Крисюка [6], який розглядає загальні тенденції становлення і розвитку післядипломної педагогічної освіти України у 1917-1995 рр, І. Я. Жорової [5] з питань джерельної бази впровадження передового педагогічного досвіду в другій половині ХХ століття та дослідження з історії та окремих напрямів діяльності інститутів післядипломної педагогічної освіти (Г. І. Білянін, Т. Д. Побоча, М. А. Мартинів та інші).

Важливими для нас є публікації короткої історичної довідки з нагоди 70-річчя Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти [9] та книги до 75-річчя Інституту, в якій вміщені спогади працівників інституту, працівників районних методичних кабінетів окремі документи з архіву [10].

У дослідженні Інституту використані також документи Радянського уряду про народну освіту в частині розвитку змісту освіти, навчальних програм, педагогічних кадрів і, власне, інститутів удосконалення вчителів. Наприклад, наказ Народного комісаріату освіти УРСР № 512 від 9 лютого 1940 р. «...Про організацію обласних інститутів удосконалення вчителів» [7, с. 136] (документ № 1).

Особливим джерелом дослідження діяльності обласного інституту у досліджуваній період є періодична преса, зокрема газета «Радянське Поділля», яка зберігається у Хмельницькій обласній універсальній науковій бібліотеці. Проаналізовані нами

матеріали газети «Радянське Поділля»...вказують, що упродовж досліджуваного періоду було опубліковано близько 150 статей з різних питань освіти, з яких понад 70 тією чи іншою мірою, прямо чи опосередковано, висвітлювали педагогічний досвід навчально-виховної роботи та роботу інституту УКВ.

Переважно вчителі, керівники закладів освіти, співробітники інституту УКВ ділилися досвідом позакласної виховної роботи – 29, проблемами якості освіти, проведення та підготовки до екзаменів – понад 25, перебудови викладання біології – 19, вивчення мови, історії, географії та інше понад – 15 публікацій.

Мета статті в тому, щоб проаналізувати і систематизувати архівні джерела, які сприяють відтворенню особливості Проскурівсько-Кам'янець-Подільського періоду Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти в другій половині 40-х – початку 50-х років.

Використання поняття: Проскурівсько-Кам'янець-Подільський період застосоване нами у зв'язку з тим, що Інститут був утворений, (за різними джерелами наприкінці 1939 – початку 40-го рр. ХХ століття) з назвою: Кам'янець-Подільський обласний інститут удосконалення вчителів. Географічно ж розташовувався у м. Проскурів (з 1954 р. Хмельницький).

Хронологічно ми визначаємо межі дослідження другою половиною 40-х рр – відновлення роботи після визволення області від німецько-фашистських загарбників і початком 1954 р. – зміною назви області на Хмельницьку і відповідно інституту – на Хмельницький.

Виклад основного матеріалу. Для вивчення питання Кам'янець-Подільського періоду в розвитку Хмельницького обласного інституту удосконалення вчителів у другій половині 40-х початку 50-х років нами виявлено широкий спектр архівних документів, які прямо або ж дотично стосуються опису діяльності інституту в період – відновлення роботи перерваної війною з німецько-фашистськими загарбниками.

В контексті нашого дослідження використані документи, які зберігаються у Центральному Державному архіві вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України) (фонд 166) і Державного архіву Хмельницької області (ДАХМО) (фонд Р-4092, фонд Р-908).

У ЦДАВО України заслуговують на увагу окремі Постанови Ради Народних комісарів, Ради міністрів УРСР (фонд 166, оп. 15, спр. 3; спр. 240,) з питань народної освіти, в яких можна простежити вплив держави на певні напрями роботи Інститутів удосконалення кваліфікації вчителів, вказується на їх першочергове завдання щодо підвищення кваліфікації (удосконалення фахового та ідейно-політичного рівня) педагогічних працівників.

Предметом наукової уваги є Постанова народних комісарів УРСР б/н 1945 р. Про організацію місячних курсів перепідготовки керівних та педагогічних кадрів у 1945 р. (Фонд 166 оп. 15 спр. 60, арк. 155-158) про перепідготовку вчителів і керівних працівників органів народної освіти. Такий документ лежав в основі планування заходів регіональних інститутів з підвищення кваліфікації педагогічними працівниками, а також визначенні завдання з методичної роботи, розв'язання яких покладались на обласні відділи народної освіти та інститути УКВ.

Важливими документами, які розкривають позицію тодішнього керівництва освітою України щодо розвитку інститутів удосконалення вчителів є доповідні записки Наркома освіти УРСР П. Тичини до Ради народних комісарів з різних питань, в. т. ч. і розвитку інститутів удосконалення вчителів (фонд 166, оп. 15, спр. 60 і спр. 151].

Серед доповідних записок 1945 р. привертає увагу звернення Наркома освіти УРСР Павла Тичини до ради Народних комісарів УРСР, у якому він підкреслює роль інститутів удосконалення кваліфікації вчителів у піднесенні фахового та ідейно-політичного рівня педагогічних кадрів, звертає увагу на низьку заробітну плату завідуючих кабінетами і методистів, вказує на незадовільне забезпечення їх «... промтоварами та продуктами харчування», неукomплектованість штатними працівниками, погану матеріальну базу, незабезпеченість відповідними приміщеннями для організації роботи, засобами для друкування методичних посібників (документ 2).

Міністр вказував їй на те, що 7-12 співробітників разом із директорами недостатньо для вирішення завдань, які постали перед Інститутами у перші повоєнні роки, і пропонує затвердити мережу Інститутів, «Положення про інститути удосконалення кваліфікації вчителів», штатний розпис.

Ситуація із забезпеченням і якісною підготовкою педагогічних кадрів у другій половині 40-х років залишалася складною. В іншій доповідній записці 1945 р. Павло Тичина звертається до Ради народних комісарів УРСР з клопотанням про організацію курсів підвищення кваліфікації керівних і педагогічних кадрів і просить Раднарком УРСР дозволити, «...відповідно до асигнувань, передбачених за місцевим бюджетом на 1945 рік, організувати курси перепідготовки педагогічних працівників. Відповідно до тодішнього адміністративного поділу у Західних областях перепідготовку пропонувалось провести при університетах у Львові і Чернівцях. У Східних – в «...липні-серпні 1945 року при інститутах удосконалення учителів обласних відділів освіти для 2500 учителів 1-4 класів і 2400 учителів 5-10 класів». Відповідно у Кам'янець-Подільському інституті удосконалення вчителів планувались і були проведені місячні курси для 180 учителів 1-4 класів і 150 учителів 5-10 класів. Окрім учителів, підвищували кваліфікацію директори і заступники директорів, працівники рай(міськ)вно та інші категорії педагогічних працівників. Відповідно до цієї Постанови у 1945 р., з Кам'янець-Подільської області було направлено 70 вчителів іноземної мови у м. Чернівці, де навчання, як впливає з означеної вище постанови, проводилось на базі університету. Координував цю ділянку роботи Кам'янець-Подільський УКВ.

Тодішній наркомат освіти, а згодом Міністерство освіти УРСР відстежували й аналізували роботу інститутів УКВ з основних питань про що свідчать звіти облвно про курси підготовки і перепідготовки спеціалістів, зведені звіти обласних інститутів удосконалення, в т. ч. і у Кам'янець-Подільського (фонд 166, оп. 15, спр. 293, спр. 432, спр. 584). У листі до управління статистики начальник відділу статистики Міністерства освіти (т. Діброва) пише що за підсумками 1948 року функціонували курси двох типів: підвищення кваліфікації педагогічних працівників і керівників шкіл і курси перепідготовки. Зі звітів Кам'янець-Подільського облвно за 1947, 1948 роки впливає, що Кам'янець-Подільський обласний інститут УКВ займався лише підвищенням кваліфікації.

Окремими документами, які можуть стати предметом спеціального наукового дослідження є навчальний план курсів підвищення кваліфікації завідуючих і вихователів дитячих садків (фонд 166, оп. 15, спр. 542) і стенограма республіканської наради

керівних кадрів освіти проведена наркоматом освіти УРСР у квітні 1948 р. (фонд 166, оп. 15, спр. 393).

Найбільша кількість документів використаних у нашому дослідженні зосереджена у Державному архіві Хмельницької області (ДАХмО) [4].

У фонді Р-4092 ДАХмО на постійному зберіганні за період 1944-1954 р. знаходиться 90 одиниць документів щодо Кам'янець-Подільського обласного інституту удосконалення кваліфікації вчителів. Це квартальні плани, методичні листи і рекомендації щодо вивчення шкільних предметів, вказівки про організацію методичної роботи, доповідні записки за підсумками вивчення роботи вчителів і шкіл, тексти контрольних робіт, звіти районних педагогічних кабінетів, листування з Міністерством освіти УРСР, протоколи ради інституту, плани нарад, конференцій і таке інше. Загальним обсягом понад 6 тисяч аркушів.

Окремі з цих документів опрацьовані нами і частково введені до наукового обігу. Насамперед – це оригінали річних звітів про роботу Кам'янець-Подільського обласного інституту удосконалення кваліфікації вчителів, які різняться за обсягом і структурою.

За звітами можна розкрити організаційну діяльність Інституту, а також роботу з підвищення кваліфікації педагогічних працівників, методичну допомогу районним педагогічним кабінетам і школам, участь інституту у вивченні якості освітнього процесу, аналізі успішності, підготовці й проведенні іспитів та екзаменів, науково-методичних заходів, педагогічних виставок, тощо. Найбільш цінним серед документів є Положення про єдину систему підвищення кваліфікації – документ, який упродовж тривалого часу слугував організаційним нормативом у цьому напрямі роботи інституту (фонд Р-908, оп. 2, спр. 138, арк. 44.).

Деякі аспекти роботи з підвищення кваліфікації ми узагальнили і описали у відповідних статтях про регіональні аспекти підвищення кваліфікації (*Інноваційна педагогіка 2020 р. вип. 25, том 1, с. 29-34*) і робота за єдиною системою підвищення кваліфікації, відповідно до Положення (*Краєзнавець Хмельниччини. Науково-краєзнавчий збірник. Вип. 16. 2023, с. 192-210*).

Науковий інтерес для вивчення історії інституту УКВ становлять методичні листи і рекомендації з різних питань роботи районних педагогічних кабінетів, методичних об'єднань вчителів.

Привертає увагу методичний лист про систему письмових робіт з української мови в V-VII класах семирічної та середньої школи (від руки 15/III -46), рекомендації з позакласної і позашкільної роботи, розроблені комсомольськими керівниками області, листи Міністерству освіти УРСР з інформаціями про хід виконання плану літніх курсів, про підготовку педагогічних кадрів до нового навчального року, інформація завідуючого об'єктом на початку 50-х рр. С. Бабишина і директора інституту М. П. Зіналя про очно-заочну систему підвищення кваліфікації.

Найчастіше зустрічаються документи, які стосуються рекомендацій щодо роботи методичних об'єднань вчителів початкових класів, природознавства, біології, російської мови і літератури 5-10 класи, української мови і літератури, історії, Конституції, географії. Значно менше – для вчителів математики і фізики.

Методисти інституту охоплювали широке коло питань методичної роботи школи, що відображено у вказівках, які стосуються планів роботи керівників шкіл, методичних об'єднань, предметних комісій, тематики семінарів для різних категорій вчителів і керівників шкіл, підготовки збірників з досвіду роботи, лекцій для батьків, роз'яснень про підвищення кваліфікації, план проведення науково-методичних конференцій з різних питань розвитку освіти і навчально-виховного процесу.

Особливу увагу привертають документи з досвіду роботи вчителів і керівників шкіл. Їх дуже мало. Проте окремі з них збереглися і характеризують роботу Інституту з вивчення і поширення педагогічного досвіду. Це матеріали Л. Г. Матяш, учительки Левківської середньої школи Остропільського району «Читання і письмо у другому класі», С. О. Костюк, заступника директора Кадієвецької семирічної школи Кам'янець-Подільського району «Робота завпеда з учителями по поліпшенню якості викладання в школі», В. А. Білоус, учитель Шустовецької семирічної школи. «Як навчити семиліток розв'язувати задачі», П. П. Стріхаря, вчителя біології Новоставецької семирічної школи Теофіпольського району. «Зв'язок теорії з практикою в процесі вивчення ботаніки в семирічній школі.

Збереглися й доповідні записки методистів інституту І. П. Коровушкіна, В. М. Глебової, О. А. Парамощ, Є. Л. Вуль,

Я. Е. Гольдберг, директора Інституту В. Г. Комаровера, про стан навчально-виховної роботи в закладах освіти області.

Окрему групу архівних документів складають річні (квартальні) плани роботи інституту, плани нарад, конференцій, семінарів. План роботи формувався відповідно до напрямів визначених Положенням про обласні інститути удосконалення кваліфікації вчителів і актуальних проблем (завдань) розвитку освіти того часу. Як правило, передбачались заходи щодо організаційної роботи, підвищення кваліфікації вчителів і керівників шкіл і закладів освіти, вивчення, узагальнення і поширення досвіду роботи кращих вчителів області, допомоги районним педагогічним кабінетам, методичним об'єднанням і таке інше. Річний план роботи уточнювали й коригували, що відображено у піврічних і кварталних планах (документ № 4).

З 1944 р. діяла рада інституту – колегіальний орган управління не лише справами інституту, а й методичною роботою в загальноосвітніх школах, установах і закладах освіти. Протоколи засідань ради інституту свідчать про широкий спектр питань, які виносили на розгляд. Водночас їх можна згрупувати за такими напрямками: звіти працівників інституту, розгляд і затвердження планів роботи інституту, звіти районних педагогічних кабінетів про стан методичної роботи, про проведення нарад, про підготовку матеріалів з досвіду роботи, про підсумки курсів підвищення кваліфікації, про педагогічні виставки, наукові конференції і педагогічні читання.

В окремій справі збереглися тексти контрольних робіт за 1947 р. для учнів 5, 6, 8 класів з математики та української мови (диктанти, перекази), які були підготовлені співробітниками інституту і затверджені в Облвно. Цей напрям був системним процесом в роботі методистів, що простежується у річних звітах інституту так і в окремих документах.

Щороку методисти інституту проводили рецензування навчальних програм і шкільних підручників. З протоколу наради по їх рецензуванню у 1946 р. випливає, що з цією метою створювалась робоча група на чолі з відповідальним працівником облвно, проводились наради із завідуючими педагогічними кабінетами, розроблялись індивідуальні завдання для вчителів. які працювали за новими (оновленими) програмами і підручниками,

методистами проводився постійний моніторинг їх роботи, складались і оприлюднювались відповідні рецензії.

Висновки. Отже, частково проаналізований нами комплекс архівних документів і матеріалів дозволяє з'ясувати суть, зміст і основні форми роботи інституту удосконалення кваліфікації вчителів в другій половині 40-х – на початку 50-х рр. Документально підтверджено що робота Інституту організовувалась відповідно до основних принципів радянської освіти: плановість та ідейно-політична (комуністична, більшовицька) спрямованість і проводилась за напрямками, визначеними Положенням про обласні інститути удосконалення кваліфікації вчителів. Документальний фонд ДАХМО є досить великим і може бути використаним для детального дослідження кожного із напрямів.

Список використаних джерел та літератури:

1. Адаменко О. В. Методологія формування джерельної бази історико-педагогічного дослідження // Педагогічний дискурс. С. 10-14.

2. Березівська Л. Д. Реформування загальної середньої освіти в Україні крізь призму джерелознавства: наук.-допом. бібліогр. покажч. /Л. Д. Березівська; НАПНУ України, Від-ня заг.педагогіки та філософії освіти, ДНПБ ім. В. О. Сухомлинського. Вінниця: ТОВ «Твори», 2019, 251с.

3. Гупан Н. М. Джерельна база історії педагогіки: пошук підходів до систематизації / Н. Гупан // Рідна школа. 2013. № 8-9. С. 67-70. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsh_2013_8-9_17

4. Державний архів Хмельницької області: путівник. Хмельницька міська друкарня, 2005. 475 с.

5. Жорова І. Я. Джерельна база проблеми впровадження передового педагогічного досвіду (II половина XX століття) // Педагогічний дискурс. С. 237-242.

6. Крисюк С. В. Становлення та розвиток післядипломної освіти педагогічних кадрів України /1917-1995 рр./ автореф. дис...д-ра пед. наук: 13.00.04 / Крисюк Стапан Васильович; Київський ун-т ім.Т.Г.Шевченка, К., 1996. 48 с.

7. Наказ по Народному Комісаріату освіти УРСР «Про організацію обласних інститутів удосконалення вчителів» № 512 від 9 лютого 1940 р.» // Історія Полтавського обласного інституту

післядипломної педагогічної освіти імені М. В. Остроградського (1940-2010) / Редкол.: В. В. Зелюк (голова ред. кол.). Полтава: ПОІППО, 2010. С. 135-140.

8. Сухомлинська О. В. Методологія дослідження історико-педагогічних реалій другої половини ХХ століття. Шлях освіти. № 4, 2007. С. 6-12.

9. Хмельницький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти. Історія, події, особи / за заг. ред. О. А. Лавренюка. Хмельницький: ХОІПО, 2009. 35 с.

10. Хмельницький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти: історія, події, особи / редкол.: (відп. ред. О. Ф. Попик) та ін. Кам'янець-Подільський: Видавець ПП. Зволейко Д. Г., 2014. 224 с.

Додатки

ДОКУМЕНТ № 1

Наказ по Народному Комісаріату освіти УРСР «Про організацію обласних інститутів удосконалення вчителів»

№ 512 від 9 лютого 1940 року

1. На виконання постанови РНК УРСР від 17 серпня 1939 з метою організації систематичної роботи з учителями шкіл у справі підвищення кваліфікації в галузі педагогічних і фахових наук, організувати в областях інститути удосконалення вчителів на базі обласних шкільних методичних кабінетів.

2. Обласні інститути удосконалення вчителів організувати на основі затвердженого «Положення про обласні інститути удосконалення вчителів».

3. Зобов'язати завідувачів обласними відділами народної освіти підібрати кандидатів на посади директорів і заступників директорів по навчальній частині інститутів удосконалення вчителів та до 1. III. 1940 р. подати НКО на затвердження.

4. Зобов'язати завідувачів обласними відділами народної освіти до 1. IV. ц. р. забезпечити новоутворені інститути удосконалення вчителів кваліфікованими професорсько-викладацькими кадрами, методистами, науковими працівниками, методистами, навчальним та господарським обладнанням і приміщеннями. Навчально-матеріальну базу, приміщення та

бюджети облметодкабінетів передати інститутам удосконалення вчителів.

5. Зобов'язати начальника Управління шкіл НКО УРСР тов. Дудника:

А) Встановити систематичний зв'язок з новоутвореними обласними інститутами удосконалення вчителів та організувати обмін досвідом їх роботи;

Б) Забезпечити своєчасну розробку навчальних планів і програм курсових заходів інститутів удосконалення вчителів;

В) Систематично подавати вказівки обласних інститутів удосконалення вчителів по основних питаннях організації і планування народної освіти тощо.

6. Покласти безпосереднє керівництво, контроль і перевірку роботи інститутів удосконалення вчителів по основних питаннях організації і планування народної освіти.

7. Зобов'язати завідувачів обласними відділами народної освіти до 1. III. ц. р. затвердити кошториси інститутів удосконалення вчителів.

Народний Комісар освіти УРСР Ф. Редько

Джерело: Наказ № 512 НКО УРСР від 9 лютого 1940 року «Про організацію обласних інститутів удосконалення вчителів» // Збірник наказів та розпоряджень народного комісаріату освіти Української РСР. 1940. № 2. С. 5) // Історія Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені М. В. Остроградського (1940-2010) /Редкол.: В. В. Зелюк (голова ред. кол.). Полтава: ПОППО, 2010. С. 135-140.

ДОКУМЕНТ № 2

Витяг з доповідної записки наркома освіти П. Тичини
№ 88/.../IV-45.

ДО РАДИ НАРОДНИХ КОМІСАРІВ ДОПОВІДНА ЗАПИСКА

Про обласні інституту удосконалення кваліфікації вчителів.

...За роки війни збільшилась кількість учителів, що не мають відповідної освіти. .. Внаслідок цього перед органами народної освіти УРСР постає відповідальне завдання – піднести педагогічну

кваліфікацію та ідейно-політичний рівень учительських кадрів. З цією метою в усіх областях УРСР відновлено інститути удосконалення кваліфікації учителів...

Проте в умовах роботи відновлених інститутів удосконалення вчителів незадовільні. Зарплата наукових співробітників-методистів нижча від зарплати вчителів шкіл...

...Наявні штати інститутів удосконалення (7-12) наукових робітників не дають можливість розгорнути належну науково-методичну роботу та справу підвищення кваліфікації вчителів...

...Інститути удосконалення не мають потрібної матеріальної бази - здебільшого їх не забезпечено відповідними програмами, відсутні кабінети, засоби для друкування методичних матеріалів...

...укомплектування їх науковими співробітниками проходить з великими труднощами...

...Невідкладні завдання в справі підвищення кваліфікації вчителів, керівництва райпедкабінетам, організацію методичної роботи в областях УРСР вимагають корінного поліпшення стану роботи обласних інститутів удосконалення кваліфікації вчителів.

Народний Комісаріат освіти УРСР прохає Раду Народних комісарів УРСР:

Затвердити Положення про обласні Інститути удосконалення кваліфікації вчителів»;

Затвердити діючу мережу інститутів при обласних, Київському і Харківському міських відділах народної освіти;

Поставити перед Раднаркомом СРСР клопотання про прийняття ... (не розбірливе) типових штатів обласних інститутів удосконалення вчителів; про при рівняння зарплати методистів обласних інститутів удосконалення вчителів до зарплати інспекторів шкіл обласних відділів народної освіти; забезпечити їх лімітним харчуванням.

НАРОДНИЙ КОМІСАР ОСВІТИ УРСР /П. ТИЧИНА/

Джерело: Доповідні записки народного комісаріату освіти УРСР до Ради народних комісарів з питань народної освіти УРСР. Почато 8 травня. Закінчено 28 грудня 1945 р. ЦДАВО України. Фонд 166, оп. 15, спр. 151, арк. 69.

**Витяг з плану роботи інституту удосконалення вчителів
від 1 вересня по 19 листопада 1944-45 навчального року**

Новий 1944-45 навчальний рік ставить величезні завдання перед радянським вчительством, радянською школою.

Робота в цьому навчальному році буде пов'язувати одночасно дві важливі проблеми:

1. Відбудову і встановлення системи народної освіти після руїн, що її заподіяли окупанти.

2. Успішне виконання рішень партії і уряду з питань піднесення навчальної і виховної роботи та забезпечення виконання рішень РНК від 1 червня 1944 р. про піднесення навчальної роботи в школах та посилення вимог щодо грамотності дітей.

Виходячи з вище зазначеного та ураховуючи трьохрічну перерву в навчальній роботі по нашій області найважливішими проблемами будуть:

Робота з дітьми 7 (семи) років; аналіз нових програм та підручної літератури; якість викладання особливо таких предметів як мова, література, історія, географія, Конституція та інше; організація повторення на потязі всього навчального року; військового (фізичного) навчання та виховання та ряд інших педагогічних проблем.

Здійснюючи методичне керівництво та фахові настанови учителів інститут УКВ вважав за необхідне на протязі 1944-45 навчального року провести:...

...Розпочати фахово-методичну підготовку вчителів...

...У кожному кабінеті скупчити мінімум необхідного навчально-методичного наочного матеріалу...

... скласти графік виїзду співробітників інституту по районах з погодженням шкільного сектору облвно...

...провести обласну нараду зав. райпедкабінетам на якій заслухати звіти про науково-методичну роботу таких районів: Полонне, Волочиськ, Славута.

...Виробити текст контрольних робіт по класах і предметах. Через райпедкабінети та співробітників інституту провести в кінці 1 чверті по всіх школах області контрольні роботи...

...Розробити метод. доповідь «Нормативи оцінки знань учнів з української та російської мови і працювати цю доповідь на районних нарадах мовників та класоводів....

...Організувати на протязі вересня виїзди... для опрацювання таких тем:

1. Зміст і форми організації повторення 1944-45 навчальному році на основі рішень РНК СРСР від 21/VI – 44 р.
2. Організація виховання в процесі навчання.
3. Зобов'язати зав. райпедкабінетам на протязі вересня організувати прикріплення вчителів до заочних відділів інститутів та пед. шкіл...

Джерело: Квартальні плани роботи інституту за 1944/45 навчальний рік. Почато 30 серпня 1944. Закінчено 30 листопада 1944 р. ДАХМО. Фонд Р-4092, оп. 1, спр. 1, арк. 1-8.

УДК 378.093:94:378.4(477.43)

Юрій Хотляр,

*кандидат історичних наук, доцент,
м. Кам'янець-Подільський*

Андрій Хотляр,

*кандидат історичних наук, старший викладач,
м. Кам'янець-Подільський*

З ІСТОРІЇ АВТОМОБІЛЬНОГО ТРАНСПОРТУ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА (1960-2020 РР.)

У статті розглядаються транспортні засоби які знаходилися в розпорядженні К-ПДПІ, К-ПДПУ, К-ПНУ. Запропоновано перебіг подій відносно транспортного забезпечення вишу, колективних відряджень, археологічних експедицій, тощо. Визначений склад працівників закріплених за автомобілями. Подаються фото та короткі характеристики окремих транспортних засобів вишу.

Ключові слова: *автомобілі, археологічні розкопки, дослідження, історичний факультет, науковці, студенти, транспортні засоби.*

Автомобіль – один із винаходів, що повністю змінив життя людини. З моменту появи першого авто населенню планети відкрилась перспектива, яка раніше була вкрай проблематичною – відносно швидко переміщатися на значні відстані. Нині автомобільна індустрія одна з найрозвиненіших і найприбутковіших галузей промисловості у різних куточках світу, а кожна розвинена країна, у тому числі Україна, має автомобілі власного виробництва.

Інформація про автотранспорт зосереджена, в основному, у довідкових джерелах [9]. Проблемами автотранспорту України займалися науковці В. С. Білецький, М. І. Фик [10], С. І. Буднік, І. П. Кость, С. В. Нікітчук [11], Ю. А. Хоптяр [1; 14]. На регіональному рівні дана проблема майже не вивчалася, а тому наукові роботи вказаної тематики просто відсутні.

У Кам'янець-Подільському державному університеті імені Івана Огієнка, що має понад столітню історію свого існування, серед інших структурних підрозділів, функціонує господарська частина на балансі якої заходяться транспортні засоби. У різний час їх кількість була різною і з'являлися вони за певними потребами та обставинами. Однією із таких потреб були археологічні розкопки, що вимагали відповідного забезпечення і, перш за все, транспортного.

У 1960-х рр. у розпорядженні Кам'янець-Подільського педінституту знаходився автомобіль-амфібія «Ford-GPA». Такі автомобілі виготовлялися на американських заводах «Ford» ще у 1942-1943 рр. і потрапили до СРСР за договором про «Ленд-Ліз». За однією із версій, амфібія, в період Другої світової війни (1939-1945) затонула в р. Дністер під час переправи. У післявоєнний час автомобіль вдалося витягти з води, висушити і, навіть, відновити його експлуатацію. Далі, за невідомих обставин, амфібія потрапила до гаражів педінституту і зберігалася по вул. Ленінградській № 52 (тепер вул. Лесі Українки) [1, с. 9-10]. Ще ректор, кандидат історичних наук, доцент І. С. Зеленюк (1909-1966) віддав своїм розпорядженням амфібію для обслуговування потреб археологічних експедицій. Зношений «потопельник» «Ford-GPA» потребував постійного ремонту, а запчастин для цієї моделі іномарки не було, що утруднювало її експлуатацію [2, с. 39].

Ford GPA «Seep» (Seagoing Jeep)

Про виробництво цієї техніки також відомо, що влітку 1941 р. Міністерство оборони США (Пентагон) спочатку віддало автомобільній фірмі «Marmon-Herrington» реалізувати проект легкого плаваючого автомобіля-розвідника. Інженери вказаної фірми взяли за основу нової конструкції уже відомий «Willys MB», а плаваючий корпус для нього попросили створити корабелів, що будували океанські яхти. У той же час подібний автомобіль взялась конструювати фірма «FORD». Її конструктори досягли кращих успіхів: амфібія вийшла на 100 кг. легшою ніж у «Marmon». Від так державне замовлення віддали на «FORD», де компанія зобов'язалася випустити 7 тис. автомобілів-амфібій. Крім «FORD» амфібії виготовляли ще дві компанії: «Willys» та «BANTAM». Всього було виготовлено 12 787 автомобілів-амфібій. Розвідувальна машина отримала назву "Ford-GPA", де букви «GP» означали «Джип», а «A» – амфібія. Однак перший досвід застосування цих легких амфібій виявив у них чимало недоліків: на машинах не було внутрішніх перегородок та поплавків і при наявності хвиль на воді вони могли швидко набирати забортну воду... До того ж були відсутні системи зниження тиску у колесах, що уповільнювало виїзд на беріг. Удосконалені конструктивні особливості були використані у вантажівках-амфібіях серії DUKW [2].

Тим не менше машина-амфібія потрапила до переліку союзницької допомоги. Четверть усіх цих машин – 3 200 отримав

СРСР, де фронтові водіїв високо оцінили амфібію, як, власне і, інші американські автомобілі (Studebaker, GMC, DODGE). На невеликих річках не було хвиль, тому не високих бортів амфібії вистачало, щоб протистояти забортній воді. До того ж нашим військовим не було з чим порівнювати, оскільки подібна техніка в робітничо-селянській червоній армії (РСЧА) була просто відсутня. Дуже полюбили амфібію розвідники, сапери та зв'язківці, які «віддавали» за одну таку машину три «Willys». Із амфібій у РСЧА сформували одинадцять окремих розвідувальних моторизованих батальйонів особливого призначення. Амфібія брала на борт п'ять бійців, або 300 кг вантажу, при потужності двигуна у 60 к. с. [3].

Отож для покращення роботи постійно діючої археологічної експедиції, на засіданні ректорату, на підставі рішення кафедри від 22 жовтня 1970 р., піднімалося питання про виділення для вказаних потреб постійного автотранспорту [4, арк. 39-40].

Незабаром не новий, точніше «списаний», автомобіль для археологічних розкопок вдалося отримати в одній із військових частин м. Львів доктору історичних наук, академіку І. С. Винокуру (1930-2006). Ним виявився військовий автомобіль «ГАЗ-69» (державний номер 59-53 ХМЖ) [5, с.40], який отримав від студентів лагідне псевдо "Анфіса" [1, с.10].

«ГАЗ-69» – автомобіль підвищеної прохідності, виготовлявся у 1953-1956 рр. Горьковським, а у 1956-1973 рр. Ульяновським автомобільними заводами. До 1975 р. «ГАЗ-69» випускався також у Румунії. В народі цей автомобіль називали «Козлік» або «Газік».

«ГАЗ-69»

З самого початку машина випускалась у двох модифікаціях: «ГАЗ-69» і «ГАЗ-69А». Перша модифікація «ГАЗ-69» була з тридверним восьмимісним кузовом, а друга – чотиридверна. До того, ж на «ГАЗі» від середини 1955 р. розпочали виготовляти «М-72» – чергову модифікацію, оригінальну машину, що поєднувала шасі ГАЗ-69 з кузовом «М-20 «Победи». Ця машина сходила з конвеєра до 1958 р. Крім того, на агрегатах «ГАЗ-69» завод попутно збирав амфібію «ГАЗ-46» (Намагалися копіювати «Ford-GPA» – Ю.Х.). З 1956 р. виробництво «шістдесят дев'ятих» було повністю передано до Ульяновська – на завод, який раніше збирав вантажівки ГАЗ-ММ (народна назва «полуторка») [6].

Отож не нову машину «ГАЗ-69» доволі часто доводилося ремонтувати в польових умовах, про що доповідав доцент А. Ф. Гуцал (1946-2021) на березневому засіданні кафедри 1972 р. [6, арк. 42]. В планах археологічної експедиції на 1974 р. також знаходився пункт про необхідність ремонту експедиційного автомобіля, а А. Ф. Гуцал призначався відповідальним за його виконання [7, арк. 12]. Перманентний процес ремонту автомобіля, відбито в протоколі засідання кафедри і за квітень 1977 р. [8, арк. 36]. Ситуацію з технічним станом автомобіля у 1978 р. вдалося покращити після капітального ремонту на одному із авторемонтних заводів у районі Дарниці (м.Київ) [9, с. 41].

Понад п'ятдесят років «ГАЗ-69» періодично експлуатувався кафедральними археологами історичного факультету для обслуговування археологічних експедицій. Він і нині знаходиться на балансі К-ПНУ імені Івана Огієнка, як найстарший транспортний засіб.

На зміну старенькому «ГАЗ-69» мав стати новий «УАЗ-469» під державним номером 0600 ХММ. Його у 2006 р. зусиллями доцента кафедри археології, спеціальних історичних і правознавчих дисциплін А. Ф. Гуцала та кандидата історичних наук, доцента В. А. Гуцала вдалося викупити із однієї військової частини в Донецькій області. Однак з експлуатацією авто виявилися певні труднощі – брак коштів на археологічні експедиції.

«УАЗ-469»

«УАЗ-469» – повнопривідний легковий автомобіль підвищеної прохідності (позашляховик), що випускався Ульяновським автомобільним заводом. Автівка широко використовувалася в радянській армії, а також у країнах соціалістичного табору. «УАЗ-469» був розроблений для транспортування вантажів, людей і буксирних трейлерів на всіх типах доріг. Розробка автомобіля почалася в 1961 р. Автомобіль був схожий на американський джип – міцний утилітарний позашляховик, але не дуже зручний. Однак перші серійні моделі «УАЗ-469» зійшли з конвеєра Ульяновського автозаводу тільки 15 грудня 1972 р. Нові моделі прийшли на зміну «ГАЗ (УАЗ) – 69» [19].

У 1970-х рр. на балансі педінституту знаходився вантажний автомобіль «ГАЗ-63». Він, з «ГАЗ-69», мав споріднену долю: потрапляння до вишу з військової частини, як «списаний». Модифікація вантажівки «ГАЗ-51» – «ГАЗ-63) підвищеної прохідності і мав дві ведучі осі, односкатні колеса із шинами збільшеного протектору. Порівняно з моделлю «ГАЗ-51», було підвищено дорожній просвіт, що покращувало прохідність на бездоріжжі.

«Газ-63»

Перший пробний зразок машини «ГАЗ-63» був створений ще у 1940 р. Він мав Г-подібні крила і решітки перед фарами. Серійно «ГАЗ-63» випускався Горьковським автомобільним заводом з 1948 по 1968 рр. і мав кабину, крила, і капот від автомобіля «ГАЗ-51». Була модель «ГАЗ-63А» з лебідкою встановленою спереду на рамі. На базі «Газ-63» також компонувалися: бойова машина реактивної артилерії «БМ-14» з сімейства «БМ-13» або «Катюші», бронетранспортер «БТР-40» [12].

З появою нових вантажних автомобілів «Газ-63» втратив свою функціональну значимість, рентабельність, а тому був на початку 2000-х рр. «списаний» і, в решті-решт, потрапив для подальшої експлуатації у гірську місцевість Карпат.

У 1980-х рр. автомобільний парк вишу збільшився – на баланс поступив автобус «ЛАЗ-697М «Турист».

«ЛАЗ-697 М «Турист» – радянський туристичний автобус середнього класу, що випускався Львівським автобусним заводом. Автобус призначався для міжміських ліній, екскурсійних поїздок, застосування на експресних лініях спеціального призначення і інше.

«Лаз-697 М «Турист»

«ЛАЗ-697М «Турист» (роки випуску 1970-1975) – «пережив» модифікацію середнього міжміського автобуса сімейства 697. Основна новація «ЛАЗ-697М» – кузов з підвищеною антикорозійною стійкістю. Новою стала також система вентиляції салону, автобус відрізнявся високими бічними вікнами без кватирок. Щоправда старою залишилася передня панель салону. У 1974 р. екстер'єр салону продовжив модернізуватись (задня бічна частина вікон, нові повітропроводи в двигун) для переходу на модель «ЛАЗ-697Н». Випуск сімейства середніх міжміських автобусів серії 697 був припинений у 1982 р. на користь розширення виробництва великого міжміського автобуса сімейства «ЛАЗ-699», що відрізнявся більшою кількістю місць (41 замість 33 у «ЛАЗ-697М»). Двигун від ЗІЛ – 130 у модифікаціях «ЛАЗ-697» розташовувався ззаду. У підвісці були коригуючі пружини, що працювали паралельно з ресорами. Сидіння використовувалися двомісні з регульованим кутом нахилу спинки. Місткість автобуса становила 33 особи. Під підлогою салону знаходилися багажні відсіки [13].

Автобус «ЛАЗ-697М» з'явився у гаражі педінституту із м. Львів у середині 1980-х рр. за сприяння ректора, кандидата історичних наук, професора А. О. Копилова (1936-2007) та зусиллями керівника танцювального ансамблю «Горлиця» В. С'єдіна. Автобус пройшов державну реєстрацію і отримав держномер спочатку 41-72 ХМЛ, пізніше – 51-81 ХМП. Першим шофером на автобусі працював

В. Ф. Барбанюк, а наступним – М. В. Барбанюк. Із появою автобуса інститутське життя перейшло на новий рівень перевезень: викладачів та студентів на практику, спортсменів на збори, учасників танцювального ансамблю «Горлиця» на виступи та інше. Близько тридцяти років даний автобус «вірою і правдою» служив вишу, який, на той час (2015), змінив кілька своїх статусів. Однак все змінила війна... Тому у 2015 р. автобус, як і ще кілька вантажівок, було, по мобілізації, передано військовим для потреб ЗСУ.

Пасажи́рське обслуговування викладачів та студентів відбувалося також ще одним автобусом – «ПАЗ-3205». Прототип автобуса «ПАЗ-3205» – «ПАЗ-665» – (неофіційно – «ПАЗік») створено на Павловському автобусному заводі ще 1966 р. Автобус мав два варіанти – міський «ПАЗ-665» з двома двостулковими дверима і туристичний «ПАЗ-665Т». Туристична компоновка відрізнялася одними дверима, що відкривалися вручну та кращими пасажирськими сидіннями для тривалих подорожей. За виглядом кузова і компонованням салону автобус нагадує пізнішу модель 3205. 1967 р. туристичний автобус «ПАЗ-665Т» брав участь у міжнародному французькому автосалоні де його було відзначено Великою срібною медаллю Комісаріату Франції з туризму і відзнакою автосалону.

На початку 1970-х рр. розробили автобус «ПАЗ-3202», а 1975 р. з'явилося одразу кілька екземплярів експериментальних автобусів «ПАЗ-3203» (міський), «ПАЗ-32033» (приміський) і «ПАЗ-3204» (підвищеної прохідності). Їх планували запустити в серійне виробництво у 1979 р., але виникли непередбачені труднощі – на завод імені Ліхачова, агрегати якого (мости, КПП, рульовий механізм) мали використовуватися у новій машині, відмовився постачати ці вузли. Для виходу з скрутною ситуації на заводі вирішили використовувати агрегати ГАЗу. Так з'явилася модель «ПАЗ-3205». На її створення пішло ще кілька років і 1981 р. випустили перші дослідні зразки «ПАЗ-3205» з одними автоматичними і одними дверима ручного відкривання. Проте автобуси вимагали подальшого доопрацювання. Лише 1986 р. на Павловському автозаводі організували дрібносерійне виробництво «ПАЗ-3205».

«ПАЗ-3205» значно відрізнявся від попередника просторішим салоном і великою площею застакнення кузова. Однак автобус

програвав у порівнянні з попередньою дослідною моделлю, «ПАЗ-3203», оскільки ГАЗівські агрегати були менш надійними, ніж комплектуючі ЗІЛа.

З 1989 по 1991 рр. автобуси «ПАЗ-3205» поставлялися практично в усі регіони СРСР — в перспективі вони мали замінити собою попередню 672-гу модель. Але розпад Радянського Союзу і подальша економічна криза спричинила різкий спад виробництва на Павловському автозаводі. І все ж у 1991 р. на конвеєр було запущено міську модифікацію «ПАЗ-32051», а 1995 р. — автобус «ПАЗ-3205-07» з дизельним двигуном ММЗ Д-245.7 білоруського виробництва [15].

«ПАЗ-3205»

Отож, у 1993 р. керівництву педінституту вдалося придбати цілком новий автобус «ПАЗ-3205». Його водії вищу перегнали із м. Сміла Черкаської області. Автобус пройшов держреєстрацію і отримав держномер 93-18 ХМГ, який і сьогодні експлуатується у виші. Шофером на вказаному автобусі майже 25 років працював М. В. Барбанюк.

У автопарку педінституту були і персональні автомобілі. Один із них у кінці 1970-1980-х рр. був «ГАЗ-24 «Волга» чорного кольору з держномером 06-63 ХМК. Автомобіль був «списаний» із силових 218

органів, а тому певний час знаходився на ремонті, який проводили водії гаража власними силами. Водієм на вказаному авто працював А. Сидорук.

«ГАЗ-24 «Волга»

«ГАЗ-24 «Волга» — легковий автомобіль середнього класу (Клас Е) сімейства «Волга», прийшов на зміну моделі «ГАЗ М-21 «Волга» у 1970 р. «ГАЗ-24» випускався Горьковським автозаводом до 1985 р. і широко використовувався у державних організаціях, а також як таксі. Автомобіль майже не надходив до приватного продажу. Модернізована конструкція шасі, двигуна не відповідали вимогам часу, потребувала постійного догляду. Попри це, автомобіль випускали 15 років. У дизайні і конструкції автомобіля відверто простежувалися зовнішні спільні риси з американськими автомобілями «Chevrolet Impala» 1963 р. та «Holden HR» 1966 р. [16].

У 1987 р. до гаража педінституту прибув автомобіль «ГАЗ-24-10» із держномером 88-50 ХМН. Автомобіль «збирали» гаражні водії із запчастин: спочатку кузов першої комплектації, далі передня підвіска, задній міст, двигун і т.д. Водіями на вказаному автомобілі працювали: О. Завальський, Ф. Мельник.

«ГАЗ-24-10 «Волга»

Машина «ГАЗ-24» у середині 1980-х рр. була модернізована більш істотно і радикально. Результатом модернізації стала модель «ГАЗ-24-10», яку можна назвати третім поколінням, або третьою серією «ГАЗ-24». Впровадження модернізованих вузлів, цього разу, відбувалося поступово – від пластикової решітки радіатора, що з'явилася на експортних автомобілях наприкінці 1970-х рр., до закінчення оновлення універсала, що відбувся у 1987 р. У 1985 р. випускали «перехідний» варіант седана, який поєднував у різних пропорціях риси «ГАЗ-24» і «24-10» і одержали неофіційну позначення «ГАЗ-24М». «ГАЗ-24-10» випускалася до 1992 р., після чого був замінений у виробничій програмі на «ГАЗ-31029». Усього до 1992 р. був випущено 1 481 561 автівок «ГАЗ-24» та «ГАЗ-24-10». Це була наймасовіша модель легковика в історії заводу [16].

У 1993 р. відбулося подальше оновлення парку автомобілів педінституту. Тоді його лави поповнив новенький «ВАЗ-21099 «Самара» під держномером 9332 ХМП. Водіями на авто працювали О. Завальський, В. Шавардак, Ф. Мельник.

«ВАЗ-21099 «Самара» – модифікація «ВАЗ-2109» з кузовом седан, що випускалася з 1990 по 2011 рр. На Заході експортна модель одержала назву «Lada Forma». Від інших моделей сімейства «Самара» «ВАЗ-21099» відрізняла передня частина кузова з «довгими» крилами (на відміну від «коротких», з пластикової

маскою в передній частині) та капотом, нова решітка радіатора, нова панель приладів. Згодом ці нововведення були перенесені на все сімейство «Самара». Габаритна довжина «ВАЗ-21099» по відношенню до інших автомобілів цього «сімейства» збільшилася на 200 мм за рахунок подовженого заднього схилу. Це дозволило не тільки розмістити багажний відсік, відокремлений від салону, а й забезпечити захист задньої частини автомобіля від бруду (забризування скла задніх дверей було неприємною особливістю «ВАЗ-2108» і «ВАЗ-2109»). До випуску автомобілів модифікацій «LADA 110», ця модель була найпрестижнішою і найпопулярнішою з автомобілів «ВАЗ». З моменту початку виробництва в різні роки випускалися модифікації з двигунами робочим об'ємом 1,3 л. («ВАЗ-210993») і 1,5 л. («ВАЗ-21099»). До 2004 р. вказана модель випускалася в росії, а з 2004 по 2011 рр. – в Україні на заводі «АвтоЗАЗ» [17].

«ВАЗ-21099 «Самара»

У другій половині 1980-початку 2000-х рр. на балансі гаража педінституту знаходилися три малолітражки вантажно-пасажирської компоновки: дві моделі «ДЖ-2715» та одна «ДЖ-2717». Перший автомобіль – бордового кольору, 1985 року випуску з держномером 14-00 ХМК. Другий – білого кольору, 1991 року випуску. Водіями даних автомобілів працювали відповідно І. Гончарук та Ф. Мельник. Третій автомобіль – «ДЖ-2717», білого

кольору, 2002 року випуску, з держномером 9336 ХМЛ. Водієм на даному автомобілі до нині працює Я. Шавардак. Ці автомобілі, загалом, забезпечували роботу студентської їдальні, потреби господарської частини, проректором якої тривалий час працював П. А. Білий «ІЖ-2717» став останньою новою автівкою (на момент публікації), яка поповнила ряди автопарку вишу.

«ІЖ-2715»

«ІЖ-2715» – радянський і російський 2-6 місний (в різних модифікаціях) вантажно-пасажирський автомобіль з типом кузова фургон, пікап. Серійно випускався на Іжевському автозаводі протягом 29 років, у 1972-2001 рр. Всього було випущено 2317493 авто. Кабіна автомобіля двомісна, сидіння – роздільні з регулюванням сидіння водія по довжині і нахилу спинки. Створений на базі автомобіля «Москвич-412», «ІЖ-2715» випускався у комплектації з двигунами модифікації УЗАМ-412 (1,487 л, 75 к.с.) і УЗАМ-412ДЕ (1,487 л, 67 к.с.). У 1980-і іжевські пікапи були єдиними в СРСР легковими розвізними автомобілями. На той час, постачання торгових організацією подібним транспортом традиційно покладалося на авторемонтні заводи, котрі переробляли серійні авто у розвізні фургони і пікапи. Вантажопідйомність «ІЖ-2715» становила 450-500 кг. і використовувався для перевезення невеликих партій вантажів. У 1997 р. на зміну старій моделі прийшов новий кузов моделі «ІЖ-2717» [18].

«ІЖ-2717»

Складну роботу із перевезенням вантажів проводили водії вантажного транспорту. У автопарку педінституту були зареєстровані кілька вантажівок, зокрема 1988 р. до автопарку вищу прибув «ГАЗ-52», зареєстрований під номером 7559 ХМК. Водієм на авто було призначено Ф. Мельника, котрий у 1987 р. розпочав у гаражі свою трудову діяльність. Автомобіль використовувався для різноманітних потреб, однак традиційною була робота під час археологічних експедицій.

На «ГАЗ-52» встановлювалася кабіна від «ГАЗ-53», що в ряді випадків ускладнює їх ідентифікацію. Основна відмінність – це рядний шестициліндровий двигун об'ємом 3,48 л, потужністю 75 к.с., розроблений на базі довоєнного карбюраторного двигуна внутрішнього згоряння «ГАЗ-11». На «ГАЗ-53» встановлювався V-подібний восьмициліндровий карбюраторний двигун ЗМЗ-53. Також на «ГАЗ-52» встановлювалися колеса і шини від «ГАЗ-51». На «ГАЗ-53» встановлювалися шини дещо більшого розміру. Колеса були взаємозамінні. За 23 роки «ГАЗ-52» випускався в декількох модифікаціях [20].

«ГАЗ-52», «ГАЗ-53»

У кінці 1980-х рр. до гаража із м.Черкас перегнали новеньке шасі «ГАЗ-53» під держномером 54-89 ХМЛ. Металевий кузов, його гідронасос водії гаража встановлювали самотужки. Так автомобіль трансформувався у самоскид. Водієм на ГАЗ-53 тривалий час працював Г. Чорний.

Загалом за всю історію автотранспорту вишу з 1960-2024 рр. кількість автомобілів що знаходилися на його балансі сягала більше 10 одиниць (нині – 7).

Впродовж півстоліття водіями вишу у свій час працювали: В. Барбанюк, М. Барбанюк, І. Гончарук, О. Завальський, Ф. Мельник, А. Сидорук, В. Сороківський, І. Сторожук, М. Томашевський, Г. Чорний, В. Шавардак, Я. Шавардак. Ветеранами праці, які пропрацювали більше 20-ти років у виші у своїй професії стали: М. Барбанюк, Ф. Мельник, Я.Шавардак. Честь і хвала цим трудівникам від роботи яких залежить людське життя!

Список використаних джерел та літератури:

1. Хоптяр Ю. А. Кафедра архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін К-ПНУ імені Івана Огієнка: становлення, здобутки, перспективи (30-ті рр. ХХ – початок ХХІ ст.)

: наукове видання (до 100-річчя утворення К-ПНУ імені Івана Огієнка). / Ю. А. Хоптяр. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський, 2018. 312 с.

2. https://uk.wikipedia.org/wiki/Ford_GPA.

3. <https://www.youtube.com/watch?v=JZ47YVvstYY&t=4s>.

4. Державний архів Хмельницької області. Ф.Р-302. Оп.1.

Спр.5. Арк.1-7, 9, 29, 35-38, 39-40, 60-62.

5. Іон Винокур: подвижництво в освіті і науці: науково-документальне та бібліографічне видання / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Наукова бібліотека, Кафедра історії народів Росії і спеціальних історичних дисциплін; [укл.: О. М. Завальнюк, В. С. Прокопчук, О. Б. Комарницький]. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. 228 с.

6. <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%90%D0%97-69>.

7. Державний архів Хмельницької області. Ф.Р-302. Оп.1.

Спр.228. Арк.12.

8. Державний архів Хмельницької області. Ф.Р-302. Оп.1.

Спр.333. Арк.36.

9. Автомобільний транспорт [Архівовано 21 вересня 2020 у Wayback Machine.] // ВУЕ; Автомобільний транспортний засіб (автомобіль) // Митна енциклопедія : у 3 т. / редкол.: І. Г. Бережнюк (відп. ред.) та ін. ; Держ. НДІ мит. справи. 2-ге вид. Хм. : ПП Мельник А. А, 2014. Т. 1 : А-З. 592 с. ISBN 978-966-346-853-2.

10. Білецький В. С., Фик М. І. Основи транспорту природних вуглеводнів / За ред. І. М. Фика. Харків: НТУ ХПІ, 2019. 274 с.

11. Організація внутрішніх та міжнародних перевезень пасажирів автомобільним транспортом : навч. посіб. / І. П. Кость, С. І. Будник, С. В. Нікіпчук. Львів : Сполом, 2012. 148 с. : іл. Бібліогр.: с. 118-119 (23 назви). ISBN 978-966-665-701-8

12. <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%90%D0%97-63>

13. <https://ru-m-wikipedia->

[org.translate.google/wiki/%D0%9B%D0%90%D0%97-](https://ru-m-wikipedia-org.translate.google/wiki/%D0%9B%D0%90%D0%97-697?_x_tr_sl=ru&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=sc)

[697?_x_tr_sl=ru&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=sc](https://ru-m-wikipedia-org.translate.google/wiki/%D0%9B%D0%90%D0%97-697?_x_tr_sl=ru&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=sc)

14. Хоптяр Ю. А. Шляхи сполучення та транспортні засоби Подільської губернії (II половина XIX ст.) / Краєзнавець Хмельниччини : науково-краєзнавчий збірник / [гол. ред. Л. В. Баженов; відп. ред. С. А. Копилов]. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2016. Вип. 9. С. 67-71.

15. <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%90%D0%97-3205>
16. <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%90%D0%97-24>
17. <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%90%D0%97-21099>
18. <https://www.wikidata.uk-ua.nina.az/%D0%86%D0%96-2715.html>
19. <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D0%90%D0%97-469>
20. <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%90%D0%97-52>

УДК 97:929-051А.Прокопчук(477.43)

*Юрій Гжимайло, член НСКУ
м. Красилів*

ТОЙ, ХТО НІС ДІТЯМ СОНЦЕ ДУШІ І ЗНАНЬ

У статті аналізується життя та професійна діяльність на ниві освіти непересічної особистості Красилівщини Андрія Маркіяновича Прокопчука. Подаються спомини про нього його доньки Наталії та вихованців Кременчукської школи.

***Ключові слова:** історія, вчитель, школа, Андрій Прокопчук, учні, село, пам'ять.*

Проїшло уже понад століття від дня народження великого патріота нашого краю, краєзнавця, вчителя історії, уродженця села Кременчуки Андрія Маркіяновича Прокопчука.

Андрій Прокопчук став символом честі, громадянської мужності, активної життєвої позиції. Народився 13 грудня 1912 р. в багатодітній сім'ї. Навчався у місцевій школі. Згодом після закінчення Новоград-Волинської школи кооператорів працював у Волинській облспоживспілці інспектором – до 22 червня 1941 р., де й застала його війна. Окупованою територією пробивався додому в рідне село. І дійшов! Влаштувався працювати на цукровий завод, роботу якого відновили німці.

З весни 1942 р. на заводі діяла підпільна група. Ризикуючи життям, А. Прокопчук разом з іншими підпільниками під керівництвом механіка заводу Михайла Прокоф'єва виводили з ладу важливі механізми, обладнання, що призводило до тривалих

простоїв підприємства. Після чергової диверсії, коли з ладу вивели транспортер, їх вистежили місцеві поліцаї, схопили й у дворі цукрового заводу по черзі розстрілювали. Як розповідає донька А. Прокопчука Наталія Савченко, куля потрапила батькові в головунижче лівого ока. Він залишився живим, дякуючи сестрі Євдокії, яка постійно надавала йому фахову медичну допомогу. Однак врятувати це око не вдалося. Праве ж око Андрій втратив ще підлітком, коли з хлопцями пасли коней у лісі й кинули у вогнище патрони. Який це жах, які нелюдські муки – осліпнути в розквіті літ! Нічого не бачиш – вічна темрява. Та Андрій не опустив рук, а продовжував жити повноцінним життям, приносити користь людям, незважаючи на своє каліцтво. Змалку навчений батьками бути уважним до людей, переймався їхніми турботами, болем і стражданнями.

Закінчивши 1948 року річну школу письма по Брайлю (для незрячих) у м. Ніжин, А. Прокопчук вступає до Київського державного університету і закінчує його з відзнакою за спеціальністю «вчитель історії». Одружується із Валентиною Хомівною Кулик, а 1954-го року в них народжується донька Наталія. Андрій Маркіянович у той час працював в Кременчукській середній школі – аж до 24 лютого 1965 року. Демонстрував неабиякі здібності у радіоконструюванні. Разом із дітьми займався складанням радіоприймачів. Гарно співав, особливо любив виконувати під час концертів педагогічного колективу школи партію Возного з опери М. Лисенка «Наталка-Полтавка».

Надзвичайно цікаво проводив уроки історії. «Оцінки виставляв черговий у класі, – згадує донька Наталія Андріївна, – а батько щомісяця звіряв записи по Брайлю із класним журналом. Розбіжностей я не пам'ятаю. Читати мене навчили у 5 років. Я, не розуміючи змісту тексту, читала про греків, римлян, турків. Слухаючи мене, він виколовав літери, а тоді читав їх пальцями.

Уроки завжди доповнювались археологічними дослідженнями. Систематизувати все це допомагала дружина, матеріали надсилали в Академію наук. Є відповіді на запити. Батько цікавився добою трипільської культури, подіями національно-визвольної війни українського народу під проводом Б. Хмельницького 1648–1657 рр.

А. Прокопчук багато працював у Житомирському архіві, де вивчав історію села Кременчуки і навколишніх сіл, робив виписки

(писав на слух). Зокрема, у своїх повідомленнях в Академію наук він писав: «У радіусі 40-50 км від села не зустрічаються гірські породи. Тут рівнинні простори, вкриті чорноземом. Корінь топоніма «кремен» (кремень) вказує лише на заняття поселенців обробкою привізного кременю, що пов'язано, мабуть, із виготовленням вогнепальної зброї. Про це свідчать понад тисяча екземплярів кременних знарядь праці й виробів, що їх зібрали разом зі мною учні. Крім того, я записав переказ поміщицького економа, який часто примушував кріпаків збирати на полях куски кременних відщип і скидати їх у ставок, бо вони заважали обробітку плантацій цукрових буряків. У цій місцевості до появи у продажу сірників існував звичай: у придане молодій парі разом з іншими господарськими речами дарувати крем'яні запалки. Отже, кременчуки – це умільці обробляти кремень, які славилися своїм ремеслом на всю округу, тому така назва й закріпилась за селом».

У школі завжди виставляли експонати, знайдені учнями під час археологічних розкопок: шаблі, пістолі, монети, уламки керамічного посуду.

Слава про сліпого вчителя історії з Кременчуків розійшлася не тільки по всьому Антонінському районі, а й по Хмельницькій області. Родина Прокопчуків 1958-го року відвезла Андрія Маркіяновича до Одеси на обстеження в Інститут імені В. П. Філатова, але... зоровий нерв не відновив своєї функції.

Помер А. Прокопчук 24 квітня 1969 р. Спогади про батька дочка Наталія, яка нині живе в м. Звенигородка, закінчила такими словами: «Мій тато завжди був для мене взірцем, він гідно й чесно прожив життя, є прикладом моїм дітям і онукам».

Також із особливою ніжністю, щирою теплотою у серці згадує свого учителя історії колишня учениця, тепер ветеран педагогічної праці Євгена Йосипівна Нагорна (Сосновська): «Я добре пам'ятаю Андрія Маркіяновича, він викладав у нас історію у 7-9 класах. Багато уваги приділяв археології, історії нашого й навколишніх сіл. Діти приносили йому різне «каміння», яке він ретельно обмацував і встановлював, що б це могло бути. З таких знахідок було виготовлено стенд для Хмельницького обласного історико-краєзнавчого музею, а потім його знову передали у школу, а ще згодом – у сільський музей. Це була надзвичайна людина. Він завжди ходив до криниці по воду сам, відмовлявся від допомоги, залишався оптимістом, підбадьорював молодих учителів. Коли ми

прийшли працювати вчителями в цю школу, Андрій Маркіянович уже керував учителями й учнями у збиранні матеріалів і написанні історії села. Це було 1963-го року. Всіх учителів він впізнавав по голосу. Ставився до кожного з теплотою. І ми йому віддячували тим же».

Не забув свого вчителя й наставника Володимир Ілліч Гоц – шанована нині в Красилові людина, пенсіонер: «Наш учитель дуже цікаво розповідав, наводив приклади, і ми, діти, уважно його слухали. А ще він носив із собою листки твердого паперу, на яких були дірочки, й пальцями водив по них. На уроках я стояв біля дошки і показував на карті все, що говорив Андрій Маркіянович. Мені це подобалося, бо дуже любив історію та свого вчителя».

Славетне життя А. Прокопчука не закінчилось у той скорботний квітневий день. Він живе у щедрості своїх добрих справ, у пам'яті односельців і друзів, у серцях вихованців, які мали щастя навчатися у такого вчителя.

Вважаю, що сьогодні іменем Андрія Прокопчука дуже годилося б назвати вулицю, де він жив, і школу, в якій так плідно, так невтомно й самовіддано працював, прищеплюючи сільській дітворі безмежну любов до рідного краю, його минулого у віках – і майбутнього. Кинутий суворим життям у світ вічної темряви, Андрій Маркіянович Прокопчук у широко розпростертих обіймах ніс дітям Сонце душі і знань...

УДК 316.647.6(477)

*Леонід Місінкевич, доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права Хмельницького
університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

ВНЕСОК ДИСИДЕНТІВ У РОЗБУДОВУ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

У статті на основі документальних, історичних та архівних матеріалів досліджується процес формування дисидентського руху в Україні. Проаналізовано хід проведення репресивних заходів проти інакомисльців, розкрита діяльність органів КДБ в організації широкомасштабної спецоперації «Блок» проти нового покоління «політично неблагонадійної» української інтелігенції. Відстежено

поширення матеріалів самвидавського характеру. Розкривається активізація колишніх політемігрантів у суспільно-політичному житті періоду горбачовської перебудови, їх участь у формуванні громадських організацій, діяльність яких була спрямована на утвердження незалежної української держава.

Ключові слова: дисидентство, репресивні заходи, перебудова, самвидав, громадські організації.

Позитивні наслідки «хрущовської відлиги» та «автономістичні» тенденції в політиці Шелеста сприяли появі нового молодого покоління української інтелігенції, так званих шістдесятників. Першим таким осередком, де розгорнулась діяльність шістдесятників, став Клуб творчої молоді у Києві, який виник у 1960 році під егідою міському комсомолу. Найактивнішими учасниками були Лесь Танюк (керівник), Іван Драч, Микола Віграновський, Михайлина Коцюбинська, Іван Світличний, Євген Сверстюк, Алла Горська та інші. Свою діяльність Клуб розпочав з відродження вертепів та організації різноманітних мистецьких гуртків. З часом їх привабила пошукова робота жертв сталінських репресій. В діяльності Клубу все виразніше відстежувалося націоналістичне спрямування. Через два роки у Львові з'явився аналогічний клуб – «Пролісок», члени якого були брати Михайло і Богдан Горині, Михайло Косів (голова клубу), Ірина та Ігор Калинці, Михайло Осадчий та інші. Активна співпраця велась з Київським осередком та висловлювались пропозиції скористатися досвідом оунівського підпілля [1, с. 510].

Хвиля арештів, яка протекла у серпні-вересні 1965 року була спрямована проти активістів цих молодіжних осередків у Києві, Львові та інших міст. Були арештовані Іван Світличний, брати Горині, Михайло Косів та інші. Арештованим не були пред'явлено суттєвих звинувачень, а лише поширювалися чутки про викриття антирадянської націоналістичної організації. На захист заарештованих виступили представники української інтелігенції – депутат Верховної Ради СРСР Михайло Стельмах, депутати Верховної Ради УРСР Андрій Малишко та Георгій Майборода, авіаконструктор Олег Антонов, кінорежисер Сергій Параджанов та інші [1, с. 515].

Подією виняткового значення, що отримала широкий розголос стала демонстрація протесту київських інакодумців

4 вересня 1965 року в кінотеатрі «Україна» на прем'єрі фільму Сергія Параджанова «Тіні забутих предків». Директор кінотеатру «Україна» Федір Брайченко запам'ятав виступ Івана Дзюби, який, взявши слово від глядачів, дав високу оцінку фільму і заявив: «...Поряд з тим як ми відзначаємо знамену подію, зараз стогнуть і плачуть матері України за своїми синами. Товариші, зараз ідуть арешти української інтелігенції, масові арешти молоді пройшли в Львові та Києві. Зараз повторюється 37 рік. Закликаю не допустити цієї ганьби. Ганьба уряду!». Івана Дзюбу підтримали із залу Вячеслав Чорновіл, Василь Стус, Юрій Бадзьо, Михайлина Коцюбинська, Микола Роженко [2, с. 107].

10 листопада 1965 року голова Спілки письменників України, член ЦК КПУ Олесь Гончар у розмові з першим секретарем ЦК КПУ П. Шелестом виступив на захист І. Дзюби та І. Світличного і висловив прохання створити можливості для їх нормальної творчої праці. Одночасно в листопаді 1965 року відомі діячі науки С. Параджанов, О. Антонов, В. Кирейко, Л. Костенко, І. Драч, Л. Серпилін також звернулися з листом до ЦК Компартії України, в якому висловили занепокоєння хвилею арештів серед української інтелігенції [2, с. 425-426].

Аналізуючи документальні матеріали досліджуваного періоду, можна переконатися, що в середовищі творчої інтелігенції поступово складалося коло осіб, яке розглядалося владними структурами як «політично неблагонадійні». Дієвим профілактуванням «політично неблагонадійних» займалися партійні та громадські організації, які прикриваючись ідеями інтернаціоналізму, безжалісно випікали національні почуття з суспільної свідомості мас. Сплановані вищим політичним керівництвом республіки заходи нагадували традиційні «чистки», вигадані більшовицькою партією для боротьби з проявами інакодумства.

В Україні започаткувався «самвидав». Через твори самвидаву народні маси мали можливість дослухалися до свідомого українства. Рух за демократію набирив обертів. У грудні 1965 року побачила світ праця Івана Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація». 13 грудня 1965 року при митному догляді на залізничній станції Чоп наукового працівника Пряшівського університету М. Мушинки, аспіранта-заочника Київського

державного університету ім. Т. Шевченка були виявлені матеріалу «самвидаву», які він мав вивезти за межі СРСР [2, с. 426].

За цих обставини 18 грудня 1965 року оперативно була сформована комісія в Інституті історії партії при ЦК КПУ, філіалу Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС, якій доручалось зробити аналіз самвидаву, поширеного в республіці.

Організатори «самвидаву» постійно шукали можливість виходу з України матеріалів публікацій. Так, 3 липня 1967 року при митному догляді на залізничній станції Чоп у громадянки Чехословаччини З. Геник-Березовської були виявлені матеріали самвидаву та фотографії політ'язнів, які вона намагалася нелегально вивезти з СРСР. Аналогічне вилучення матеріалів самвидаву мало місце 31 січня 1968 року в наукових співробітників Інституту мовознавства Чехословацької академії наук Є. Покорної та В. Червеної, яким матеріали були передані Зіновією Франко [2, с. 438, 443].

Упродовж другої половини 1960-х років правоохоронні органи пильно відстежували за діяльністю дисидентів республіки. На початку 1970-х років голова КДБ УРСР Віталій Нікітченко звернув увагу вищого політичного керівництва республіки на зростаючу кількість осіб, які займаються виготовленням і розповсюдженням ворожих за змістом листівок, анонімних листів, позацензурних творів та масштабами виготовлення й розповсюдження самвидаву в республіці. Особлива увага приділялась налагодженню українськими дисидентами відповідних каналів для їх нелегального переправлення за кордон, а також встановлення ними регулярних зв'язків для отримання необхідної «антирадянської літератури» із зарубіжних країн.

До цієї роботи активно долучився уродженець с. Ілляшівка Староконстантинівського району Хмельницької області Кузьма Іванович Матвіюк. На той час, він після закінчення факультету механізації Української академії сільськогосподарських наук працював викладачем Уманського технікуму механізації сільського господарства. Весною 1970 року К. І. Матвіюк отримав від Євгена Сверстюка машинописний примірник роботи Івана Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація».

Прочитавши роботу, він вирішив поділитися самвидавським твором з викладачами технікуму та добрими друзями Надією Віталіївною Суворцевою колишньою співробітницею уряду УНР та

Катериною Львівною Оліцькою – колишньою есеркою [3, с. 11]. Ці дві старі жінки, які пережили революцію, громадянську війну, становлення радянської влади та були репресовані і відбули по тридцять років таборів на Колімі, підштовхнули К. І. Матвіюка до активізації самвидавської роботи. Саме їхні бажання «мати копію» цієї роботи сприяли розтеражуванню праці Івана Дзюби. Отож, машинописний текст був відзнятий на плівку уманчанином Віктором Скуратівським. В магазинах міста був скуплений весь контрастний фото папір і розпочалась робота з виготовлення фотокопій. У друкуванні фотокопій активну допомогу надав студент Уманського сільськогосподарського інституту Богдан Чорномаз, який проживав на одній квартирі з Матвіюком. Було видруковано чотири копії книги «Інтернаціоналізм чи русифікація» [3, с. 85].

На підставі матеріалів, поданих головою КДБ УРСР Віталієм Нікітченко, ЦК Компартії України 28 липня 1971 року ухвалив постанову «Про заходи по протидії нелегальному розповсюдженню антирадянських та інших політично шкідливих матеріалів» [2, с. 468]. З цього часу розпочалась розробка спецоперації під кодовою назвою «Блок», заходи якої були направлені на нейтралізацію найактивніших «націоналістичних елементів» в Українській РСР, причетних до нелегального розповсюдження «антирадянських та інших політично шкідливих матеріалів» самвидаву.

На підставі проведених оперативно-розшукових заходів у справі «Блок» в поле зору органів держбезпеки потрапило певне коло осіб з Києва, Львова, Одеси, інших міст України і було встановлено їх зв'язок з дисидентами Москви, окремими «єврейськими націоналістами» і «кримськотатарськими автономістами» з метою створення в СРСР масового опозиційного руху.

Для початку арештів, каральна система чекала лише вдалого моменту. І такий момент настав. 4 січня на прикордонній станції Чоп був затриманий Ярослав Добош – громадянин Бельгії, студент Лювенського католицького університету, українець за походженням, член «Спільки української молоді», який перебував в Україні під виглядом туриста. У Києві та Львові він мав зустрічі з дисидентами – літературознавцем Зіновією Франко та Іваном Світличним, обоє були об'єктами справи «Блок». У затриманого були вилучені вісім фотоплівок, на яких було відзнято «Словник

рим української мови» Святослава Караванського (на той час ув'язненого) для видрукування повноцінної книги. Крім того виявлено фото засудженого Валентина Мороза та об'єкта справи «Блок» Василя Стуса.

Затримання на кордоні Ярослава Добоша, який вивозив заборонений самвидав, дало підстави КГБ в подальшому оцінювати дисидентський рух в Україні в тісному зв'язку із закордонними націоналістичними центрами. Радянська пропаганда відтепер отримала змогу представляти дисидентів як «націоналістичних наймитів» та «запроданців капіталістичного Заходу» [4].

8 січня 1972 року голова КДБ при Раді Міністрів УРСР В. Федорчук повідомив першого секретаря ЦК КПУ П. Шелеста про проведення обшуків у причетних до справ осіб. 12 січня 1972 року Україною прокотилася хвиля арештів української інтелігенції. Розпочалась масштабна операція «Блок». Того дня у Києві були заарештовані: поет Василь Стус, літературний критик Іван Світличний, філософ Євген Сверстюк, математик і публіцист Леонід Плющ, багатолітній в'язень сталінських таборів Данило Шумук, лікар Микола Плахотнюк, інженер-економіст Зіновій Антонюк, мистець-реставратор, інженер-механік Олесь Сергієнко, поет-шістдесятник Іван Коваленко; у Львові: – публіцист і літературний критик В'ячеслав Чорновіл, журналіст Михайло Осадчий, релігійний діяч Іван Гель, мистець-килимар Стефанія Шабатура, поетеса Ірина Стасів-Калинець [5, с. 26].

20 січня був заарештований священник Василь Романюк (згодом патріарх УПЦ КП Володимир); 20 лютого – поет Микола Холодний; 21 лютого – інженер Василь Долішній (на Івано-Франківщині); 18 квітня – літературознавець Іван Дзюба, 11 травня – психіатр Семен Глузман, 18 травня – філолог Надія Світлична (в Києві); 21 червня – інженери Анатолій Здоровий та Ігор Кравців (в Харкові); 6 липня – філософи Василь Лісовий і Євген Пронюк (в Києві); 13 липня – викладачі Кузьма Матвіюк та Богдан Черномаз (в Умані); 11 серпня – поет Ігор Калинець (у Львові); 17 листопада – поетеса Ірина Сеник (у Бориславі), 9 грудня – лікар Лідія Гук (у Скадовську). 25 травня у Львові наклав на себе руки видавець самвидаву інженер Мар'ян Гатала [6].

Про свій арешт Кузьма Матвіюк згадує, що «...13 липня 1972 року група працівників Черкаського КДБ прибула в Умань на мою квартиру і почала обшук. Вони пред'явили ордер на обшук і

арешт Богдана Черномаза, з яким ми разом наймали квартиру. Весь обшук полягав в тому, що працівники КДБ перегортали мої книжки і перечитували все написане мною. «Крамольне» вони відкладали вбік, під кінець обшуку вписали все відкладене до протоколу і забрали з собою. ... Обшук закінчився під кінець дня. Оскільки ордер на обшук і арешт у них був на Богдана Черномаза, то мені сказали, що я повинен проїхати з ними в Черкаси, де їм потрібно «дещо в'яснити». І лише пізно ввечері в управлінні КДБ мені показали ордер на мій арешт» [3, с. 99-100].

У спогадах про Івана Світличного, його дружина Надія Світлична зазначала, що «до квартири Івана Світличного постукали вранці. Семеро – «шмональники» та поняті – вчинили обшук: переглядали кожен папірець, книжку, зошит. ... вилучили багато книжок, машинописів, магнітофонних стрічок з унікальними записами Василя Симоненка, Василя Стуса, Бориса Мамайсури та інших. Обшук тривав майже добу – без перерви. Хотілося кричати криком, вити раненим звіром. Я мусила тримати себе в руках...» [5, с. 30-31].

Улітку й восени 1972 відбулися судові процеси. Майже всіх заарештованих засудили за статтею 62 Кримінального кодексу УРСР. До спецсихлікарні потрапили Микола Плахотнюк, Леонід Плющ, Василь Рубан та Борис Ковгар.

Арешти тривали й у 1973-1974 роках. 17 грудня 1973 року в Києві був заарештований кінорежисер Сергій Параджанов.

Загалом по Україні 1972 року заарештовано 100 осіб. За даними Людмили Алексеевої, у 1972-1974 роках за участь в українському національно-демократичному русі було заарештовано більше 122 осіб. За даними Харківської правозахисної групи, у 1972-1974 в Україні заарештували 193 особи, у тому числі за антирадянську пропаганду – 100 осіб, за релігійні переконання – 27 осіб [5, с. 28].

Дисидентському рухові не вдалося мобілізувати під свої гасла значну кількість населення України. У наступні роки після проведення операції «Блок» розвиток дисидентства відбувається в умовах підпілля. Розрізнені опозиційні групи, які виникали не мали зв'язків як між собою, так із ув'язненими дисидентами. Інформація, яка просочувалася із таборів на свободу була тим каталізатором, що мав започатковувати організацію міжнародних кампаній на підтримку українських дисидентів.

Лише горбачовська «перебудова» дозволила започаткувати дисидентам та колишнім політичним в'язням створення громадських об'єднань. Одним із перших на теренах СРСР у 1987 р. виникло товариство «Меморіал» з ініціативної групи в одинадцять осіб, яка проводила кампанію збору підписів у підтримку спорудження пам'ятника жертвам сталінських репресій [7, с. 13]. В Україні перші так звані неформальні об'єднання виникли 6 серпня 1987 р. в м. Києві. Тут був започаткований Український культурологічний клуб. У м. Львові 19 жовтня того ж року було засноване Товариство Лева. Ці неформальні об'єднання розвивалися в рамках чинного законодавства, а основними питаннями діяльності стали пекучі проблеми розвитку суспільства.

У республіці ініціатором таких дій стала Київська організація спілки письменників, яка звернулася до міського комітету партії з проханням впорядкування місць поховань Биківнянського могильника та встановлення пам'ятника жертвам політичних репресій. Зацікавленість громадськості до масових поховань у Дарницькому лісі спонукали секретаря ЦК Компартії України Ю. Єльченка, першого секретаря Київського міськкому партії К. Масика та голову КДБ при Раді Міністрів УРСР М. Голушка 22 грудня 1987 р. порушити клопотання перед ЦК Компартії України про утворення Урядової комісії, яка без упередженості встановила б обставини масових поховань у 19 та 20 кварталах Дніпровського лісництва. Державна комісія, очолювана міністром внутрішніх справ І. Гладушом, не спромоглася об'єктивно встановити обставини масових поховань у Биківнянському лісі [8, с. 20–22].

Прагнення владних структур приховати злочинні діяння сталінізму були оприлюдненні в пресі, що призвело до протестів громадськості Києва. 6 грудня 1988 р. громадські організації «Меморіал», «Спадщина», «Громада», «Небайдужі», «Зелене милосердя» та представники творчих спілок провели збори, в резолюції яких була викладена вимога правдивої інформації щодо масових поховань у Биківнянському лісі та створення меморіалу, який «реально відповідав би історичній правді» [9, с. 45–46].

На зламі 1980–1990 рр. на теренах України особливе місце належало історико-культурному товариству «Меморіал», яке розпочало свою діяльність у 1988 р., а організаційно оформилося у березні 1989 р. Фундаторами товариства були відомі громадсько-

політичні та культурні діячі, письменники О. Деко, В. Маняк, С. Макеєв, Ю. Прилюк, Є. Пронюк, юристи П. Братасюк і О. Ємець, політологи М. Лисенко, А. Лупинос, О. Сергієнко, кінорежисер В. Кузнецов, журналіст Ж. Мосенкіс, режисер, громадський діяч Л. Танюк та інші [10, с. 12–13].

Після оформлення республіканського товариства «Меморіал» їх відділення почали формуватися в регіонах. Так, у квітні 1989 р. за ініціативою доцента історичного факультету Харківського університету народного депутата України В. Мещерякова, викладачів інституту механізації та електрифікації сільського господарства П. Цимбала та вищого командного училища ракетних військ ім. Крилова Х. Чаковського започаткувало роботу Харківське відділення «Меморіалу», яке об'єднало в своїх лавах близько 400 членів. Вони з представниками громадськості здійснювали пошук місць поховань жертв репресій, збирали і оприлюднювали архівні документи і спогади, чинили тиск на органи влади про необхідність оприлюднення інформації про масові політичні репресії [11, арк. 80–81].

Товариство «Меморіал» сприяло формуванню ветеранських організацій правозахисного характеру з колишніх політрепресантів Києва, Львова, Одеси, Слов'янська Донецької області. Так, у серпні 1989 р. в м. Києві була створена ініціативна група в складі С. Малєєва, Л. Городіна, Н. Бородуліна, В. Ольшевського, В. Сідерського, Є. Михайлика та інших, які розпочали роботу над утворенням Київського товариства політв'язнів та жертв репресій. Публікація С. Малєєва в газеті «Прапор комунізму» «Створюється товариство...» стала відправним моментом в об'єднанні 96 політв'язнів, які в січні 1990 р. на установчих зборах проголосили утворення товариства [12]. Для його роботи міськвиконкомом було виділене приміщення, де двічі на тиждень проводився прийом громадян, потерпілих від терору радянської доби.

Колішні дисиденти та політрепресанти активно долучилися до формування громадських організацій, зокрема таких: Товариство української мови, «Народний рух України», «Товариство Лева» у Львові. На тлі офіційно зареєстрованого Львівського товариства «Меморіал» було організовано роботу Клубу репресованих, до складу якого увійшли найрадикальніші учасники опору комуністичній системі. Цілеспрямована робота Клубу, щотижневі зустрічі колишніх політрепресантів сприяли

подальшому згуртуванню політв'язнів, репресованих тоталітарним режимом, і трансформації його у Львівську обласну Спілку політичних в'язнів України, яку очолив Іван Губка [13, с. 21–22]. У подальшому регіональні товариства політв'язнів були об'єднані в квітні 1991 р. установчим з'їздом у Спілку політичних в'язнів України [13, с. 26]. У грудні 1992 р. на спільному засіданні проводів Спілки політичних в'язнів України і Всеукраїнського товариства репресованих відбулося об'єднання двох організацій в єдине Всеукраїнське товариство політичних в'язнів і репресованих на чолі з двома співголовами І. Губкою та Є. Пронюком [14, с. 19].

Громадські організації активно виступили разом із сином Василя Стуса – Дмитром та сином Олекси Тихого – Володимиром щодо перепоховання жертв тоталітарного режиму. 19 листопада 1989 року у Києві на Байковому цвинтарі відбулося перепоховання українських письменників і політв'язнів радянського режиму – Василя Стуса, Юрія Литвина та Олекси Тихого [15, с. 6–7].

У подальшому були перші парламентські вибори радянського періоду на альтернативній основі, на яких було обрано Верховну Раду України першого скликання. У травні 1990 року у Верховній Раді на першій сесії формується парламентська група «Народна Рада». Група складалася з представників декількох депутатських об'єднань – Демократична партія України, Партія зелених України, Народний Рух України, Українська селянська демократична партія. Загалом Народна Рада нараховувала 125 народних депутатів. Головою парламентської групи було обрано – голову Львівської регіональної організації Народного Руху України Ігоря Юхновського а заступником голови групи – Левка Лук'яненко. В офіційну парламентську опозицію Народна рада пішла у червні 1990 року. Загалом Народна рада мала серйозний вплив на роботу Верховної Ради.

Згодом, 16 липня 1990 р. Верховна Рада УРСР прийняла документ великої історичної ваги – Декларацію про державний суверенітет України. Суверенітет передбачав верховенство, самостійність, повноту й неподільність влади в межах території України. Держава проголошувалася незалежною в зовнішніх відносинах. Декларація про державний суверенітет не мала статусу конституційного акту й тому залишилася планом на майбутнє, побажаннями для майбутньої зовнішньої і внутрішньої політики.

24 серпня 1991 року на позачерговій сесії Верховної ради України було прийнято Постанову та Акт проголошення незалежності України, затверджені конституційною більшістю, – Україна стала незалежною державою з неподільною та недоторканою територією, на якій чинними є тільки власні Конституція, закони та постанови уряду.

З цього часу народ України розбудовує незалежну, соборну українську державу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Грицак Я. Нариси історії України. Формування модерної нації ХІХ–ХХ століття. «Преса України» Київ. 2019. 653 с. С. 510.

2. Данилюк Ю., Бажан О. Опозиція в Україні (друга половина 50-х – 80-ті рр. ХХ ст.). К. Рідний край, 2000. 616 с. С. 107.

3. Матвіюк К. І. І ми цей шлях пройшли (спогади, свідчення, оцінки подій) / Харківська правозахисна група. Харків: Права людини, 2010. 500 с.

4. Історія з грифом «Секретно»: Операція «Блок». Режим доступу: <https://tsn.ua/analitika/istoriya-z-grifom-sekretno-operaciya-blok-diya-persha.html>

5. Герасимюк О. Розстрільний календар. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. 432 с.

6. Україна Incognito Операція «Блок». Режим доступу: <http://incognita.day.kyiv.ua/operacziya-blok.html>

7. Ненси Адлер. Трудное возвращение Судьбы советских политзаключенных в 1950–1990-е годы. Москва: Звенья, 2005. 318 с.

8. Бажан О. Биківня: в зоні особливого мовчання // Пам'ять Биківні: документи та матеріали. К.: Рідний край, 2000. 320 с.

9. Звернення учасників зборів громадськості Києва до Верховної Ради УРСР з вимогою об'єктивного вивчення обставин масових поховань поблизу селища Биківня 6 грудня 1988 р. // Пам'ять Биківні: документи та матеріали. К.: Рідний край, 2000. 320 с.

10. Кондрацький А.А. Часопис київського політrepесанства. К.: Укр. Центр дух. Культури, 2003. 140 с.

11. Державний архів Харківської області. Ф. 2, оп. 207, спр. 659. Арк. 80–81.

12. Створюється товариство... // Прапор комунізму. 1989. 2 грудня.

13. Українські політичні в'язні і крах більшовицької імперії. Львів: Українські технології, 2001. 340 с.

14. Всеукраїнське товариство політичних в'язнів і репресованих: історія створення та діяльність / Упоряд. Є. Пронюк. К.: Український Центр духовної культури, 2007. 680 с.

15. Справа Василя Стуса. Збірка документів з архіву колишнього КДБ УРСР / уклад. В. Капіані. Х.: Віват, 2020. 688 с.

УДК 001.891.:94(477.43)

*Анатолій Філінюк, доктор історичних наук, професор,
м. Кам'янець-Подільський*

ПОДІЛЬСЬКА СТАРОВИНА В НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ ТАЛАНОВИТОГО АРХЕОЛОГА ДОЦЕНТА АНАТОЛІЯ ГУЦАЛА

У статті зроблено спробу узагальнити відображення давньої історії Поділля в науковій спадщині самовідданого дослідника, невтомного кам'янець-подільського археолога і краєзнавця, доцента Анатолія Федоровича Гуцала. Відзначено його вагомий внесок у вивчення, наукову реконструкцію та популяризацію минувшини Подільського краю.

Ключові слова: *подільська старовина, наукова спадщина, археологічні дослідження, професійний археолог, Анатолій Федорович Гуцал.*

Серед дослідників давньої історії Поділля особливе місце посідає своєю потужною науковою спадщиною відомий на Хмельниччині й Україні загалом талановитий археолог і краєзнавець, ветеран краєзнавчого руху, доцент Анатолій Федорович Гуцал [22, с. 67].

Писати і говорити про колегу, авторитетного педагога, самовідданого археолога, справжнього колегу, невтомного працівника, близьку людину, що залишила світлий слід у наших серцях, але яка нещодавно залишила свій земний шлях і пішла у засвіти, важко та болісно, але важливо і потрібно задля збереження світлої пам'яті про викладача, вченого, великого патріота історичної освіти, археологічної науки і рідного Поділля і великої батьківщини-України. Адже суспільство міцніше і дорослішає тоді, коли має здатність і силу торкатися як до важливих сторінок історії,

так і яскравих особистостей різних галузей, зокрема освіти та науки, й включати їх у широкий європейський і світовий інтелектуальний контекст. Такою особистістю, що викликає найвищу повагу і шану, безперечно, був доцент кафедри архівознавства, спеціальних історичних і правознавчих дисциплін Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Анатолій Федорович Гуцал, який всю свою трудову діяльність присвятив служінню вищій історичній освіті, вітчизняній археологічній науці та історичному краєзнавству.

Згадуючи з великою повагою і пошаною А. Ф. Гуцала як одного з кращих педагогів когорти науково-педагогічних працівників історичного факультету, підкреслю, що мої особисті багатолітні взаємини з ним розпочались у вересні 1974 р., коли після надзвичайно важких, але успішних вступних випробувань, а тоді був конкурс до дванадцяти осіб на одне місце, я став студентом історичного факультету Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту. На той час Анатолій Федорович, будучи випускником першого випуску відновленого історичного факультету, на запрошення декана, кандидата історичних наук, доцента А. О. Копилова (з 1975 р. – проректора з наукової роботи, а з 1977 р. – ректора інституту) вже 5 років працював старшим лаборантом археологічного кабінету кафедри історії СРСР і УРСР. Його посада була самою звичайною. Але для нас, першокурсників, вона була досить значною, бо ж працював А. Ф. Гуцал на найкращому факультеті. Ми ж тоді лише робили перші кроки на цьому нелегкому шляху здобуття вищої освіти.

Перше, що кидалося у вічі, так це те, що біля А. Ф. Гуцала було завжди гамірно не лише на перервах між лекційними заняттями, які проходили в навчальному корпусі № 2, що в Старому місті, а й після навчальних занять. Пояснювалося це кількома обставинами. Як виявилось згодом, мало значення те, що його робоче місце було поруч із лекційною аудиторією, в якій наш курс слухав лекції з усіх навчальних дисциплін, але передусім тому, що молодий та енергійний фахівець з археології був дуже цікавим співрозмовником. Очевидно, не останню роль відігравало й те, що багато наших студентів за віком мало відрізнялися від Анатолія Федоровича, тому завжди гомоніли майже на рівних, невимушено і зацікавлено. Тоді студентська молодь дуже захоплювалася футболом. Тому футбольні новини часто ставали предметом

наших спільних запальних обговорень. Саме тоді, навчаючись на історичному факультеті, ми дізналися, що в студентські роки А. Ф. Гуцал, як і багато його однокурсників, у тому числі Л. В. Баженов, В. В. Нечитайло, відзначався винятковою старанністю у навчанні і дивовижною активністю в науково-дослідній роботі. Це проявлялося як у його безпосередній участі у щорічних археологічних експедиціях та науковому археологічному гуртку, так і в роботі наукових конференцій інститутського, всеукраїнського і навіть всесоюзного масштабів. Багато з нас з інтересом з'ясували, що під час навчання на факультеті можна займатися науковими студіями. Ми з підвищеною зацікавленістю слухали його захопливі розповіді про участь у археологічних розкопках біля с. Ружичанка Хмельницького району не тільки в межах обов'язкової археологічної практики для першокурсників, а й за власним бажанням після другого і третього курсів – у тій таки Ружичанці, на своїй малій батьківщині в Городоцькому районі, а також на Хотинщині [4, с. 119, 120]. Як виявилось, підвищений інтерес Анатолія Федоровича до археології знайшов своє продовження в щорічних експедиціях студентів першого курсу під керівництвом завідувача кафедри історії СРСР і УРСР, кандидата історичних наук, доцента І. С. Винокура. Найбільш знаковою і пам'ятною серед них була експедиція з вивчення скіфської стоянки біля с. Рудківці Новоушицького району, результати якої знайшли своє відображення у його доповідях на конференціях у Одесі, Ужгороді і Москві та статтях і які побачили світ в авторитетних наукових виданнях з археології. Власне, напередодні нашого знайомства молодий дослідник вже твердо вирішив пов'язати свої подальші наукові студії з вивченням подільської давнини і навіть обрав тему майбутнього дисертаційного дослідження. Невдовзі наші зустрічі майже припинилися у зв'язку з тим, що майбутній професійний археолог, вступив на навчання в аспірантуру Інституту археології АН України і цілком природно більшість часу перебував у Києві, а влітку вже традиційно брав участь в археологічних експедиціях.

Збігли мої студентські роки, а в А. Ф. Гуцала закінчився аспірантський період. І доля розпорядилася так, що ми майже в один час, у 1978 р., розпочали роботу в рідному інституті і пліч-о-пліч працювали до вересня 2021 р. Мене як іменного стипендіата і громадського активіста залишили працювати секретарем комітету

комсомолу та асистентом кафедри історії КПРС і політекономії на умовах погодинної оплати праці. Тим часом після закінчення аспірантури за направленням Міністерства освіти України Анатолій Федорович повернувся на кафедру історії СРСР і УРСР вже в якості асистента. Згадуючи його викладацьку і наукову діяльність на цьому етапі, не раз переконувався в тому, що він повністю відповідав енциклопедичному розумінню вчителя, згідно з яким – це особа, яка навчає, викладає який-небудь навчальний предмет, людина, яка є авторитетом у якій-небудь галузі, яка впливає на інших, передає свій досвід, знання, служить для них прикладом [3, с. 1523]. Його життєвим кредо полягало в тому, що «лише зусилля ведуть до успіху». Відомий французький мислитель Дені Дідро зазначав, що знання того, якими речі повинні бути, характеризують людину розумну; знання того, які речі є насправді, характеризують людину досвідчену; знання є того, як їх змінити на краще, характеризують людину геніальну. На моє переконання, всі ці риси були притаманні для А.Ф.Гуцала. А ще Анатолій Федорович був відкритою особистістю, здатною викликати своїми знаннями, своєю самовідданістю та сумлінністю фаховий інтерес і бажання професійно вдосконалюватися, об'єднувати студентське середовище й націлювати на виконання цікавих і корисних справ й на власні здобутки. За роки роботи в інституті, а з 1997 р. – університеті, не шкодуючи сил та енергії, він долучився до підготовки та виховання багатьох тисяч випускників історичного факультету. Чимало зробив для їх фахового становлення, духовно-культурного збагачення і національного самовираження. Згадуючи пройдений ним викладацький шлях, можна без перебільшення сказати, що він був прикладом того, яким має бути педагог вищої школи, умів високопрофесійно пояснювати, навчати і переконувати – невтомною працею, власним прикладом і власним життям.

Пройшовши наукове загартування в головній науковій археологічній установі республіки під керівництвом відомих в Україні вчених В. А. Ільїнської та О. І. Тереножкіна, Анатолій Федорович досить швидко заявив про свій високий професіоналізм. Тому через рік йому доручили лекційний курс «Допоміжні історичні дисципліни» й наприкінці листопада 1979 р. на засіданні вченої ради інституту обрали старшим викладачем. До одностайного голосування за його кандидатуру долучився і автор

цих рядків як член вченої ради. Потрібно віддати належне, що на цій посаді колега довів викладання предмету до найвищого рівня фахової і науково-методичної досконалості. Серед навчальних курсів, які забезпечував А. Ф. Гуцал у різні роки, були «Спеціальні історичні дисципліни», «Палеографія», «Сучасні археологічні дослідження», «Археографія» і «Пам'яткознавство». Опрацювавши навчальну і монографічну літературу, він розробив сучасні лекційні курси та практично-семінарські заняття з цих предметів. І це закономірно, адже фундаментом будь-якого освітнього чи наукового завдання є поставлена мета, цілеспрямований погляд, впевненість у знаннях, віра в досягнення, а також терпіння. Все це викладач зумів органічно поєднувати як у навчальному процесі, так і в організації археологічних експедицій і підготовці та опублікуванні численних наукових статей.

На окрему повагу і подяку А. Ф. Гуцал заслужив організацією щорічних археологічних експедицій. Одна річ, якщо студент чи науковець бере участь у польових дослідженнях; друга, коли на керівника лягає величезна відповідальність щодо їх повного життєзабезпечення впродовж місяця, а іноді і довше, до того ж, нерідко в складних і навіть екстремальних умовах, починаючи від підготовки та організації переїздів, створення нормальних умов проживання, харчування, безпеки і здоров'я тощо. Тим більше, що в більшості випадків на проведення повноцінних експедицій в університеті закладі не вистачало коштів, проте їх керівник жодного разу не скаржився на труднощі. Не опускав руки, а завжди вишукував можливості й вирішував всі проблеми матеріально-технічного, продовольчого чи організаційного характеру [20, с. 446–447]. В роботі з студентами неабияке значення мають особисті якості викладача, що органічно поєднує навчальну і наукову діяльність.

Хто з педагогів не мріє про те, щоб підібрати в роботі з молоддю правильний підхід, бути ближче до студентів, знайти з ними максимальне порозуміння, досягти довір'я, бажаної психологічної високоморальної атмосфери та злагоженості у співпраці? І що цікаво: ніхто ніколи не бачив Анатолія Федоровича роздратованим чи ще більше – обуреним якимись вчинками практикантів. Він не говорив на високих тонах ні в колективі, ні в розмові віч-на-віч. Умів і знаходив час вислухати, зрозуміти, бути уважним, доброзичливим і співчутливим, дати розумну і вчасну

пораду. Він умів дуже чітко сформулювати завдання і мобілізувати студентів на їх виконання. Переконалий, що такі якості не набуваються, вони прищеплюються змалку в родині шанованих сільських трударів, де панує любов між батьками і дітьми. Діти одержують ці цінності і передають їх своїм дітям у спадок. Ось чому в археологічних експедиціях доцента А. Ф. Гуцала не було ніяких прикрих інцидентів. Все йому вдавалося повною мірою, бо ж умів поєднати вимогливість керівника і доброту та чуйність наставника, коли терплячістю, коли гумором, коли проникливим поглядом, коли доброю усмішкою, але завжди з повагою, довірою, справедливістю і доброзичливістю, рівним спокійним голосом й винятковою добротою до особистості кожного співрозмовника. Тож з практики всі поверталися з піднесеним настроєм і незабутніми враженнями.

Що ж до науково-дослідної роботи, то науковий простір подільського вченого-археолога практично окреслювався темою «Давності скіфського часу в Середньому Подністрів'ї», визначеною ним ще в 1972 р. [1]. Працюючи безперервно на одному місці, на одній кафедрі доцент А. Ф. Гуцал виявляв завжди і в усьому самовіддане служіння історичній освіті багатьох генерацій студентської молоді, засвідчив дивовижну працездатність, подвижництво, і справжню жертовність, відкриваючи все нові і нові сторінки справжньої історії нашого краю в скіфську добу.

З роками у доробку викладача накопичилася доволі велика кількість наукових публікацій, яка давала підстави претендувати на здобуття вченого звання доцента. Проте для цього потрібно було обов'язково мати в творчому доробку не менше трьох навчально-методичних праць. Однак тоді в Анатолія Федоровича був лише один навчальний посібник. Знаючи добре потенціал колеги, я, як проректор з наукової роботи і відповідальний за цю ділянку роботи, провів із ним кілька розмов щодо розробки навчальної літератури. Моя впевненість у можливості науковця послужила поштовхом до переконання в необхідності підготовки навчальної літератури. Вже через кілька тижнів під зустрічі на факультеті А. Ф. Гуцал сам завіз розмову й запевнив, що упродовж року опублікує одну таку працю, а через рік підготує доповнене і перероблене видання адаптованих у навчальному процесі матеріалів з курсу лекцій «Давні міри, монети та календар» для студентів історичних факультетів» [5]. Повіривши в щирість

сказаного, я проінформував ректора, професора О. М. Завальнюка про результати проведених бесід і запропонував виділити кафедрі вакантну посаду доцента для обрання на неї Анатолія Федоровича. Така практика дозволяла за наявності навчально-методичної праці через рік ставити питання про присвоєння йому вченого звання. Вислухавши аргументи, ректор відразу ж дав доручення підготувати службову записку з цього питання. Відтак вчена рада університету 29 травня 2005 р. обрала А. Ф. Гуцала на виділену вакантну посаду. Через кілька місяців побачила світ його методична розробка з проведення практичних занять із навчального курсу «Допоміжні історичні дисципліни» [9], а через рік – навчальний посібник «Давні календарі міри, монети та письмо» [6]. Наприкінці листопада 2007 р. вчена рада ухвалила позитивне рішення, а 24 грудня атестаційна колегія МОН України затвердила його. На той момент Анатолій Федорович мав 69 наукових і навчально-методичних праць [1].

На історичному факультеті, в університеті та й загалом у середовищі істориків Хмельниччини та України всі звикли, що ключовою постаттю наукової археологічної школи був доктор історичних наук, професор І. С. Винокур. І це абсолютно об'єктивно та справедливо. Власне, й Анатолій Федорович був достойним його учнем, членом наукової школи, послідовником і продовжувачем її традицій. Разом з тим, у розвитку наукових досліджень з археології на історичному факультеті чільне місце посідав А. Ф. Гуцал. По-перше, його наукові інтереси пов'язані з вивченням пам'яток передскіфського та ранньоскіфського часу на території Середнього Подністрів'я ні тематично, ні хронологічно не співпадали з персональною проблематикою завідувача кафедри і фундатора наукової школи. По-друге, А. Ф. Гуцал продовжував археологічні дослідження понад 15 років після переїду І. С. Винокура до Києва, а потім і після його смерті авторитетного вченого [23, с. 511]. По-третє, археологу належать найважливіші дослідження, проведені на Рудковецькому городищі, Бернашівському могильнику, курганах у Іванківцях, Колодіївці, Малинівцях, Тарасівці, Чабанівці, Шутнівцях та ін. Під його керівництвом були відкриті важливі комплекси праслов'янської культури першої половини I тисячоліття до н. е., завдяки чому особливо цікаві відомості отримані щодо конструкції курганних насипів, характеру поховальних склепів і поховального обряду

племен початкової фази раннього залізного віку. По-четверте, винятково важливим є те, що впродовж науково-педагогічної діяльності доцент провів десятки розвідкових експедицій в окремі археологічні експедиції з обліку та перепису пам'яток, пов'язаних з охороною пам'яток минувшини. Якщо за час таких обстежень за його участю станом на 1984 р. вдалося описати і встановити точне місцезнаходження більш як 2000 та виявити значну кількість раніше невідомих пам'яток археології, які увійшли до «Довідника з археології України: Хмельницька, Чернівецька, Закарпатська області» [21], то до 2011 р. описовий перелік пам'яток Хмельниччини було збільшено до 2700 позицій, представлений у довіднику «Археологічна спадщина Хмельницької області» [2]. Поп'яте, за результатами археологічних експедицій дослідник опублікував доволі вагомий список праць. З-поміж публікацій останнього десятиліття особливо варто виділити такі з них, як: «Давня фортеця в селі Городиська» [7], «Дерев'яні склепи ранньоскіфського часу в курганах Середнього Подністров'я» [8], «Дослідження чорноліських курганів в регіоні Дністровської ГАЕС» [10], «Дослідження Рудковецького городища в 2016 р.» [11], «Два кургани із Спасівського некрополя» [12], «Поховальний обряд Шутнівського некрополя» [13], «Робота на пам'ятках археології в районі Сатанівських Товтр» [14], «Розкопки курганної групи в районі Гусикової гори на Хмельниччині та їх результати» [15], «Черпаки Рудковецького городища і деякі питання хронології чорнолісся на Дністрі» [16], «Курган з кам'яним валом на Західному Поділлі» [18], «Теклівський курганний некрополь» [19] та ін. За його плечами Анатолія Федоровича сотні міжнародних, всеукраїнських і регіональних наукових конференцій, до учасників яких він доносив нові і нові відкриття про нашу минувшину.

Не можна не наголосити, що, будучи помітною постаттю як у науковому археологічному просторі університету, так і всієї України, Анатолій Федорович не тільки досліджував впродовж 55 років скіфські кургани на Поділлі і систематично вивчав реальний світ людності тієї історичної епохи, а й на основі здобутих, систематизованих, проаналізованих і вивчених артефактів цілеспрямовано та послідовно формував власну матрицю розуміння давнього минулого нашого краю. Його науковий доробок теоретичної та практичної археології став важливою складовою скарбниці вітчизняної та європейської історіографії.

Свій вагомий внесок Анатолій Федорович вніс у справу охорони археологічної спадщини краю як співробітник дочірнього підприємства «Подільська археологія» державного підприємства «Науково-дослідний центр «Охоронна археологічна служба України» Інституту археології НАН України, утвореного у 2008 р. За підрахунками В. А. Гуцала і О. Д. Моголової, лише за перших п'ять років його функціонування А. Ф. Гуцал обстежив 1300 ділянок загальною площею понад 10 га в Городецькому, Кам'янець-Подільському та Кам'янець-Подільському районах Хмельницької області. На кожен таку ділянку було підготовлено історичні довідки з описом місцевідведення із обов'язковою фотофіксацією, а в разі виявлення артефактів – з'ясування площі пам'ятки та її культурної приналежності. Зібрані й систематизовані матеріали лягли в основу окремих звітів по кожній ділянці на адресу Інституту археології НАН України [20, с. 447, 448].

Хотілося б відзначити такі риси характеру доцента А. Гуцала, як відданість справі, принциповість і патріотизм. Показовим у цьому може послужити такий факт. З десяток років тому до нього звернувся доволі авторитетний і впливовий у місті підприємець, щоб підписати дозвіл на спорудження в Старому місті будинку для комерційних цілей без проведення археологічної експертизи місця забудови. Погодившись на зустріч із прохачем, археолог уважно вислухав його аргументи, але на перше місце поставив відповідальність за збереження археологічних цінностей древнього міста та проявив безкомпромісність у дотриманні чинного законодавства й, врешті-решт, таки домігся виконання бізнесменом усіх пам'яткоохоронних вимог.

Доцент Анатолій Федорович Гуцал впродовж всієї науково-педагогічної діяльності відзначався прагненням підтримувати, розвивати і давати перспективу талановитій студентській молоді. Про це доволі він разом із сином, нині кандидатом історичних наук Віталієм Анатолійовичем Гуцалом ґрунтовно описав у статті «Археологічні експедиції та лабораторія археології історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка» до столітнього ювілею рідного закладу, провівши червоною ниткою тезу про те, що завдяки існуванню археологічної експедиції і лабораторії сформувалася наукова археологічна школа, з якої вийшло чимало фахівців-професіоналів, котрі працюють у навчальних закладах, наукових

установах, музеях, у сфері охорони старожитностей [17, с. 621-622]. Величезна жага до знань, залюбленість і відданість історичній освіті, археологічній науці, рідному краю та Україні були головними в його житті. Якби серед нас було побільше таких людей із корпусу високоосвіченої, професійної, глибоко патріотичної інтелігенції, наше життя і життя нашої України було б значно кращим і перспективнішим, справді європейським, високоцивілізованим.

Отож, Подільська старовина посіла чільне місце в науковій спадщині талановитого археолога, доцента Анатолія Гуцала, яка стала результатом його багатолітньої дослідницької діяльності.

Список використаних джерел і літератури:

1. Поточний архів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Ф. 302. Особова справа «Гуцал Анатолій Федорович».

2. Археологічна спадщина Хмельницької області: довідник / [А. Ф. Гуцал, В. І. Якубовський, І. Р. Михальчишин; НДІ пам'яток охорон. дослідж., Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка]. Київ : Фенікс; Чернігів : Деснянська правда, 2011. 176 с.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел]. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2007. 1736 с.

4. Винокур І. С. Анатолій Федорович Гуцал // *Кам'янець-Подільський державний університет в особах. Кам'янець-Подільський : Оіюм. 2003. Т. 1. С. 119–124.*

5. Гуцал А. Ф. Давні міри, монети та календар: матеріали з курсу лекцій для студ. іст. ф-тів. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2001. 168 с.

6. Гуцал А. Ф. Давні календарі міри, монети та письмо: навч. посіб. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2006. 208 с.

7. Гуцал А. Давня фортеця в селі Городиська // *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : історичні науки. Кам'янець-Подільський : ТОВ Друкарня «Рута», 2015. Т. 25: На пошану професора І. С. Винокура. С. 220–235.*

8. Гуцал А. Ф. Дерев'яні склепи ранньоскіфського часу в курганах Середнього Подністров'я // *Археологія і давня історія України. Старожитності раннього залізного віку / Ін-т археології НАН*

України; редкол.: Скорий С. А., Горбенко С. А., Болтрик Ю. В. та ін.]. Київ. 2018. Вип. 2 (27). С. 51–63.

9. Гуцал А. Ф. Допоміжні історичні дисципліни. Тематика практичних занять та методичні вказівки до них. Кам'янець-Подільський, 2004. 17 с.

10. Гуцал А. Ф. Дослідження чорноліських курганів в регіоні Дністровської ГАЕС // *Археологія і давня історія України* [гол. ред. О. Симоненко]. Київ : ІА НАН України, 2019. Вип. 4 (33). С. 148–160.

11. Гуцал А. Ф. Дослідження Рудковецького городища в 2016 р. // *Наукові праці Кам'янець-Поділ. національного університету імені Івана Огієнка. Збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторів і аспірантів у 3 т. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2017. Вип. 16. Т. 1. С. 18–19.*

12. Гуцал А. Ф. Два кургани із Спасівського некрополя // *Огієнко і сучасна наука та освіта. Науковий збірник. Серія історична* [редкол.: С. А. Копилов (гол. ред.), О. М. Завальнюк (відп. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2019. Вип. XV. С. 85–92.

13. Гуцал А. Ф. Поховальний обряд Шутнівського некрополя // *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Науковий збірник. Серія історична* [редкол.: С. А. Копилов (гол. ред.), О. М. Завальнюк (відп. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2018. Вип. XIV. С. 121–130.

14. Гуцал А. Робота на пам'ятках археології в районі Сатанівських Товтр // *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : історичні науки. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. Т. 21: На пошану професора О. М. Завальнюка. С. 147–156.*

15. Гуцал А. Розкопки курганної групи в районі Гусикової гори на Хмельниччині та їх результати // *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : історичні науки. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори -2006», 2014. Т. 24: На пошану професора В. А. Смоля. С. 147–158.*

16. Гуцал А. Ф. Черпаки Рудковецького городища і деякі питання хронології чорнолісся на Дністрі // *Археологія і давня історія України. Старожитності раннього залізного віку* [Ін-т археології НАН України]. Київ, 2017. Вип. 2 (23). С. 107–117.

17. Гуцал А. Ф., Гуцал В. А. Археологічні експедиції та лабораторія археології історичного факультету Кам'янець-

Подільського національного університету імені Івана Огієнка // *Освіта, наука і культура на Поділлі: збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня Рута», 2018. Т. 25: До 100-річчя від заснування Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. С. 621–645.*

18. Гуцал А. Ф., Гуцал В. А., Могиллов О. Д. Курган з кам'яним валом на Західному Поділлі // *Археологія і давня історія України. Археологія і давня історія України. Старожитності раннього залізного віку* / [Ін-т археології НАН України; редкол., Скорий С. А., Горбенко С. А., Болтрик Ю. В. та ін.]. Київ, 2016. Вип. 2 (19). С. 212–230.

19. Гуцал А. Ф., Гуцал В. А., Мегей В. П., Могиллов О. Д. Теклівський курганний некрополь // *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки* / [редкол.: В. С. Степанков (відп. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2008. Вип. 1. С. 6–24.

20. Гуцал В. А., Могиллов О. Д. Анатолій Федорович Гуцал (до 70-річчя від дня народження та 50-річчя в археології) // *Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наук. праць. Кам'янець-Подільський : Оіюм. 2016. Т. 23: присвячено 150-річчю від дня народження М. С. Грушевського. С. 443–460.*

21. Довідник з археології України: Хмельницька, Чернівецька, Закарпатська області / [упоряд.: Винокур І. С., Гуцал А. Ф., Пеняк С. І., Тимошук Б. О., Якубовський В. І.]. Київ : Наук. думка, 1984. 222 с.

22. На службі української науки і краєзнавства: біобібліографічний довідник членів Хмельницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України / [упоряд.: Баженов Л. В., Прокопчук В. С., Телячий Ю. В.]. Хмельницький, 2023. Вип. 1. 251 с.

23. Хоптяр Ю. А. Історія кафедри «Архівознавства. Спеціальних історичних і правознавчих дисциплін історичного факультету К-ПНУ імені Івана Огієнка (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.) // *Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наук. праць. Кам'янець-Подільський: Оіюм. 2018. Т. 25: До 100-річчя від заснування Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. С. 496–519.*

УДК 821.161.2:81'373.21

*Любов Сердунич,
редакторка-упорядниця альманаху
селище Стара Синява*

**АЛЬМАНАХ «ПОЕТИЧНА ТОПОНІМІКА» – СВДЧЕННЯ
ДАВНЬОСТИ НАШОГО ПЕРЕБУВАННЯ НА
УКРАЇНСЬКІЙ ЗЕМЛІ**

У пропонованій статті зроблено короткий краєзнавчий аналіз першого випуску видання «Поетична топоніміка». Зосереджено увагу на краєзнавчих довідках від співавторів збірника, де засвідчено прадавнє існування українців та багатьох сіл і міст на теренах України.

***Ключові слова:** археологічні розвідки, давність існування українців, топоніми, міста і села України, альманах «Поетична топоніміка».*

Предмет мого розгляду – збірник «Поетична топоніміка» (Поезія та проза про села й міста України. Літературно-художнє видання. Редактор-упорядник – Любов Сердунич). – Хмельницький: ФОП Цюпак А. А., 2015. – 228 с.: іл. До альманаху увійшли художні твори про села, селища і міста України. У власних художніх творах і краєзнавчих доповненнях співавтори розкривають сторінки історії українських сіл і міст. Видання багате фактичним матеріалом, цікавими гіпотезами, насичене власними враженнями авторів. Охоплено різні сфери життя населених пунктів у різні часи минувшини з погляду історії, літератури, географії, ономастики... Видання призначене передусім для учителів та школярів, студентів і працівників культури, журналістів та дослідників і всіх, хто цікавиться історією ріднокраю й України.

Як зазначив у передньому слові засновник ГО «Вікімедіа Україна», член Національної спілки краєзнавців України, співавтор альманаху Юрій Пероганич, «знання, які закладаються у дитину, визначають її майбутнє. Так само знання, які має народ, а особливо знання історичні, визначають майбутнє цього народу, його місце

серед людства. Саме через те колонізатори намагалися написати нашу історію замість нас, по-своєму, змінити наші звичаї, відібрати в нас нашу мову, тим самим програмуючи наше зникнення, розчинення то в єдиному радянському народі, то в ефемерному «русском міре». На заваді цьому стояла і стоїть українська еліта: митці і науковці, поети і прозаїки, співаки й танцюристи, живописці і скульптори, історики і краєзнавці. Сміливо відношу до еліти всіх, хто долучився до створення цієї незвичайної книжки, у якій поєднані «фізика» і «лірика»: історично-краєзнавчі довідки і художні (поетичні та прозові) замальовки про міста і села України» [1, с. 3].

Як писав поет Василь Земляк, «варто писати про наші села й міста, про наші вулиці, називаючи їх справжніми іменами, щоб у людських серцях рідна земля оживала, щоб чоловік, потрапивши на те чи інше місце, безпохибно впізнав: ось він, той край, про який читав».

На численних прикладах топонімів України можна переконатись у тому, наскільки вони пов'язані з минувиною і відображають її характер. Бо топонім – це соціальне явище, яке не просто відображає властивості об'єкта, а й подає уявлення про нього, розкриваючи особливості колишньої матеріальної і духовної культури його першопоселенців чи сучасних мешканців.

Топоніми бувають різними: *гідроніми* (назви річок, озер, криниць і т. п.), *фоніми* (назви курганів), *ойконіми* (назви населених пунктів), *спелеоніми* (назви печер, скельних навісів), *ороніми* (назви хребтів, гір, долин, ярів, впадин, ущелин), *хороніми* (назви країв і країн). А ще ж є *астіоніми* (назви міст), *урбаноніми* (назви внутрішньоміських об'єктів), *годоніми* (назви вулиць), *агороніми* (назви майданів), *дромоніми* (назви шляхів сполучення), *гідроніми* (географічні назви водних об'єктів), у числі останніх – *пелагоніми* (назви морів), *лимноніми* (назви озер), *потамоніми* (назви річок), *гелоніми* (назви боліт, заболочених місць), *ороніми* (назви піднятих форм рельєфу (гір, вершин, хребтів), *ойконіми* (назви населених пунктів), *мікротопоніми* (назви невеликих об'єктів, зазвичай відомих лише обмеженому колу людей, які мешкають у певному місці), *геоніми* (назви доріг, проїздів)... У цьому збірнику – дослідження переважно ойконімів.

У мовознавстві топоніми нерідко служать чи не єдиним свідченням давно зниклих мов, прадавнього національного

світогляду і віри, складаючи частину мовного багатства нації, дозволяють виявити важливі факти історичної лексики, фонетики, граматики, словотворення. Цим топоніміка дуже важлива для історичної географії й інших географічних наук, адже її давно вважають джерелом наукової інформації та допоміжною географічною дисципліною.

Топоніміка хоча й спирається на закони мови, але тісно пов'язана з природою, населенням і господарством території, тому у широкому розумінні вона – розділ географічної науки. На жаль, в Україні ще є топоніми спотворені: омосковщені. Із цим явищем треба боротися. Тож самобутність (унікальність) цього збірника – ще й у тому, що художнє слово поєднане з географією. Чи не вперше словесники (поети і прозаїки, краєзнавці) звернулися до історичної географії. 2015 року моя 5-тисячна фейсбуківська спільнота вирішила видати альманах. А що за час путлерівсько-української війни ми видали вже не одну колективну книгу, зокрема, про Майдан і сучасну війну, то захотіли, аби цей збірник був мирним. Тож і визначили мету цієї книги: привернути увагу до сіл і міст України, глибше дослідити їхню історію, донести її до читача. А досліджувати у нас є що: віками вороги нашу історію приховували, перекручували, а що краще і давніше – привласнювали. Тож у збірнику не бракує відкриттів: як поселень, для когось нових, так і цікавих повідомлень про всім відомі міста.

На жаль, менше творів – зі сходу і півдня України. І хоча й клич про задум був поширений у багатьох соцмережах і літературних сайтах, причина цього – не лише окупація: наслідків багатовікового омосковщення якщо й позбудемося, то ще не скоро. Збірник «Поетична топоніміка», немов своєрідний колаж, об'єднує села, селища, містечка і міста. А ще – людей, різних за майстерністю, фахом, світоглядом... Але всіх нас єднає любов до ріднокраю, найпершої своєї столиці, столиці свого родоводу, щире захоплення містами, селищами й селами, у яких випало навчатись, працювати або покохати, і любов до найкращої у світі країни: неньки України [2, с. 4, 5].

Цією статтею ставлю мету показати, що нам на цих теренах далеко не 2024 роки, як стверджує чужовір'я, не сім тисяч років, як дехто відлічує від часів Трипілля, і навіть не 11024, як прийняли рідновіри, взявши за початок відліку часи Мізинської культури. Все це – дуже умовно, позаяк чимало археологічних розвідок

стверджують, що пращури українців жили на цих теренах близько одного мільйона років тому, якщо не сказати «понад»! Зокрема під с. Королеве (Закарпаття) була стоянка праукраїнців ще 1,4 млн років тому. Під м. Кам'янець-Подільський теж виявлено поселення наших людей, і йому – близько 300 тисяч років! Є подібні розвідки й про інші поселення. І ми повинні доводити світові й нашим одвічним ворогам, що ми прадавні, як і наша історія й культура, котру північний ворог постійно переписує і привласнює, а тепер, розпочавши відкриту, справжню війну проти нас, іще й нищить, аби прикрити своє недавнє походження і нікчемну культуру, насправді накрадену у багатьох народів, у т. ч. й загарбаних.

Відрадно, що з усіх 77-ох співавторів першого випуску «Поетичної топоніміки», для яких я створила фейсбуківську спільноту з однойменною назвою, немало авторів обрали топоніми, які засвідчують давність нашого перебування на цих теренах, хоча такого прохання з мого боку не було (про що жалкую). Це засвідчує, що (при всій повазі до вікіпедистів-волонтерів) не завше варто брати за догму дані вікіпедії, зокрема щодо дати заснування багатьох поселень. Тому й нерідко у краєзнавчих довідках альманаху «ПТ» про той чи інший топонім, цитуючи вікіпедію, автор зазирає ще й у давніші часи. Розглянемо детальніше, хоча й коротко [3].

Микола Базів наводить цікаву інформацію: «1848 року у річці Збруч, біля села **Лічківці**, поблизу м. Гусятин (Тернопільщина), знайдено кам'яну статую (фігуру, стовп) т. зв. Збручанського Світовида (бл. IX–XV ст.): праукраїнського бога Рода-Світовида, яку (статую) волхви сховали у ріці, рятуючи від знищення християнами. Стояла статуя на горі Богит. Нині зберігається у Краківському археологічному музеї» (с. 6).

Про давні часи пише й Любов Бенедишин, зокрема про місто **Сокаль** (Львівщина): «На території Сокаля виявлено археологічні знахідки доби мезоліту, неоліту і бронзи, ранньої і княжої, грецькі, кельтські». Свою розповідь авторка доповнює віршем «Прамісто» [с. 7].

«Знахідки кам'яних знарядь свідчать про появу людини на теренах Львова ще 12 тисяч років тому. Знайдено також сліди черняхівської культури III–IV ст. н. е. й археологічні пам'ятки східнослов'янських племен бужан і волинян за Київської Руси. Датою заснування Львова вважають середину XIII ст. (1256 р. –

найдавніша (на цей час) згадка про місто у давньому літописі «Руському») королем Данилом Галицьким», пише Марічка Дзвінка, ілюструючи свою розповідь віршем «Тобі, мій Львово» [с. 32, 33].

Леонід Жмурко до всім знаних відомостей дає цікаву інформацію щодо міста Шепетівка (Хмельницьчина): «Перша згадка датується 1594 роком: село Ш. входило до Кременецького повіту Волинського воєводства як володіння Андрія Ждярського. Однак археологічні дослідження свідчать про те, що ця територія була заселена людьми з більш давніх часів (тут знайдено крем'яні ножі й інші знаряддя праці доби неоліту)» [с. 43].

Про село Залісці на Дунаєвеччині Хмельницької області пише Володимир Захар'єв: «В околицях села знайдено два давньоруські скарби». Автор доповнює свою розповідь віршем про мікротопоніми села і краю [с. 49, 50].

Микола Кучмій про село **Васильківці** (Гусятинщина Тернопільської області): «Місце було залюднене з часів неоліту. Виявлено житла, поховання і предмети культури Трипільля. На Лисій горі Глибокої Долини знайдено бронзову сокиру: кельт. Пам'ятка епохи заліза – розораний курган скитської доби, де знайдено уламки ритуальної кераміки того часу». Про це ж ідеться у його вірші «Моє село» [с. 62, 63].

Віталій Міхалевський про село **Подільське** (Кам'янецьчина Хмельницької області): «Історичній науці с. Подільське (до 1963 р. – Привороття) відоме своїми цінними археологічними пам'ятками, виявленими тут у 2-ій пол. ХІХ ст. Київською археологічною експедицією. Тут знайдено кам'яні знаряддя праці, посуд, виготовлені людиною розвинутої трипільської культури, яка населяла Середнє Подністров'я 5 тисяч років тому. Біля Подільського досліджено також руїни поселення періоду Київської Русі. Мабуть, із того часу й існує село» [с. 77].

Володимир Москвич про село **Семиполки** (північ Київщини): «Одне з корінних поселень його виникло в північній околиці на глиняному горбі вододілу річечок Крива (лівої допливи Десни і Пиляви), притоки Трубежа (впадає у Дніпро). На цих вершинах вододілу приток Десни і Трубежа у давнину проходила билинна дорога з Києва до Чернігова: Дукова (королівська) дорога». Автор краєзнавчої довідки доповнює розповідь ліричною сповіддю «Семиполки» [с. 88, 89].

Віра Олеш про село **Сілець** (Галичина) зазначає: «Засноване у XV ст., але люди там селилися ще з часів бронзової доби» [с. 102]. І про село **Княжий Міст**: «На полях і тепер селяни знаходять предмети давнини: наконечники, стріли, кам'яний і глиняний посуд. Жило село й у княжі часи. Про це каже нам назва» [с. 103].

Лариса Омельченко про місто **Підгороднє** на Дніпропетровщині: «На території Підгороднього є 17 курганів» [с. 107], що теж, гадаю, може свідчити про прадавні часи.

Валентина Павленко про село **Кропівна**, де мешкає, знайшла цікаву інформацію: «Кропівна – село у Хмельницькому районі (Вінниччина). На території села виявлено залишки поселень білогрудівської культури XII–X ст. до н. е. Найдавніша документальна згадка – 1392 рік» [с. 111].

Ярослава Павличко про м. **Кійів**: «Заснований наприкінці V – на поч. VI ст.» [с. 113].

Мар'яна Палагнюк про село **Лисичники** Заліщицького р-ну на Тернопільщині зазначає, що хоча «перша писемна згадка про село – у 1641 році», «тут виявлені археологічні пам'ятки пізнього палеоліту, трипільської, комарівської, ноа, гава-голіградської, черняхівської та давньоруської культур» [с. 116].

Пишу і я, Любов Сердунич, про давність рідного села **Теліжинці** (польс. *Thelézincze* alias *Teliha*) на Старосинявщині Хмельницької області. До речі, 2025 р. моїм Теліжинцям виповниться 875 років «із часу найдавнішої (збереженої) згадки в Іпатіївському літописі про болохівське поселення Городець («Вали», навпроти села), а за віком могил і знайдених у них речей – близько 6 – 8 тисячоліть». Доповнюю свою краєзнавчу довідку власними творами: віршем «Городище» та уривками з поеми «Городище над Іквою» [с. 157–159].

Про місто **Хмельнік** (Вінниччина) співавтор альманаху Микола Стасюк зазначає, що «вперше згадка датується 1362 роком. Хмельнік розташований на місці колишнього болохівського міста Божськ. Місцевість району багата історичними фактами: антським союзом, Болохівським князівством, битвою на Синій Воді з татарами» [с. 174].

Селищу **Млінів** (Рівненщина) присвятила свою розповідь Лілія Хомич: «Археологічні знахідки свідчать про те, що тут люди проживали ще у I тисячолітті до н. е. На північній околиці Млинова, на правому березі Ікви, виявлено сліди майстерні

крем'яних знарядь і залишки давньоруського міста Муравиці (Моравиці), згаданого в літописі за 1149 рік» [с. 187].

Про знищене у радянські часи село **Бакота** (Хмельниччина) пише співавтор збірника Михайло Цимбалюк: «У літописах під такою назвою поселення згадується з 1240 року, а непрямі вказівки дають підстави вважати, що воно було містечком ще раніше. Це перша столиця Пониззя (Поділля). Існує кілька пояснень назви. Одна з найвірогідніших – походження із санскритського словосполучення «бгага атата» («урвище над звивистим потоком»)» (с. 191). А санскрит, як стверджує вікіпедія, побутував іще три з половиною тисячі років тому [4].

Алла Цюпак про село **Шевченкове** (раніше – вісілок **Шевчénка**) у колишньому Ярмолинецькому районі на Хмельниччині зазначає: «Цікавим фактом місцини виявився знаний у селі Шевченкове «кам'яний хрест», який стоїть на початку поля, яке колись належало поміщикові Горбулінському. Камінь настільки старий, що від форми хреста мало що залишилось. А можливо, він ніколи хрестом і не був? Для точних висновків про його походження й вік потрібні дослідження фахівців. Та цікавими вже стали їхні припущення після огляду цього каменя (*на світлині*), що це – стародавня т. зв. «скіфська баба». Таким оберегам налічують тисячі років. Ставили їх на місцях сили, де енергетика землі сильніша, ніж зазвичай, і позитивно впливає на фізичний та психоемоційний стан людини. Підтвердження чудодійної сили того місця – джерело з цілющою водою, знане у селі як Сива криничка. Мешканці села пам'ятають перекази своїх предків про давність цього джерела» (с. 193).

Варта уваги краєзнавча довідка і Тетяни Череп-Пероганич про топонім **Тумки**: хутір, який належить до села **Старá Басáнь** Бобровицького району Чернігівської області. Авторка пише: «Розташоване село на річці Басанка. Виникло на початку XII віку. Вперше згадується 1196 року. Як свідчить стародавній переказ, слово «Басань» означає місцевість, де «люди від татар опасалися», і воно – похідне від уживаного у староукраїнській мові «Опасань»» [с. 195].

На давності села **Кривчик** (стара назва - **Криве**) у Дунаєвському районі на Хмельниччині зосереджує увагу Маргарита Шевернога: «Вперше село Криве згадане у реєстрі димів під 1493 роком. Однак археологічні знахідки, виявлені в околицях Кривчика, відносяться до епохи пізнього палеоліту. Це дає підстави вважати, що вже десь у період 38–10 тисяч років тому тут була стоянка давніх людей. Село славиться двома прадавніми городищами, Лисою горою та Грабиною, печерами і джерелами (наймальовничіше з них - Гуркало)» [с. 204].

Млінів - селище міського типу, донедавна - центр Млинівського району Рівненської області. Про давнє його походження зауважує Людмила Шумейко (Сас): «Археологічні знахідки свідчать, що на території Млинова люди проживали ще в I тисячолітті до н. е. На північній околиці Млинова, на правому березі Ікви, виявлено сліди майстерні крем'яних знарядь і залишки давньоруського міста Муравиці (Моравиці), згаданого в літописі за 1149 рік» [с. 207].

Губин - древнє літописне містечко, знаходиться на Старокостянтинівщині (Хмельниччина). Його обрала для свого дослідження Лідія Ярошно: «Землю, яка знаходилась у центральній частині Хмельницької області, у далекому XII столітті називали Болохівською. Її межі були у басейні річок Случ, Тетерів, Ікопоть, Горинь, Хомора, верхів'ях Пд. Бугу. Згадана в Іпатіївському літописі під 1150 роком. Уперше в літературних джерелах Губин з'являється 1241 року, коли галицький князь Данило із сином Шварном та братом Васильком спалив місто Губин, попередньо вивівши звідти його мешканців, бо їхня верхівка була союзником татаро-монголів. Як стверджував у XIX ст. професор М. Дашкевич, спираючись на дані Іпатіївського літопису, Болохівська земля - це автономне князівство, яке виникло в результаті феодалної роздробленості, котра спіткала Київську Русь у середині XII віку» [с. 212].

Тож і Губин може мати прадавнє походження, втім, як і пребагато інших міст і сіл України. Це й намагалися показати співавтори альманаху «Поетична топоніміка», чії короткі дослідження та художні твори увійшли до першого випуску цього альманаху. Увійшли вони й до другого випуску «Поетичної топоніміки», про який теж є що повідомити читачам і щодо означеної теми, й щодо багатьох інших тем. Тож

Хай цей путівник поетичний
Дослідників краю гука,
Наснажить нових літописців,
Відродить забуте в віках!

Список використаних джерел та літератури:

1. Пероганич Ю. Замість передмови // Поетична топоніміка. Поезія та проза про міста і села України. (Літературно-краєзнавче видання. Альманах). – Редактор-упорядник Любов Сердунич. Хмельницький: ФОП Цюпак А. А., 2015. 228 с.: іл.
2. Сердунич Л. Славень селам і містам // Поетична топоніміка. Там само.
3. «Поетична топоніміка» // <https://www.facebook.com/profile.php?id=100066538343471>
4. Санскрит // Вікіпедія: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B0%BD%D1%81%D0%BA%D1%80%D0%B8%D1%82>

УДК 821.161.2:81'373.21

Вадим Григоренко, здобувач освіти Хмельницького ліцею № 11,

*Олександр Григоренко, доктор історичних наук, професор,
м. Хмельницький*

**НАУКОВО-ДОСЛІДНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЛЮБОВІ СЕРДУНИЧ ПРО
РІДНИЙ КРАЙ, ЙОГО МИНУВШИНУ ТА СЬОГОДЕННЯ**

У статті розглядаються дослідження про Старосинявщину (до 2020 р. – Старосинявський район) на Хмельниччині. Основну увагу акцентовано на доробках видатної постаті новітньої історії України, педагога-новатора, культурно-освітньої діячки, краєзнавиці, письменниці, відомої просвітниці, публіцистки, активної учасниці суспільно-політичного життя України й авторитетної дослідниці актуальних проблем історії України, людини з енциклопедичним характером знань Любові Андріївни Сердунич.

Ключові слова: Поділля, Хмельниччина, Старосинявщина, Любов Сердунич, історія, освіта, просвітництво, науково-дослідна робота, фольклористика, літературна творчість.

Село Теліжинці Хмельницького району Хмельницької області зросло найвідомішу особистість села і Старосинявського краю: Любов Андріївну Сердунич. Вона – письменниця, краєзнавиця, просвітниця, громадська діячка, фольклористка, журналістка, сценаристка, волонтерка, радіоведуча, блогерка... Працювала вчителькою української словесності, кореспондентом районної газети «Колос» і редакторкою обласної «Крок», позаштатною кореспонденткою обласних газет «Подільські вісті», «Подільський кур'єр», міської «Проскурів» і позаштатним кореспондентом Хмельницької обласної державної телерадіокомпанії «Поділля-Центр», де вела авторські щотижневі радіопередачі. Багато років на громадських засадах, вела просвітницьку, краєзнавчу та літературну сторінки і на Старосинявському районному радіо, несучи просвіту країнам [1].

Серед широкої громадської роботи – і краєзнавство, яким Л. А. Сердунич займається і за покликом душі, і в пам'ять про коханого чоловіка, Володимира Миколайовича Сердунича, який був істориком, ще у студентські роки мав власні публікації. Любов Андріївна – авторка понад 300 публікацій у республіканських, обласних і районних виданнях: історичних досліджень, краєзнавчих та літературознавчих розвідок, суспільно-політичних, культурологічних, мовознавчих і науково-публіцистичних статей. Об'єктами її досліджень стали видатні особистості й сучасники, зокрема, краяни: завідувач районним відділом освіти Д. Мельник, поет-дисидент О. Грех, поет С. Цушко, мовознавець і поет В. Мацько, письменник В. Остапов, художники В. Купчишин і М. Панасюк, Заслужений працівник культури П. Німець, літературознавець В. Матеуш, директор центральної бібліотечної системи Г. Мальченко, поетеси й вишивальниці Т. Громада і Г. Куцоконь, знатні та знані односельці...

Крім дослідницьких статей, на рахунку Л. А. Сердунич чимало інших краєзнавчих справ, навіть всеукраїнських. 2015 року до вивчення топоніміки залучила 77 творчих людей країни і зарубіжжя, ще й ініціювала і втілила в життя видання їхніх творів окремим збірником: «Поетична топоніміка». Він поєднав у собі краєзнавство, просвітництво й художню літературу. Впорядкувала і редагувала альманах, видала, презентувала його у багатьох місцях України. Видала ще й два випуски «Поетичної топоніміки» [2]. Книга мала широкий резонанс у періодиці України і зарубіжжя, в

інтернеті, на радіо. Так само й другий випуск «Поетичної топоніміки», яким ініціаторка долучила до краєзнавства ще 50-ох авторів [3]. Це видання унікальне! Тому честь і хвала Любові Сердунич, що видала ці збірники, після виходу яких оживилися топонімічні дослідження у містах і вже навіть вийшло кілька книг із мікротопоніміки.

Як справжня патріотка Теліжинців і мовознавиця, Л. А. Сердунич довгий час виборювала граматично й історично правильну назву рідного села: саме з буквою «и» у суфіксі, адже у радянські часи її вживали з помилкою (з «е»). І це їй вдалося, тому від 2009 року назву села треба писати з буквою «и» в суфіксі: Теліжинці. І ще одну вельми важливу справу їй вдалося досягти: Любов Андріївна зробила свої Теліжинці старшими на 7 років (щодо так званої першої згадки), переконливо аргументуючи це у своїй книзі «Столиця твого родоводу». То ж тепер вікіпедія пише, що найдавніша (на цей час) згадка про с. Теліжинці – 1583 рік. Але пошуки тривають. Думається, якби кожен з нас зробив такі дослідження й уточнення щодо «свого» топоніму, наскільки менше було б темних плям в історії! Й знову – честь і хвала!

Любов Сердунич бере активну участь у науково-практичних і краєзнавчих конференціях міжнародного, всеукраїнського і регіонального рівня. Ось лише далеко не повний перелік її наукових і краєзнавчих статей про рідний край:

«Робоча сила зі Сходу...». - Колос. - 1994. - 6 липня; Паплинці: сьогодення і майбутнє. - Колос. - 1998. - 25 листопада; «Я віддавався роботі і вірив в ідеали...». (Інтерв'ю з рухівцем П. С. Кицуном). - Колос. - 1999. - 10 липня; Та й ім'я в неї теж – від любові. (Про майстриню короваїв Любов Сінчук). - Колос. - 1999. - 29 жовтня; Життя печальне цілий вік. (Про матір Р. Юзві). - Колос. - 1999. - 8 травня; Полягли за вільну Україну. - Колос. - 2000. - 25 листопада; Теліжинці в легендах, переказах і прислів'ях. (Історія села у фольклорі). - Колос. - 2000. - 26 лютого; Ганна Крот: берегиня народної пісні зі Старосинявщини // Болохівщина: земля і люди. Матеріали всеукраїнської наукової конференції «Велика Волинь».- Житомир, 2000. - С. 319-320; «І просто чесно жити і трудитись на цій дідами зораній землі». (Про поета Р. Юзву). - Проскурів. - 2003. - 31 січня; Літературна візитівка Старосинявщини. - Проскурів. - 2003. - 10 січня; Берегиня народної пісні. - Проскурів. - 2003. - 17 січня; «На Поділлі хліб на кіллі...». (Український фольклор

періоду голодомору 1932-1933 рр.). - Проскурів. - 2003. - 28 листопада, 5 грудня; «На Поділлі хліб на кіллі, ковбасами пліт городять...»? або (Український фольклор періоду голодомору 1932-1933 рр.). - Подільські вісті. - 2003. - 16 грудня; «Біла пляма» 33-го проступає кольором смерті та мільйонами голосів.- Колос.- 2007.- 24 листопада; «А пухкутень ніс капутень...» (Словотвори доби голодомору) // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки. Міжвідомчий збірник наукових праць. Випуск 18, спеціальний: «Голод 1932-1933 років - геноцид українського народу». - К., 2008. - С. 362-364; Музей-діорама «Пилявецька битва» // Пилявецька битва 1648 року в історії України: Матеріали Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції, присвяченої 360-річчю битви під Пилявцями.- Хмельницький, 2008. - С. 118-122; «...Заманював людей до себе, різав і варив» (Говорять очевидці голодомору) // Геноцид: голодомор 1932-1933 рр. на Хмельниччині: причини, жертви, наслідки (До 75-річчя голодомору 1932-1933 рр. в Україні). Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції.- Кам'янець-Подільський, 2008. - С. 449-459; Свідчення жертв голодомору на Старосинявщині // Книга пам'яті про жертви голодомору 1932-1933 років в Україні: Хмельницька область. Ч. 1. - Хмельницький, 2008. - С. 605, 608, 609, 610-611, 612, 616-617, 618; Чому битву називають Пилявецькою?- Пульсуючі джерела. - 2008. - 13 жовтня; Повернемо Теліжинцям історичну назву чи залишимо спотворену? - Колос. - 2010. - 12 березня; Старосинявщина літературна // Розмай (альманах)/ Редактор-упорядник Л. Сердуніч. - Хмельницький, 2010. - С. 3-7; Містечка Пилява і Стара Синява за даними Метричної книги 1875-1919 років // Хмельницькі краєзнавчі студії. Науково-краєзнавчий збірник. Випуск 22. - Хмельницький, 2019. - С. 181-188; Археологічні набутки болохівського містечка Городець (Вали) на Старосинявщині // Хмельницькі краєзнавчі студії. Науково-краєзнавчий збірник. Випуск 24. - Хмельницький, 2020. - С. 278-288; Теліжинецька школа на Старосинявщині: історія становлення, розвитку й занепаду // Краєзнавець Хмельниччини. Науково-краєзнавчий збірник. Випуск 13. - Кам'янець-Подільський, 2020. - С. 140-149; Зародження Народного Руху на Старосинявщині, його діяльність та учасники // Хмельницькі краєзнавчі студії. Науково-краєзнавчий збірник. Випуск 25. - Хмельницький, 2020. - С. 147-154; Внутрішні монолози Сергія Вікторовича Цушка. (До 75-річчя від

дня народження). Хмельницькі краєзнавчі студії. Науково-краєзнавчий збірник. Випуск 28. - Хмельницький, 2020. - С. 228-230; Художній світ поетів Південного Прибужжя: літературний розмаї Старосинявщини (До літературної мапи Хмельниччини) // Хмельницькі краєзнавчі студії. Науково-краєзнавчий збірник. Випуск 33. - Хмельницький, 2021. - С. 187-193; Олександр Грех. 13 років неволі у гітлерівських і сталінських концтаборах // Хмельницькі краєзнавчі студії. Науково-краєзнавчий збірник. Випуск 35. - Хмельницький, 2022. - С. 166-169; Фірмоніми на вулицях Хмельницького // Місто Хмельницький в контексті історії України. Матеріали Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції. - Хмельницький, 2021. - С. 216-222; Почесний громадянин Старосинявщини (Про лікаря-хірурга Ф. П. Міщенко). - Колос. - 2020. - 25 вересня; Неофіційні літописці села Теліжинці на Старосинявщині Хмельницької області // Село Теліжинці на Старосинявщині: історія, проблеми, перспективи розвитку. Збірник матеріалів всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції 19 серпня 2022 року, смт Стара Синява, с. Теліжинці. - Вінниця, 2022. - С. 215-245; Загадка Грабівського // Там само. - С. 245-253; Поміщик Казимир Дорожинський. Загадки роду та родини // Там само. - С. 257-274; Національно-визвольна революція 1917-21 років і лихоліття ХХ віку на прикладі с. Теліжинці Старосинявського району (Хмельниччина) // Там само. - С. 275-282; Теліжинецька школа на Старосинявщині: історія становлення, розвитку та занепаду // Там само. - С. 290-302; Теліжинецькі мікротопоніми // Там само. - С. 329-338; Шляхи розвитку туризму в селі Теліжинці на Старосинявщині // Там само. - С. 363-370; До питання «Народний Рух України – предтеча незалежності». (Зародження Народного Руху на Старосинявщині, його діяльність та учасники) // Українська незалежність: 30 років поступу. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 18 серпня 2021 р.). - Житомир, 2021. - С. 67-76; Теліжинецька сільська церква. Віхи народження, знищення, відновлення» // Праці Хмельницького церковно-історичного товариства. Випуск 5. - Хмельницький, 2022. - С. 138-159; Великий Кобзар у поезії Шевченківського лавреата Павла Гірника // Хмельницькі краєзнавчі студії. Науково-краєзнавчий збірник. Випуск 36. - Хмельницький, 2022. - С. 199-203.

Любов Сердунич була учасницею науково-краєзнавчої конференції до 100-річчя товариства дослідників Волині (Житомир, 22. 09. 2000 р.). Брала участь у XV науково-краєзнавчій конференції «Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України: досягнення та тенденції розвитку охорони, дослідження та реставрації пам'яток історії та архітектури Східної Європи» (24. 06. 2016, Меджибіж). 24 березня 2017 р. взяла участь у науково-краєзнавчій конференції до 100-річчя початку Української революції 1917-1921 років «Українська революція 1917-1921 років. Передумови, процеси, наслідки, уроки». Була учасницею 16-ї науково-краєзнавчої конференції «Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України: музеї в культурних ландшафтах України і Східної Європи» 28 жовтня 2016 року, де представила своє повідомлення «Музеєві-діорамі «Пилявецька битва 1648 року» – належну увагу». 20 листопада 2019 року взяла участь у регіональній науково-методичній конференції «Насилля комуністичного режиму в Україні у першій пол. XX ст. Пролонговані наслідки і латентні складові голодомору-геноциду 1932-1933», де виголосила результати своїх наукових пошуків. Брала активну участь у Міжнародній науковій онлайн-конференції «Українці – жертви німецьких концентраційних таборів. Остарбайтери. Діти війни» (14. 05. 2021 р., Біла Церква – Мюнхен) із повідомленням «Мене сусідка мало не з'їла» (Свідчення очевидців голодоморів у Старосинявському районі Хмельницької області)[4, с. 106-108].

З-поміж цих і ще не згаданих науково-краєзнавчих праць Любові Сердунич, оприлюднених у збірниках і засобах масової інформації, є в її доробку статті, присвячені Теліжинцям, у яких вона не лише славить рідне село, знайомить людей зі знатними і знаними особистостями, а й порушує різні питання історії села й розвитку культури. Ось кілька тем: «Теліжинці в легендах, переказах і прислів'ях (Історія села у фольклорі)»; «Археологічні набутки болохівського містечка Городець (Вали) на Старосинявщині»; «Болохівське містечко Городець (Вали) на Старосинявщині»; «Люди здійснили подвиг»; «Головний освітянин Старосинявського району Денис Іванович Мельник»; «Національно-визвольна революція 1917-1921 років і лихоліття XX віку на прикладі с. Теліжинці Старосинявського району (Хмельниччина)»; «Теліжинецькі мікротопоніми»... До того ж,

видала об'ємну книжку з історії села: «Столиця твого родоводу» (2015 р.) і ще кілька про рідне село [5].

Любов Сердунич видала власні три збірки про страшні сторінки голодоморів в українській історії ХХ століття («Барва смерті – 33-ій», «Вустиами правди і болю» та «І слово боролось»). Дослідниця постійно звертає увагу громадськості на цю тему, спонукаючи пам'ятати про важкі наслідки правління радянського тоталітарного режиму. Це й усні її виступи перед людьми, й публікації розвідок. Встановила 75 імен односельців, які померли від штучного голоду 1930-их років, а «Книга пам'яті про жертви голодомору 1932 – 33 років в Україні: Хмельницька область» (с. 907) називає лише 64-ох. Разом з неідентифікованими, за дослідженнями Л. Сердунич, жертвами голодомору 1930-их стали понад 80 теліжинців. З-поміж них – і жертви голодного 1946 року. На жаль, і в районній книгозбірні списки далеко не повні: 64 (59) жертв, де 64 – «встановлено згідно свідчень», а 59 – «заг. кількість згідно архівних документів». Тож її книга «Столиця твого родоводу» має найточніші, на цей час, дані. У Старосинявському Будинку культури експонували виставку досліджень Любові Сердунич на тему голодоморів. Вона щороку бере активну участь у реквіємах і в акціях «Засвіти свічку». На запрошення влади як єдина на Старосинявщині дослідниця голодоморів щороку виступає перед громадськістю у дні вшанування жертв голодоморів.

Науково-краєзнавчі видання публікують художні твори Любові Сердунич на історичні теми про ріднокрай. Об'єктивно, цікаво, вдало Любов Андріївна доповнює свої краєзнавчі дослідження власними художніми творами. І такі доповнення виправдані, адже, як сказав у передмові до збірки поем Любові Сердунич «До Врат Острозьких» доктор історичних наук, професор Я. С. Калакура, «художні твори історичного спрямування не дублюють наукові праці, вони відіграють самодостатню роль завдяки своїм особливим засобам відображення історичних подій, явищ і постатей... У цьому контексті заслуговує уваги й усіякої підтримки творчість Любові Сердунич» [6, с. 173].

У різних науково-краєзнавчих збірниках були надруковані її твори на історичні теми про рідний край: вірш «Стара Синява» – у збірнику «Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України. (Науковий вісник «Межибіж»-2'2015). - Хмельницький,

2015. - С. 153, 154; у книзі «Старосинявщина в історії та документах». - Хмельницький, 2016. - С. 101-102; вірш «Межибіж» надрукований в одному із меджибізьких краєзнавчих збірників; цикл поезій «Співаю славу нашій Пиляві» (Пилявецькі події у поезії Любові Сердунич) – у збірнику «Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України. (Науковий вісник «Межибіж»-2'2013). - Хмельницький, 2013. Ч. 2. - С. 265-268 та у збірнику «Пилявецька битва 1648 року в історії України». Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 360-річчю битви під Пилявцями, 19 вересня 2008 р. - Хмельницький, 2008. - С. 9-12; вірш «Воїнам УПА...» – у книзі П. Кицуна «Штрихи життя і роздуми (прожите і пережите)». - Кам'янець-Подільський, 2008. - С. 87; добірка поезій про рідне село Теліжинці надруковано у виданні «Село Теліжинці на Старосинявщині: історія, проблеми, перспективи розвитку». Збірник матеріалів всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції 19 серпня 2022 року, смт Стара Синява, с. Теліжинці. - Вінниця, 2022. - С. 3-14.

Так само літературні збірники публікують краєзнавчі й дослідницькі матеріали Любові Сердунич. Зокрема: «З вершин і низин». - Львів, 2015. - С. 94-98, 205-209, 380-387; альманах «Літературна громада» (Хмельницький) і низка інших. Багато статей Любові Андріївни опубліковано поки що лише в інтернеті або в єдиній газетній публікації, в деяких не вдалося зафіксувати повністю джерело, але відзначимо, що й вони оригінальні, сміливі, написані цікаво, на високому рівні і проймають за живе, не залишаючи байдужим. Наприклад: «Пам'ятники жертвам війни», «Спотворені назви на вулицях», «Роман Юзва»... А найбільша її краєзнавча праця – це об'ємна книга «Столиця твого родоводу», до якої доклала чимало зусиль, знань і багаторічної праці в архівах і бібліотеках, у спілкуванні з односельцями, збиранні матеріалів, їх систематизації та впорядкуванні. «Столиця твого родоводу» – це історично-краєзнавче видання, присвячене 865-ій річниці від найдавнішої на цей час (збереженої) літописної згадки про болохівське поселення Городець (Вали) і Теліжинці (рідне село авторки), та 432-ій річниці з часу найдавнішої писемної згадки про с. Теліжинці. До праці увійшли дослідницькі статті, нариси з історії різних часів, публіцистичні, фольклорні та художні твори про Теліжинці від сивої давнини до наших днів. Видання багате

фактичним матеріалом, цікавими гіпотезами, насичене спогадами односельців. Охоплено різні сфери життя села в різні часи минувшини з погляду історії, ономастики, фольклору, літератури... Минуле Теліжинців подано у контексті історичного поступу Поділля й України. Це видання охоплює понад 10 століть: від XI – і до наших днів, а що згадано навіть трипільські часи, то це понад 6 тисячоліть.

Книга «Столиця...» – не перше видання Любові Сердунич про рідні Теліжинці. 2000 року з-під її пера вийшла окремою книжкою поема «Городище над Іквою», присвячена 850-річчю з часу першої літописної згадки про містечко Городець (Вали) і село Теліжинці, яке входило до Болохівської Русі. Як зауважив редактор видання В. Дмитрик, «все сказане в «Городищі над Іквою» про минуле побачено автором з позиції нинішнього дня, що й надає поемі громадянського пафосу. І чи не в кожній строфі – вболівання за збереження природи Батьківщини Малої, річок, флори, фауни».

Л. А. Сердунич пише вікіпедійні статті (про Є. І. Козюка, Н. І. Козак, В. О. Матеуша...). Щороку бере участь у вшануванні полеглих на Старосинявщині вояків УПА в с. Івки, гуртує активістів, виступає з полум'яними промовами та власною поезією. І досліджує цю сторінку історії ріднокраю. Відвідала всі школи Старосинявщини з ушануванням подвигу учасників Революції Гідності й увічнення героїв Майдану, організовує зустрічі вояків зі школярами. Вся громадська і краєзнавча діяльність Л. А. Сердунич має мету: сприяти поширенню правдивої історії й навіренню краян до рідних витоків.

Список використаних джерел та літератури:

1. Любов Андріївна Сердунич. Вікіпедія: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B5%D1%80%D0%B4%D1%83%D0%BD%D0%B8%D1%87_%D0%9B%D1%8E%D0%B1%D0%BE%D0%B2_%D0%90%D0%BD%D0%B4%D1%80%D1%96%D1%97%D0%B2%D0%BD%D0%B0
2. Поетична топоніміка. Поезія та проза про міста і села України. (Літературно-художнє видання. Редактор-упорядник Любов Сердунич).- Хмельницький, 2015. - 228 с.: іл.
3. Поетична топоніміка-2. Поезія і проза про топоніми України. (Літературно-краєзнавче видання. Редактор-упорядник Любов Сердунич).- Хмельницький, 2018. - 248 с.: іл.

4. Григоренко В., Григоренко О. Село Теліжинці на Старосинявщині – батьківщина видатної представниці вітчизняної інтелігенції Любови Сердунич // Село Теліжинці на Старосинявщині: історія, проблеми, перспективи розвитку. Збірник матеріалів всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції 19 серпня 2022 року, смт Стара Синява, с. Теліжинці. - Вінниця, 2022. - С. 106-108.

5. Сердунич Л. «Столиця твого родоводу». (Історія села Теліжинці Старосинявського району Хмельницької області). - Хмельницький, 2015. - 308 с.: іл.

6. Калакура Я. «Історичне – словом поетичним» (Роздуми історика над збіркою поем Любови Сердунич). Любов Сердунич, «До Врат Острозьких» // Село Теліжинці на Старосинявщині: історія, проблеми, перспективи розвитку. Збірник матеріалів всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції 19 серпня 2022 року, смт Стара Синява, с. Теліжинці.- Вінниця, 2022. - С. 173.

НА КНИЖКОВУ ПОЛИЦЮ

**НАУКОВІ, ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧІ ВИДАННЯ,
ЩО НАДІЙШЛИ У ФОНДИ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОУНБ
ПРОТЯГОМ ЛИСТОПАДА 2023 РОКУ – БЕРЕЗНЯ 2024 РОКУ**
(матеріал розміщено в зворотній хронологічній послідовності,
в межах одного року – за алфавітом)

1. **Герої України – учасники російсько-української війни: Хмельницька область** : біобібліогр. покажч. / Департамент інформаційної діяльності, культури, національностей та релігій Хмельниц. облдержадмін. ; Хмельниц. ОУНБ ; уклад. О. М. Шеїн. – Хмельницький : Стрихар А. М., 2024. – 68 с. – (Видавні особистості Хмельниччини).

2. **Слово проти сталі**: книги про російсько-українську війну у фондах Хмельницької ОУНБ : бібліогр. покажч. / Департамент інформ. діяльності, культури, національностей та релігій Хмельниц. облдержадмін. ; Хмельниц. ОУНБ ; уклад. : А. О. Попкова, Л. І. Марцонь ; відп. за вип. К. А. Чабан. – Хмельницький : Стрихар А. М., 2024. – 52 с.

3. **Хмельницькі краєзнавчі студії** : науково-краєзн. зб. Вип. 43 / Нац. спілка краєзнавців України, Хмельниц. обл. орг. Нац. спілки краєзнавців України, Центр дослідж. історії Поділля ; гол. редкол. Ю. В. Телячий ; відп. секр. С.М. Єсюнін ; співгол. Ю. І. Блажевич. – Хмельницький: Стрихар А. М., 2024. – 292 с.: фот.

4. **Антонюк Д. В.** Замки і резиденції в Україні, пов'язані з польськими родами / фот. Д. В. Антонюк. – Вінниця : Твори, 2023. – 720 с. : фот., карта.

5. **Бібліотечний шлях в історії та сьогоденні Хмельниччини** : зб. доп. і повідомл. науково-практич. конф. (м. Хмельницький, 29 верес. 2022 р.) / Департамент інформ. діяльності, культури, національностей та релігій Хмельниц. облдержадмін., Хмельниц. обл. універс. наук. б-ка, Хмельниц. обл. від-ня ВГО УБА ; гол. редкол. К. А. Чабан ; редкол.: В. В. Маковська, Н. М. Синиця та ін. – Хмельницький: Стрихар А. М., 2023. – 124 с. – Бібліогр. в кінці розд.

6. **Білінський В. Б.** Герої України : іст. трилогія / упоряд. А. Бережина ; Міжнар. ін-т українозн. студій. – Київ : Міжнар. ін-т українозн. студій, 2023. – 512 с. : фот. кольор. – (Державна програма – 2024).

7. **Божик С.** Ярмолинчани – жертви сталінських репресій (присвячується усім полякам, невинно закатованим та убієнним). – Хмельницький : [б. в.], 2023. – 225 с. : фот.

8. **Ващук Д.** Матеріальна спадщина кримських татар XIV–XVII ст.: Поділля і Волинь : аналіт. кат. – Кам'янець-Подільський: Панькова А. С., 2023. – 48 с. : фот.

9. **Довідник фондів архівних установ Хмельницької області, які містять документи з кадрових питань (особового складу) 1921–2023** / Держ. архів Хмельниц. обл. ; упоряд. О. В. Войтович ; редкол.: К.М. Бурдуваліс, О.В. Войтович, М. І. Коваленко та ін. – Хмельницький: Держ. архів Хмельниц. обл., 2023. – 164 с.

10. **Збірник наукових праць студентів і магістрантів педагогічного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка**: зб. наук. пр. Вип. 19 / М-во освіти і науки України, Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, пед. ф-т ; відп. секр. Н. В. Бахмат ; редкол.: Н. В. Бахмат, Н. В. Гудима, К. І. Демчик та ін. – Кам'янець-Подільський: Ковальчук О. В., 2023. – 464 с.

11. **Івахова К.** Музична освіта Хмельниччини (кінець ХХ – початок ХХІ століть) / відп. ред. П. Я. Слободянюк. – Вінниця: Меркьюрі-Поділля, 2023. – 360 с.

12. **Календар знаменних і пам'ятних дат Хмельниччини на 2024 рік** : рек. бібліогр. довід. / Департамент інформ. діяльності, культури, національностей та релігій Хмельниц. облдержадмін., Хмельниц. Хмельниц. обл. універс. наук. б-ка, обл. від-ня ВГО Укр. бібл. асоц., Хмельниц. міська орг. Нац. спілки краєзнавців України ; уклад. О. М. Шеїн; ред. В. В. Маковська ; відп. за вип. К. А. Чабан. – Хмельницький: Стрихар А. М., 2023. – 176 с.

13. **Колесник В.** Шкільництво Поділля наприкінці ХVІІІ – у першій третині ХІХ ст. / Музей Вінниці. – Вінниця : [б. в.], 2023. – 584 с. : фот., табл. – Бібліогр. : с. 563-565.

14. **Краєзнавець Хмельниччини** : науково-краєзн. зб. Вип. 16 / Нац. спілка краєзнавців України, Хмельниц. обл. орг. НСКУ, Центр дослідж. історії Поділля ін-ту історії України НАН України ;

гол. редкол. Ю. В. Телячий ; відп. ред.: В. С. Прокопчук, В. Р. Адамський та ін. – Хмельницький: ХОО НСКУ, 2023. – 317 с.: фот.

15. **Красилівщина: Українська революція 1917–1921 рр. (документи та матеріали)** / упоряд.: О. М. Завальнюк, В. Г. Байдич, В. О. Байдич та ін. – Хмельницький: Мельник А. А., 2023. – 658 с.: табл. – Бібліогр.: С. 30-32.

16. **Матеріали XVII Подільської наукової історико-краєзнавчої конференції: 22 верес. 2023 р., м. Хмельницький** / М-во освіти і науки України, Ін-т історії України НАН України, Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, Хмельниц. облвійськкадмін. ; редкол.: Ю. В. Телячий (гол.), О. В. Замазій, О. М. Завальнюк та ін. – Хмельницький: ХКТЕІ, 2023. – 494 с.

17. **Надія Миколаївна Синиця (до 70-річчя від дня народження): біобібліогр. покажч.** / Департамент інформ. діяльності, культури, національностей та релігій Хмельниц. облдержадмін., Хмельниц. ОУНБ, Хмельниц. обл. від-ня ВГО УБА ; уклад. Т. В. Грудецька ; відп. за вип. К. А. Чабан ; ред. В. В. Маковська. – Хмельницький: Стрихар А. М., 2023. – 48 с.: фот. – (Видатні особистості Хмельниччини).

18. **Олена Борисівна Айвазян: до 60-річчя від дня народження : біобібліогр. покажч.** / Хмельниц. нац. ун-т ; Наук. б-ка ; упоряд. О. М. Бичко. – Хмельницький : ХНУ, 2023. – 43 с. : фот.

19. **Перші краєзнавчі читання в пам'ять професора Лева Баженова** : матеріали Всеукр. науково-практ. конф. (м. Хмельницький, 02 черв. 2023 р.) / М-во освіти і науки України, Хмельниц. коопер. торгово-екон. ін-т, Центр дослідж. історії Поділля Ін-ту історії України НАН України, Хмельниц. обл. орг. НСКУ ; гол. редкол. Ю. В. Телячий ; редкол.: Н. І. Сарай, С. В. Маркова та ін. – Хмельницький: ХКТЕІ, 2023. – 196 с.

20. **Подільська старовина** : вісник держ. архіву Хмельниц. обл. № 1 (9) 2023. Випуск присвячений 90-м роковинам Голодомору 1932–1933 років в Україні / Держ. архів Хмельниц. обл. ; гол. редкол. К. М. Бурдуваліс ; редкол.: В. В. Юр'єв, А. Л. Глушковецький та ін. – Хмельницький : Стрихар А. М., 2023. – 120 с. : фот. – Бібліогр. в кінці ст.

21. **Праці Хмельницького церковно-історичного товариства** : зб. Вип. 7 / Хмельниц. церковно-іст. т-во, Хмельниц. обл. орг. Нац. спілки краєзнавців України ; редкол.: Ю. І. Блажевич,

С. М. Причишин- Кліновський ; відп. секретар С. М. Єсюнін та ін. – Хмельницький : [б. в.], 2023. – 204 с. : фот.

22. **Слободянюк П. Я.** Золотий скальпель хірурга Анатолія Велева. – Хмельницький : Меркьюрі-Поділля, 2023. – 156 с.

23. **Хмельниччина в умовах війни росії проти України :** матеріали Всеукр. науково-практ. конф. (м. Хмельницький, 24 лют. 2023 р.) / М-во освіти і науки України, Хмельниц, коопер. торгово-екон. ін-т, Нац. акад. ДПС України ім. Б. Хмельницького, Хмельниц, обл. орг. Нац. спілки краєзнавців України ; гол. редкол. Ю. В. Телячий ; редкол.: Н. І. Сарай, С. В. Маркова та ін. – Хмельницький: ХКТЕІ, 2023. – 412 с.

24. **Хмельницькі краєзнавчі студії :** науково - краєзн. зб. Вип. 40 / Нац. спілка краєзнавців України, Хмельниц, обл. орг. Нац. спілки краєзнавців України, Центр дослідж. історії Поділля ; гол. редкол. Ю. В. Телячий ; відп. секр. С. М. Єсюнін ; редкол. Ю. І. Блажевич та ін. – Хмельницький : Мельник А. А., 2023. – 280 с.

25. **Хмельницькі краєзнавчі студії :** науково-краєзн. зб. Вип. 41 / Нац. спілка краєзнавців України, Хмельниц, обл. орг. Нац. спілки краєзнавців України, Центр дослідж. історії Поділля ; гол. редкол. Ю. В. Телячий ; відп. секр. С. М. Єсюнін ; редкол. Ю. І. Блажевич та ін. – Хмельницький : Мельник А. А., 2023. – 216 с.

26. **Хмельницькі краєзнавчі студії :** науково-краєзн. зб. Вип. 42 / Нац. спілка краєзнавців України, Хмельниц, обл. орг. Нац. спілки краєзнавців України, Центр дослідж. історії Поділля ; гол. редкол. Ю. В. Телячий ; відп. секр. С. М. Єсюнін ; співгол. Ю. І. Блажевич. – Хмельницький: Стрихар А. М., 2023. – 232 с.: фот.

27. **Шляхетна Україна. Матеріальна та духовна культура :** матеріали I Всеукр. науково-краєзн. конф. 30 верес. 2022 р., Маліївці / Хмельниц, облрада, Малівецький обл. історико-культ. музей. – Кам'янець-Подільський: Рута, 2023. – 160 с.

28. **Адамський В.** Подільське церковне історико-археологічне товариство у документах доби : навч. посіб. / В. Р. Адамський ; Хмельниц, гуманіт.-пед. акад., Хмельниц, обл. універс. наук. б-ка, Хмельниц, обл. орг. Нац. спілки краєзнавців України. – Хмельницький: Стрихар А. М., 2022. – 214 с.

29. **Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій:** зб. науково-краєзн. праць за матеріалами науково-краєзн. конф. "Дунаєвеччина в культурно-освітньому просторі України", присвяч. 120-річчю пам'яті композитора

Владислава Заремби і 100-річчю з дня народження письменника Миколи Магери, 21 жовт. 2022 р., м. Дунаївці. Вип. 9 / Дунаєвецька територіальна громада, Дунаєвецька орг. НСКУ, Центр дослідж. історії Поділля ін-ту історії України НАН України, Хмельницьк. муз. коледж ім. В. І. Заремби ; гол. редкол. В. С. Прокопчук. – Кам'янець-Подільський: Зволейко Д. Г., 2022. – 388 с.

30. **Подільська старовина** : вісник держ. архіву Хмельницьк. обл. № 1 (8) 2022 / Держ. архів Хмельницьк. обл., Хмельницьк. обл. орг. архівістів та дослідників Поділля «Поклик віків»; редкол.: В. Я. Алцкан, В. Г. Байдич, К. М. Бурдуваліс та ін. – Хмельницький : Стрихар А. М., 2022. – 152 с. : фот. – Бібліогр. в кінці ст.

31. **Левицький М.** Цивільно-правовий захист особистих немайнових прав військовослужбовців : монографія / Хмельницьк. ун-т упр. та права ім. Л. Юзькова. – Хмельницький : Мельник А. А., 2021. – 226 с.

32. **Слободянюк П. Я.** Народний Рух України на теренах Хмельниччини / П. Я. Слободянюк, І. П. Клюс ; Народний Рух України ; Хмельницьк. крайова орг. НРУ ; Хмельницьк. обл. орг. краєзнавців України. – Житомир : Бук-Друк, 2021. – 332 с.

33. **Орловський Л. О.** Єврейське населення в соціально-економічному, суспільно-політичному, освітньо-культурному і духовному житті Поділля (1861–1914 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. іст. наук / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський : [б. в.], 2019. – 20 с.

*Підготувала Оксана Шеїн,
головний бібліограф відділу краєзнавства Хмельницької ОУНБ*

РЕЦЕНЗІЇ, ОГЛЯДИ

Наукова спадщина Миколи Дарманського у розвитку освіти України: монографія / за науковою редакцією Н. Г. Ничкало; упорядник І. М. Дарманська. Київ: Видавництво ТОВ «Юрка Любченка», 2024. 224 с.

У царині гуманітарного знання достатньо ґрунтовно розроблена тема про роль особистості в історичному процесі. Особливо, коли ця особистість є непересічною для своєї доби, понад, здавалося б, обмежені можливості, окреслені державними інституціями чи суспільною думкою, генерують та реалізують проєкти, які залишаються вкрай важливими та необхідними для багатьох поколінь потому. До когорти таких легендарних співвітчизників, поза всяким сумнівом, належить яскрава постать Миколи Миколайовича

Дарманського – педагога, державотворця, новатора у царині освіти, великого Вчителя.

Аналіз його життєвого шляху та професійної діяльності неодноразово привертав до себе прискіпливу увагу науковців. Однак його місце в теоретичному обґрунтуванні змісту напрямків координації роботи органів управління освітою на регіональному рівні настільки вагомий, а практичний досвід з реалізації осмислених стратегій настільки актуальний, що годі думати про вичерпність проблематики. Підтвердженням цьому є вихід у світ монографічного видання за авторством академіка-секретаря Відділення професійної освіти і освіти дорослих Національної академії педагогічних наук України Н. Ничкало, провідних науково-педагогічних співробітників Хмельницької гуманітарно-

педагогічної академії І. Шоробури, І. Дарманської, О. Галуса, Л. Зданевич, О. Пехоти, О. Поліщука, В. Слюзко, О. Бінницької, Л. Машкіної, Б. Крищука, Л. Пісоцької, О. Суховірського, Н. Сівак, Г. Яківчук, Державного секретаря Міністерства внутрішніх справ України І. Ящук, начальника відділу патріотичного виховання та спорту Департаменту освіти, науки та спорту Міністерства внутрішніх справ України Н. Казакової, директора Департаменту охорони здоров'я Хмельницької обласної державної адміністрації О. Завроцького та відомого на Поділлі краєзнавця і дослідника Й. Осецького «Наукова спадщина Миколи Дарманського у розвитку освіти України».

Усіх співавторів об'єднує не лише факт зацікавленості вивченням професійних надбань знаного педагога, а й, як констатує Н. Ничкало, виконання своїх дослідницьких завдань «на основі поєднання високого професіоналізму, соціальної відповідальності, глибокої поваги і любові до Миколи Миколайовича Дарманського та пошанування його святої пам'яті» (с. 5).

Тому виглядає цілком природнім, що, досліджуючи різні аспекти управлінської концепції педагога-новатора, проблеми розвитку різних рівнів системи освіти, науковці значну увагу приділяють безпосередньо життєпису М. Дарманського, наводячи приклади з власної практики спілкування з Вчителем. Цей сегмент комплексного дослідження рефреном проходить крізь усе видання. Зокрема, Н. Ничкало ілюструє людські та ділові якості Миколи Миколайовича, базуючись на особистому спілкуванні під час його частих відвідин Президії НАПН України, Інституту педагогіки, Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна та інших академічних інституцій. У її оцінках «його стрижень – український характер, глибинна любов до рідної землі, високі освітянські цілі й визначення сучасних підходів до їх поетапної реалізації з урахуванням попереднього досвіду, традицій та нових потреб, викликів і загроз. Ці особистісні риси в поєднанні з глибокою повагою до своїх колег-педагогів, усвідомленням необхідності надання їм допомоги в науково-професійному зростанні та вміння гармонізувати їхню діяльність для досягнення спільної мети сприяли високоефективній діяльності. Це уможливило досягнення таких результатів, що викликали в

однодумців почуття радості й бажання постійно творити, шукати нове й впроваджувати його в практику» (с. 6).

Натомість І. Дарманська у своєму аналізі формування світогляду та становлення громадських і педагогічних засад Миколи Миколайовича велику увагу зосереджує на родинному вихованні. Власне свою найгрунтовнішу дослідницьку працю «Соціально-педагогічні основи управління освітою в регіоні» він присвятив батькові, який «багато років працював учителем, директором школи в подільському селі». За важливим спостереженням І. Дарманської, «особистість Миколи Миколайовича розкривається не тільки в поняттях «педагог», «науковець», «управлінець». Він був людиною з чистим серцем і широкою душею. Микола Миколайович був віруючою людиною й особливо в останні роки свого життя задумувався над Божими істинами. Прикутим до ліжка, він перечитував Біблію, вдумуючись у кожне слово» (с. 17-18).

Окремим пластом у монографічному виданні виступає аналіз професійної діяльності М. Дарманського на ниві трансформації системи освіти, до якої він особисто був причетним. Зміни, які відбувалися на рівні вищої освіти, найбільш концентровано та змістовно окреслює І. Шоробура. Дослідниця підставово констатує, що саме він виступав ініціатором впровадження ступеневої освіти в Хмельницькому педагогічному училищі, «прагнув створити інноваційний заклад, який би забезпечував високу якість підготовки майбутніх фахівців, а також створював умови для економії коштів» (с. 34).

Проблеми дошкільної освіти у педагогічній спадщині М. Дарманського відстежує Л. Пісоцька. Дослідниця аргументовано доводить, що цей рівень освітньої системи Микола Миколайович вважав дуже важливим, позаяк саме заклади дошкільної освіти допомагають дітям адаптуватися до життя у колективі. Основним напрямом соціального захисту дітей дошкільного віку він вважав малозабезпечені родини, де набагато гірші умови проживання, ніж у дитячих садках (с. 102). Окрему увагу Л. Пісоцька звертає на підготовку фахівців для закладів дошкільної освіти. В цьому контексті вона аналізує реформаторські кроки М. Дарманського, які були зреалізовані на факультеті дошкільної освіти Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії на початку 2000 років (с. 107).

Ідеї Миколи Миколайовича у практичній підготовці майбутніх вчителів початкових класів виступають предметом дослідження Н. Казакової та Н. Сівак. Основну увагу вони концентрують на функціонуванні інституту педагогічної практики, під час якої створюється навчально-виховне середовище, яке сприяє особистісному зростанню кожного студента, формуванню у них якостей відповідальності, креативності, контактності, толерантності, автономності, соціальної активності, цілеспрямованості, врівноваженості та ін. На думку дослідниць, М. Дарманський був переконаний, що «забезпечити ґрунтовну практичну підготовку майбутніх педагогів можливо за умови координації зусиль суб'єктів управління і самоуправління педагогічною практикою вищого закладу освіти та баз практики. Критеріями спільної роботи цих закладів під час педагогічної практики було визначено взаємозв'язок її мети, завдань, змісту реалізації; спільне керівництво практикою; єдині вимоги до організації педагогічного процесу, особистісних якостей студента та моніторингу його організаційних, загальнопедагогічних і предметно-методичних здібностей» (с. 168).

На аналізі проблеми магістерської підготовки майбутніх управлінців у науково-педагогічній діяльності М. Дарманського зосередилися О. Пехота, І. Дарманська та О. Завроцький. Базуючись на працях вченого, вони доводять, що магістерський рівень підготовки керівних кадрів має бути обов'язковим, оскільки це «приносить користь і особі, яка її здобуває, і галузі, в якій вона працює» (с. 135). Микола Миколайович не лише теоретично обґрунтував необхідність магістерської підготовки управлінських кадрів, але й впровадив механізм її реалізації на високому професійному рівні на базі Хмельницького гуманітарно-педагогічного інституту.

На управлінських ідеях М. Дарманського зосереджують свій аналіз Л. Зданевич, О. Поліщук, Г. Яківчук, В. Слюзко, І. Ящук, О. Бінницька, Л. Машкіна. Зокрема, Л. Зданевич констатує, що, на думку Миколи Миколайовича, управління освітою є видом соціального управління, основна функція якого є вплив на суспільство з метою його впорядкування, збереження якісної специфіки та розвитку. Для того, щоб система освіти працювала ефективно, необхідно, щоб кожен її працівник чітко і свідомо виконував визначені для нього у цій системі функції (с. 123).

Врешті, слід наголосити на формах наукової діяльності М. Дарманського. Цей аспект проблематики в монографічному дослідженні найґрунтовніше проаналізовано О. Галусом та Б. Крищуком. Дослідники на конкретних фактах ілюструють становлення системи наукового зростання викладачів навчального закладу на перехідному етапі. Що важливо, свій аналіз науковці базують на досвіді як самого Миколи Миколайовича, так і репрезентентах його наукової школи.

Звісно, рецензоване видання не вичерпує всього кола питань, до розробки або вирішення яких був причетний М. Дарманський. Втім, це жодною мірою не применшує його вартості. Ба більше, книга спонукатиме до проведення нових дослідницьких студій, присвячених системі освіти Хмельниччини та її яскравим і талановитим представникам. Наразі колективу даного видання хочеться подякувати за проведenu роботу і можливість збагатитися цікавою та змістовною інформацією з життя і діяльності непересічної особистості, яким був і залишатиметься у пам'яті поколінь Микола Миколайович Дарманський.

Віктор Адамський, кандидат історичних наук, відповідальний секретар Хмельницької обласної організації НСКУ

На книжкову полицю краєзнавця

Прокопчук В. С., Гриценко А. П. Пам'яткоохоронна робота в закладах загальної середньої освіти: навч.-метод. посіб. 2-ге вид., допов. Суми: ФОП Цьома С. П., 2021. 136 с. : фото.

У квітні 2024 року її поповнив навчально-методичний посібник «Пам'яткоохоронна робота в закладах загальної середньої освіти», підготовлений Віктором Степановичем Прокопчуком, доктором історичних наук, професором, та Андрієм Петровичем Гриценком, доктором педагогічних наук, завідувачем кафедри історії, правознавства і методики навчання Глухівського національного університету імені Олександра Довженка.

Лейтмотивом книги є тривога за долю пам'яток історії і культури в умовах війни Росії проти України. На середину березня 2024 року ЮНЕСКО підтвердила пошкодження або знищення в Україні від початку повномасштабного вторгнення 346 об'єктів історії і культури, у тому числі 127 релігійних об'єктів, 31 музею, 19 скульптурних пам'яток, 14 бібліотек та одного архіву. Найбільше в Донецькій(78), Харківській (55), Київській (38), Луганській (33) та Чернігівській (17) областях.

6 травня 2022 року, о 23-ій годині, росіяни ракетою вразили музей Григорія Сковороди у Сковородинівці, був поранений охоронець, згорів дах, вигоріли й кімнати. З - під попелу дістали лиш статую поета. Російські військові відрпортували:
«Авиаударом ликвидировано Сковородниково» ...

У посібнику в п'яти розділах порушено актуальні проблеми участі школярів під керівництвом педагогів в охороні пам'яток історії та культури. Ознакою сучасної школи є залучення учнів до науково-пошукової роботи. Враховуючи, що вона здійснюється в рамках шкільного краєзнавства, автори у першому розділі «Шкільне краєзнавство: питання теорії і методології» розкрили суть, основні напрями, форми, принципи і методи цієї праці, задресовані у першу чергу учителям-організаторам шкільної пам'яткоохоронної і пам'яткозначої роботи. У наступних двох («Історія пам'яткоохоронного руху в Україні», «Законодавство України з питань охорони культурної спадщини») представили цю галузь прикладання людських зусиль у часовій тягlostі, поетапній, у залежності від історичних обставин, зміні норм і правил її організації.

Головне завдання книги – дати педагогам інструментарій організації шкільної пам'яткоохоронної роботи, реалізації її триєдиної функції: пізнавальної, виховної та суспільно-крисної. Адже кожна пам'ятка – то матеріалізована історична подія або особистість, що справила помітний вплив на її перебіг, а отже має чималий пізнавальний потенціал і вплив на виховання патріотизму, формування національного світобачення. Цьому присвячено четвертий розділ «Основні напрями, форми і методи використання пам'яток історії і культури в навчально-виховній роботі та залучення здобувачів освіти до їх збереження». Враховуючи, що важливим центром збереження і популяризації історико-культурної спадщини є шкільний музей, в останньому п'ятому розділі посібника автори дали методичні поради щодо порядку створення, організації діяльності і використання шкільного музею в реалізації зазначених функцій.

Суттєво доповнюють викладене додатки, зокрема витяги із законів України «Про охорону культурної спадщини» (2000), «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їх символіки» (2015), а також «Положення про музеї при дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних та професійно-технічних навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України» (2014). Посібник містить питання для самоконтролю до кожного розділу, навчальні і контрольні тести, понятійно-термінологічний апарат, що може сприяти організації спецкурсу у вишах, що готують фахівців для роботи в закладах загальної середньої освіти, чи гурткових занять.

Посібник схвально сприйнятий науковою громадськістю і підтриманий позитвними рецензіями Олександра Івановича Курка, доктора історичних наук, професора, ректора Глухівського національного університету імені Олександра Довженка, Юрія Васильовича Телячого, доктора історичних наук, професора, президента Хмельницького кооперативного торгово-економічного інституту, голови Хмельницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України, Дмитра Григоровича Омельченка, заступника директора Українського державного центру національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді Міністерства освіти і науки України. А також – педагогічним загалом, що спонукало авторів, врахувавши досвід

використання посібника в навчально-виховній роботі, зробити його друге доповнене видання.

Віктор Адамський, кандидат історичних наук, відповідальний секретар Хмельницької обласної організації НСКУ

Насильство над цивільним населенням. Хмельницька область. Документи органів держбезпеки. 1941-1944 / Авт.-упоряд.: В. Васильєв, О. Лисенко, С. Маркова, Р. Подкур. НАН України. Інститут історії України; Гайдельберзький університет ім. Рупрехта і Карла; Галузевий державний архів Служби безпеки України; Державний архів Хмельницької області. - Київ: Видавець В. Захаренко, 2022. - 456 с.

Проблеми вітчизняної історичної науки щодо насильства окупантів над цивільним українським населенням в роки німецько-радянської війни, навіть через 80 років після остаточного вигнання гітлерівців за межі України у 1944 р. усе ще досліджені недостатньо. Це засвідчують результати наукових пошуків, проведених в незалежній Україні багатьма фахівцями в царині історії та історичного краєзнавства. В їх когорті гідне місце займають дослідники минувшини В. Г. Байдич, В. Ю. Васильєв, П. М. Кравченко, О. М. Завальнюк, Ю. А. Зінько, Ю. В. Олійник, Р. Ю. Подкур,

В. С. Прокопчук, І. М. Романюк, П. Я. Слободянюк та інші вчені.

Проблеми вітчизняної історичної науки щодо насильства окупантів над цивільним українським населенням в роки німецько-радянської війни, навіть через 80 років після остаточного вигнання гітлерівців за межі України у 1944 р. усе ще досліджені недостатньо. Це засвідчують результати наукових пошуків, проведених в незалежній Україні багатьма фахівцями в царині

історії та історичного краєзнавства. В їх когорті гідне місце займають дослідники минувшини В. Г. Байдич, В. Ю. Васильєв, П. М. Кравченко, О. М. Завальнюк, Ю. А. Зінько, Ю. В. Олійник, Р. Ю. Подкур, В. С. Прокопчук, І. М. Романюк, П. Я. Слободянюк та інші вчені.

Потреби розв'язання зазначених проблем зумовили помітне зростання уваги науковців до розширення джерельної бази. У цьому сенсі складають цінність опубліковані в останні роки праці, в яких оприлюднені раніше неприступні в архівах радянських спецслужб численні документи про злочини гітлерівського режиму та колабораціонізм у низці регіонів України, що були тимчасово окуповані у 1941 р.¹ Суттєвим внеском у цю роботу став ґрунтовний збірник документів «Насильство над цивільним населенням. Хмельницька область. Документи органів держбезпеки. 1941-1944»². Книга є результатом плідного наукового пошуку, здійсненого завдяки співпраці Інституту історії НАН України, Гайдельберзького університету ім. Рупрехта і Карла (Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg), Галузевого архіву Служби безпеки України і Державного архіву Хмельницької області. Водночас збірник є частиною фінансованого «Фондом Фольксваген» дослідницького проекту «Цивільні жертви на Східному фронті II світової війни».

Безпосередньо над пошуком і археографічною обробкою

¹ Насильство над цивільним населенням України. Документи спецслужб. 1941—1944 / Авт.-уклад.: В. Васильєв, Н. Кашеварова, О. Лисенко, М. Панова, Р. Подкур.— К.: Видавець В. Захаренко, 2018.— 752 с.; Насильство над цивільним населенням. Чернігівська область. Документи органів держбезпеки. 1941—1943 / Авт.-упоряд.: В. Васильєв, Т. Гапійенко, О. Лисенко, Р. Подкур.— К.: Видавець В. Захаренко, 2019.— 538 с.; Насильство над цивільним населенням. Вінницька область. Документи органів держбезпеки. 1941—1944 / Автори-упорядники: В. Васильєв, С. Гула, П. Кравченко, Р. Подкур, В. Шнайдер.— К.: Видавець В. Захаренко, 2020.— 564 с.; Насильство над цивільним населенням. Запорізька область. Документи органів держбезпеки. 1941-1944. / Авт.-упоряд.: В. Васильєв, С. Гула, О. Лисенко, Р. Подкур. — К.: Видавець В. Захаренко, 2023. — 472 с.

² Насильство над цивільним населенням. Хмельницька область. Документи органів держбезпеки. 1941-1944 / Автори-упорядники: Валерій Васильєв, Олена Лисенко, Світлана Маркова, Роман Подкур, Андрій Хоптяр, Юрій Хоптяр. — К.: Видавець В. Захаренко, 2022. — 464 с.

опублікованих документів ще з 2016 р. наполегливо трудилася авторська група упорядників із шести істориків-однодумців. З них представляють Інститут історії України НАН України – провідний науковий співробітник, докт. іст. наук В. Ю. Васильєв, старший науковий співробітник, канд. іст. наук Р. Ю. Подкур та молодший науковий співробітник О. В. Лисенко. Іншу частину колективу склали керівник відділу наукової роботи Хмельницького кооперативного торгово-економічного інституту, докт. іст. наук С. В. Маркова та викладачі Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка – професор кафедри археології, спеціальних історичних і правознавчих дисциплін, канд. іст. наук Ю. А. Хоптяр і старший викладач кафедри туризму, канд. іст. наук А. Ю. Хоптяр.

Як видно зі змісту книги, на території Хмельниччини у 1941-1944 рр. функціонувало 15 таборів військовополонених, 36 гетто, 5 в'язниць, 8 інших місць примусового утримання цивільного населення, що за умовами перебування призначалися для знищення людей. Науковим об'єктом цієї праці є злочинне насильство гітлерівців і підлеглих їм колаборантів над мешканцями окупованої у 1941-1944 рр. Хмельницької (колишньої Кам'янець-Подільської) області. Предметом дослідження стали матеріали документування радянськими державними органами злочинів окупаційного режиму проти цивільного населення. При цьому авторський підхід зосереджується на розкритті долі різних соціальних груп, які, за нелюдською ідеологією і практикою нацистів, підлягали винищенню на загарбаній території.

Композиційно, у збірнику можна виділити 4 частини. У першій розкрито сутність і засади організації цього дослідження та особливості його структури (В. Васильєв). У цій же частині збірника розміщені три пов'язаних єдиним об'єктом, але окремих праці. Так, Ю. Хоптяру належить робота «Злочини нацистської окупаційної адміністрації у смт. Ярмолинці Хмельницької області», а А. Хоптяр аналізує тему «Голокост у містечку Купіль. 1941-1942 рр.». Поруч з фактичною цінністю розкритої інформації, заслуговують на увагу використані обома вченими методологічні підходи і методики історико-архівних досліджень. Їх суть, за висновком проф. Юрія Хоптяра, полягає у тому, що для об'єктивного визначення причин та наслідків історичних подій чи процесів «...необхідно звертатися до джерел, які висвітлюють перебіг подій на місцевому рівні. Саме з

таких, відносно дискретних трагічних фактів для дослідників складається бачення великих історичних потрясінь, одним із яких став Голокост...»³.

Цікавим змістом виділяється у цьому розділі також робота С. Маркової і М. Горин «Проблеми колаборації в умовах окупації: передумови, обставини, наслідки (1941–1943 рр.)». Насамперед, доцільно привернути увагу до того, що ця тема в історичних джерелах розкрита мало, що дає підстави для проєпагандистських спекуляцій на різних суспільних рівнях як в Україні, так і за рубжем. Тому тут є показовим прагнення дослідниць з'ясувати наукову істину за піднятою темою виключно на основі архівних матеріалів. Оскільки їх робота стосується колабораціонізму як сукупності різної тяжкості злочинних дій, вчинених представниками місцевого населення в інтересах окупаційної влади, авторки розкрили кримінологічні складові цього асоціального явища – причини і умови, що штовхали людей до співпраці з нацистами, та особистості колаборантів. На основі копійного аналізу змісту значної кількості архівних документів, учені прийшли до переконливих висновків щодо причин і мотивів служіння місцевих жителів окупаційному режиму. Зокрема, серед колаборантів середнього і старшого віку значну питому вагу складали особи, яким радянський більшовицький режим заподіяв матеріальну чи моральну шкоду в періоди колективізації, голодомору або сталінського «великого терору». Серед осіб до 30-річного віку вступ на службу чи роботу до окупантів часто могло мотивувати прагнення уникнути вивезення на примусові роботи до Німеччини. Нерідко сільськими старостами, що забезпечували окупаційний «порядок», ставали обрані на сході села місцеві авторитетні громадяни. Серед шуцманів-поліцейських чи наглядачів у в'язницях і таборах переважали особи зі стійкою схильністю до агресивної поведінки. Водночас в роботі фіксується той факт, що радянське керівництво стимулювало каральну систему до штучного розширення кількості колаборантів шляхом включення до нацистських поплічників осіб, які не співпрацювали з окупантами, а лише мешкали на окупованих територіях.

Найповнішою за змістом є друга частина книги, що складається з восьми розділів, в яких на тематичній основі

³ Рецензована робота – С.29

скомпоновано 129 архівних документів. Так, у 1, 2, 5 і 8 розділах розміщені копії актів надзвичайних комісій із встановлення та розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників та їхніх поплічників, матеріалів архівно-кримінальних справ щодо фактів спалення нацистами населених пунктів на теренах Хмельниччини, а також допитів осіб, причетних до масових катувань і вбивств арештантів у в'язницях. Крім цього, у розділах 6 і 7 зібрані документи про злочини над учнями Кам'янець-Подільської міської ремісничої школи та матеріали допитів представників окупаційної адміністрації про катування і вбивства цивільних осіб.

Окремо слід виділити додаткові 11 документів, надані упорядникам з архівів ФРН. Їх зміст дає змогу ілюструвати окремі епізоди насильства окупаційної влади над мирним населенням області. Можна стверджувати, що отримання цих матеріалів засвідчує істотне поліпшення взаємодії і довір'я між німецькими та українськими архівістами й істориками в інтересах об'єктивних досліджень подій періоду II світової війни.

Четверта частина збірника є довідковою. В ній за алфавітним принципом перелічені прізвища осіб та населені пункти, згадані у книзі. Безперечно, ці відомості, при потребі, можуть спростити дослідницький пошук. Однак зауважимо, що упорядникам не вдалося зробити ці списки повністю пошуковими тобто з прив'язкою до конкретних сторінок прізвищ людей і назв населених пунктів, що згадуються у тексті.

Головною якісною ознакою і цінністю є актуальність видання. Як окремі матеріали книги, так і їх сукупність є джерелом об'єктивної інформації про раніше не досліджені жакливі факти вчинення окупантами геноциду, злочинів проти людства, військових злочинів тощо. Тому використання істориками і краєзнавцями опублікованих матеріалів і запропонованих упорядниками засад й методик їх студювання слугуватиме підвищенню ефективності досліджень періоду перебування Хмельниччини під німецькою окупацією.

З іншого боку, актуальність видання визначають сучасні обставини загально-історичного та історико-правового характеру. Вони пов'язані з вчиненням, починаючи з 2014 р., російським політичним керівництвом, армією та спецслужбами збройної гібридної та відкритої агресії з метою знищення державності України, загарбання її території та ліквідації національної

ідентичності українського народу. З цього погляду зміст збірника вказує на гостру актуальність і необхідність ретельного документування і дослідження кожного епізоду злочинів проти людства, актів геноциду, екоциду, воєнних злочинів та інших насильницьких дій російських загарбників на українських землях, особливо проти мирного цивільного населення, а також проявів колабораціонізму на користь окупантів з боку громадян України.

*Йосип Осецький,
старший науковий співробітник Центру
дослідження Поділля Інституту історії НАН України
при Кам'янець-Подільському національному
університеті імені Івана Огієнка, член НСКУ,
доктор філософії в галузі права, кримінолог*

Чому мова – спадщина тисячоліть?

Куфльовський В. І. Теофіл Ортолог – син Східної Церкви або просування церковно-словенської мови в Україні в XVIII – XIX ст. Хмельницький: Бедрихів край, 2024. 64 с.

Вийшла нова книга-дослідження Валерія Куфльовського «Теофіл Ортолог – син східної церкви або просування церковно-словенської мови в Україні в XVII-XIX ст.».

Найпотужнішим засобом руйнування духовного стержня як окремої особистості, так і всього народу, є просування у його свідомість чужої мови і релігії. Адже мова – то головний чинник способу мислення. Мовна агресія – це ефективна зброя, що має універсальний характер, адже посилює

супротивника при веденні ним війни всіма іншими засобами. А в період гібридних воєн, як відомо, усі засоби досконалі.

Людство завжди над цим задумувалося, адже недаремно подібна нестандартна зброя з часом тільки вдосконалюється. Краєзнавець і видавець з Городка Валерій Куфльовський теж робить такі спроби. Зокрема, в епіцентрі його давніх зацікавлень – питання виникнення словено-роської мови, що є гібридом діалекту словен. Досліджуючи питання, автор робить обширний екскурс на кілька століть назад. У своїй праці він припускає, що церковно-словенська мова та біблія на її основі стала інструментом управлінської ідеології для цілої групи народностей, що підлягали Ватикану. Валерій Іванович цитує безліч авторитетних джерел, зокрема окремі цитати з «Повісті минулих літ» свідчать про те, що українська мова, будучи укоріненою в свою землотисячоліттями, не пересаджувалася на нові території. В той час, як носії інших мов свого часу були відірвані від своєї землі.

Автор також великого значення надає відкриттю російського історика В. Ключевського – а той впевнений: «Говори великоруського наречія сложились путем постепенной порчи (!!!) первоначального русского (мається на увазі киево-руський, тобто український) говора». Тобто московський говор – це зіпсована фінським впливом киево-руська і церковно-слов'янська мова.

Чимало уваги В. Куфльовський приділяє постатям наших відомих земляків – Герасима і Мелетія Смотрицьких. Мелетій після навчання в Нюрнберзі, Вітенберзі та Лейпцигу став автором «Граматики слов'янської». Як вчений-богослов, він вів полемічну боротьбу проти запровадження уніатства серед православних на території українських земель. Свої праці він пише польською мовою під іменем Теофіла Ортолога. З часом Мелетій розпочав нову епоху православної слов'янізації.

Автор перераховує роки перевидання «Граматики», роль якої важко переоцінити. А в Московщині вдрукувалася без зазначення авторства. Саме тому дослідник В. Куфльовський наполягає на тому, що русини-українці не тільки несли північним народам культуру і науку, а й стояли біля витоків формування їхньої новочасної літературної мови.

«А українцям буде не зайвим нагадати, - продовжує В. Куфльовський, - що «ГраMATика» повернулася до них як інструмент управління окупованими українськими землями...»

вона стала фактором об'єднання та фактично русифікації колонізованих народів на приєднаних до російської імперії землях». Власне, ми повернулися до тієї ж універсальної зброї, про яку йшлося на початку».

В наступних розділах дослідження автор розмірковує про актуальність мовного питання, яке не переставало бути актуальним на наших землях і в наступні історичні періоди: 1. Анексія російською імперією литовсько-руських земель Речі Посполитої. 2. Повстання поляків 1830-1832 років, після придушення якого, згідно з російськими законами, російську мову вводять у різні сфери життя. В результаті вже у 1833 році на Поділлі було впроваджено російську мову у цивільному судочинстві. Для адвокатів обов'язковою умовою займати посаду було володіння російською мовою. Цю вимогу дуже прискіпливо перевіряли чиновники і всіх, хто, на їхню думку, володів недостатньо, було звільнений від адвокатської практики. В результаті таких нововведень дійшло до абсурду, бо багато судів залишилися взагалі без адвокатури.

Прискіпливе вивчення даного питання не можна вважати завершеним. Адже чимало питань давнини, піднятих у дослідженні В. І. Куфльовського, не втратили актуальності і в сучасних реаліях.

Людмила Весела, м. Дунаївці

НАШІ ЮВІЛЯРИ

ПОДВИЖНИКУ КРАЄЗНАВСТВА
ВІТАЛІЮ ЛОЗОВОМУ – 65!

Лозовий Віталій
Станіславович народився
29 квітня 1959 р. в м. Кам'янець-
Подільському Хмельницької обл.
У 1979-1981 рр. перебував у лавах
Збройних сил. У 1981 р. вступив
на історичний факультет
Кам'янець-Подільського
державного педагогічного
інституту. Найбільшу
зацікавленість викликали історія
України. Під науковим
керівництвом професора
Ю. Тарасова написав дипломну
роботу, присвячену видатному
історичному М. Костомарову. У

1986 р. закінчив історичний факультет за спеціальністю історія і радянське право. Працював учителем у середній школі с. Баговиці Кам'янець-Подільського району Хмельницької області.

У 1988–1999 рр. перебував на посадах наукового працівника та завідувача відділу Кам'янець-Подільського державного музею-заповідника. У музеї захопився краєзнавством. Висвітлював малодосліджені теми історії Поділля. Особливу цікавість викликали події періоду революції 1917–1921 рр. Як здобувач відділу історії Української революції 1917–1921 рр. Інституту історії України НАН України у 1998 р. захистив кандидатську дисертацію “Кам'янецька доба Директорії української Народної Республіки (червень–листопад 1919 р.)” у спеціалізованій вченій Раді Інституту історії України НАН України.

Надалі у 2000 р. зайняв посаду завідувача університетської бібліотеки і водночас читав курс народознавства України на історичному факультеті. Вчене звання доцента здобув у вересні 2003 р. З грудня 2003 р. по грудень 2006 р. В. С. Лозовий навчався в докторантурі при кафедрі історії України Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова. У 2010 р. захистив докторську дисертацію на тему «Ставлення селянства України до влади в добу Центральної Ради (березень 1917 р. – квітень 1918 р.)» у спеціалізованій вченій Раді Інституту історії України НАН України.

Був керівником низки кандидатських та докторських дисертацій. В. С. Лозовий є автором сотень статей, кількох навчально-методичних посібників, та ряду монографічних видань. Виступив відповідальним редактором та співавтором вступних статей у збірниках документів. Є співавтором колективної монографії «Просвітницький рух на Поділлі (1906-1923 рр.)» (1996). Підготував монографії «Внутрішня та зовнішня політика Директорії УНР» (2005), «Аграрна революція в Наддніпрянській Україні: ставлення селянства до влади в добу Центральної Ради (березень 1917 р. – квітень 1918 р.)» (2008), «Правосвідомість селянства в період Української революції 1917-1920 рр.: історичний аспект» (2011), «Місцеві органи державної влади гетьманату Правобережної України (квітень-грудень 1918 р.)» (2015) (у співавторстві), «Політична інструменталізація постаті та творчості Тараса Шевченка як чинник національного відродження у Наддніпрянській Україні (1917-1920 рр.)» (2016) (у співавторстві). Автор розділів у монографіях «Party-political peasant-central discourse in the day of the Ukrainian revolution 1917-1921: ideological types and mobilization possibilities. Peasant-centric dimension of the socio-cultural space of Ukraine during the revolution of 1917-1921: collective monograph» (2021) та «Селяноцентричний феномен Української революції 1917-1921 рр.: аграризм: монографія» (2021).

Поряд з революційними подіями всеукраїнського масштабу, активно висвітлював події у регіонах Поділля. Має вагомий краєзнавчий доробок.

Крім того, В. С. Лозовий досліджує проблеми розвитку освітньої та наукової систем, питання політики історичної пам'яті. У складі колективу авторів брав участь у підготовці збірників науково-експертних матеріалів та аналітичних доповідей:

«Пріоритети модернізації національної освітньо-наукової системи» (2013), «Освіта і наука в інноваційному розвитку сучасної Європи» (2014); «Безпекові виміри гуманітарної політики України» (2015), «Безпекові виміри освітньої політики: світовий досвід та українські реалії» (2017), «Політика історичної пам'яті в контексті національної безпеки України» (2019), «Гуманітарна політика в Україні: виклики та перспективи» (2020).

Щиро вітаємо Вас, Віталію Станіславовичу, зі славним ювілеєм! Зичимо Вам козацького здоров'я, щастя, усіляких гараздів, фізичного та творчого довголіття, плідно ще довго трудитись в ім'я народу України! СЛАВА УКРАЇНІ!

*Ю. В. Телячий, В. Р. Адамський, Ю. І. Блажевич,
А. Л. Глушковецький, С. М. Єсюнін, О. М. Завальнюк,
О. Б. Комарніцький, О. Г. Погорілець, В. С. Прокопчук,
О. М. Федьков, А. Ю. Хоптяр, Ю. А. Хоптяр*

СЛАВНОЛІТТЯ МИКОЛИ ІЛІЧА КАБАЧИНСЬКОГО

Микола Ілліч Кабачинський народився 10 січня 1964 р. в с. Зіньків у сім'ї вчителів. Його батько, Ілля Володимирович Кабачинський, починаючи з 1961-го, 25 років був директором Зіньківської середньої школи й учителем історії. Підступна смерть рано забрала Іллю Володимировича з життя, однак і досьгодні зіньківчани пам'ятають його, як мудрого й розважливого керівника й прекрасну людину. Не забувають земляки та учні також і його матір – Олену Кирилівну, яка, як вчитель української мови і літератури, вивчила й виховала не одне покоління односельчан.

Тож і Миколі, який у 1980 р., також з золотою медаллю, закінчив Зіньківську десятилітку, не прийшлося довго вибирати свою подальшу дорогу. У шістнадцять з половиною років Микола Кабачинський поступає в Київський державний університет імені Т. Шевченка на історичний факультет. Після закінчення навчання лейтенанта Кабачинського (навчання на військовій кафедрі проходили всі чоловіки призовного віку в обов'язковому порядку) призивають до лав Радянської армії.

Службу молодий лейтенант проходить в Білоруському військовому окрузі, командиром танкового взводу. Два роки проведені у суворих умовах військової служби навчили його бути витривалим і цілеспрямованим у пошуку виходу з усякої складної ситуації, яких було багато.

З 1 вересня 1987 р. М. Кабачинський почав торувати свій професійний шлях. Сходінки фахового зростання у викладацькій роботі були пройдені мабуть усі. Під час навчальної практики в університеті Микола Ілліч ознайомився з роботою в школі – працював вчителем-вихователем молодших класів та вчителем історії в старших класах. Після служби в армії певний час працював у Хмельницькому професійно-технічному училищі № 7.

Особливо вплинули на становлення молодого викладача роки проведені в Хмельницькому медичному училищі (з 1987 по 1994). Професійне становлення відбулось саме там, адже надзвичайно вимогливе керівництво, високопрофесійний викладацький колектив, створили атмосферу постійного пошуку й творчості, а допитливі й розумні студенти не давали розслаблятися й на хвилинку.

З липня 1994 р. М. І. Кабачинський капітан (так, вже капітан, адже у 1989 р. побував на перепідготовці (відпартизанів), як командир групи спеціального призначення, й навіть здійснив два

стрибки з парашутом, за що й був представлений до чергового військового звання) Прикордонних військ України, викладач кафедри суспільних наук Інституту ПВУ. Молодий офіцер-викладач зовсім не розгубився в новій обстановці та у навчальному закладі вищого рівня. Зрозумівши сутність справи, попри величезне навчальне навантаження (більше 1000 годин), він багато займається методичною роботою й уже в наступному 1995 році збільшує й удосконалює курс Історії України, починає займатись науковою роботою: видає свій перший, підготовлений у співавторстві з колегами по кафедрі, навчальний посібник – «Історія України» та розпочинає публікувати наукові статті.

16 грудня 1996 р. Микола Ілліч захистив кандидатську дисертацію на тему «Історичні традиції та традиції прикордонної варти в Україні, як засіб формування національної самосвідомості у майбутніх офіцерів-прикордонників», за що йому присуджено науковий ступінь кандидата педагогічних наук.

Успіхи викладача не проходять непомітно для командування академії. У 1996 р. Миколу Ілліча призначають старшим викладачем кафедри педагогіки та соціології, в 1998 – заступником начальника кафедри соціально-економічних дисциплін Національної академії ПВУ. В цьому ж році йому присвоюють вчене звання – доцент.

У 2003 р. Кабачинський, для того, щоб ґрунтовно зайнятись науковими дослідженнями і підготувати до захисту докторську дисертацію, стає докторантом Національної академії Державної прикордонної служби України.

І ось – січень 2007 р. В спеціалізованій ученій раді Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича М. Кабачинський захищає дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук «Становлення та розбудова Прикордонних військ України в 1991-2003 роках: історичний аспект».

Вагомі результати служби й науково-педагогічної діяльності отримали достойну оцінку. В 2005 р. М. І. Кабачинський отримує вище військове звання полковник, а в липні 2008 р. Міністерство освіти і науки України присвоює йому вчене звання професора.

Після звільнення в травні 2009 р. полковника Кабачинського в запас, він не порвав з академією і прикордонниками, а продовжує

плідну співпрацю з ними: бере участь у всіх наукових форумах, історичних дослідженнях, музейній роботі тощо.

У тому ж році він пристає на пропозицію з Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту (далі – ХКТЕІ) взяти участь у конкурсі на зайняття вакантної посади проректора з наукової роботи й перемагає у ньому.

Попри всю завантаженість Микола Ілліч продовжує натхненно торувати й свій власний науковий шлях. Загалом у нього вже більше 230 наукових та навчально методичних праць в галузі історії, права, педагогіки але зупинятися на досягнутому він не збирається.

Ще однією, особливо вартісною сторінкою життєдіяльності М. І. Кабачинського є його громадська діяльність. Під час Революції Гідності він активіст хмельницького й київського Майданів.

Однак у 20-х числах лютого росія розпочала свою інтервенцію в Україну. «Зелені чоловічки» в Криму, дозвіл 1 березня Ради Федерації путіну ввести війська в Україну. Тривожні події навалювались і полковнику Кабачинському здавалося що українська держава ось-ось упаде, бо розумів, що сили які йшли з Росії були дуже великими, а захищатись не було чим й не було кому. Можливо так і сталося б, але тоді путін не наважився на повномасштабне вторгнення.

У Миколи Ілліча не було ніяких сумнівів у критичності ситуації і він став шукати шляхи і способи долучитись до порятунку своєї країни. Вже 2-го березня він звернувся до воєнкомату, але аргумент відмови полковнику запасу був залізний: «У нас немає полків для всіх полковників».

Інформаційний простір підкинув нову ідею – сформувати власну організацію, членів якої підготувати до боротьби з ворогом. Микола Ілліч розпочав бурхливу роботу по створенню громадської організації. Вона отримала назву «Громадянська оборона Хмельниччини». На зборах організації було вирішено – збираємо кошти й всім чим можемо допомагаємо побратимам на фронті, тобто волонтеримо. З тих пір організація М. Кабачинського стала, якщо можна так сказати – громадською тиловою структурою швидкого реагування Збройних сил України. Працюючи на волонтерських засадах її члени, керуючись принципами публічності і прозорості, забезпечували військовиків всім необхідним.

24 лютого 2024 р. російська федерація розпочала широкомасштабне вторгнення в Україну. І М. Кабачинський знову не залишається осторонь. У той же день він поспішає на мобілізаційний пункт і повертається у лави Державної прикордонної служби з військовослужбовцями-побратимами якої стає на захист Батьківщини. З тих пір він не раз перебував у зоні бойових дій, виїжджав на посилення державного кордону, виконував інші завдання військового командування.

Вітаємо Миколу Ілліча з славним ювілеєм. Бажаємо йому усіляких гараздів, а понад усе разом з усіма українцями здобути **УКРАЇНСЬКУ ПЕРЕМОГУ** над ворогом.

*Ю. В. Телячий, В. Р. Адамський, Ю. І. Блажевич,
О. П. Григоренко, С. М. Єсюнін, О. М. Завальнюк,
О. Б. Комарніцький, О. Г. Погорілець, В. С. Прокопчук*

ОЛЕКСАНДРУ БОРИСОВИЧУ КОМАРНІЦЬКОМУ - 50!

Народився 23 лютого 1974 р. у с. Пижівка Новоушицького району Хмельницької області у сім'ї колгоспників. Батько Борис Васильович (помер у 2001 р.), мати Ольга Олександрівна сформували у сина такі риси, як скромність, повагу до людей, працелюбність, самостійність, любов до рідної землі. Тут, у рідному селі, закінчив у 1989 р. неповну середню школу.

У 1989 р. обрав для навчання Балинське училище-радгосп, де оволодів професією майстра сільського будівництва. У 1992-1993 р. працював у рідному селі будівельником. У 1993 р. вступив на історичний факультет Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту. На IV-V курсах був президентським стипендіатом, брав участь у всеукраїнській студентській олімпіаді з історії та методики її викладання.

Після закінчення у 1998 р. історичного факультету з відзнакою і отримання фаху вчителя історії та правознавства, служив у Збройних Силах України. Військову службу проходив в авіаційній військовій частині (сmt. Вапнярка Вінницької області). Служив на посадах планшетиста, кодувальника.

У квітні 1999 р. демобілізувався з армії, після чого почергово працював керівником авіамоделного гуртка Кам'янець-Подільської станції юних техніків, педагогом-організатором дитячого оздоровчого табору «Чайка» (с. Врублівці Кам'янець-Подільського району), співробітником Центру соціальної служби для молоді.

З жовтня 1999 р. повертається на історичний факультет свого рідного закладу як завідувач навчального корпусу № 2. Рекомендував його на цю посаду тодішньому ректору А. О. Копилову декан факультету О. М. Завальнюк. Останній запропонував йому і тему кандидатської дисертації «Містечка Правобережної України в добу Української революції 1917-1920 рр.». У 2001 р. вступив до аспірантури К-ПДПУ. При цьому продовжував вчительську практику, керуючи у Кам'янець-Подільському колегіумі № 4 і обласному педагогічному ліцеї науковими роботами членів Малої академії наук.

У листопаді 2001 р. О. Б. Комарницького призначили директором Кам'янець-Подільського міського державного архіву. Керівнику вдалося покращити загальний мікроклімат у колективі, відремонтувати читальний зал, відновити співпрацю з Державним архівом Хмельницької області (директор – П. Я. Слободянюк).

З січня 2002 р. посів посаду помічника ректора педуніверситету (з березня 2003 р. – державного, з січня 2008 р. – національного університету). Досвід, набутий на попередній роботі, дозволив йому одразу ж включитися у роботу по виконанню тих завдань, які поставив перед колективом закладу новопризначений керівник. Олександр Борисович з великою відповідальністю і професіоналізмом ставився до своїх службових обов'язків, виявляв ініціативу, наполегливість, працелюбність.

З лютого 2002 р. зайняв ще й посаду викладача кафедри історії України: спочатку забезпечував викладання архівознавства на історичному факультеті, керував архівною практикою, а з 2003 р. викладав історію України на факультетах фізичної культури, іноземної та української філології, керував написанням курсових та дипломних робіт. У лютому 2006 р. його обрали старшим викладачем, а в квітні 2007 р. – доцентом кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. У 2005-2006 н.р. О. Б. Комарніцькому доручили викладати для студентів-істориків дисципліну «Джерелознавство історії України». Наприкінці 2006 р. викладач опублікував навчально-методичний посібник з цієї дисципліни. 23 грудня 2008 р. рішенням атестаційної колегії МОН України О. Б. Комарніцькому присвоїли вчене звання доцента кафедри історії України.

Наукові інтереси пов'язані насамперед з тематикою Української революції 1917-1920 рр., зокрема містечок Правобережної України. У 2006 р. розпочав роботу над темою докторської дисертації «Студентство радянської України в умовах формування тоталітарної системи (20-30-ті рр. ХХ ст.)». Крім того, досліджувалися й інші, переважно краєзнавчого характеру, питання української історії.

Загалом О. Б. Комарніцький – автор (співавтор) понад 35 біографічних нарисів, трьох видань, присвячених науково-педагогічній діяльності професора О. М. Завальнюка.

У серпні 2012 р. повернувся на історичний факультет на рідну кафедру історії України, де продовжив викладати студентам історичного факультету джерелознавство історії України. На економічному факультеті для студентів I курсу читав курс історії України. Почав керувати науковою роботою аспірантів.

З вересня 2012 р. за сумісництвом обійняв посаду доцента Кам'янець-Подільської філії Національного університету

Державної податкової служби України, а з лютого 2013 р. – викладача Кам'янець-Подільського відділення Київського фінансово-економічного коледжу НУДПС України. Олександрю Борисовичу присвоєно звання «викладач-методист». Він є викладачем вищої категорії.

У листопаді 2014 р. вступив до докторантури рідної кафедри, продовживши роботу над темою дисертації «Студентство педагогічних навчальних закладів радянської України в умовах формування тоталітарної системи (20-30-ті рр. ХХ ст.)» під керівництвом О. М. Завальнюка. З теми дисертації упродовж 2007-2017 рр. опублікував 132 публікації. 23 лютого 2018 р. О. Б. Комарніцький успішно захистив докторську дисертацію на засіданні спеціалізованої вченої ради рідного університету, а в липні отримав відповідний диплом.

22 квітня 2009 р. О. Б. Комарніцький вступив до Національної спілки краєзнавців України, у лютому 2011 р. – Національної спілки журналістів України. У січні 2010 р. його обрали головою Кам'янець-Подільської міської організації Національної спілки краєзнавців України. З 2023 р. – заступник голови Хмельницької обласної організації НСКУ.

З травня 2019 р. – заступник декана історичного факультету з науково-дослідної роботи та інформатизації освітнього процесу. У тому ж році О. Б. Комарніцького обрали членом науково-методичної комісії сектора вищої освіти Науково-методичної ради Міністерства освіти і науки України. З 2020 р. – заступник голови наукової ради Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Науковий доробок О. Б. Комарніцького становить майже 540 опублікованих наукових праць, у т. ч. 52 монографії, книги, брошури, навчальні посібники.

Щиро вітаємо Вас, Олександрє Борисовичу, зі славним ювілеєм! Зичимо Вам козацького здоров'я, щастя, усіляких гараздів, фізичного та творчого довголіття, плідно ще довго трудитись в ім'я народу України! СЛАВА УКРАЇНІ!

*Ю. В. Телячий, В. Р. Адамський, Ю. І. Блажевич,
А. Л. Глушковецький, С. М. Єсюнін, О. М. Завальнюк,
О. Г. Погорілець, В. С. Прокочук, О. М. Федьков,
А. Ю. Хоптяр, Ю. А. Хоптяр*

КРАЄЗНАВЧІ ЗДОБУТКИ
СВІТЛАНИ ВАСИЛІВНИ МАРКОВОЇ

У кожного науковця який торує свій шлях є учителі, котрі допомагали його становленню. В 2005 р. наукова громадськість України відзначала 90-річний ювілей академіка Національної академії наук України Петра Тимофійовича Тронька. Того ж року я мала нагоду безпосередньо познайомитися з багатогранною, талановитою людиною, непересічної долі та проукраїнських поглядів, працюючи в Хмельницькому інституті МАУП, була відповідальною за 32 випуск видання «Історія України. Маловідомі імена, події, факти» (членами редакційної колегії якого були: П. Т. Тронько, Л. Г. Білий, О. Г. Бажан, Л. В. Баженов, В. М. Ботушанський, П. П. Брицький та інші знані науковці). Петро Тимофійович Тронько завжди розмовляв українською мовою, дбав про збереження національної і культурної спадщини (з іменем відомого науковця пов'язане створення козацького заповідника на Хортиці, збереження стародавнього комплексу в Ольвії тощо).

П. Т. Тронько був фундатором, будівничим і головою Національної спілки краєзнавців України (1990–2011 рр.) та радив мені «не боятися і не капітулювати».

Наукове спілкування, творча співпраця з Л. В. Баженовим, Ю. І. Блажевичем, О. М. Завальнюком, В. С. Лозовим, Т. В. Марусик, К. І. Матвіюком, П. Я. Слободянюком, Б. П. Теленьком, П. Я. Троньком, А. Г. Філінюком надихнуло мене на дослідження історії Поділля, зокрема Хмельниччини першої половини ХХ ст. Анатолій Григорович Філінюк допоміг обрати тематику подальших досліджень, став наставником і учителем.

Протягом 30 років мною було підготовлено понад 100 краєзнавчих розвідок, 85 фахових статей, 5 одноосібних монографій, 6 – у співпраці; було ініційовано проведення багатьох наукових зібрань; авторські телевізійні («В апогеї зла») та радіо-програми про історію Поділля та Хмельниччини. Десятирічним підсумком науково-краєзнавчих досліджень стало написання монографії та захист першої на Хмельниччині кандидатської дисертації на тему: «Голодомор 1932–1933 рр. на Поділлі» (було досліджено перебіг, політико-правові, соціально-демографічні, суспільно-економічні наслідки, специфіку Голодомору 1932–1933 рр. в районах Хмельниччини та Вінниччини). Варто зауважити, що офіційним опонентом на захисті був знаний український історик, доктор історичних наук, професор, академік Лев Васильович Баженов.

Протягом 2003–2010 рр. С. Маркова була фундатором низки наукових зібрань, історико-краєзнавчих публікацій на яких висвітлювалися питання морально-психологічних, суспільно-економічних наслідків злочину Голодомору-геноциду; суцільної колективізації; злочинного «розкуркулення»; функціонування національних меншин Поділля, зокрема Хмельниччини; латентних складових політики непу; релігійних чинників та їх впливів.

В 2008 р. розпочалася плідна співпраця з М. П. Вавринчуком, зокрема було підготовлено два розділи в Національну книгу пам'яті жертв Голодомору в Україні (Хмельницька область). Підсумком наукових досліджень згаданого періоду стала монографія (у співавторстві з М. П. Вавринчуком) «Голодомор 1932–1933 років на Хмельниччині: причини і наслідки».

У статті «Інституціоналізація досліджень Голодомору 1932–1933 рр. в Україні на теренах Хмельницької області (1993–2003 рр.)»

було систематизовано та узагальнено науковий доробок зі згаданої тематики.

В 2010 р., провівши низку екскурсій для українців та іноземців в смт Сатанів, розпочався новий етап краєзнавчих досліджень. Протягом року було опрацьовано документи в Державному архіві Хмельницької області, книги, довідники в бібліотеках України та Польщі, особливо плідною виявилася співпраця з Хмельницькою обласною універсальною науковою бібліотекою. Далі було тривале спілкування зі старожилами Городоччини, котрі відкривали таємниці та міфи стародавнього подільського містечка Сатанів, його людей, околиць. Надання Сатанову привілеїв на магдебурзьке право, визначальні культові споруди, сумні сторінки Голодомору 1932–1933 рр., Другої світової війни, малодосліджені сторінки історії від найдавніших часів – наступний крок у дослідженнях Сатанова. Як спілчанка НСКУ в 2017 р. ініціювала проведення I Міжнародної науково-практичної конференції «Сатанів: вагоме минуле, динамічне сьогодення, впевнене майбутнє», ідею підтримали голова Сатанівської ОТГ А. І. Собков, а допомогли реалізувати Л. В. Баженов та В. Є. Берека. Підсумком нових десятирічних досліджень стало культурологічне видання «Сатанів: історія, міфи та легенди (історико-культурологічні нариси, путівник з історичного квестування)». У книзі було узагальнено наявну інформацію, додано віднайдену, виявлену протягом згаданого періоду, а також розроблено алгоритм проведення, тематику історико-культурологічних квестів для вчителів та учнів.

Тривалий час (25 років), працюючи з матеріалами фондів Державного архіву Хмельницької області було підготовлено навчально-методичний посібник для вчителів «Насилля комуністичного режиму в Україні. Пролонговані наслідки і латентні складові Голодомору 1932–1933 рр.». В посібнику було виокремлено фонди ДАХМО які є джерелом дослідження суспільних та політичних трансформацій на Хмельниччині у міжвоєнний період та можуть стати у нагоді молодим науковцям. Опрацьовано та систематизовано базу документів (більше 10 тисяч аркушів) з найбільшим масивом інформації про суспільні та політичні руйнації, трансформації на Поділлі та Хмельниччині у міжвоєнний період. Ініційовано встановлення перших в Хмельницькій області каменів спотикання (на території Хмельницького інституту ОШПО) у вінок світлої пам'яті жертв Голодомору, сталінських репресій та

Голокосту, ініціативу було підтримано В. Є. Берекою, В. І. Очеретяно, І. Б. Вашеняк, Г. І. Кенц.

Паралельно тривали дослідження фундування та становлення українського громадянського суспільства, землеврядування та землевпорядкування, традицій самоврядних інституцій, зокрема Дунаєвеччини, створення, функціонування ОТГ, зокрема Сатанівської тощо. Низка публікацій була про злочинну діяльність Подільської губернської ЧК як карально-репресивного інструменту нищення.

Протягом двох років, опрацьовувалися матеріали в архіві СБУ України (м. Хмельницький) про період Другої світової війни, особливості, специфіку, персоналії й було підготовлено низку статей про стратегії виживання на окупованій території Хмельниччини (1941-1943 рр.), обставини проблем колаборації в умовах окупації (1941-1943 рр.) тощо. Підсумком став збірник документів «Насильство над цивільним населенням. Хмельницька область. Документи органів держбезпеки 1941-1944».

В 2022 р., повернувшись працювати в Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут було поновлено дослідження ідей спілчанства, кооперації, фундаторів кооперативного руху на Хмельниччині.

Серед визначних подій – у лютому 2024 р. отримала Подяку від Збройних Сил України за підписом начальника Національного університету оборони України генерал-полковника М. Коваля за патріотизм, активну громадянську позицію, надану благодійну допомогу ЗСУ та підняття іміджу та престижу Української армії.

Вітаємо Світлану Василівну з ювілеєм і зичимо здоров'я, натхнення та усіляких гараздів задля матеріалізації усіх творчих задумів та планів на благо Української держави та рідної Хмельниччини.

*Ю. В. Телячий, В. Р. Адамський, Ю. І. Блажевич,
О. П. Григоренко, С. М. Єсюнін, О. М. Завальнюк,
О. Б. Комарніцький, О. Г. Погорілець, В. С. Прокопчук*

ПОДВИЖНИЦЯ НА НИВІ КРАЄЗНАВСТВА
СВІТЛАНА АНАТОЛІВНА КОРЖИК

Становлення і розвиток усіх основних складників духовного і професійного світу освітянина, науковця, його високих людських і професійних якостей відбувається упродовж усього трудового життя. Тільки талановиті, конструктивні, самовіддані, надзвичайно працьовиті і вимогливі до себе працівники цієї сфери, здатні до гармонійного поєднання теорії і практики, залишають гідний високої оцінки слід у житті трудових колективів, у наукових проєктах, реалізованих справах, у своїх наукових школах, де з часом активно проростають і завойовують широкий простір їх далекосяжні наукові ідеї. До такої плеяди належить одна із творчих педагогів Світлана Анатоліївна Коржик, яка 25 лютого 2024 р. відзначає 55 років від дня народження.

Правильний вибір життєвої траєкторії для Світлани Анатоліївни став доленосним. Її доля пов'язана з освітянською нивою, а життєвий шлях, присвячений педагогічній науці, був

непростим, проте він яскраво свідчить – людина сама творить свою долю. Ця чудова, талановита, життєрадісна жінка тридцять років віддала педагогічній діяльності. Це справді людина з полум'яним серцем. Бути викладачем – це справжнє мистецтво. Світлана Анатоліївна завжди є взірцем науковості викладання дисциплін і працьовитості, системності і мудрості, високої духовності. Це жінка педагогічного такту, уособлення шляхетності і ніжності, розумності і витриманості.

Світлана Анатоліївна Коржик – справжня гордість науково-освітнього і духовно-культурного середовища летицького краю. Це не просто похвальне слово ювіляру, це – реальна оцінка багатолітньої професійної діяльності Світлани Анатоліївни.

Славні ювілеї тих, хто сіє розумне, добре, вічне, асоціюються в нашій уяві з вічнозеленою нивою, виплеканою довгими роками талантом, мудрістю, цілеспрямованістю зарядженої позитивною енергетикою людини. Такою Людиною, з великої літери, яка для багатьох учнів стала Учителем, є Світлана Коржик. Вона завжди тримає руку на пульсі часу. Своє майбутнє ювіляр бачить у своїх учнях, які продовжують розпочаті нею справи, у своїх краєзнавчих та генеалогічних дослідженнях.

Шановна Світлано Анатоліївно, прийміть в Ювілей зрілості й мудрості наші сердечні вітання й щирі побажання міцного здоров'я, благополуччя, миру, щедрої долі, щастя у житті, здійснення найзаповітніших мрій та сподівань. Нехай невичерпна енергія, наснага, гармонія й надалі будуть Вашими постійними супутниками на життєвому шляху, а фортуна подарує ще багато світлих літ у мирі, злагоді та добробуті. Хай кожна сторінка Вашого життя буде наповнена позитивом і оптимізмом, цікавими ідеями та задушевними зустрічами, приємними клопотами й плідними справами.

Такою яскравою і багатогранною творчою особистістю як Світлана Анатоліївна Коржик по праву може пишатися весь український народ.

*Ю. В. Телячий, В. Р. Адамський, Ю. І. Блажевич,
О. П. Григоренко, С. М. Єсюнін, О. М. Завальнюк,
О. Б. Комарніцький, О. Г. Погорілець, В. С. Прокopcьк*

ВАЛЕНТИНУ ДАВИДОВИЧУ ГОВОРУНУ – 60!

Говорун Валентин Давидович народився 27 лютого 1964 р. в с. Храбузна Полонського р-ну Хмельницької обл. У 1971 р. розпочав навчання в Онацьківецькій середній школі, яку закінчив у 1981 р. Цього ж року поступив до Вінницького державного педагогічного інституту імені Миколи Островського на природничо-географічний факультет, який закінчив у 1986 р.

Хмельницьким обласним управлінням освіти був направлений на роботу в Полонський район, де його прийняли на роботу в Полонську середню школу № 1. Пропрацювавши вчителем географії і біології декілька місяців, Валентина Давидовича, призвали 11 листопада 1986 р. до Збройних сил СРСР.

У серпні 1988 р. почав працювати в Хмельницькій середній школі № 25 вчителем географії і біології, згодом у 1990 р. був переведений на цю ж посаду до Хмельницької середньої школи

№16, яку через декілька років було реорганізовано в Хмельницький колегіум імені Володимира Козубняка, а в 2023 р. в Хмельницький ліцей №16 імені Володимира Козубняка, де працює вчителем біології і географії вищої категорії, вчителем-методистом і до тепер. У ці роки, Валентин Давидович, за сумісництвом також працював в Хмельницькому базовому медичному коледжі, та в Хмельницькому обласному еколого-натуралістичному центрі учнівської молоді, тепер в Хмельницькому ОЦТКУМ.

Валентин Давидович Говорун, член Національної спілки краєзнавців України, член Всеукраїнської творчої спілки «Конгрес літераторів України», член ГО «Українського географічного товариства», т.в.о. голови Хмельницького відділення ГО «Українського географічного товариства».

Валентин Давидович нагороджений дипломом Лауреата обласної літературно-краєзнавчої премії імені письменника і краєзнавця Василя Баженова – 2021 р., відзнакою премії «Скарби землі Болохівської» – 2012 р., дипломом «Краща книга Хмельниччини» у 2014 та 2021 рр., грамотами Національної академії педагогічних наук України 2010 та 2013 рр. Дипломом Всеукраїнської творчої спілки «Конгрес літераторів України» за багаторічну творчу діяльність та внесок у розвиток літературного процесу в Україні.

Валентин Давидович Говорун, Лауреат премії Хмельницької міської ради – 2008 і 2010 рр., а в грудні 2012 р., за підсумками Всеукраїнського конкурсу «Поетичні Таланти Української Освіти» – нагороджений Грамотою за зайняте 1-ше місце серед поетів-освітян України – це сталося у номінації «Вірші духовно-релігійної тематики».

Самовіддана краєзнавча, дослідницька та учительська праця і творчі здобутки нині відомого в нашому краї природознавця та педагога Валентина Давидовича Говоруна були добре помічені Національною бібліотекою імені В. І. Вернадського, де зберігаються його 9 книг, якого вона занесла до категорії «Природознавці» розмістила в «Електронній бібліотеці «Україніка» серед 341 відомого природознавця України і Європи, він у списку значиться 76-м, де зазначається, що Валентин Давидович – натураліст, прозаїк, поет і краєзнавець.

Валентин Давидович автор поетичних книг «Віхола думок» – 2007 р., «Дзеркало часу» – 2011 р., «Козачилась Україна» – 2017 р.,

«Барви українського слова» – 2018 р., навчальних посібників з краєзнавства «Дикі звірі Хмельниччини» – 2006 р., «Риби, земноводні, плазуни і звірі Хмельниччини» – 2007, 2009 р., «Птахи Хмельниччини» – 2009 рік, «Річки Хмельниччини» – 2010 р., «Гриби Хмельниччини» – 2014 р., Лікарські рослини Хмельниччини – 2020 р., Комплексне краєзнавче дослідження населених пунктів Полонщини – 2021 р.

Щиро вітаємо Вас, Валентине Давидовичу, зі славним ювілеєм! Зичимо Вам козацького здоров'я, щастя, усіляких гараздів, фізичного та творчого довголіття, плідно ще довго трудитись в ім'я народу України! СЛАВА УКРАЇНІ!

*Ю. В. Телячий, В. Р. Адамський, Ю. І. Блажевич,
О. П. Григоренко, С. М. Єсюнін, О. М. Завальнюк,
О. Б. Комарніцький, О. Г. Погорілець, В. С. Прокопчук*

ВАЛЕРІЮ ІВАНОВИЧУ КУФЛЬОВСЬКОМУ – 65!

Валерій Іванович Куфльовський народився 1 березня 1959 року в м. Смотрич. Хлопчик навчився читати ще у дошкільний період, запам'ятовуючи літери з газет та книжок, де заголовки писали великими літерами. У п'ятирічному віці отримав букваря у подарунок – одразу розпізнав знайомі літери, а нові неукраїнські вивчив – їх було небагато.

Влітку 1966 року малий Валерій ознайомився зі старим приміщенням школи, а восени пішов до першого класу Великояромирської середньої школи вже у новому приміщенні, яке було збудоване під керівництвом Горещького Івана Микитовича при трудовій участі всіх односельчан села Велика Яромирка Смотрицького району.

Попри всі наявні у програмі шкільні предмети, 1974 року у Великояромирській школі було запроваджено новий предмет «АВТОСПРАВА». Головним спеціалістом цієї справи став Анатолій Якович Рожко. Протягом двох навчальних років, що хронологічно лягли у 1974-1975 та 1975-1976 роки, учні Великояромирської школи вивчали будову та роботу автомобільних бензинових двигунів, ходову частину, коробку передач, водіння та правила дорожнього руху. Далі цей предмет був зареєстрований у автошколу при Великояромирській середній школі, і випускники цієї автошколи могли складати іспити на предмет отримання водійських прав з 3-ім класом рівня підготовки.

Особиста технічна освіта Валерія Куфльовського на цьому не закінчилася після вручення «атестата зрілості». Не потрапивши до вишу через конкурсні умови, наш великояромирський випускник продовжив вивчатися у професійно-технічному закладі та вивчати вже дизельні двигуни та причіпні й начіпні пристрої для механізованої обробки ґрунтів, а також комбайни для збору врожаїв і технологію механізованих робіт у Лісоводському професійно-технічному училищі.

У 1978 р. В. Куфльовський вступив до університету. Закінчивши факультет романо-германської філології, він у 1984 р. прибув до Городка Хмельницької області і отримав направлення за підписом Степана Григоровича Мельничука у школу № 4, де поглиблено вивчали французьку мову. Крім того, з 1995 року вчитель Валерій Іванович Куфльовський отримав 0,5 ставки бібліотечного працівника. Ця посада дала час на ознайомлення та аналіз книжкового фонду школи. У зв'язку з фінансово-політичною

кризою в державі Україні фонди не поповнювалися, бо не було у бюджеті грошей на шкільні потреби та потреби культури українців. У школі Валерій Іванович почав збирати матеріал з історії школи та брав інтерв'ю у деяких учителів та випускників школи. Матеріали використав директор Володимир Миколайович Шевченко і опублікував збірну книжку про Городоцьку середню школу № 4.

В період «перестройки» В. Куфльовський зацікавився екологічним рухом, ознайомився з підручником екології, що був наявний у шкільній бібліотеці. В розрізі районної екологічної програми, яка розвивалася Городоцькою районною адміністрацією, з учнями четвертої середньої школи висадив дерева на яру в районі урочища «ДУБОК».

Намір учителя іноземної філології перейти у шкільну бібліотеку був вмотивований тим, що вчитель, а на той час упорядник першої районної антології місцевих авторів-письменників, потребував під рукою літератури, окремого стола та кабінету. Таким місцем стала шкільна бібліотека у школі № 4, де директорував Леонід Володимирович Бендюжко. З 1993-го, від святкування 500-річчя Городка, упорядник Валерій Куфльовський, перебуваючи у бібліотеці школи, готував перші видання місцевих літераторів, які мали творчість, але не мали власних авторських книжок. Цього ж року він заснував видавництво «Бедрихів край».

Починаючи з 1993 року, коли святкувалося 500-річчя Городка на Поділлі, Лев Васильович Баженов запрошував до Спілки краєзнавців. Першим отримав квитка краєзнавця у Городоцькому районі Олександр Миколайович Кльоц. Він був відомим автором завдяки районній газеті «Прапор Ілліча («Городоцький вісник») та в обласній газеті «Радянське Поділля». Напередодні святкувань 500-річчя Городка у тій же газеті з'явилися публікації з історії Городка авторства Валерія Куфльовського. Газета обласного управління освіти «МАЙБУТТЯ» опублікувала краєзнавчий нарис про діячів краєзнавчого руху на Городоччині. Там йшлося про краєзнавців Василя Теклюка, Мефодія Підкуймуху, Володимира Соху, Дмитра Брилінського та про газетяра-природоохоронця Олександра Кльоца.

Від 1993 року з'являються перші книжкові публікації під редакторством В. Куфльовського. Цікавою краєзнавчою публікацією, яка вийшла окремою книжкою, є краєзнавча повість вчителя-краєзнавця Василя Теклюка «Лісові води». Книжка

з'явилася в якості додатку до газети «Бедрихів край» і стала першим випуском бібліотеки «Бедрихів край» 1994 року. Далі сформувався блок видань місцевих авторів, які вправлялися у краєзнавчих віршах, оповіданнях, легендах, казках. Власну участь у краєзнавчому русі В. Куфльовський відносив до тих публікацій, яким сприяв через видання місцевих книжок. Також були виступи з кожної нагоди, де збирався народ або у школі в час навчального процесу, де були запитання про рідний край. У газеті дитячої творчості «Долоньки», яка потрапляла у шкільне середовище, друкувалися краєзнавчі вірші та інший матеріал з розуміння рідного краю. У свою чергу, як упорядник, Валерій Куфльовський взяв участь у розробці краєзнавчо-туристичного буклету «ГОРОДОК: історія, культура, туризм», що з'явився у видавництві «Наш Світ» 2004 року у Тернополі. Також активіст Куфльовський став співупорядником і автором текстів до цього буклету. Наступні видання «Городок над Смотричем» та «Променистий і щирий мій краю» були упорядковані Валерієм Куфльовським та видані у видавництві «Бедрихів край». Галерея краєзнавчих книжок, опублікованих під редакторством Валерія Куфльовського, нараховує більше двох десятків публікацій краєзнавчого характеру.

На одному із регулярних краєзнавчих зібрань Лев Васильович Баженов зазначав, що Валерій Куфльовський активно співпрацює зі Спілкою краєзнавців, але не поспішає вступати у її ряди. За його рекомендаціями та за підтримки інших значних учасників Хмельницької обласної організації побажання і наміри реалізувалися через публікації у «Хмельницьких краєзнавчих студіях», що дало підстави написати заяву про вступ до Хмельницької обласної організації краєзнавців. Регулярні публікації у «ХКС», у виданні «Краєзнавці Хмельниччини» та в збірниках обласних краєзнавчих конференцій підтвердили участь і роботу у Спілці краєзнавців України.

Щиро вітаємо Вас, Валерію Івановичу, зі славним ювілеєм! Зичимо Вам козацького здоров'я, щастя, усіляких гараздів, фізичного та творчого довголіття, плідно ще довго трудитись в ім'я народу України! СЛАВА УКРАЇНІ!

*Ю. В. Телячий, В. Р. Адамський, Ю. І. Блажевич,
О. П. Григоренко, С. М. Єсюнін, О. М. Завальнюк,
О. Б. Комарніцький, О. Г. Погорілець, В. С. Прокопчук*

ЗНАНИЙ ДОСЛІДНИК ПОДІЛЛЯ ВІТАЛІЙ ГАЛАТИР

18 березня 1984 р. своє 40-річчя відзначив Віталій Вікторович Галатир – кандидат історичних наук, доцент, науковець, архівіст, краєзнавець, викладач та педагог. Він народився в селі Чабанівка, Кам'янець-Подільського району, Хмельницької області в сільській родині.

З 1990 р. навчався в Чабанівській загальноосвітній школі I-III ступенів, яку закінчив із золотою медаллю. Впродовж навчання цікавився історією, що й в подальшому визначило життєвий шлях ювіляра. В 2001 р. вступив до Кам'янець-Подільського державного університету на історичний факультет. У 2006 р. отримав диплом спеціаліста з відзнакою. Паралельно в 2004 р. навчався на факультеті післядипломної освіти, який закінчив у 2006 р. і здобув спеціальність «Практичний психолог». У період 2006-2007 рр. навчався в магістратурі Кам'янець-Подільського державного університету, історичного факультету на денній формі навчання. Після отримання диплома магістра вступив до аспірантури Кам'янець-Подільського національного університету на заочну форму навчання за напрямком 07.00.01. «Історія України».

Після закінчення навчання в аспірантурі – 26 лютого 2014 р. під керівництвом доктора історичних наук, професора В. Лозового успішно захистив кандидатську дисертацію в Черкаському національному університеті імені Богдана Хмельницького на тему «Формування та функціонування місцевих органів державної влади в Правобережній Україні у період гетьманату П. Скоропадського» та згідно наказу Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України отримав диплом й науковий ступінь "кандидата історичних наук" із спеціальності «Історія України». Згідно наказу Міністерства освіти і науки України в 2016 р. В. Галатиру було присвоєно вчене звання «доцента».

Трудову діяльність розпочав з червня 2004 р. До кінця серпня цього ж року працював у дитячому медичному реабілітаційному центрі МВС України «Меркурій» міста Євпаторія, Автономної Республіки Крим на посаді вихователя. Під час навчання в магістратурі працював у видавництві «Медобори» в м. Кам'янець-Подільський. Після здобуття ступеня магістра до червня 2007 р. набирался педагогічного досвіду на посаді вчителя історії в загальноосвітній школі №7 м. Кам'янець-Подільського. Далі, до лютого 2008 р. – завідуючого народним музеєм історії с. Чабанівка. Вирішивши змінити напрям діяльності, переїжджає до м. Хмельницький, після пошуку місця роботи в навчальних закладах та співбесід - призначений Білим Л.Г. (директор Хмельницького інституту Міжрегіональної академії управління персоналом) на посаду «фахівця тьюторського центру дистанційних форм навчання». Згодом, із жовтня 2008 р. добровільно звернувшись до військомату – вступає на строкову військову службу, яку проходить у військовій частині внутрішніх військ в м. Хмельницькому.

Після демобілізації повертається працювати на попереднє місце в Хмельницький інститут МАУП, з вересня 2010 р. йде на підвищення, й займає управлінську посаду «завідуючого тьюторським центром» та приступає до викладацької роботи.

Продовжуючи пошуки діяльності та зважаючи на написання в той час кандидатської дисертації з історії України у липні 2012 р. погоджується на пропозицію директора Державного архіву Хмельницької області В. Байдича й переходить на посаду архівіста в обласну архівну установу. Проте наукові інтереси беруть гору і спочатку займає посаду наукового співробітника відділу інформаційних технологій Держархіву, з липня 2013 р. – старшого

наукового співробітника, з 2016 р. – головного наукового співробітника, де працював до кінця серпня 2023 р.

Починаючи із 2009 р. паралельно вів викладацьку роботу за сумісництвом. Зокрема в 2009-2016 рр. працював на посаді викладача кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, кафедри теорії та практики туризму, доцента кафедри комерційного та трудового права Хмельницького інституту МАУП. З січня 2021 р. по цей час – на запрошення ректора В. Очеретянко працює на посаді старшого викладача кафедри теорії та методик соціально-гуманітарних дисциплін Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

Із початком 2023-2024 навчального року на запрошення директора О. В. Прус переходить на вакантну посаду заступника директора з виховної роботи та вчителя історії ліцею № 4 імені Павла Жука м. Хмельницького.

Є автором 150 наукових публікацій з актуальних питань історії України. Прийняв участь в понад 150 міжнародних, всеукраїнських, краєзнавчих наукових, освітніх форумах, понад 100 виступів у місцевих ЗМІ (радіо та телепрограмах) на актуальні теми з історії, був автором та співупорядником понад 20 наукових, довідкових видань, монографій, збірників документів. Коло наукових інтересів ювіляра досить широке.

Нагороджений відзнаками Хмельницької обласної державної адміністрації, Державної архівної служби України, Хмельницької обласної ради (за перемогу в XI обласному конкурсі науково-дослідних робіт в номінації «Гуманітарні НДР» за наукову роботу «Поділля в роки Другої світової війни» з врученням II премії, «Красилівщина в роки Другої світової війни» з врученням I премії, «Архівна справа на Хмельниччині» історія та сучасність» з врученням III премії), почесним нагрудним знаком «Знаком пошани» Командира Окремої президентської бригади імені гетьмана Богдана Хмельницького.

Щиро вітаємо Вас, Ваталію Вікторовиче, зі славним ювілеєм! Зичимо Вам козацького здоров'я, щастя, усіляких гараздів, фізичного та творчого довголіття.

*Ю. В. Телячий, В. Р. Адамський, Ю. І. Блажевич,
О. П. Григоренко, С. М. Єсюнін, О. М. Завальнюк,
О. Б. Комарніцький, О. Г. Погорілець, В. С. Прокопчук*

СВІЧА ПАМ'ЯТІ

ПАМ'ЯТНЕ СЛОВО ПРО ВИДАТНОГО КРАЄЗНАВЦЯ ПЕТРА МИХАЙЛОВИЧА ШКРОБОТА

23 грудня 2023 року на 87-му році життя відійшов у вічність Петро Шкробот – краєзнавець, публіцист, член Національних спілок краєзнавців та журналістів України.

Петро Шкробот народився 9 лютого 1937 р. в селі Кремінна на Городоччині. Закінчив Лісоводську середню школу, дописував до районного газети. Працював на будівництві вугільних шахт в Луганській області, співпрацював із засобами масової інформації регіону. П. Шкробот закінчив факультет журналістики Львівського державного

університету імені Івана Франка. Свого часу вчителював, працював помічником народного депутата.

Більшу частину свого життя Петро Шкробот присвятив роботі в засобах масової інформації. Друкувався в обласних та всеукраїнських виданнях «Корчагінець», «Подільські вісті», «Освіта України», «Профспілкові вісті». Редагував обласні видання «Зайнятість», «Позиція», «Справедливість». У 2006 р. став членом Національної спілки журналістів України.

Петро Михайлович приділяв чимало уваги краєзнавчій діяльності. Був активним учасником наукових конференцій, круглих столів і читань, публікував свої статті у «Хмельницьких краєзнавчих студіях». Підготував у співавторстві видання «Профспілки Хмельниччини: час, події люди», «Ратна і трудова

слава Хмельниччини: пам'ять і шана» та «Кремінна». У 2018 р. став членом Національної спілки краєзнавців України.

Щиро співчуваємо рідним та близьким Петра Шкробота.

*За дорученням Президії Хмельницької обласної організації НСКУ
Ю. Телячий, В. Адамський, Ю. Блажевич, С. Єсюнін, О. Завальнюк,
М. Панасюк, О. Погорілець, В. Прокопчук, П. Слободянюк, Ю. Хоптяр,
К. Чабан, І. Шоробура*

ЗМІСТ

Лідеру національного краєзнавчого руху Олександрю Петровичу Ресенту – 75!	3
---	---

ОФІЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ

Телячий Ю. Краєзнавство Хмельниччини в умовах війни росії проти України (2023 р.)	7
Чабан К. Лютневе (2024 р.) засідання пленуму Хмельницької обласної організації НСКУ	34
Адамський В. Березневе (2024 р.) розширене засідання президії Хмельницької обласної організації НСКУ	35

ХРОНІКА ПОДІЙ КРАЄЗНАВЧОГО РУХУ

Філіпенко З. Хроніка подій краєзнавчого руху Хмельниччини. 2024	38
Маркова С. Всеукраїнська науково-практична конференція «Хмельниччина в умовах війни росії проти України»	45
Бабюх Ю. Зустріч-презентація у Красиліві	48
Кришук Б. XIV всеукраїнська науково-практична конференція «Духовні витоки Поділля: волонтери в історії краю»	51
Островий В. I всеукраїнська науково-практична конференція «Поділля і Південно-Східна Волинь: матеріальна та духовна культура краю»	53
Комарніцький О. IV всеукраїнська науково-практична конференція «Суспільні трансформації на Поділлі наприкінці XVIII – на початку ХХ ст.»	55
Маркова С. Всеукраїнська науково-практична конференція «Студентство України в умовах війни з росією»	57
Єсюнін С. Засідання конкурсного комітету з присудження обласної премії ім. Володимира Гериновича за кращу роботу в галузі історико-культурних та краєзнавчих досліджень	60

З ЖИТТЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НСКУ	
Прокопчук В., Слободянюк П. Воюють словом історичної правди (З досвіду діяльності Хмельницької міської організації Національної спілки краєзнавців України в умовах збройної агресії рф проти України)	62
Хоптяр Ю. Звіт Кам'янець-Подільської міської організації Національної спілки краєзнавців України за проведену роботу у 2023 році	79
Прокопчук В., Осецький Й. Краєзнавці Дунаєвеччини у протистоянні фальсифікаціям історичної правди	106

НАУКОВІ СТАТТІ

Коржик С. Інвентар населених пунктів Буцни та Мордино 1789 року як джерело дослідження історії Летичівщини у XVIII столітті	119
Адамський В. Політичні переслідування кам'янчан за доби гетьманату П. Скоропадського.....	145
Кравчук О. Програма і протокол з'їзду хліборобів у м. Ольгопіль 9 червня 1918 року	155
Завальнюк О. Українське військо в боях за Нову Ушицю та її околиці у 1919-1920 рр.	166
Трембіцький А. Літературна діяльність Харитона Довгалюка	181
Соловей М. Проскурівсько-Кам'янець-Подільський період Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти. (Архівні джерела: друга половина 40-х – початку 50-х років ХХ століття)	196
Хоптяр Ю., Хоптяр А. З історії автомобільного транспорту Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (1960-2020 рр.)	209
Гжимайло Ю. Той, хто ніс дітям сонце душі і знань	226
Місінкевич Л. Внесок дисидентів у розбудову незалежної Української держави	229
Філіпчук А. Подільська старовина в науковій спадщині талановитого археолога доцента Анатолія Гуцала	240
Сердуніч Л. Альманах «Поетична топоніміка» – свідчення давньості нашого перебування на українській землі	252

Григоренко В., Григоренко О. Науково-дослідна діяльність Любові Сердуніч про рідний край, його минувшину та сьогодення	260
--	-----

НА КНИЖКОВУ ПОЛІЦЮ

Шеїн О. Наукові, історико-краєзнавчі видання, що надійшли у фонди Хмельницької ОУНБ протягом листопада 2023 року – березня 2024 року	270
--	-----

РЕЦЕНЗІЇ, ОГЛЯДИ

Адамський В. <i>Наукова спадщина Миколи Дарманського у розвитку освіти України: монографія / за науковою редакцією Н. Г. Ничкало; упорядник І. М. Дарманська. Київ: Видавництво ТОВ «Юрка Любченка», 2024. 224 с.....</i>	275
Адамський В. Прокопчук В. С., Гриценко А. П. <i>Пам'яткоохоронна робота в закладах загальної середньої освіти: навч.-метод. посіб. 2-ге вид., допов. Суми: ФОП Цьома С. П., 2021. 136 с. : фото.</i>	279
Осецький Й. <i>Насильство над цивільним населенням. Хмельницька область. Документи органів держбезпеки. 1941–1944 / Авт.-упоряд.: В. Васильєв, О. Лисенко, С. Маркова, Р. Подкур. НАН України. Інститут історії України; Гайдельберзький університет ім. Рупрехта і Карла; Галузевий державний архів Служби безпеки України; Державний архів Хмельницької області. – Київ: Видавець В. Захаренко, 2022. – 456 с.</i>	282
Весела Л. <i>Куфльовський В. І. Теофіл Ортолог – син Східної Церкви або просування церковно-словенської мови в Україні в XVIII – XIX ст. Хмельницький: Бедріхів край, 2024. 64 с.</i>	287

НАШІ ЮВІЛЯРИ

Подвижнику краєзнавства Віталію Лозовому – 65!	290
Славноліття Миколи Ілліча Кабачинського	292
Олександрю Борисовичу Комарніцькому – 50!	296
Краєзнавчі здобутки Світлани Василівни Маркової	300
Подвижниця на ниві краєзнавства Світлана Анатоліївна Коржик	304
Валентину Давидовичу Говоруно – 60!	306
Валерію Івановичу Куфльовському – 65!	308

НАУКОВО-КРАЄЗНАВЧИЙ ЗБІРНИК

Знаний дослідник Поділля Віталій Галатир 312

СВІЧА ПАМ'ЯТІ

Пам'ятне слово про видатного краєзнавця Петра
Михайловича Шкробота 315

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**КРАЄЗНАВЕЦЬ
ХМЕЛЬНИЧЧИНИ**

**Науково-краєзнавчий збірник
Випуск 17**

**На пошану голови Національної спілки краєзнавців
України професора Олександра Реєнта**

Свідोцтво про державну реєстрацію друкованого засобу
масової інформації: Серія КВ № 15871-4343Р від 13. 11. 2009 р.

Видання «Краєзнавець Хмельниччини» захищене авторським
правом. При використанні матеріалів, опублікованих у збірнику,
посилаання обов'язкове.

Підписано до друку 04.05.2024. Формат 60x84 1/16.

Папір офсетний. Гарнітура Book Antiqua.

Ум. друк. арк. 21,2.

Тираж 100 прим. Зам. № 34/2024

Видано та виготовлено з готового оригінал-макету

ФОП Стрихар А. М.

м. Хмельницький, вул. Чорновола, 37.

Тел. моб. 096-709-11-10.